

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان - عێراق
وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده
به‌رێوه‌به‌رایه‌تی گشتی پرۆگرام و چاپه‌مه‌نیه‌کان

جوگرافیای ئابووری

بوۆ پۆلی دواژده‌هه‌می ئاماده‌یی وێژه‌یی

دانانی

د. صالح فلیح حسن د. أحمد سعید حدید
د. بسام عبدالرحمن عبید د. عبدالرزاق محمد البطیحي

وه‌رگیڕانی

کریم زه‌ند
خه‌سه‌ره‌و مسته‌فا
عه‌بدولکه‌ریم مه‌حموود شیخانی
عومه‌ر مه‌عروف به‌رزنجی
حه‌مه‌ غه‌ریب موحه‌مه‌د قادر

چاپی سێزده‌هه‌م ۲۰۱۵ زایینی - ۱۴۳۶ کۆچی - ۲۷۱۵ کوردی

پیداچونڊو سهرپرشتي زانستي: وديسي صالح حمد امين
پیداچونڊو زمانواني: سادق نهحمده عوسمان
ديزاین: عوسمان پيرداود
سهرپرشتياري هونري چاپ: عوسمان پيرداود
خاليد سليم
بهرگ: عادل زرار امين

به شی یه که م جوگرافیای نابووری

پیشه کییه کی جوگرافیای نابووری

جوگرافیای مرۆف بایه خ به و لیکۆلینه وانه ده دات که به مرۆف و چالاکییه کانیه وه به نده، له م دیاردانهش وه کو دانیشته و کشتوکال و نیشته جی بوون.

ئه م خانانهش به گوێره ی چه شنی ئه و دیاردانه ی لێیان ده کۆلێته وه کراون به چه ند خانه یه کی تره وه. جا ئیستا که له باره ی نابووریه وه ده دوتین، پێویسته په نجه بو ئه وه راکیشین که جوگرافیای نابووری یه کێکه له بهاره کانی جوگرافیای مرۆف که تایبه ته به لیکۆلینه وه ی ئه و دیاردانه ی به چالاکی نابووری مرۆقه وه به ندن، له سهره تاوه له قوناغی شمه ک به ره مه مه تان تا ده گاته ئالو گوێری شمه که که و ته نانه ت به کاربردنی شی.

له به ره ئه وه جوگرافیا که لێ لقی لێ بو ته وه وه کو جوگرافیای کشتوکال، جوگرافیای پیشه سازی، جوگرافیای داها ت و گواستنه وه، ئه مه سهره پای جوگرافیای بازار کاری.

تیگه یشتنی جوگرافیای نابووری پێویستی به ناسینی قوناغه چالاکییه نابووریه کانی مرۆقه وه هه یه که ره نگدانه وه ی خه باتن له پێناوی ژياندا.

جوگرافیای نابووری به به رنامه یه کی دیاریکراو له زانیارییه کانی تر جیا ده کړیته وه که له دیارده نابووریه کان ده کۆلێته وه. هه نگا وه کانی ئه م به رنامه یه ش ئامانجی جوگرافیای نابووری ده نوێنی له رێبازو شیوازی چالاکییه نابووریه کان لیکدانه وه ی ئه م جوړه رێبازو شیوازان ه وه و له و لدان بو به ستنه وه ی به و هۆبانه ی کاریان تیده که ن و ده شته وانی ئه م هه نگا وانه له چه ند پرسیا ریکدا بخه یه روو که ئه مانه ن:

۱- دیاردهی ئابووری دهکەوتته کۆتۆه؟

گرنگی ئەم پرسیاره له وه دایه که ئەو شوینە وەک راستییەکی بنەرەتی له لیکۆلینەوهی جوگرافیاییدا دەینوینێ. وه لامدانەوهی دیاریکردنی شوینی دیارده جوگرافییه که وا پتویست دهکات که له سه ره نه خشه دا دابه ش بکریته. له به ره ئەوه نه خشه له جوگرافیای ئابووریدا وەک هه موو به شه کانی تری جوگرافیا بایه ختیکی تایبه تی هه یه. نه خشه ئامرازیکێ پتویسته، چه مک و لایه نه جوگرافیاییه کان به لیکۆلینەوه که ده به خشیته.

۲- خاسیه ته کانی دیاردهی ئابووری چین؟

بۆ وه لامدانەوهی ئەم پرسیاره وا پتویست دهکات ئەو خاسیه تانه بزانی که دیارده لیکۆلراوه که یان جوێ کردۆته وه. سه بارهت به دیاردهیه کی کشتوکالی، بۆ نمونه، وەک مه رهزه کردن، ده بی ئەو رووبه ره ی به داچاندنی مه رهزه وه به رده هینری له ناوچه ی لیکۆلینەوه که دیاری بکریته، وەک ئەندازه ی به ره مه هینان و تیکرای برشتی یه که ی رووبه ره (وهک دۆنم) و وه رزی به ره هم هینان. ئەم حاله ته سه بارهت به دیاردهیه کی تریش هه ره راسته که لیکۆلینەوه که پتویست به زانینی ژماره ی دهستی کارگه ره و به های زیادکراو و خاسیه ته کانی تر دهکات که جیای دهکاته وه.

۳- ئەو دیاردانه چین که به پیتی شوین به دیارده لیکۆلراوه که وه بهندن؟

تیگه یشتنی شیوه ی دابه شکردن وا پتویست دهکات که ئەو دیارده جوگرافیایه هه مه جوړانه بزانی که به دابه شکردنه وه بهندن، دابه شکردنیش به گویره ی چاندنی به رووبوومیک له رتیگه ی ئاو دیری یان ریژه ی دهستی کارگه ره و جوړی خا که که و بازار و چری دانیشته وان ده بیته. خیریای گوړان دوو باره خاسیه تیکێ تری جوگرافیای ئابوورییه و گوړینه که ش نهک ته نیا هه ره بۆ ناوه رۆکه که یه تی، چونکه له رووی بۆچوونی جوگرافیاییه وه چاره سه ری

له په كده چټت، وهك تهو هو و ئاميرانه ي تپيدا به كارها تون و ئامانجي تهو په كه كه لو پدل و كارگوزاري دياريكراو بهرهم بټنټ كه سدرچاوه ي داهات پټكده هټن.

پيشه به پټي قوناغه ميژووييه كاني كه به سهر مروځدا تيپه ربون گوراوه و تهو دش به نده به راډه ي پيشكه وتنې ته كنېكه وه و هم پيشكه وتنش توانا زور كړدني مروځي له ته كدايه بو ده ست به سهر اگرتني ناوچه سروشتييه كاني.

له بهر تهو هدر پيشه يهك ئيمرو به ديارده ي شارستانيتي تايبه تيپه وه به نده و له بهر روځنايي ته مه وه پيشه ي ئابووري مروځ ده كړت به دوو كومه له وه:

په كهم: پيشه ي بژتوي ئابووري:

تواناي مروځ ليړه دا هدر تهو نده يه كه بتوانې پيداويستيه كاني خوې و خيزانه كه ي له خواردده مه نې و پوښه نې و خانوو و تهو ئاميرانه ي له ئيش و كاردا به كاردټن بهرهم بټنټي.

دوهم: پيشه ي ئابووري بازركاني:

مروځ تواناي تهو ه يه يه كه له پيداويستې خوې زياتر بهرهم بټنټ و تهو ه ي كه له خوې زياتره ده ينيترت بو ناوچه كاني تر كه هم جوړه بهرهم مانه يان نيبه .

په كهم: پيشه ئابووريه بژتوييه كان. هم پيشانه ي خواره وه ده كړته وه:

١- پيشه ي بژتوي سهره تايي كه برتپيه له:

١- كو كړدنه وه ي سهره تايي.

٢- شوانكاره ي سهره تايي.

٣- كشتوكالي سهره تايي.

ب- پیشه‌ی کشتوکالی بژتوی چر:

دوهم: پیشه‌ی تابووری بازرگانی. ته‌ویش بریتیه له:

- ۱- پیشه‌ی راوه کیتی و راوه ماسی به مه‌به‌ستی بازرگانی.
- ۲- کوکردنه‌وه‌ی بازرگانی له جه‌نگه‌ل و لی‌ره‌واره‌کاندا.
- ۳- پیشه‌ی کشتوکالی بازرگانی.
- ۴- پیشه‌ی کانزاکاری.
- ۵- پیشه‌سازی.
- ۶- پیشه‌ی بازرگانی و گواستنه‌وه.

هه‌ول ده‌ده‌ین یه‌ک له‌دوای یه‌ک لی‌یان بدو‌تین.

یه‌که‌م: پیشه‌ی تابووری بژتوی:

را‌ده‌ی پیش‌که‌وتنی تابووری له‌ پیشه‌ تابوورییه بژتوبیه‌کاندا ده‌گوریت و ده‌توانین به‌م پی‌یه بیان‌که‌ین به‌دوو کو‌مه‌له‌وه:

ژ- پیشه‌ی بژتوی سه‌ره‌تایی.

ب- پیشه‌ی کشتوکالی بژتوی چر.

ژ- پیشه‌ی بژتوی سه‌ره‌تایی:

پیشه‌ی بژتوی سه‌ره‌تایی له‌ چه‌ند پیشه‌یه‌ک په‌یدا بو‌وه که هه‌ر یه‌که‌یان ره‌نگدانه‌وه‌ی چالاکییه‌کی تابووری تایبه‌تیه که یه‌که یه‌که لی‌یان ده‌دو‌تین و ته‌وانیش:

۱- کوکردنه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی:

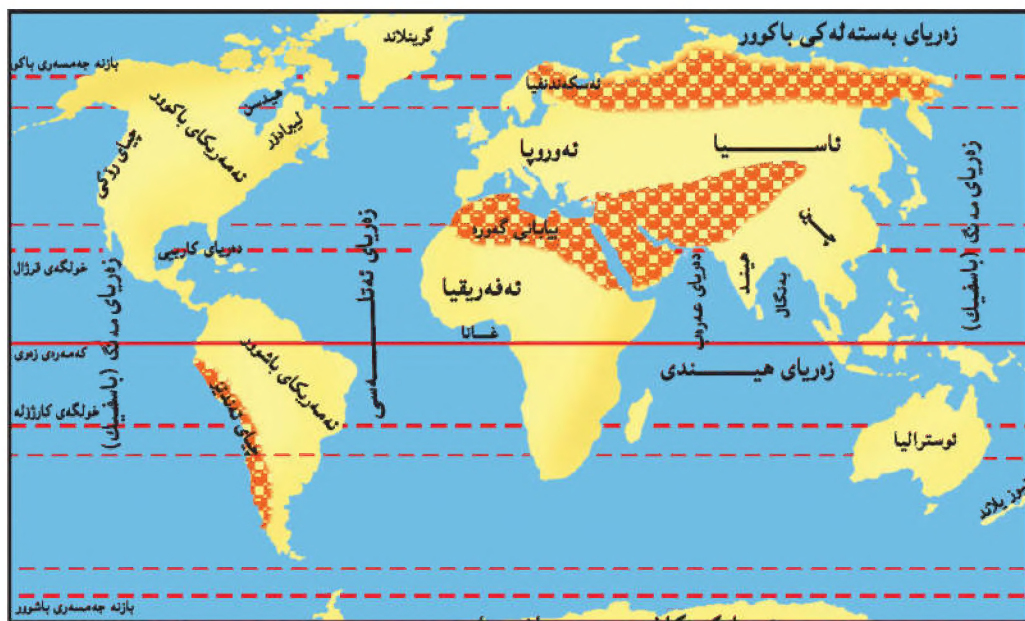
دابه‌شکردنی جو‌گرافایی ته‌وه ئاشکرا ده‌کات که کوکردنه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی له‌ نا‌وچه خو‌لگه‌یییه‌کان و ژوو‌روه‌کاندا وه‌کویه‌ک هه‌یه‌و له‌ چوارچیه‌یه‌کی ته‌سکدا نه‌بی‌ت له‌ بازنه‌ مام نا‌وه‌ندییه‌کاندا ده‌رناکه‌ویت.

ناوچه کانی کۆکردنه وهی سه ره تایبی به ئاسایی ده که ونه ناوچه زۆر
 که نارگیره کانه وه. ئەم راستییەش هه موو بازنه کان ده گرتیه وه و بۆته هۆی ئە وه
 که دانیشتوانی ئەم ناوچانه له ته وژمی شارستانی جیهان بپچرین و هه ره له
 ئاستی شارستانی سه ره تاییدا بئینه وه و بۆ وه دهسته یانی پیدایسته
 ساده کانیان له خوارده مه نی و پوشه نی و ئە و ئامیر و ئامرازانه ی له ژیا نی
 رۆژانه یاندا به کاری دین پشته به سروشت به ستن. له به رئه وه هیچ سه یرنیه
 که ببینن له به ره که می سه رچاوه ی بژئوی هه می شه به دوای خۆراکدا هه ره له کۆچ
 و ره ودا بن. ئەم که می داها ته بۆته هۆی که می چری دانیشتوان له و ناوچانه دا
 که ئەم پیشه یه یان تیدا بلا وه، چونکه سروشت لیره دا کهم توانایه و ئەم جوړه
 ئاسته ی به ره مه یانه ش ناتوانیت ژماره یه کی زۆریان لی بژیینیت، ته نانه ت
 ئەم چریه له زۆر شویندا ده بی به یه ک تاکه که س بۆ (۳۲۰) کم ۲ و له شوینه
 دووره کان لیره واره کانی ناوچه یه کسانیه کان ئە مه به دی ده کرت به تایبه تی
 به شه کانی ناوه وه ی. پرووه کی جه نگه له کانی له ۷۰ م به رزبونه ته وه و ناهیلن
 تیشکی خۆر بگاته ناوه وه به نیمچه تاریکی ده مینیت ته وه وه کو جه نگه لی
 ناوچه یه کسانه کانی حه وزی ئە مه زۆن له به رازیل و ئیکوادۆر و قه نزویلا که
 چهند کۆمه لیک له **هیندییه سووره کانی** لی ده ژین. هه روه ها له جه نگه له
 یه کسانیه کانی کۆنغو له زائیر که **کورته بالا کانی** لی ده ژین و جه نگه له
 یه کسانیه کان له مالیزیا و باشووری تایلاند که یه که میان مالیزییه کان و
 دووه میان (**سیمانک**) هکانی تیدا ده ژین ئە و کۆمه لانه ی که له ناوچه
 یه کسانیه کاندان به به روه وومی پرووه ک ده ژین وه ک میوه و گه لا له گه ل راوی
 گیانه وهردا. ماسیش له دورگه کانی زه ربای ئارامدا (مه نگ) به شیکه بنه رته ی
 خۆراکیان پیک دینیت.

به لام له بازنه کانی ژوورودا پیشه ی کۆکردنه وه له باکووری که نه داو ئوراسیا

تابوورییه و خۆراک و پۆشاکى خۆى لى دەست دهکهوێت. ئەم پیشهیه له ناوچه کهم بارانهکاندا بلاوبۆتهوه که توانای کشتوکالییان کهمه، بۆیه سهیرنییه که فراوانترین ناوچهی که نارهکانی زهريای تهلهسى له ئهفریقا تا ناوهراستی ئاسیا بگرێتهوه لهمه و دایهک که له ده ههزار کیلومهتر پتره له نیوانی بازنهى پانی (۵) پله له باشوور و (۵۰) پله له باکوور. ئەم ناوچانهش به گشتی پرووهکی سروشتییان کهمه، ئهگهرجی رادهی ئەمه له ناوچهیه که وه تا ناوچهیه کی تر دهگۆرێت و کاریش دهکاته سهرحهشنى ئهوانه لانهی که له ههر یهکتیکاندا به خێو دهکریت.

له ناوچه زۆر پرووتهکان که پرووهکی خۆرسکیان کهمه، و شتر به خێو دهکهن، بهلام ئهوانه ناوچانهی گژو گیایان زۆره وهک دهوورپشتی بیابانهکان که پێیان دهلێن (ئستېپس) مهرومالاتیان لى دهلهوه ریت، لهکاتی کدا ئهوانه ناوچانهی پرووهکی سروشتی (خۆرسک) یان زۆره وهک گیای (ساقانا) رهشه ولاغیان تیدا به خێو دهکریت.

نەخشەی وێناره (۲) دابەش کردنی جوگرافیی پیشهیی شوانکارهیی سهرتایی

نزمەکان دادەکشین. ئەم کۆچ و ڕەو لە چیاکانی ئەتلەسی لە ھەریمی مەغریبی
عەرەبی و ناوچەی شاخاوی لە (ھەریمی کوردستان) ی عێراقدا دەرەکەوی، لە
کاتی کدا جیاوازی شوێن دەبێتە ھۆی جیاوازی ڕادەی باران بارین و وەرزی
بارینەکە لە پەیدا بوونی شێوەی سەرەکی کۆچ و ڕەوی ڕەوندەکان کە کۆچ
ڕەویکی ئاسۆی ئایە وەک لە بیابانی گەورە ئەفریقادا. کە کار دەکاتە سەر
شوانکارەکان لە کاتی باران بارین و گیا پەیدا بوونی لە زستانەدا بەرەو ناوچەی
باکوور دەچن، بەلام لە ھاویندا بەرەو ناوچەی باشوور دادەکشین کە گیای لی
سەوز دەبێت لە کاتی کدا لەم وەرزدەدا لە بەشەکانی باکووردا وشک دەبێت.

نزمی پلهی گهرمی کار دهکاته سهر کۆچ ورهوی ئاسۆیی له بازنهکانی ژوورودا که شوانکارهکانی رهنه بهرهو بازنهی ناوهراست دهکشین چونکه پلهی گهرمی زستانان له بازنهکانی ژوورودا نزمه هاوینانیش بهرهو (جهمسهرهکان) دهروڤن کاتییک بهفر دهتویتهوهو ههندی گيا دهرویت که ئاسکی رهنهی لهسهر دهلهوهرویت وهک باکووری ئوراسیا.

شوانکارهکان بهزۆری گوێ نادهنه سنووری رامیاری و پیتیدا تیدهپهرن و ههندییک حوکهتیش دانیان بهم راستیهدا ناوهو ریگهی کۆچ رهوی داوون وهکو له سنووری ئیران و ئهفغانستاندا دهبینری. زۆر دهولهتیش ههولتی نیشتهجیکردنی داوون. لهوانهش عیراق و لیبیاو جهزائر.

۲- پیشه‌ی کشتوکالی سه‌ره‌تایی:

کشتوکال له چاو دوو پیشه‌که‌ی تر به پیشه‌یه‌کی پیشکه‌وتوو داده‌نریت چونکه له لایه‌ک مروّقی و الیکردوه که بتوانیت بۆ دابینکردنی پیتداویستیه‌کانی ژیا‌نی خۆی سه‌رچاوه‌ی سامانی سروشتی وه‌به‌ری‌بێ‌ی و له لایه‌کی تریشه‌وه یارمه‌تیداوه بۆ نیشته‌جیبوون له شوینیکدا له جیا‌تی کۆچ وره‌و بۆ مه‌ودایه‌کی دوورو درێژ که ئه‌مه‌ش یه‌که‌م جاره‌ روو ده‌دات ئه‌م کو‌بوونه‌وه‌یه‌ش بوو به‌ هو‌ی ئه‌وه‌ی که ئه‌و کو‌مه‌لانه‌ی دروستبوون ژماره‌یان له دانیشتوانی کو‌مه‌له‌کانی دوو پیشه‌ ناوبراوه‌که زۆرتر بێ‌ت.

پیشه‌ی کشتوکالی سه‌ره‌تایی له‌گه‌ڵ پیشه‌ بژێویه سه‌ره‌تاییه‌کانی تر جیاوازه چونکه ده‌که‌وێ‌ته ئه‌و هیله‌ بازنه‌ خو‌لگه‌ییانه‌ی بارانیان زۆره. ئه‌و ناوچانه‌ی که جه‌نگه‌لی خو‌لگه‌یی دایپۆشیون له ئه‌فریقا و ئاسیا و ئه‌مه‌ریکای لاتینیدا. له ئه‌فه‌ریقا له کیشه‌ره‌که‌دا له ناوچه‌ خو‌لگه‌یه‌یه‌کانی نزیک هیلێ یه‌کسانیه‌وه درێژ بۆته‌وه، هه‌روه‌ها له دورگه‌ی (مالاگاشی)یشدا. به‌لام له

کیشوهری ئەمەریکای باشوور لە ھەوزی (ئەمەزوون) دا دەردەکەوێت و لەوێشەو بەرھە ناوچەکانی ناوھەوی ئەمەریکای ناوھراست درێژ دەبیتهو. ئە کیشوهری ئاسیاشدا بەشیوەکی سەرەکی دەکەوێت دوورگەکانی باشووری خۆرھەلاتی کیشوهرەکە وەک ئەندەنوسیا و فیلیپین، وە ھەندی ناوچەیی ناوھەوی وەک میانمار و مالیزیا.

خاکی ئەم ناوچە خۆرگەییانە خۆراکی کەمە، بەتایبەتی ماددەیی ئەندامی ھەرچەندە سامانی رووکیشیان زۆرە کە بە سەرچاوەیی ئەم ماددانە دادەنرێت. چونکە بارانیان زۆر لێ دەبارێ و ئەمەش بۆتە ھۆی تواندنەوێ خۆراکەکان و گۆزەنەوێ ئەم ماددە خۆراکییانە لەگەڵ بارانەکە بۆ ناخی زەوی. ئەم کردارە پێی دەگوترێت **داشتن LEACHING**. ئەم دیاردەیەش ھەمیشە کۆسپیکە لەرێی کشتوکالدا چونکە ئەگەر سێ ساڵ زەوییەکە داچاندرا بەرھەمەکەیی بە پادەییەک کەم دەکات کە جوتیارەکان ناچار دەبن ئەو زەوییە جێ بەیێلن و بچن بۆ پارچە زەوییەکی تر، لەم بارەشدا ھەول دەدەن زەوییەکان پاک بکەنەو ئەو دار و درەختەیی ئە زەوییەکاندا ھەن. ئەم کردارەش دەبیته ھۆی گواستنەوێ گوندەکانیان بۆ شوێنی کێلگە نوێیەکانیان، یاخود ھەر لە گوندەکانی خۆیان دەمیئنەو ئەگەر شوێنی زەوییە نوێیەکانیان دوور نەبیێت بەم کشتوکالە سەرەتایبەش دەلێن کشتوکالی جێگۆڕ.

ب- پێشەیی کشتوکالی بۆئەو چر:

ناوچەکانی ئەم پێشەییە بەگشتی دەکەوێت باشوورو باشووری خۆرھەلاتی ئاسیا لەنیوان بازەیی پانی (۱۰ - ۵۰) ی باکوور ئەم ناوچەییەش زۆربەیی چین و ھیندستان و بەنگلادیش و کەنارەکانی ڤیتنام و کەمبۆدیا و لاوس و میانمار و تایلاند و دوورگەکانی ئەندەنوسیا دەگرێتەو. چرێ جوتیاران لەسەر پارچە زەوییەکی کشتوکالیدا سێ ئەوئەوئەو چرێ دانیشتوانی سەر پارچە زەوییەکی

تری وهک ئه وه. له بهر ئه وه لێره دا بهر هه مه پنهان بریتیه له بایه خدان به خوراک پهیدا کردن بۆ ژمارهیهکی زۆر له دانیشتهوان که له نیوهی دانیشتهوانی جیهان زۆر ترن. بۆ وه دیه پنهانی ئه م مه به ستهش شتیهی کشتوکالی چر په پره وه ده کریت. ئه م شتیهیهش له وه دا سه رکه وت که بهر هه م به گویره ی یه که ی رووبهر زیاد بکات،

بۆ نمونه تیکرای بهر هه می برنج له ژاپۆن و کۆریادا دوو ئه وهنده ی تیکرای جیهان زۆر تره.

لێره دا مرۆف هه ول ده دات که هه موو زه ویه که بۆ کشتوکال وه بهر بهیتریت و هیچ به شیکی به جی نه هیلریت، ته نانه ت بهر زاییه کانی ئه و ناوچانه ی راده ی باران بارینهان به شی مه رزه کردن ده کات به جی نه هیلرین و کردوویانه به ته لان تا بهر زایی شهش سه د مه تر وه کو له ژاپۆن و چین و فلیپین و ئه ندونهوسیا **بنواره** **وتنه ی ژماره (۳).** به م جوړه مه رزه کردنهش ده لێن ریگه ی مه رزه کردن له **ته لان**

وتنه ی ژماره (۳) مه رزه کردنی ته لان

بۆ ئەو دەی لە شێوە ئاساییە کە ی تری مەرەزە کردن جیا بکەیتەو کە لە هەموو جیهاندا باوەو ئەویش مەرەزە کردنە بە **گۆل**.

هەرچەندە زۆر لێ کردن بۆ ئەو دەی زەوی بەداچاندنی بەروبوومی کێلگە بێ وەبەرەپنریت بۆ بەختوکردنی ئازەل شوێنێکی گەرم لەم پیشەییەدا نابینی چونکە پەیداکردنی ئالیک بۆ ئەو ئازەلانی گرانە.

لەگەڵ ئەو دەی کە بەرهەمی یەکە ی رووبەر لە زەویە کەدا بەگشتی زۆر دەبێت، بەلام بەرهەمداریی تاکە کەس بەهۆی چڕییەو کەم دەبێتەو ئەمەش نزمی رادە ی گوزەران لەناو ئەم پیشانەدا نیشان دەدات.

جوتیارەکان ئەو ماددە خۆراکییانە ی بەرهەمیان دین بەشی خاوخیزانی خۆیان و یەک دوو کەسی تریش دەکات کە جوتیار نین کەچی ئەم رێژەیە لە هەندێک ناوچە ی کشتوکالی بازگانیدا بەشی بیست کەس زیاتر دەکات لەوانە ی کە جوتیار نین.

دووەم: پیشە ی ئابووری بازگانی:

ئەم پیشانە بە چەند خاسیەتێک لە پیشە ئابووریە بژێویەکان جیا دەکەیتەو کە ئەمانەن:

- ۱- بەرهەم لە پێداویستی بەرهەمهێنەکان زۆرترە.
- ۲- بەرهەمهێنان شارەزایی (تایبەتمەندی) و کار دابەشکردنی لە تەکدایە و هەموو کەسێک ئەو بەرهەم دینی کە لەگەڵ تواناو شارەزایی خۆیدا دەگونجی.
- ۳- زۆری هەندێک بەرهەم و کەمی هەندێکی تری دەبێتە هۆی ئالوگۆری ئەو بەرهەمانە. واتە ناردنە دەرەو دەیهێنەو و هێنانی ئەو دەی کە لە ناوچە کەدا کەمە، ئەمەش پەیدا بوونی بازگانی و گواستنەو دەگەیهێت.
- ۴- بەرهەمهێنان لەم پیشەییەدا کارگوزاریشی لەگەڵدایە بۆ دابینکردنی

پیداویستی همه جوړه خه لکی وه کو پزیشکی و فیرکردن. ناشکرایي هم خاسیه تانه ی له پیشه وه باسکران ئاستی سیفه تی بازرگانی پیشه که دهرده خه ن. له م پرووه به شیوه یه کی گشتی ده توانین بلین که له م بواره دا نه گهر راده ی کارگه رانی پیشه سازی زیاتر بیت، نه و سیفه ته که ناشکراتر ده بیت، به پیچه وانه شه وه ده بیت نه گهر هم رپژده یه که می کرد و رپژده ی کارگه رانی کشتوکال راوه ماسی و (دارستان) زیادی کرد.

پیشه نابورییه بازرگانیه کانیش به پیتی سروشتی چالاکي نابوری ده کرین به چهند پیشه یه که وه وه کو:

ن- پیشه ی راوی وشکانی و راوه ماسی به مبهستی بازرگانی: له گهل زوربوونی دانیشتون ناوچه ی راوی وشکانی گورا به له وه رگا و شوینی به ختوکردنی ئاژهل. بو نمونه، ده شته مه زنه کانی ولاته یه کگرتووه کان له راوه گامیشه کتوبیه وه کران به له وه رگای مه رومالات و ره شه ولاغ. له به ره وه ده بینین که راوی وشکانی ده که ویتته ناوچه هره دووره کان وه کو له باکووری ئوراسیا که سه رچاوه ی سه ره کی فره وی سروشتی به نرخه، به لام سه بارهت به راوه ماسی به پیچه وانه ی نه مه وه یه، چونکه به رده وام بایه خی زیاد ده کات.

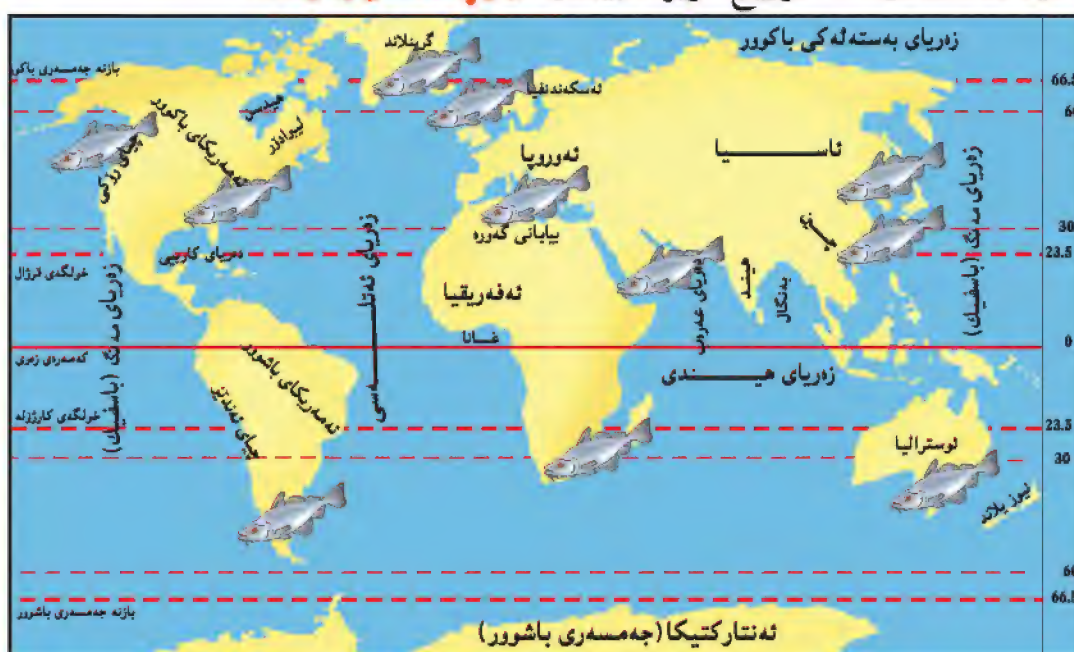

مانگای کتوی

زه ریاکانیش ناوچه ی به ره هم هینان به تایبه تی نه وانه ی ده که ونه نیوه ی باکووری ناوچه سه ره کییه کانی به ره مه هینان چونکه به ره می ده ریا ۶/۵ ی به ره می ماسی پیک دینیت له جیهاندا، له کاتیکدا

به‌شی پرووبار و ده‌ریا ناو‌خوییه‌کان له شه‌ش یه‌کی ئەم به‌ره‌مه جیهانییه که‌متره. شویته ته‌نکاوه‌کانی زه‌ریاکان گرنگ‌ترین شوینی راوه‌ماسین له که‌ناره ته‌نکاوه‌کانی کیشوهره‌کانه‌وه که به‌ره‌و قوولایی زه‌ریاکان درێژ ده‌بنه‌وه له‌و ناوچانه‌دا که ماده‌دی خۆراکی زینده‌وه‌ری وردو می‌کرو‌سکو‌بین که به‌ ژماره‌ی زۆر ده‌که‌ونه سه‌ر ئاو له ملیۆن تی ده‌په‌رن له پیتییه‌کدا و له‌گه‌ڵ ته‌وژمی ئاوه‌که ده‌جوولین و پیتیان ده‌گوتری **هه‌لواسراوه‌کان**.

ته‌نکاوه‌کانی که‌نار کیشوهره‌کان تیشکی خۆریان پێدا ده‌چیته خواره‌وه تا قوولایی شه‌ست مه‌تره که رېگه به په‌یدا‌بوونی ژبان ده‌دات. له‌مه‌دا بۆمان ده‌رده‌که‌ویت که تا که‌ناره کیشوهره‌کان به‌رفراوانتر بن ناوچه‌ی راوه‌ماسیش له جیهاندا زیاتره، وه‌ک له باکووری خۆرئاوای زه‌ریای مه‌نگ (هیمن) له نیمچه دورگه‌ی (که‌مشتکا) تا که‌ناری چین و، له ناوچه‌کانی باکووری خۆره‌له‌اتی زه‌ریای ئەتله‌سیشه‌وه که له زه‌ریای به‌سته‌له‌کی باکووره‌وه تا‌کوئیسپانیا و له ئایسله‌نده‌شه‌وه تا نه‌رویج درێژ ده‌بیته‌وه **(هه‌ناره نه‌خشی ژماره ۳)**.

نه‌خشی ژماره (۳) دا‌به‌شکردنی جوگرافیی پشه‌ی راوه‌ماسی بۆ بازگانی له جیهاندا

ناوچهی تری ئەوتۆش هەن کە بایەخیان لە دوو ناوچهکانی پیشوو کە مەترەوه. هەرودەها ناوچهی تری ئەوتۆش هەن وەکو ناوچهی ناوەراست و خواروو لە زەربای ئەتلەسی و هەرودەها ناوچهی زەربای هیندی. لە کاتی کدا تاکو کە ناره کیشوهرەکان تەسکتر ببنەوه ناوچهی راوه ماسیش کە مەتر دەبیست وەکو لە دەوری هەریەکە لە کیشوهری ئەفریقا و ئەمەریکای باشوورو ئوستراالیادا. راویش بە ئامیرو ئامرازی تایبەتی دەکریت، هەندیک لە ئامرازانە شوینی ماسی پێ دیاری دەکریت و ئەوی تریشی تۆرە کە بە پیتی جووری ماسی و قوولێ ئاوە کەو چەشنی بنی زەرباکان دەگۆریت. راو کەرهکان هەموو رۆژتیک بە کەشتی هەلەم لە شوینی کەوه بو شوینیکی تر دەچن، بەلام لە گەشتە دوورو درێژەکانیاندا کەشتی ئەوتۆ بە کار دەهێنن کە پرە لە ئامرازی سەهۆل بەستن یان ماسی خستنه قوتوووه، تەنانەت هەندیکییان وەک کارگەیهکی سەر ئاو کەوتوو وان. چالاکیی راو کەرهکانیش یان رۆژانەیه یان بە پیتی وەرزی کۆچی ماسییهکان دەگۆریت و زۆر جاریش تووشی **کۆسپی سروشتی** وەک گەرداو دەبیست، وەکو لە باکووری خۆرئاوای ئەتلەسی و باکووری خۆرئاوای زەربای ئارام، یا تەم و مژو پارچە سەهۆلی گەورە وەک لە باکووری خۆرئاوای ئەتلەسی بە تایبەتی نزیک گرینلاند لە وەرزی بەهاردا. هەندیک **کۆسپیش بەهۆی مرۆڤەوهن** وەک تێپەر بوونی هیللی هاتوچۆ کردن بەناو ئەو زەربایانە راوه ماسییان تیدا دەکریت کە کار دەکاتە سەر کەشتییهکانی راوکردن و تۆرهکانیان و دەشیبەته هۆی پیسبوونی ئاوی رۆوبارەکان و کەناری دەرباکان. زۆر راوکردنی ماسیش کۆسپیکی تری راوکردنە کە هەندێ جووری ماسی و هەندیک جووره نەهەنگ قری دەکات بۆیه دەوڵەتەکان لە نێو خۆیاندا بۆ رێکخستنی راوه ماسی لەسەر وەرزو قەبارە راوه کە رێککەوتوون و پەیمانیا بەستوووه. بایەخی پیشە راوه ماسی لە ژمارە کارگەرانی ئەم راوه لە هەموو لایەکی جیهاندا نییه بە لکو ئەو

بایه خه له ژماردی ئه و کارگه رانه دایه له چه ند
ولاتیکی دیار بکراودا، بۆ نمونه له جیگایه کی
وهکو ئایسله ند دهگاته پینج یه کی دانیشته وانی.

جگه له مهش له لایه کی تره وه ماده یه کی
خۆراکی هه رزان به دهست دینیت ئه گه ر له گه ل
چه شنه گوشته کانی تر دا به راورد بکریت. له بهر

وتندی ژماره (4) راوه ماسی

ئه وه ئه و ناوچانه ی دانیشته وانیان چره دهکونه به رامبه ر

ئه و ناوچانه ی راوه ماسییان به شتیه یه کی فراوان تیدا دهکری و هکو چین و ژاپۆن
و ئه ندنه ووسیایا. ماسی خۆراکی سه ره کی ئه و میلله تانه یه ته نانه ت به رزترین
تییکرای به کاربردن تاکه که سییک له جیهاندا دهکوهیته ئه م ناوچانه وه وهک له
ژاپۆندا ماسیش داها تیکی نه ته وایه تیی گرنکه له هه ندی دهوله تدا بۆ نمونه
به های ناردنی ماسی له ئایسله نده دا بره ری پشتی ناردنه ییه کانی ئه و ولاته یه ،
ههروه ها له ناردنه ییه کانی ولاتی نه رویج و په نه ماشدا بایه ختیکی زۆری هه یه .

ب- پیشه ی دار برین:

جهنگه له کان مهیدانی پیشه یه کی تری مروشن که ئه ویش بریتیه له
کۆکردنه وه ی بازرگانی له دارستانه کاندا. ئه م پیشه یه له لایه که وه دار برین و له
لایه کی تریشه وه کۆکردنه وه ی هه ندی ماده ی خا و دهگریته وه که له پیشه سازیدا
به کاردین جا له بهر ئه وه ی که جهنگه له کان

که وتوونه ته بازنه خو لگه ییه جیا جیا کانه وه ،
له وانهش ناوه راست و ژوو روو، بۆیه ئه م
پیشه یه له زۆریه ی بازنه کاندا بلا و بۆته وه .
به لām وه بهر هینانی جهنگه ل و دارستان

رویتنی ژماره (۵) دارپښ

به پټی جیاوازی جوره کانی، تووشی چهند
کوسپیک ده بیت، چونکه خاسیه تی
جهنګه له کان به پټی جیاوازی شوینی هل
که وتنی تهو بازناهی جهنګه له کانیان تیدایه
ده گورپن و به شپوهیه کی گشتی ده کرپن به سی
کومه له وه:

۱- جهنګه له خولګه ییبه کان:

فراوانترین جهنګه له ده که ونه تهو ناوچه

خولګه ییبه باراناویبانه ی که پله ی گهرمییان به رزه. ته م
ناوچانه نیوه ی سهرجه می رووبه ری جهنګه له کانی جیهان پټیک دینن. به لام
وه به رهیتهانی دارو ته خته له رووی تابوورییبه وه چهند کوسپیک دپته پټش وه کو
فره چه شنی دارو دره خته کانی که ده گاته ۱۰۰ چه شن. جا ته گهر بمانه وی
دره ختی (ماهوکنی) مان ده ست بکه ویت، په نگه له رووبه ری دوغی کدا تاقه
یه ک دره ختمان ده ست بکه ویت، به مهش به ره م هینانه که ی تابووریبانه نابیت،
سهره پای رووه که هل چووه کان که دره خته کان تیک ده ئالین و له کاتی
برینیشدا له گهل دره خته کانی تر دا لیک نابنه وه دره خته بر اووه که هر به سهر
داره کانی تره وه ده مینیتته وه. کوسپه کانی تریش بریتین له وه ی که دره خته
خولګه ییبه کان په قن و زوربه یان سهر ئاو ناکه ون ته مهش کوسپیک به رانه به
گواستنه وه دروست ده کات.

ماهوکنی و ته به نووس و ساج و نورزی یه کسانی ګرنګترین جوړی دره ختی
جهنګه له خولګه ییبه کانن و ته م جوړانه له ناوچه یه کدا هن و له ناوچه یه کی تر دا

نین. درهختی ئەبەنوسی رەش لە ناوەرپاستی ئەفریقا و مالاگاشی و باشووری خۆرەهلانی ئاسیادا ھەیە، بەلام ماھۆکنی لە ھایتی و کۆماری دۆمنیکان و کەناری غینیا لە ئەفریقادا ھەیە، لەکاتیکیدا درهختی ساجی گەورە و پتەو لە باشووری خۆرەهلانی ئاسیادا ھەیە ئورزی یەکسانی جیاوازی لەگەڵ دوو دارەکە ی پێشوو ئەو ھەیە کە تەختەکە ی نەرمە و لە ئەمەریکای ناوەرپاست و بەرازیلدا ھەیە. بەلام کۆکردنەو ھە بەرھەمی جەنگەڵ بۆ مەبەستی پێشەسازی لە جەنگەڵە خولگەییەکاندا، لە ھەموو جەنگەڵە مام ناوەندییە نیمچە گەرمەکان و ساردەکان زۆرترە و ھەر چەشنە بەرھەمیەک لەم بەرھەمانە بایەخیکی تایبەتی لە ناوچەییەکی دیاریکراودا ھەیە.

بۆ نمونە رېوالتی لاستیکی سروشتی و رېوالتی دارەبەن لە ئەمەریکای لاتینی کۆدەکریتەو و رۆنی دار خورما و رۆنی گوێزی ھیندی لە باشووری خۆرەهلانی ئاسیا و زەریای ئارام و رېشال لە چەند جۆرە درهختیەک کە

ووتنە ی ژمارە (۵) جەنگەلە خولگەییەکان

چەند ناوچەيەکی دياربکراودا دەردەکەون لە باشووری شیلی و ئەرجهنتین و بەرازیل و باشووری خۆرەهلای ئوسترالیا و بەشیکێ کەمی خۆرەهلای یەکیتهی باشووری ئەفریقا.

گرنگترین درهختی جەنگەلە مام ناوەندییە نیمچە گەرمەکان زان و ئەسپیندار و قەستەل و گوتزی ئەمەریکی بەتولایە. دارەکانیان رەقن و کارپی کردیان زۆر ئاسانە، بۆیە بۆ گەلیک مەبەست بەکاردین وەک خانو دروستکردن یان پالپشت بۆ هیللی قەتاریان دروستکردنی کەل و پەللی ناوماڵ، بەمەش لە پرووی بازگانی نیتوان دەولەتانهوه گرنگیەکی زۆری پەیدا کردووه.

بەلام رووبەریکی بەرفراوانی درهختهکانی جەنگەلە مام ناوەندییە نیمچە گەرمەکان دەست کرا بە پرینیان چونکە ئەو ناوچانە بۆ ژیان و چالاکي مروف زۆر لەبارن بەتایبەتی کشتوکال کە شوینی ئەو جەنگەلانهی گرتەوه لەو ناوچانەي کە درهختهکانیان لی براون.

۳- جەنگەلە مام ناوەندییە ساردەکان (سنهوبەرەکان):

جەنگەللی مام ناوەندیی سارد نزیکەي سی یەکیکی رووبەری جەنگەلەکانی جیهانی گرتۆتەوهو لەو بازنە پانییانەدا بلاوبۆتەوه کە رووهو پۆلەکانن و فراوانترین ناوچەشی لە ئوراسیایە کە بریتییه لە ئەسکەندیناقیا لە ئەوروپا و سیبیریا لە ئاسیا و لە قارەي ئەمەریکای باکووریش لە ئەلاسکاوه تا لیبرادۆر دریژبۆتەوه، ئەمە جگە لە خۆرئاوای مەکسیک و خۆرئاوای ولاتە یەکگرتووهکانیش.

جەنگەلە مام ناوەندییە ساردەکان لەپرووی کەمی جوۆری درهختهوه لەگەل جەنگەللی نیمچە گەرمەکان لەیەک دەچن، بەلام چریبەکەي کەمترە. گرنگترین درهختی ئەم ناوچەيەش سنهوبەر و (شەربین) و سەروو و ئورزەکە بە هەرزان بە ئاودا دەگوێزرێنەوه. لەبەر ئەو ناوچانەي رووباریان تیدا نییه جوۆگەي گەورەیان

ج- پیشه‌ی کشتوکالی بازرگانی:

کشتوکال له‌م پیشه‌یه‌دا له‌شیوه‌یه‌کی بژیویه‌وه گۆراوه بۆ پیشه‌یه‌کی تایبه‌تمه‌ند که به چالاکییه‌کانی تری مرۆقه‌وه به‌ستراوه وه‌ک بازرگانی و پیشه‌سازی و وه‌کو چالاکییه‌ ئابووریه‌ نوێیه‌کانی تر ده‌ستی کرد به به‌کارهێنانی زانیاری و ته‌کنۆلۆجیا بۆ زیاد کردنی به‌رهمه‌مداریی تاکه‌ که‌سیک. بۆیه‌ رێژه‌ی کارگه‌رانی له‌ سه‌رحه‌می کارگه‌رانی چالاکی هه‌مه‌جۆر که‌متره‌ ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و ناوچانه‌دا به‌راورد بکری‌ت که‌ کشتوکالی بژیویان تیدا بلاوه‌. رهنگه‌ وینه‌یه‌کی پرونتریشمان ده‌ست بکه‌ویت ئه‌گه‌ر بزانی‌ن که‌ ئه‌و رێژه‌یه‌ی پیشووله‌ هه‌ندی له‌و ولاته‌ که‌ کشتوکالی بازرگانیان هه‌یه‌ که‌متر ده‌بی‌ت تا ده‌گاته‌ رێژه‌یه‌کی زۆر که‌م. بۆ نمونه‌ له‌ به‌ریتانیا ۲,۱٪ و له‌ ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان ده‌بی‌ت به‌ ۲,۶٪ له‌ کاتی‌کدا ئه‌م رێژه‌یه‌ به‌رز ده‌بی‌ته‌وه‌ له‌و ولاته‌یه‌ی که‌ کشتوکالی بژیویان تیدا‌یه‌ و له‌ هه‌ندی‌کاندا ده‌گاته‌ دوو سێیه‌کی سه‌رحه‌می کارگه‌ران وه‌کو له‌ هیندستان یان له‌ ۸۹,۴٪ وه‌کو له‌ نتیجه‌ردا.

کشتوکالی بازرگانی به‌وه‌ جیا‌ده‌کری‌ته‌وه‌ که‌ به‌رهمه‌مه‌که‌ هه‌ندی‌کی یان هه‌ر هه‌مووی بۆ فروشتن ته‌رخانه‌کراوه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ به‌م پێیه‌ پله‌ی بازرگانی له‌ کشتوکالی‌دا ده‌گۆرێ‌ت. له‌ هه‌ندی‌کیاندا به‌رهمه‌مه‌که‌ به‌ گشتی بۆ مه‌به‌ستی فروشتنه‌ وه‌کو له‌ وه‌راندنی بازرگانی له‌ نیوزیلانده‌. یان ته‌نیا به‌شی‌کی لی ته‌رخان ده‌کری‌ت بۆ فروشتن وه‌کو له‌ هه‌ندی ناوچه‌ی خۆره‌ه‌لات و باشووری ئاسیا. به‌زۆریش ده‌وله‌تان په‌نا ده‌به‌نه‌ به‌ر به‌کارهێنانی پێوانه‌ی تایبه‌تی بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی کی‌لگه‌ی بازرگانی له‌هی تر. وه‌ به‌مه‌رجی نرخ‌ی فروشراده‌کان له‌ نیوه‌ی نرخ‌ی به‌رهمه‌می کی‌لگه‌که‌ زۆرتر بی‌ت بۆ ئه‌وه‌ی به‌کی‌لگه‌یه‌کی بازرگانی دا‌بنری‌ت.

کی‌لگه‌ بازرگانی‌یه‌کانیش دوو خاسیه‌تی بنه‌رته‌ییان هه‌یه‌. یه‌که‌میان په‌یدا

کردنی بهروبوومی خۆراکه که پتووستیهکی مرۆقه وهکو گهنم و برنج و گهنهشامی و **ئهوی تریان** بهرهمهکهی بۆ کهرستهی خاوی پیشهسازیهی وهکو لۆکه (پهموو) و کهتان و لاستیک و قامیشی شهکر. ئهمانه ههموو دهچنه ناو بازرگانی نێو دهولهتانهوه. چونکه بهروبوومی خۆراک بهتایبهتی دانهویله و ئهو ماده خاوه کشتوکالییهی له پیشهسازیدا بهکار دههینریت گرنهترین رهگهزی بازرگانی دهولهتانن.

گرنگی کشتوکالی بازرگانی بهگویرهی زۆربوونی ژمارهی دانیشتهوان له جیهاندا دهولهتهکانی ناچار کردوه که **ئهم چهشنه کشتوکاله فراوان بکهن** و ئهمهش بهدوو ریگه دهییت. **یهکه میان** ریگهی فراوانکردنی ئاسۆیه و مه بهستیشمان له مه خوشکردنی زهوی و وشک کردنی زه لکاوهکان و داچاندنی زهوییهکانه بهلام **ریگهی دووهم** فراوانکردنی ستوونیه و مه بهستیشمان له مه زۆرکردنی توانای بهرهمههینانی زهوییه کشتوکالییهکانه به پهیداکردنی ههندیک جوهر بهروبوومی دیاریکراو و چاککردنی خاسیهتی خاکه که بهرزکردنهوهی توانای بهرهمههینانی، ئهمه سه رهرای ئهوهی که دهبی تاوه ناتاوێک پهینی پتوه بکریت. کشتوکالی بازرگانی بهشیوهیهکی سه رهکی له بهشه شیدارهکانی بازنهکانی ناوهراستدا کۆدهیتهوه وهکو ناوچهی خۆرئاوای ئه وروپا و دریشیش بۆتهوه بۆ خۆرئاوای ئاسیا و ههروهها رۆژههلاتی ولاته یه کهگرتووهکان و که نه داش.

د- پیشه ی کازاکاری:

کازاکاری پیشهیهکی کۆنه، له پیشا له چوارچێوهیهکی تهسکدا بوو، بهلام له گهڵ پهیدا بوونی شۆرشێ پیشهسازیدا بڵاوبوووه. مه بهستیش لهو پیشهیه ئهو چالاکییهکانه که په یوهندیان ههیه به کازا دههینان و شتی تر له ناخی

زه‌وییه‌وه، ئنجا ئەمە بە‌شێوه‌ی رەقی بێت یان شلی بە‌چاوپۆشی لە‌شێوه‌ی کانزاکارییه‌که‌ وه‌ک چال هه‌ڵکه‌ندن یان تونیل دروستکردن یان ده‌رکێشان. هه‌یچ په‌یوه‌ندییه‌کی ئاشکراش له‌نیوان کانزاکاری و زۆربه‌ی دیارده‌کانی تردا نییه‌و له‌وانه‌یه‌ وه‌ک له‌ بازنه‌ی پۆله‌کاندا هه‌یه‌ له‌ ناوچه خولگه‌یه‌یه‌کانیشدا هه‌بێت، یان له‌ ناوچه جه‌نجاله‌کانیشدا هه‌روه‌ک ناوچه‌که‌م دانیشته‌وه‌کان هه‌بێت. ده‌توانین ب‌ڵێین که‌ کانزاکاری له‌ هه‌موو کیشه‌وه‌کاندا هه‌یه‌ به‌لام ر‌ووبه‌ره‌کانی به‌زۆری که‌من به‌را‌ده‌یه‌ک ناتوانرێت به‌شێوه‌ی خال نه‌بێت له‌سه‌ر نه‌خشه‌دا دیاری ب‌کری‌ت. جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ یه‌ده‌گی کانزا له‌ ناوچه‌یه‌کی ته‌سکدایه‌، بۆیه‌ به‌ پێی ئەمە به‌ره‌مه‌یه‌ینانیشی له‌ ناوچه‌یه‌کی دیاریکرا‌ودا ده‌بێت وه‌ک ده‌ره‌ینانی زێر (وه‌ته‌رساند) له‌ باشووری ئەفریقا که‌ ر‌یژه‌یه‌کی زۆری زێری جیهانی به‌ره‌م دێنێ. ژماره‌ی کارگه‌رانی ئەم پیشه‌یه‌ ئە‌گه‌ر له‌گه‌ڵ پیشه‌کانی تردا به‌راورد ب‌کری‌ت زۆر نییه‌و به‌گشتی له‌ ۱۰٪ی سه‌رحه‌می کارگه‌رانی پیشه‌کانی تری ولاتان که‌متره‌ جگه‌ له‌ زمباب‌وی و یه‌کی‌تی باشووری ئەفریقا ئەم پیشه‌یه‌ش له‌ ده‌وله‌تیکه‌وه‌ تا ده‌وله‌تیکه‌ی تر

وێنه‌یه‌ی ژماره (۸) کانزاکاری

جیاوازه. بۆنمونه له ۲۰٪ و له ۴۰٪ی ههریه که له ولاته یه کگرتووهدان و ئەلمانیایه که له دواى یه که تیناپه پیت، به لام به شداریکردنی له ئابووری نه ته وایه تیدا له گه ژماره ی کارگه رانیدا ناگونجی. هه ندیک جار نزیکه ی سه رجه می هه موو ئەو شتانه ده گریته وه که ده ولته که ده نیتریته ده رده وه ده که نه وت له ولاتی لیبیادا، له کاتی که کارگه رکانی پێژیه کی که م پیک دین. کازاکاری به چالاکییه کی ئابووری هانده ر داده نریت بۆ پیشکه وتنی خیرای که رتی ئابووری دووهم (پیشه سازی) یان سییهم (کارگوزاری).

له بهر که می کارگه ران له کازاکاریدا و له بهر ئەوه ی ئەو پیشه یه به زۆری ده که ویتته شوینی دووره شاره وه، بۆیه وا پتویست ده کات بۆ چاره سه رکردنی پشوو که نیشته گه ی بچووکی وه که گوندی راوکه ران پهیدا ببیت تا کو کارگه رکانی تیدا نیشته جی ببیت که به رۆژ جی ده هیلن و به شه ویش دواى ته و ابوونی کاری رۆژانه یان ده گریته وه ناوی.

جا له بهر ئەوه ی که کرداری کازاکاری زۆر پرووی هه یه و هۆیه کانی دامه زرانی تیکه له به یه که ده بن و له بهر ئەوه ی که بایه خیکی زۆری له ئابووری نه ته وایه تیدا هه یه، بۆیه له به شیکی داها توودا شوینیکی فراوانترمان بۆ داناوه.

ه- پیشه ی پیشه سازی:

هه رچه نده پیشه سازی ده گریته وه بۆ ماوه یه کی کۆن، به لام پیشه یه کی تازه یه. جارێ له ئاستیکی بژیوی نزمدا بوو، بۆیه ده رکه وتنی به و چه مکه تازه یه ی که له سه ر بوونی کوگه یه کی کارکردن وه ستاوه که بریتیه له کارگه و له ویدا ماده ده خاوه کان ده گۆرین بۆ شه مکه کی دروستکراو، ئەمه دیارده یه کی تا راده یه که تازه یه و ده گریته وه بۆ دووسه د سالی که له مه و به ر.

تازه یی پیشه سازی له کۆمه لگه پیشه سازییه کاندایه رنگ ده داته وه و به

ته و او ده تی جیا وازی له گه ل ته و کومه لگه یانه دا هه یه که پیشه ی تر بان تیدا زاله و خو بان له شتیه یه کی کونی ژباندا دهنوتن. ته و دی ته و راستیه ش دو و پات ده کاته وه سروشتی ته و پتوانانه یه که له دیار یکردنی کومه لگه ی پیشه سازیدا به کاردین و بو نمونه خو ی له تیکرای دهرامه تی تاکه که سیک له دهرامه تی نه ته وایه تیدا و پله ی بلا و بوونه و دی خوینده واری به قوناغه جیا کانیه وه و راده ی بلا و بوونه و دی شار هکان له رتی زانی نی قه باره یاندا دهنوتن. سه ره رای ته و پتوانه گشتیه ی که له هه موو پیشه کاندایه کاردیت که ته ویش پتزه ی کارگه رانه له هه ریه کی که له وانه له سه رجه می کارگه رانی پیشه ی جیا جیا له ولا تیکدا، جا به رزبوونه و دی ته و به لگانه، که هه موویان به لگه ی پتوانه ی پله ی پیشکه و تنن، په نجه بو کومه لگه ی پیشه سازی دریت ده که ن و نرم بوونه و دهشیان په نجه بو کومه لگه ی تر دریت ده که ن.

ویندیدی ژماره (۹) پیشه سازی

هه‌رچه‌نده که پیشه‌سازی تا راده‌یه‌ک پارێزگاری رێژه‌ی کرێکاران ده‌کات که ده‌گاته ده‌یه‌کی، له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا ئەم رێژه‌یه له ده‌وله‌تیکه‌وه بو ده‌وله‌تیکێ تر ده‌گۆرێت، ئەو رێژه‌یه له ده‌وله‌ته‌کانی رۆژئاوای ئەوروپادا ده‌گاته ئەو په‌ری و له‌ دوا‌ی ئەوانیش روسیای فیدراڵ و ولاته‌یه‌که‌رتوو‌ه‌کان دین. ئەمه‌ش په‌نجه‌ بو‌ ناوچه‌کانی کۆبوونه‌وه‌ی پیشه‌سازی له‌ جیهاندا درێژ ده‌کات که له‌ بازنه‌ ناوه‌راسته‌کانی نیوه‌ی باکووری گۆی زه‌وی خۆی ده‌نۆین.

له‌به‌ر ئەوه‌یش که پیشه‌سازی زۆر ئالۆزه‌و ئەم ئالۆزییه‌ش خۆی له‌ لقه‌ زۆره‌کانیدا ده‌نۆین که هه‌ر یه‌که‌یان پیکهاتنیکێ تایبه‌تی هه‌یه له‌ رووی ته‌کنیک و ریکخستن و پیشاندان و هۆیه‌کانی بازاره‌وه، بۆیه له‌ به‌شیکێ سه‌ربه‌خۆدا باسی ده‌که‌ین.

و- پیشه‌ی بازرگانی و گواستنه‌وه:

بازرگانی پیشه‌یه‌کی کۆنه ئیستا له‌گه‌ڵ زۆربوونی دانیشتوان و پیش که‌وتنی شارستانی زیاتر پیشکه‌وتوو، ئەو پیشکه‌وتنه‌ی که تایبه‌تمه‌ندیتی کارکردنی له‌ ته‌که‌دایه‌و بووه به‌هۆی ئەوه‌ی که هه‌ندی ناوچه‌ پتوبستیان یان به‌ به‌ره‌می ناوچه‌یه‌کی تر هه‌بێت. له‌وانه‌شه‌ شیوه‌ی بازرگانی ناوخۆی و هه‌رده‌گریت له‌نیوان ناوچه‌کانی یه‌ک ده‌وله‌تدا، یاخود له‌شیوه‌ی بازرگانی ده‌ره‌وه‌دا بێت له‌نیوانی ده‌وله‌تیک و یه‌کیکی تردا.

گرنگی بازرگانی له‌کاتی ئیستادا له‌وه‌دا ده‌رکه‌وتوو که ده‌وریکی کاریگه‌ری له‌ ژبانی ئابووری و رامیاری ده‌وله‌تاندا هه‌یه.

که له‌ جیاوازیی ئاستی ته‌کنۆلۆجیی و بژێویی ده‌وله‌تان کار ده‌کاته سه‌ر رێپه‌وی بازرگانی، بو‌نموونه‌، مه‌کینه و که‌لوپه‌لی دروستکراو ئەو شتانه‌ پیک دین که ئەو ده‌وله‌تانه‌ی له‌ رووی پیشه‌سازیدا پیشکه‌وتوون ده‌یاننێرنه‌

دەرروده، وهك ولاته يهكگرتوووهكان و ئهلهمانياى فيدرال و ئینگلستان، لهو كاتهى كه ئهوشتانهى له دەرروده بۆيان دىن جوړه شمهكېكى تر پېك دههين كه بریتين له ماددهى خوړاك و ماددهى خاوپېچهوانهى ئهمهش راسته سهبارت به دهولهته گهشهسهندوهكان له ئاسيا و ئهمهريكاي لاتين كه ماددهى خوړاك و ماددهى خاوله لیستهى ناردنیهكانياندا شوینیکى گرنگيان هیه. ئهم ناردنیهیانهش بهزورى تهنیا بهروبوومیک یان دوانه وهك كاكاوى غاناو شهكرى دۆمنیکان و لاستیکى لیهریا و تهنهكهى پۆلیشیا.

گواستنهوه:

بهلام سهبارت به گواستنهوه كه مهبهستمان لى گواستنهوهى كهلوپهلو خهلكه له شوینیکهوه بۆ شوینیکى تر، ئهوا هوپهكى كاریگهره بۆ چالاکییهكانى تر، چونكه بى گواستنهوه كانزاكارى یان پيشهسازى پهیدا نابى و ئهمهش مانای ئهوهیه كه ئهگهر گواستنهوه نهبیت، ئهوا چالاكى ئابوورى له ئاستیکى برتوبیدا دهمینیتهوه. ههروهها تاییهتهدیتى ههریمایهتى كه زیادهى لیوه بهرههم دیت بۆ ئالوگۆر لهگهڵ بوونى گواستنهوهدا دهبیته شتیکى ئاسان. ئابوورى جیهانى پشت بهچهند جوړه پرژیمیکى گواستنهوه دهبهستى كه

وێنى وماره (۱۰) گواستنهوى ناوى

هیتلی ئاسن و رینگه ی ئۆتۆمۆبیل و رینگه ی ئاوی و رینگه ی ئاسمانی و هیتلی لووله دهگیرتهوه و ئه و رینگه یانه ش به پیتی جیاوازی وولاتان له پرووی چری و جوړه وه دهگۆرین. بۆ نمونه له کاتی کدا گواستننه وه ی ئاوی ناوخری له هه ندی ولاتدا هیچ بایه خیکی ئه وتوی نییه، که چی ئه و گرنگیه دهگاته نیوه ی ئه و بارانه ی له نیوان شاره کانی ناوخرودا دهگواسترینه وه وه کو هه ندی لای خوړه لاتنی دوور. چری گواستننه وه له سه ر هه ندی رینگه ی وشکانی دهگاته شه ست هه زار ئۆتۆمۆبیل له رۆژیکدا، له کاتی کدا له ناوچه دیهاتییه کاندا له ئۆتۆمۆبیلیک تیپه ر ناکات ئه مه ش ئه وه دهگه یه نیت که ده بی هو ی دیاریکراو هه بی بۆ بوونی دیارده ی گواستننه وه که ئه مه ش له به شیکی داها توودا باس ده که یه ن.

وتنه ی ژماره (۱۱) جوړه کانی هو ی گواستننه

به شی دووهم

کشتوکال

چدمکی کشتوکال بهنده به بایه خدانیکي مدهست پیدراو به پوره ده کردنی نازل و بهروبوومی کشتوکالی، له ریگه ی ئه م بایه خ پیدانه وه پرووی زهوی ریک ده خریت یان شیوه که ی ده گوریت، له بهر ئه وه چه مکی کشتوکال به ستراره بهم دوو چالاکییه وه به بی جموجولیه ئابوورییه کانی تر که پیوستیان به وه نییه مروف به شیک له پرووی زهوی ریک بخت یان بیگوریت و دک راوه وشکانی یان راوه ماسی و له وه راندنی سهره تایی و کوکرنه وه و ئه و چالاکییانه ی که په یوه ندیان به دارستانه وه هیه - به ره مهیتانی بهروبووم یان به ختوکردنی نازل به ستراره به خاسیه ته کومه لایه تییه کان و ریکخستن و سییه میش به به ره مه مداریه وه، ئه م خاسیه تانه یش ناوی خاسیه ته خویه کانی کشتوکالیان بو دانراوه. بهم هویه وه ئه م خاسیه تانه ده خرینه بهرچاو له کاتیکدا که له کشتوکال ده کولینه وه، له بهر ئه وه ههر یه که یان یه ک به دوا ی یه کدا وهرده گرین.

۱- خاسیه ته کومه لایه تییه کان و خاوه نداریتی کشتوکال:

مدهست له و راستییانه یه که چوئیتی په یوه ندی به ره مه میتن پروون ده کاته وه به زهوی و په یوه ندیه کانی ئه وانه ی کار ده کن بو و به ره میتانی، قه باره ی کتله و خاوه نداریتی که ی ئه و جوړه په یوه ندیانه مان بو پروون ده کاته وه. له بهر ئه وه ناساندنی، یارمه تی درخستنی زور له و راستییانه ده دات که په یوه ندیان هیه به چالاکی کشتوکاله وه، ئه م راستیه ش له پیناسه کردنی کتله وه ههست پی ده کریت.

ریکخراوی خواردن و کشتوکالی ده ولته تان به و چاوه سهیری کتله ده کات

که خاوه‌نداریتی پارچه زه‌وییه‌کی کشتوکالیییه و به‌م جوّره پیناسه‌ی ده‌کات، خاوه‌نداریتی زه‌وی یان کیتلگه پرووهریکه له زه‌وی که سهراپا یان به‌شیکه‌ی به‌کارده‌هینریت به‌مه‌به‌ستی به‌رهمه‌پینانی کشتوکال و کاروباری هونه‌ری و به‌پتوه‌به‌رایه‌تی به‌ریتوه ده‌چیت وه‌ک یه‌که‌یه‌کی کشتوکال که له لایه‌ن تاکه که‌سیکه‌وه یان له‌گه‌ل چهند که‌سانیکه‌ی که‌دا به‌کارده‌هینریت بئ نه‌وه‌ی بایه‌خ به‌دریته خاوه‌نداریتی کشتوکال یان قه‌واره‌ی یاسا یان فراوانی یاخود شوینه‌که‌ی، هه‌روه‌ها خاوه‌نداریتی کشتوکال به‌و دامه‌زراوه به‌رهمه‌مداریانه‌یش ده‌وتریت که‌ ناژه‌لی تپدا به‌خپتوده‌کریت یان به‌رووبوومی ناژه‌لی تپدا به‌رهمه ده‌هینریت، ئه‌م پیناسه‌یه گرنکی کیتلگه نیشان ده‌دات وه‌ک یه‌که‌یه‌کی به‌رهمه‌مداری، هه‌روه‌ها نیشانه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیشه.

کیتلگه بچووکه‌کان زۆر به‌ئاسانی له کیتلگه گه‌وره‌کان جیا‌ده‌کرینه‌وه له پرووی په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، له یه‌که‌میاندا په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و خیزانی، سروشتی بچووکی کیتلگه‌که ده‌یسه‌پینیت که‌ بواری ئه‌ندامانی

وتنه‌ی ژماره (۱۲)

خیزانه که ددهات بۆ به جیهینانی پتوبستییه کانی کاری کیتلگه که، له کاتیکدا له جۆری دووهدا ئەم په یوهندییه له سهه بنچینهی جیاوازی پیتشده که وتن که بنه ماکه ی په یوهندیی کرێکاره به خاوهن کارهوه، و ئەم یه که کشتوکالییه شدا کرێکار زۆر ده بێت بۆ به جیهینانی پتوبسته کانی به رهه مهینانی کشتوکال، له گهڵ به کارهینانی مه کینه دا به شپوهیه کی فراوان لهم جۆره کیتلگانه دا زۆر له گوند نشینه کان بێ به شن له وهی زهوی کشتوکالییه هه بێت به تاییه تی له ولاته دوکه وتووهدا کار دهکاته سهه باری کۆمه لایه تییه یان له لایه ن شوین و په یوهندیی کۆمه لاتییه وه، به لام له لایه ن خاوهنداریتی کشتوکالییه وه ئەو خاسیه ته کۆمه لایه تییه ده ده خات که به گوێره ی جۆره کانی جیاوازی و چه ند شپوهیه کی جیاوازی و ده ده گریت، وهک ئەوه ی که بۆ هه موو ئەندامانی خیتله که بشیت و ئەو ناوچانه ش دیارده ی دورکه وتنی کشتوکالییه یان پتوه دیاره. هه ندیک جار شپوه ی خاوهنداریتی تاکه که سییک یان کیتلگه ی هاوبه شی و ده ده گریت، ئەم دوو جۆره یه له هه موو جۆره کانی تری خاوهنداریتی باوتره، هه ریه که شییه خاسیه تی کۆمه لایه تی ده ده خه ن که جیاوازییه ئاشکرایه. خاوهنداریتی تاکه که سییک به تاییه تی له ولاته دوکه وتووهدا ئەو نیشان ددهات که باری کۆمه لایه تییه یان دوکه وتووهد.

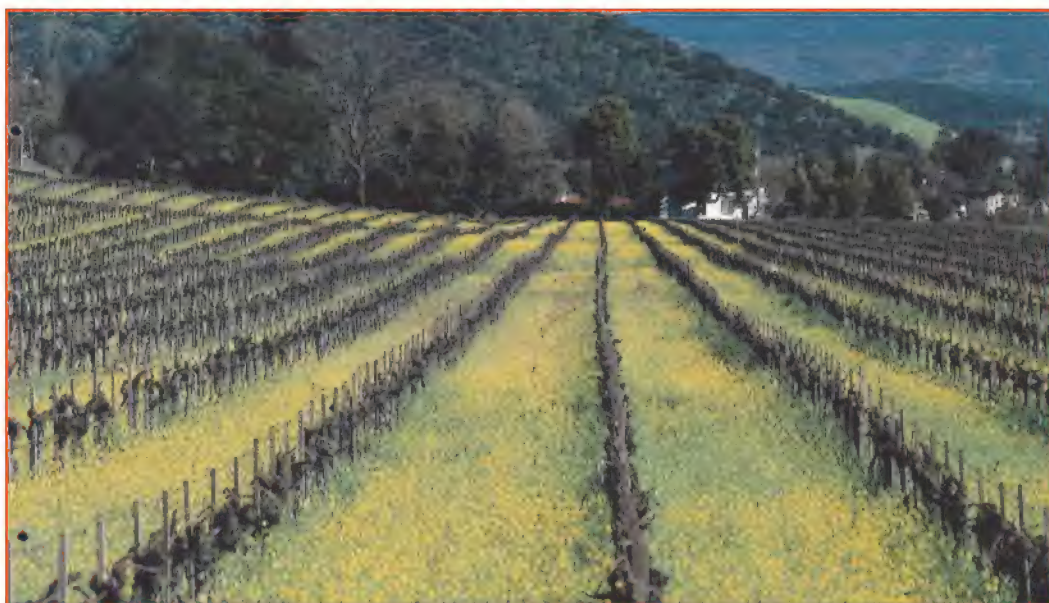
کشتوکال گرفتاری ئەنجامی ئەو نه ریت و بیروباوه رانه یه که ده بنه کۆسپ له ریتی به ره و پیتش چوونیدا. له جۆری فراواندا سیسته می (به شکاری) باوه که سیفه تیک له سیفه ته کانی باری دوکه وتوویی کشتوکال ده گه یه نیت، کشتیار هانده ری نییه پالی پتوه بنیت به رهه می کشتوکال به ره و پیتش به ریت و بایه خ بداته ئاو و زهوی که سه ره چاوه ی کشتوکال. له کاتیکدا شپوه ی هاوبه شی ئەو په یوهندییه کۆمه لایه تییه ده ده خات که به پیتی شپوهیه کی کۆمه لایه تی نوێ ده روات و به نده به توانا و دادپه روه ری کۆمه لایه تییه وه، ئەو

گیروگرفته کۆمه لایه تیپانهش توور ددهات که کۆسپ بوون له رتی به رهو پیشچوونی کشتوکاله که دا، به لام کێلگه هاوبه شه کان یهک شیوه نین، دهتوانین بلیین گرنهترین شیوه کانی بریتیه له کێلگه هه رهوه زییه کان و کێلگه کۆمه لایه کان و کێلگه میریه کان.

له م کێلگه جیاوازاندا به هه موو جوړه کانییه وه کارگه ران وهک یهک کار ده که ن له رهنجی به رهه مهینان و خاوه نداریتی به رهه م. له بهر ئه وه له م جوړه کێلگانه دا په یه دندی کۆمه لایه تی دانیشته و جیاوازییه کی به ره تی هه یه له وهی که باوه له کێلگه تاکه که سییه کاندایه که تا راده یه کی ته وای گیانی هه ره وه زی و سیفه تی کۆمه لکاری تیدا نییه.

۲- خاسیه تی ریکه خستن و هونه رکاری:

مه به ست له و چۆنیه تییه که به رهه م هینان تیدا دپته کایه وه هه ره وه ها به و هوو رپازانه ی به کار ده هینرین و په یه ره و ده کربن بو به جیهینانی. ئه م خاسیه تانه توانای مروفت ده ره ده خه ن، و به هو ی ئه و شار ده زاییه ی که هه یانه ده توائن کۆسپه کانی ژینگه ی سروشتی بپرن که له رتی به رهه مهیناندا

وتنه ی وماره (۱۳)

دهووستن. ئا لیره دا پروون ده بیته وه که ئەم خاسییه تانه لایه نیکی تر له
 لایه نه کانی چالاکی کشتوکال پیک دههین، دهشتوانین که ئەم خاسییه تانه
 بناسین له ریگهی لیکۆلینه وهی هه ریه ک له و هیزانه ی به کار دههینرین له
 به رهه مهینانی کشتوکال و سیسته مه کانی وه به رهینانی کشتوکال و
 به خپوکردنی ئاژەل. جوړی ئەو هیزانه ی له کاروباری کشتوکالدا به کار
 دههینرین ئەو ده درده خەن که به ره و پیشچوونی کشتوکال گه یشتوته چ
 قوناغیک له ناوچه که دا ئەم هیزانه ش هیزی ئامیر و مرویی و کارگر و ئاژەل
 ده گرته وه، کشتوکالی پیشکە وتوو به ئەنجامی هیزی ئامیر داده نریت و
 سیسته مه کانی کشتوکالیش سیفه تی ریکخستنی کاری کشتوکالمان بو
 ده درده خەن. ئەم سیسته مانه به گوێره ی جیاوازی باری سروشت و ئاده می
 ده گوێرین که کار ده که نه سه ر چالاکی کشتوکال له ناوچه جیاوازه کاندا، ئەم
 سیسته مانه ش **(خولی زهوی کشتوکال)** یان سیسته مه کانی کشتوکالیمان پێ
 دهوتریت. **مه به ستیش له وه دوا به دوا به یه کا هاتنی وه به رهینانی زهوییه به**
به رووبوومیکی تایبه تی له ماوه یه کی دیار بکراودا، و دوو پاتبوونه وهی ئەو
شپوهی وه به رهینانه یه به ته واو بوونی ماوه ی ناو براو، ئەو دیش شتیکی ئاساییه
 له ناوچه جیاوازه کانی جیهاندا به تایبه تی له پیشکە وتوو ده کاندا که یه ک
 به دوا ی یه کدا به رووبوومی تایبه تی ده چین و له سالتیک یان زیاتر ده خایه نیّت،
 بایه خیش ده دریته پاریزگاری کردنی زهوی و پسته که ی و به رزکردنه وهی
 به رهه میاری زهوییه که یش. له سیسته مه کانی تری کشتوکال، سیسته می
 وه به رهینانی کشتوکال هه یه. مه به ست له **وه به رهینانی کشتوکال ئەو بهاره یه که**
مروژ رهنجی خۆی تیدا ته رخان ده کات به مه به ستی به رهه مهینانی کشتوکال
یان به خپوکردنی ئاژەل.

وه به رهینانی کشتوکال به وه ده پیوریت که پێژهی ئەو پروو به رانه دیاری

بکریټ که تهرخانکراون بو ههر بهروبوومیکی کشتوکالی له سه‌رحه‌می ئه‌و پرووبه‌رانه‌ی به کشتوکال گیراون. ئه‌م سیسته‌مانه‌ش سسته‌می وه‌به‌ره‌پنانی زه‌وی کشتوکال جیا بکریته‌وه، چونکه به‌خیوکردنی ئاژهل پرووبه‌کی تری چالاکی کشتوکاله که شان به‌شانی کشتوکال ده‌روات و روئی هه‌ریه‌که له ئاژهل نیشان ده‌دات له چالاکی کشتوکال و توانای زه‌وی بو ئاژهل‌داری.

۳- خاسیه‌ته‌کانی به‌ره‌مه‌پنان:

خاسیه‌ته‌کانی به‌ره‌مه‌پنان سه‌رحه‌م بری به‌ره‌مه‌پنان و شاره‌زایی له به‌ره‌مه‌پنانی به‌روبوومیکی تایبه‌تی ده‌گریته‌وه و ئه‌مه‌یش پیتی ده‌وتریت ئاراسته‌کردنی کشتوکال. مه‌به‌ستیش له به‌ره‌مه‌پنان بو ئه‌وه‌یه پێویستی به‌ره‌م هینه خۆبیه‌کانی پر بکاته‌وه یان مه‌به‌ستی بازرگانییه. جیاوازی خاسیه‌ته‌ خۆبیه‌کانی کشتوکال له شوینیکه‌وه تا شوینیکی تر چه‌ند شیوه‌یه‌کی کشتوکالی جیاوازمان بو ده‌رده‌خات. ده‌شتوانین شیوازی کشتوکال پێناسه بکه‌ین و بلتین که چه‌ند یه‌که‌یه‌کی زیندووه و پواله‌تی کشتوکال و په‌یوه‌ندی هه‌ندیکیان به هه‌ندیکی تریانه‌وه له‌یه‌ک ده‌چن، ئه‌م له یه‌ک چوونه‌ش پرووبه‌ریکی دیاریکراوی رووی زه‌وی ناگریته‌وه به‌لکو زۆرتر له پرووبه‌ریک و زیاتر له شوینیک ده‌گریته‌وه، واریک ده‌که‌ویت خاسیه‌تی کشتوکالی پرووبه‌ریکی دیاریکراو له ولاتی عیراقد له‌گه‌ل پرووبه‌ری ولاتیکی که‌دا له‌یه‌ک بچن.

شیوازه‌کانی کشتوکال له جیهاندا:

جوگرافیناسه‌کانیش ده‌ستیان کرد به‌لیکوئینه‌وه‌ی شیوازه کشتوکالییه‌کان، ئه‌و ناوانه‌ی لێیان نا له مه‌به‌ستی به‌ره‌م هینانه‌که‌وه وه‌ریان گرت که ئه‌مانه‌ن:

یه‌که‌م: شیوازه‌کانی کشتوکالی بژیوی.

دووه‌م: شیوازه‌کانی کشتوکالی بازرگانی.

هه‌ریه‌ک له‌م شیوانه تایبه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه له باره‌ی په‌یوه‌ندی له‌نیوان

چاندنی بهروبووم و بهختوکردنی ئاژهل و ئه و ریگایانه ی پهیره و دهکرین
تییاندا، ههروهه ها چربی ئه و کارو سهرمایه و ریکخستنه ی بهکار دههینرین
بیجگه له مه بهستی به ره مهیتان.

یه کهم: شتوکهانی کشتوکالی بژیوی:

شیوه کانی کشتوکالی بژیوی له وهدا هاوبه شن که ئامانجی به ره هم هینه کان
ئه وهیه بهروبوومی کشتوکالی به دهست بهین به مه بهستی بژیوی و کار
دابه شکردنیش له نیوانیاندا، ئه م دابه شکردنه ش له سنووریکی ئیجگار
که مدایه . هه مه چه شنی ئابووریش زۆر که مه ، هه ر یه که له ئه ندامانی خیزانه که
هه ول ده دات زۆربه ی جۆری کاره کان بکات، سه رمایه شیان ئیجگار که مه و
ریکخه ری سه ره کییان کاره ، ته کنیکیش له سه ر به ره تیکه که به مه کینه نییه ،
شاره زاییش به پیتی شوین نییه به لکو چالاکییه کان له یه ک خالدا کو ده به نه وه
ئه گه ر نه گوړپین وه ک گوند یان بگوړپین وه ک ده وار نشین.

جۆره کانی کشتوکالی بژیوی له دوو شیوه ی سه ره کیدا خۆی ده نوینیت:

۱- شتوازی کشتوکالی جیگوړکی.

ب- شتوازی کشتوکالی بژیوی چر.

۱- شتوازی کشتوکالی جیگوړکی:

شان به شانی ئه و ناوچانه ی کشتوکالی سه ره تاییان تیدا باوه درێژ
ده بیته وه ، ئه مه یش له ناوه راستی ئه فریقا و باشووری خۆره لاتنی ئاسیا له
مالیزیا و ئه ندونسیا و قیتنام و فلیپین و ئه مه ربکای باشوور و ئه مه ربکای
ناوه راستدا ده رده که ویت. هه ر له و بابه ته ش له باشووری ولاتی سودان له
ولاتانی عه ره بدا ده رده که ویت. شتوازی کشتوکالی جیگوړکی **ئه م**
خاسیه تانه ی هه یه :

۱- پارچه یهک زهوی کشتوکالّ ئاماده دهکریّت دوای ئهوهی لق و پۆیی دارهکان دهپریت و دارهکانیش دهسووتینرین، له بهر ئهوه پیتی دهوتریت کشتوکالی (بیرهو بسوتینه).

۲- کشتوکالی بهروبووم لهشیوهی خولی کشتوکالدا دهبیّت له چوارچیوهی وهززهکانی سالدا، ئهم خولهش له سالانی داهاتوودا دووباره دهبیتهوه تا بهرهمهپینان کهم دهبیتهوه، ئهو کاته بهجی دههیلریت بۆ ئهوهی پارچهیهکی نوی پاک بکریتهوهو گه رانه وهیش بۆ پارچهی یه کهم (۳۰) سال زیاتری پتووسته. ئهو بهروبوومانهیشی که دهچیترین بریتین له ههرزن و گهغه شامی و یام و کاسافاو مۆزو پهتاتهو برنج، چاندنی برنج له ئاسیادا باوه و ههرزن له ئهفریقا و گهغه شامیش له ئهمه ربکای لاتینی.

۳- ساکاری تهکنیک و ئهو ئامیرهی لهم شیوه کشتوکالییه دا بهکار دههینریت له داریکی چهماوه تینا په ریت، جار و باریش تهوور بهکار دههینریت.

۴- خیزان یان خیلّه که خاوهنی زهوییه کشتوکالییه کهن، ئهو ناوچانهی ئهم شیوه کشتوکاله یان تیدا باوه گرفتاری دهستی داگیرکاری بوون و به دهستییه وه نالاندوویانه و به رهو پیش بردنی پشت گوێ خستبوون بهو مه بهستهی که سامانه کانی تری ولّات به خیرایی ده رههینیت به تایبه تی له بواری کانزا ده رهیناندا. به شدار بوونیشی له کشتوکالدا له وه ده رناچیت که کیلگهی بازرگانی ریکوپیکی له ژیر چاودیری خویاندا دامه زرانده ووه. به رههمی کشتوکالیش تیدا به ستراوه به ئابووری ولّاتی داگیرکه رده وه که به رههمه پینانی کاکاو له کیشوهری ئه فریقا و لاستیک له کیشوهری ئاسیاو ئه فریقادا. ئهو ژیر دهستییه وای لهو ده ولّه تانه کرد که لهم سه رده مه دا سه ربه خویان به ده ست هیناوه ئهرکی پیشکه وتنی ناوچه که یان بکه ویتته ئه ستۆ.

ب- شتوای کشتوکالی بژیوی چر:

به لام شتوای کشتوکالی بژیوی چر که له و ناوچانه دا بلاو بوو ته وه که پیشه ی کشتوکالی بژیوی چریان تیدایه له باشوور و باشووری خوهره لاتی ئاسیادا به چه ند تاییه تمه ندیکی تر جودا ده کرتیه وه.

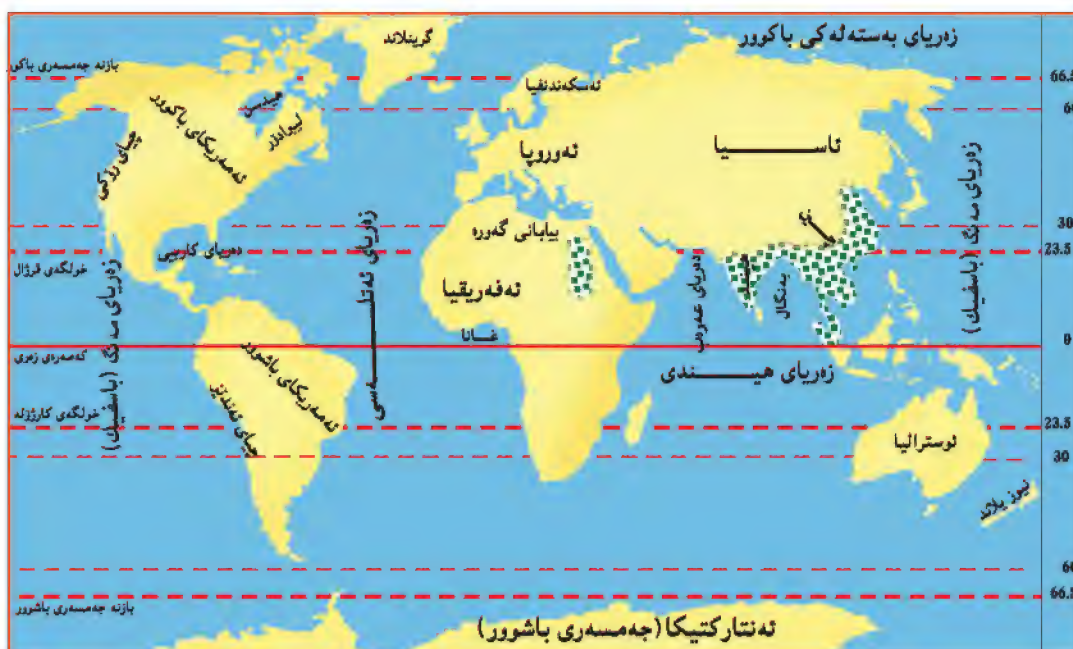
چری کشتوکالی به ستراره به زوری کارگری کشتوکالییه وه که له بچووکی قهواره ی کیلگه که دا رهنگ ده داته وه، تیکراییشی له هه ندی ناوچه دا له شهش دۆنم که متره وهک له دۆلی (گه نجی باشووردا). بو بژارکردنه وه ی ئه و قهواره بچوکه که شتیاره کان به رده وام هه ول ده دن بو زور کردنی یه که ی پرووبه ری زه وییه که، په یینی ئاژهل و مرویی به کاردین، ئاوو هه وایش یارمه تی ده ریانه، گه رماو بارانی زۆریش بوونه ته هوی ئه وه ی که چاندنی برنج سالی زیاد له جارتیک دووباره بیسته وه له یه ک کیلگه دا به لکو تا سی جاریش هه ر له یه ک کیلگه دا وهک له باشووری ژاپۆن که ئه مه یارمه تییه کی زوری به ره هه مه یانی یه که ی پرووبه ری زه وییه که ی داوه.

وێنەی ژماره (١٤) مەرزە

دریژایی ناوچه‌کانی ئەم شێوازە کشتوکالێیە نەووەستاوە تا هێڵی پانی (۵۰) ی باکوور و کۆسپیش نییە بۆ ئەوەی کە زەویەکی بەدریژایی سالت بە بەیاری بێنیتەو. وەرزی هاوین بۆ چاندنی برنج و زستانیش بۆ چاندنی بەرووبوومی وەک گەنم و جوو پاقلە تەرخانکراوە، ئەمەش کاری کردۆتە سەر زۆری بەرھەمھێنان. ھەولێ زیادکردنی بەرھەمھێنان کاری کردۆتە سەر ئەو ڕێگەیانەی کە بۆ چاندنی برنج پەیرەو دەکرێن.

پەیرەو کردنی ڕێگای کشتوکالێ برنجی شێدار لە یەکەییەکی ڕووبەری زەویدا بەرھەمھێنێ زۆر بەدەست دەھێنێت، ئەم ڕێگەیش لە ناوچەی دەشتەکانی دۆلی کنج و براھما پۆترا و ئیراودی و میکوڤنگدا باوە، لەم وڵاتەدا دەتوانیت ئاوە ڕۆگە ئاو بەرھەست بکەیت. چاندنی برنج لە بەرزایی و تەلەنەکانی شاخەکان ئەو نیشان دەدەن کە دەتوانیت زیاتر سوود لە زەوی وەرگیریت و بەکاربھێنیت. کۆششکردن بۆ بەدەستھێنانی گەورەترین بر لە بەرووبوومی کشتوکال لەو سنوورەدا نەووەستاوە کە کشتوکال ئاسۆیی پەربەسینیت بەوەی کە فراوانترین بەش لە زەویدا بچیتنیت بکەیت، یان ستوونی پەربەسینیت بەزیادکردنی ڕێژەی ھیزی کارگەر و ئەو پەینەیی بەکاردەھێنیت لە یەکەییەکی ڕووبەری زەوی کشتوکالدا و پەیرەو کردنی خۆلی کشتوکال بەلکو لە کشتوکالێ بەرووبووم پەسەند دەکەیت بەسەر ئازەلداریدا. بچووی قەواری کێلگە یارمەتی ئەو نادات ئازەلی وەک مانگا بەخێو بکەیت، ئەگەر ھەشبیت بۆ پاپەراندنی کاروباری کێلگەییە، ھەرچەندە ئەمە بەراز ناگیرتەو چونکە لەسەر پاشماوەی کێلگە کە دەژی ھەرەک ھەندیک بالندە، لەبەر ئەوە لە ھەموو کێلگەییە کدا بەراز و ھەندیک پەلەوەر دەبینرێن، لە بری ئەو گوشتی ئازەلەیی کە پڕۆتینی کەمە دانشتوان لەم ناوچانەدا وەک یەک ڕاوەماسی دەکەن وەک یەک لەناو مەرەزەو زۆنگاوو کەنارەکاندا.

دوہم: شیوازہکائی کشتوکائی بازرگائی:

چالاکی کشتوکال له چوارچيډوې ته م شيوانه دا به به شيک له تابووري
تالگوږ داده نريت و بهر هه مهيتانه که یش به مه به ستي فرو شتنه. ته و داهاته ی له
فرو شتنی ته م شتومه کانه ده ست ده که ویت پيوستیه کانی کشتييار و
خيزانه که ی جيبه جي ده کات، هه روه ها ته و سه رمایه يه ی له کشتوکال یشدا به کار
هينراوه پيی زياد ده کات، بيجگه له وه ی هاندر يکيشه بو کشتييار ده که تا له

کاره‌کی خویدا بمینیت‌ه‌ه. له
چوارچێوه‌ی ئەم شیوه‌ سەرەکییەدا
دوو شیوه‌ی ترممان هه‌یه‌ که
سەرەکی نین و له‌سەر بنه‌رته‌ی
هه‌یزی کارگه‌ریان ئەو سه‌رمایه‌یه‌ی
له‌ کشتوکاڵدا به‌کاره‌ێنراوه‌

دامه زراون. ئەو دوو شیپۆدییەش ئەمانەن.

ئ- شىۋازى كشتوكالى بازىرگانى فراوان:

لە چوارچىۋەى ئەم شىۋازى كشتوكالەدا دوو شىۋازى سەرەكى ھەن كە ئەمانەن:

۱- شىۋازى كشتوكالى

فراوانى دانەۋىلە:

ئەم شىۋەى كشتوكالە لە بازىرگانى پانى ناۋەراستەۋە درىژ دەپپتەۋە لە نىۋان بازىرگانى پانى (۳۰ - ۵۵) ى باكوور و باشورى گۆى زەۋى كە ماۋەى گەشەسەندىن لە نەۋەد رۆژ زىاترە و لە زۆرىەى كىشۋەردەكانىشدا بەم شىۋەىيە، فراۋانترىن پروۋبەر لە ئۆراسىيادا لە باشورى ئۆكرانىاۋە درىژ دەپپتەۋە بەرەۋ خۆرەلەت بەدرىژايى سى ھەزار كىلۆمەتر، و لە ئەمريكاي باكووردا لە شىۋەى پىشتىنەپەكى سەرەكىدا درىژ دەپپتەۋە ھەر لە باشورى خۆرئاۋاي كەنەداۋە تا باشورى خۆرەلەتتى ولاتە يەكگرتۋەكانى ئەمەريكا، ئەم شىۋەىيەش لە ئەمەريكاي

ۋىتەنى ۋمارە (۱۶) دانەۋىلە

باشووردا له شپوهی مانگدا دریژ ده بیته وه تا خوړئاوای ئاوه ریژگه ی پروو باری لاپلاتا له ئه رجه نته، و له کیشوهری ئوستورالیا دا له دوو شویندا دهرده که ویت یه که میان له باشووری خوړه لاتی و ئه وی تریان له باشووری خوړئاوای، له فراوانیشدا له یه که میان که متره، کیشوهری ئه فیه ریقاش له کیشوهره کانی تر جیاوازه له باره ی ته سکی و ئه و پروو به رهی ئه م شپوه کشتوکاله ی له سهر دریژ بوته وه و به شپوه یه کی سهره کی له پشتینه یه کی بچووک له کوتایی باشووری کیشوهره که دا کوپوته وه.

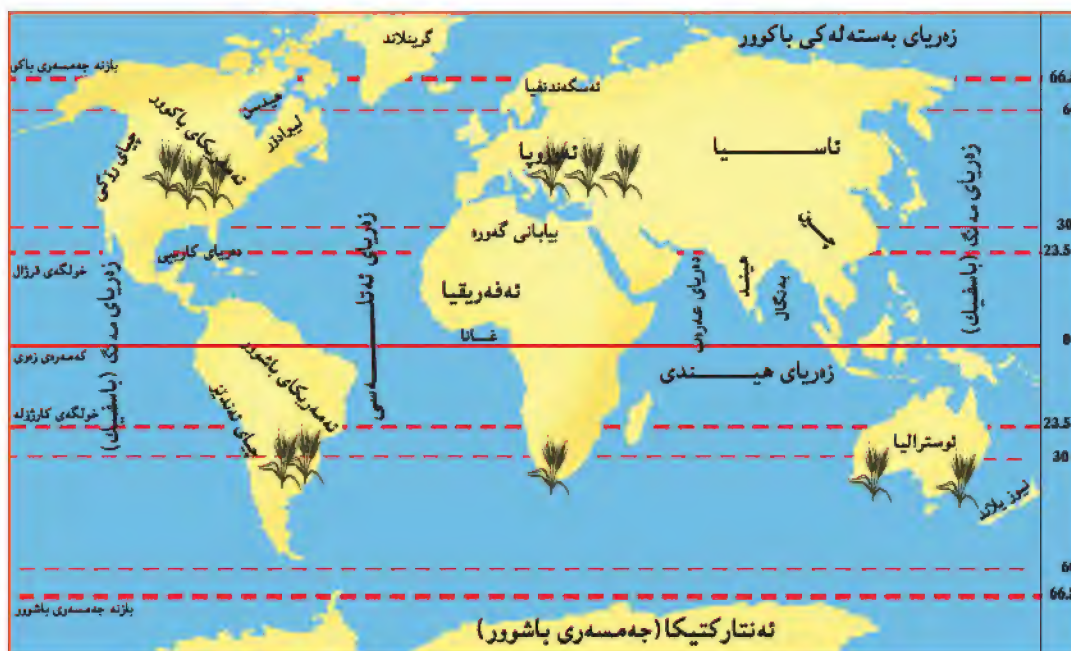
گرنگترین خاصیه تی ئه م شپوازه کشتوکالیه ش ئه مانه ن:

- ۱- وه به رهینانی زهوی ته نها به رو بوومی دانه ویله ده گریته وه.
- ۲- به زوری کشتوکال یه ک بابه ته، به شپوه یه کی سهره کی کشتوکالی گه نم ده گریته وه ئه مه ییش ئه وه ده گه یه نیته که ئه م جوړه کشتوکاله که موکورتی له ناوه پوکیدا هه یه وهک مه ترسی پشت به ستن به باران له م چه شنه شپوازه. هه ندیک سال که باران که م ده بیته کار ده کاته سهر که می به ره مه یینان، بیجگه له مه ترسی بازار وهک هاتنه خواره وهی نرخ به هو ی رکابه ری.
- ۳- کشتوکال پشت به ئامیر ده به ستیت له کرداره جیاوازه کانی کشتوکال بو پرکردنه وهی ئه م که موکورتیه ی له هیزی کارگه ردا هه یه، له و ناوچانه دا که ئه م شپوازی کشتوکاله ی لی ده کریته به ئاشکرا دیاره که چری دانیشتون که مه. چند هو به کی سروشتی و مرویی هه ن یارمه تی به کارهینانی ئامیر ده دن ئه مه ش به وه دا دهرده که ویت که زهوی ته خته و یارمه تی جمووجوولی ئامیر ده دات و یارمه تی ئه وه ش ده دات که کیلگه ی فراوان دابه زریته و ئه و ئامیرانه به شپوه یه کی ئابووری تییا ندا به کار به یینریته، کرینی ئه و ئامیرانه ش پیوستی به بوونی سه رمایه هه یه.

۴- تازه‌لداری ئەو بایه‌خه گرنه‌گه‌ی له‌شیوازی کشتوکالی فراواندا نییه، له‌مانه‌که‌مێک به‌خێو ده‌کرێن ئەویش له‌به‌ر پێیوێستی برژیوی کشتیاره‌که وه‌ک به‌خێو کردنی ره‌شه‌ولاخ و به‌راز.

۵- ئەم شیوازی کشتوکاله به‌شداری ده‌کات له به‌شیکی گه‌وره‌ی ئەو بره‌ دانه‌ویل‌یه‌دا که ده‌چیت بۆ بازرگانی ده‌وله‌تان به‌تایبه‌تی گه‌مه‌که‌ی.

چه‌مکی ئەمه‌ش ئەوه ناگه‌یه‌نیته‌ که ئەو ده‌وله‌تانه‌ی ئەم شیوازی کشتوکاله رووبه‌ریکی فراوانی له زه‌وییه‌که‌ی داگیر کردووه له ده‌وله‌ته‌کانی تر زیاتر به‌شداری ده‌کات. ئه‌رجه‌نتین و ئوستورالیا و که‌نه‌دا و ولاته‌یه‌که‌گرتوووه‌کانی ئەمه‌ریکا به‌ گه‌وره‌ترین کۆمه‌له به‌شداری ده‌کات له بازرگانی گه‌می ده‌وله‌تاندا.

دیه‌شکرده‌ی جوگرافی شیوازی کشتوکالی فراوانی دانه‌ویل
(۶) نه‌خشی ژماره

۲- شتوازی ئازەل لەوەراندن:

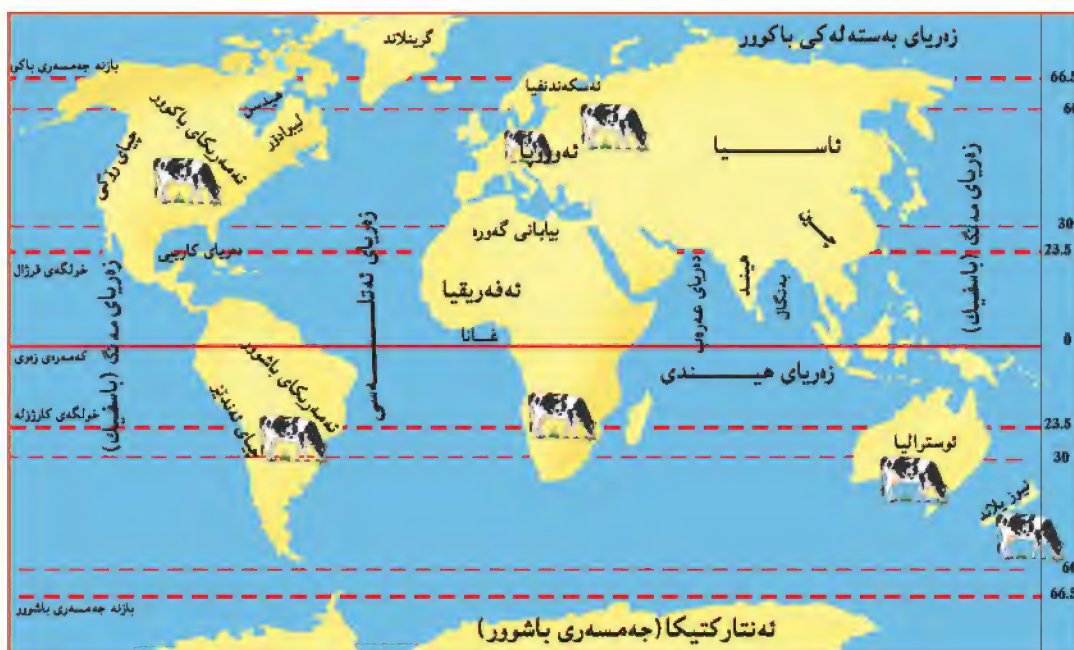
ئەم شتوازی کشتوکالێیە لە سەرەتای سەدەى نۆزدەهە دەرکەوت لە کاتی کدا
گوشت و خوری و پیستە داواکارییان زۆر بوو.

بلاو بوونەوێ ئەم شتوازە پرووبەرێکی فراوانی جیهانی نوێی گرتەوێ لەبەر
ئەو فراوانترین پرووبەر کە داگیری کردبێت لە هەردوو ئەمەریکا و ئۆستورالیا و
نیوزیلەندەییە، بەلام لە جیهانی کۆندا لە کیشوهری ئەفەریقا و لە خوار ناوهراستی
ئەنگولا و زیمبابوی هەیە. بێجگە لە ناوچەییەکی بچوک لە سەروی دەریای قەزوین
لە کیشوهری ئاسیادا. فراوانترین پرووبەر کە ئەم شتوازی کشتوکالێ داگیری
کردبێت کەوتووەتە نیو بازنە پانەکانی ناوهراست کە پێ دەشت و گیای ئستپس
لێیە و بۆ لەوەراندن دەشت، بەلام لە بازنە پانەکانی خوارو و گیای ساڤانا بۆ
ئالیکی ئازەل زۆر باش نییە و لە سنوورێکی کەم تیپەر ناکات.

بەرزی پلەى گەرما و شێی زۆر لەم بازنە پانانەدا یارمەتی بلاو بوونەوێ
نەخۆشی و میروو دەدات، خوری و گوشتەکەشی زۆر باش نابێت، لەبەر ئەو
پرووبەرەى ئەم شتوازەى تیدا باوێ لە ناوچەى بازنەکانی ناوهراستدا ئەو بارانەى
لێی دەبارێت لە پتوبەستى بەرووبووم کەمترە. نیوزیلەندە و هەندیک بەشی
ئەمەریکای باشوور نەبێت کە لەوێ جیاوازن، باری سروشت لەم ناوچانەدا وەک
ئەو بارە سروشتییە وایە کە لەوەراندنی سەرەتایی تیدایە، بەلام پەيوەندى لە
بارەى پوولەى مەرقەوێ و تەواو جیاوازی.

وێنەى ١٧ (١٧)

نخشه‌ی ژماره (۷) دابه‌شکردنی جوگرافی شیوازی له‌وه‌راندنی بازرگانی

به‌زۆری ناوچه‌ی ئەم شیوازه له بازاره‌که‌یه‌وه دووره، به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ده‌که‌وێته خۆره‌ه‌لاتی که‌نه‌داو ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئەمه‌ریکا و خۆرئاوای ئەوروپا. ئەوه‌ی یارمه‌تی ئەوه‌ش ده‌دات ئەوه‌یه‌هاتووچۆ هه‌رزانه‌که‌ بریتیه‌ له هاتووچۆ به‌ناو زه‌ریاکان بۆ ئوستورالیا و ئەمه‌ریکای باشوور و باشووری ئەفهریقا و هیلای ئاسن بۆ ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئەمه‌ریکا.

گرنگترین خاسیه‌ته‌کانی ئەم چه‌شنه‌ کشتوکاله‌:

- ۱- سیسته‌می سه‌ره‌کی وه‌به‌ره‌یتانی زه‌وی ئازده‌ل له‌وه‌راندنه، ئەمه‌یش مه‌رو بزن و مانگا ده‌گرتیه‌وه، به‌لام ئەو ناوچانه‌ی ئەم ئازده‌لانه‌ی تیدا ده‌له‌وه‌ریت جیاوازن له‌ باره‌ی بری ئالیک و ئاوه‌وه.
- ۲- له‌چوارچێوه‌ی ئەم شیوازه‌دا به‌ره‌مه‌یتان به‌مه‌به‌ستی بازرگانیه‌، ئەمه‌یش گوشت و خوری و پیسته‌ ده‌گرتیه‌وه‌ بێجگه‌ له‌ ئازده‌لی زیندوو.
- ۳- جێبه‌جێ کردنی رێبازی زانستی له‌ به‌خیوکردنی ئازده‌لدا.
- ۴- خاوه‌ن له‌وه‌رگاكان چه‌ند که‌سیکن که‌ شوانن یان دامه‌زراوی میری یان

کۆمپانیان. وه ئهم له وه پرگایانه ته لبه ندیش ده کرین. خاوه ندریتی له وه پرگا فراوانتره له خاوه ندریتی کشتوکال ته گهر بیت و به راورد بکرین وهک ئه وهی له شیوازه کانی تری کشتوکالدا ههیه، فراوانیشی له ههشت ههزار کیلومه تری چوارگۆشه زیاتره وه له ئوستورالیا ههیه.

۵- ئازدهل له وه پراندن کارگه ری زۆری پتویست نییه، له به ره وه ئهم شیوازه له وه ناوچانه دا باوه که چری دانیشتون تیتیدا کهمه، له هه ندیک ناوچه دا ده گاته نزیکه ی تاقه که سیک له کیلومه تریکی چوارگۆشه دا.

وتندی وماره (۱۸) توتن (کشتوکالی بازرگانی چر

وتندی وماره (۱۹) چا (کشتوکالی بازرگانی چر

ب- شتوازه‌کانی کشتوکالی بازرگانی چر:

باشتر شارده‌زای ئەم شتوازه دەبین کاتیک لەو شتوازه کشتوکالییانە دەکۆڵینەوێه که ده‌که‌ونه چوارچێوه‌ی ئەم شتوازه‌وه که ئەمانەن:

۱- شتوازی به‌رهه‌مهێنانی سپیایی: (به‌روبوومی شیر)

شتوازی به‌رهه‌م هێنانی سپیایی لەو ناوچانه‌دا بـلاوه که شتداره‌و هاوینیشی مام ناوه‌ندییه‌و مه‌یله‌و سارده‌، ئەمه‌ش کارده‌کاته سه‌ر ئه‌وه‌ی به‌هه‌لمبوون له‌ له‌شی ئازده‌لدا که‌متر پروات له‌ لایه‌که‌وه‌، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ گژوگیا ماوه‌یه‌کی درێژتر بخایه‌نیت له‌ سـالـه‌که‌دا، ئەمه‌یش کار ده‌کاته سه‌ر ئه‌وه‌ی که به‌رهه‌می سپیایی زیاتر بـێت، ئەو ناوچانه‌ی ئەم شتوازی کشتوکاله‌ی تیا باوه‌ له‌ چاو خۆیدا زه‌وییه‌که‌ی سه‌خته‌و که‌م به‌رهه‌مه‌، ئەمه‌یش وا له‌ کشتیاره‌کان ده‌کات که کشتوکالی نه‌که‌ن له‌ باتی ئه‌وه به‌ کشتوکالی ئالیک وه‌به‌ری به‌یـنـن.

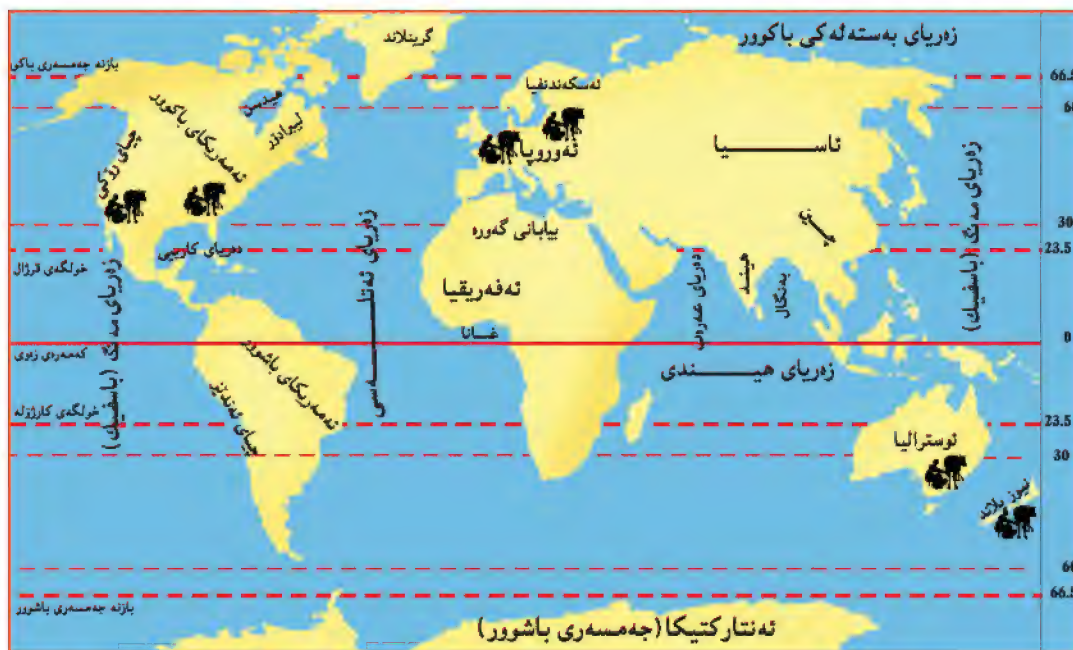
ناوچه سه‌ره‌کییه‌کانی شتوازی به‌رهه‌مهێنانی سپیایی له‌ ئه‌ورپاوه‌و ئەمه‌ریکای باکووردا ده‌رده‌که‌ون. له‌ کیشوهری ئه‌ورپاشدا به‌شتیوه‌ی پشتینه‌یه‌ک ده‌رده‌که‌ویت که له‌به‌ریتانیاه‌و باکووری فه‌ره‌نساوه‌ درێژ ده‌بـێـته‌وه‌ تا ده‌گاته به‌شه‌کانی خۆرئاوای روسیای فیدرال. به‌لام له‌ ئەمه‌ریکای باکووردا له‌ که‌ناری زه‌ریای ئەتله‌س له‌ که‌نه‌داو ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئەمه‌ریکاوه‌ درێژ ده‌بـێـته‌وه‌ به‌ره‌و خۆرئاوا، ناوچه‌کانی تری به‌رهه‌مهێنانی سپیایی له‌ به‌شی که‌ناره‌کانی باشووری خۆر هه‌لاتی ئوستورالیاه‌و دوورگه‌ی ته‌سمانیاه‌و دوورگه‌ی باکووری نیوزیلهنده‌دا ده‌رده‌که‌ویت، بـێـجـگه‌ له‌و شوێنه‌ی ده‌وروبه‌ری شاره‌ که‌وره‌کانیشی گرتووه‌ته‌وه‌. (بناره نه‌خشی زماره ۸).

شیتوازی بهرهمهیتانی سپیایی خاسیه تی دیاریکراوی خوی هدی که نه مانده:

۱- له نه نجامی زۆری چری دانیشتون قه باره ی کیتلگه بچووکه، بهرزی نرخه زهوی له چاو نهو کیتلگانه ی نزیکه شارن کاری کردۆته سهر بچووکی قه باره که ی.

۲- له چوارچیتوهی نه م شیتوازه دا ناژهلداری پرووی کردووه ته مانگا به خیتوکردن بۆ بهرهمهیتانی سپیایی وهک مانگای هۆلشتاین و جرس. ته مه نی نهو مانگایه ی سپیایی بهرهم دههینیت دهگاته (۱۵) سال به پیتچه وانه ی مانگای گوشت ههر که گه یشته دووسال سهرده پریت.

۳- له چوارچیتوهی نه م شیتوازه دا کیتلگه تهرخان دهکریت بۆ بهرهمهیتانی چه شنی تایبه تی له بهرووبوومی سپیایی به پیتی نزیکی له بازاره وه، نه وانه ی نزیکن سپیایی تازه بهرهمده یین، له کاتیکدا دووره بازاره کان که رهو په نیر دینه بهرهم که ده توانریت بۆ شوینی دوورتر بگوئزیتته وه بی نه وه ی خراب بیت وهک سپیایی تازه. بیتجگه له وه ی گواستنه وه شی که متری

نخشته ی (۸) دابه شکردنی جوگرافی شیتوازی بهرهمهیتانی سپیایی

- تیده چیت، چونکه به ره مهیتانی کیلویه ک په نیر پتوبستی به بیست کیلو شیر هیه، ئەمەش ئەوەمان بۆ دەرده خات که پیشه سازی سپیایی وەک کەردو په نیرو شیر و شک بۆچی له کەنه داو ئوستورالیاو نیوزیلەنده دامەزراوە هەرچەنده له بازارەکانیانەوه له ئەوروپا و ئەمەریکا دوورن.
- ۴- سەرما یهیه کی گه و ره به کاردینیت بۆ کرینی ئاژەل و ئامیر و خانوو به ره دروست کردن بۆ پاراستنی ئاژەل.
- ۵- بۆ جیبه جی کردنی کاری به رده و امی پۆژانه پتوبستی به ژماره یه کی زۆر له کارگه ران هیه، بۆ غوونه ده بیت هه موو پۆژیک مانگا دوو جار بدۆشریت.
- ۶- ئاژەل داری پشت به و ئالیکه ده به ستیت که له ناو کیلگه دا به ره هم ده هینرین، یان له سەر ئەو ئالیکه ی له دەرده ی کیلگه به ره هم ده هینرین ئەگەر قه واره ی کیلگه که بچووک بیت وەک له دانیمارک و ئوستورالیاو نیوزیلاند له وه به دهرن چونکه پشت به گژوگیای سروشتی ده به ستن بێ ئەوه ی پتوبستی یان به کشتوکالی ئالیک هه بیت.

وێنەی ژماره (۲۰) کیلگه یه که بۆ به ره هم هیتانی سپیایی

۲- شتووزی کشتوکالی تیکهڼ:

مه به ست له کشتوکالی تیکهڼ ئاژه لداریه جگه له چاندنی بهروبوم ئاژه لیش به ختو ده کرت، شتووزی کشتوکالی تیکهڼ زور باوه، فراوانترین رووبه ریشی له کیشوهری ته وروپا و کیشوهری ته مهربکای باکور درده که ویت. له کیشوهری ته وروپادا له وپهری خورتا ووه درتژ ده بیته وه تا ته وپهری خورپه لات، له ته مهربکای باکور هر له خورتا وای به رزاییه کانی ته بلاش تا وده کوو خورپه لاتنی دهشتاییه کان درتژ ده بیته وه، له ته مهربکای باشور له باشوری به رازیل و ناوه راستی ته رجه نتین و شیلیدا درده که ویت. له کیشوهری ته فهریقادا ده که ویت ته نیوان یه کیتی باشوری ته فهریقا و زامبیا وه. ناوچه کانی ته م جوړه شتووزه ئاوو هه واکه یان مام ناوه ندییو له چاو خویدا بارانیشی زور لی ده باریت.

گرنگترین خاصیه ته کانی شتووزی کشتوکالی تیکهڼ ته مانن:

۱- چاندنی بهروبوم په یوه ندی به ئاژه لداریه وه به هتزه هه ردو کیشیان هاو به شی له داهاتی کیلگه دا ده کن، بهروبوم می وه به رهتانی زهوی له م شتووزه دا ده کرت به دوو کو مه له وه. یه که میان: بهروبوم می ئالیک وهک گه نه شامی. کو مه له ی دوو دم: ته و بهروبوم مانیه که ده چتیرین به مه به ستی بازار وهک گه نم و سه وزه و میتوه.

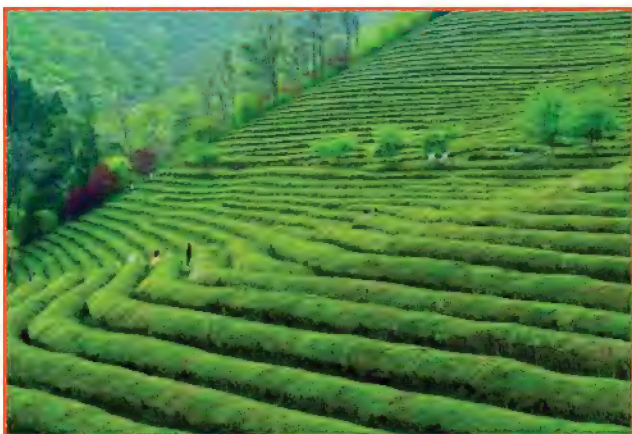

کشتوکالی کردنی ته م جوړه بهروبوم ته وه مان نیشان ددهات که بوچی ته م شتووزی کشتوکاله بلا وپوه ته وه له و زهوی یانه دا که دهشتن؟ چونکه به ئاسانی وه بهر ده هتیریت بو کشتوکال.

کشتوکالانه دا نیه که یهک جوړ بهرهم ددهات، چونکه کیلگه که له سهراوهدیهک زیاتری تیدا ههیه وهک بهرووبوومی کشتوکالی و گوشت.

۳- شتوازی کشتوکالی بازرگانی پیکخواو:

ئهم شتوازی کشتوکاله له سهدهکانی ههژدهو نوزدهدا له ناوچه

خولگه ییهکاندا دامه زراو له شتوهی کیلگه ییه کدا که رووبه ره کهی فراوان بیت. ئه وروپییه کان خاوه نی بوون، بو ئه و بهرووبوومانهش ته رخانکرا که له ناوچه فینکهکاندا نین وهک لاستیک و کاکاوو قامیشی شهکر و

وتنه وماره (۲۱)

موز. له بهر ئه وه ئه و ناوچانهی ئاوو هه وایان خولگه ییه له ئهمه ربکای لاتینی و باشووری خوهره لاتنی ئاسیاو خوهره لات و خوړئاوای ئه فهریقا ئهم شتوازی تیدا یه.

گرنگترین خاسیه تی شتوازی کشتوکالی بازرگانی پیکخواویش نه مانه ن:

- ۱- ئه و سه رمایه ییه به کار ده هیتریت به زوری بیگانه یه.
- ۲- ژماره ییه کی زور هیتری کارگه ر به کار ده هیتریت، هه ندیک جار ناو خوییه و هه ندیک جاری تربش له ناوچه ی تره وه بو ی ده هیتن، بو نمونه کشتوکالی لاستیک له مالیزیا پشت به هیتری کارگه ری چینی و هیندی ده به ستیت.
- ۳- به شتوه ییه کی فراوان په یین به کار ده هیتریت.
- ۴- شاره زایی و پتبازی زانستی په پره و ده کریت له کرداره جوړ به جوړه کانی کشتوکالدا.
- ۵- یهک شتوه و بهرووبووم بهرهم ده هیتریت، ناوچه ییهک بو بهرووبوومیک

تهرخانکراوه بۆ نمونه کشتوکاللی لاستیک له ئەمەریکای لاتین و ئەفەریقا و باشووری خۆرەھەلاتی ئاسیا دەرەدەکەوێت، وە کێلگە ی کاکاو له خۆرئاوای ئەفەریقا و ئەمەریکای باشوور، وە قامیشی شەکر له باشووری خۆرەھەلاتی ئاسیا و خۆرەھەلاتی ئەفەریقا، مۆزو مێو له ئەمەریکای ناوەراست و دار خورمای پۆن له خۆرئاوای ئەفەریقا، ئەم راستیەش مەترسی ئەوێ هەیه که بەرھەمھێنان دووچاری بەرزبوونەو و دابەزینی نرخ ببێت.

٦- بەرھەمھێنان بەمەبەستی ناردنە دەرەوێه بۆ بازارەکانی جیھان، له ئەنجامی ئەمەش کێلگەکان نزیک کەنارەکانن و سەرکەوتنی ئەم جۆرە کشتوکالەش هانی کشتیارە ناوخبیەکان دەدات که ئەو بەرووبوومە ی بەرھەمی دینن لەو بەرووبوومە بچیت که له کێلگە بازارگانیە رێکخراوەکاندا بەرھەم دێت.

هەندێ جاریش رێکابەری لەگەڵ ئەو بەرھەمانەدا دەکات که له کێلگە بازارگانیەکاندا بەرھەم دێت، چونکە بەرھەمھێنان کەمتری تێدەچیت، بۆ نمونه کێلگە ی بچووکی لاستیک که ئەندونیسیەکان دایان مەزراندبوو، کێلگە بازارگانیە رێکخراوەکان که نیشانی هاتنی سەرەتای داگیرکارە له ولاتە پێگەشتووکاندا لەژێر سەرمايە ی بێگانەدا نەما دواي ئەوێ ئەم ولاتانە سەر بەخۆیان وەرگرت، چونکە ئەو دەولەتانە خۆماليیان کرد.

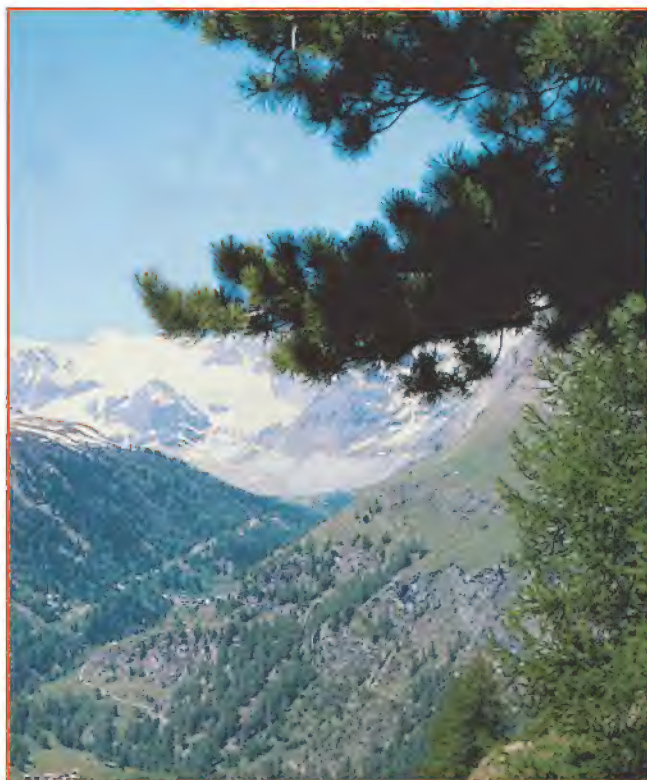
لێرەدا دەبێت ئەو نیشان بەدین که هەمان شتووکال له ناوچە ی مام ناوەندی هێلە پانەکانیشدا هەیه بەلام جیاوازی لەرووی خاوەندارێتی سەرمايەکە یەو له لایەکەو سەرچاوەکە ی نیشتمانییەو له لایەکی تریشەو مەبەستی بەرھەمھێنانیش بۆ ئەوێه که پێوستی بازاری ئەو ولاتە پر بکاتەو که بەرھەمی دەھێنێت.

گرنگترین ناوچەیش که تێیدا بلاو ئەمەریکای باکوور و ئەوروپایە،

ههروهها له ههندی کیشوهری تریشدا دهردهکهویتی بهتاییهتی کیشوهری ئاسیا. لهه ناوچانهدا یهک جوهر بهرووبووم بهرههم دیت وهک لۆکه له باشووری ولاته یهکگرتووهکانی ئهممهريکا و روسیای فیدرال و ئوکرایا و باکووری خۆرههلاتی چین و دۆلی نیل.

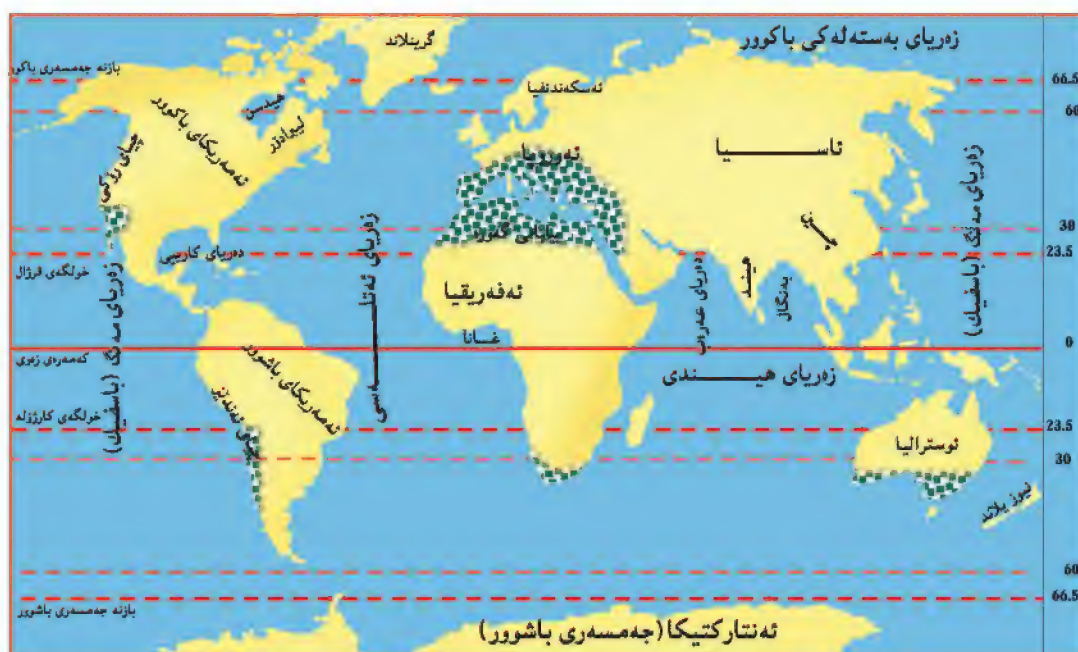
٤- شێوازی کشتوکالی دهريای ناوهراست:

ئهم شێوازی کشتوکاله له شێوازهکانی تر جیاوازه، بهناوی ههریمیکی ئاوو ههوايشهوه ناوئراوه، ههریمی ئاووههواي دهريای ناوهراست لای کهناوهکانی دهريای ناوهراست که ئهروپا و ئهفهریقا و ئاسیا دهگریتهوه، یان ناوهراستی کالیفورنیا له باشووری خۆئاوای ولاته یهکگرتووهکان یان ناوهراستی شیلی و باشووری خۆئاوای باشووری ئهفهریقا و باشووری خۆئاوای ئوستورالیا و باشووری خۆرههلاتی دهگریتهوه، بێگومان چهند خاسیهتیک کوودهبیتهوه که له

خۆیدا ناگونجیت، له ههندیک کێلگههه مه بهستی کشتوکال بژیویه و له ههندیکی تر دا بازرگانیه. جیاوازی پلهی گهرماو شی له هاوین و زستاندا له لایه کهوهه له لایه کی تریشهوه جیاوازی پرووی زهوی بوونه ته هوی دروستبوونی کشتوکالی بهرووبوومی هه مه چهشن. دانه ویله دهچینریت و

وێنەی ژماره (٢٢) شێوازی کشتوکالی دهريای ناوهراست

نهمشدهی شماره (۱۰)
دابهشکردنی جوگرافایی شتوای کشتوکالی دهریای
ناویراست

گرنگه که شی گه نمه، ههروهها سهوزه داری میوهش، کشتوکالیش به شیوهی
چهند پشتینه یه کی ستوونی دهکریت، سهوزه داری زهیتون و ههنجیر و
مزرهمه نی له دهشت و دامین و دۆله کاندای دهچیندرین به لām له دامینه نزمه کاندای
دانه ویتله دهچیندریت له کاتی کدا که دامینه هه ره لیژه کان به داری زهیتون و
ههنجیر و میو پر دهکریته وه.

لەم شییوازە کشتوکالەدا ئەو جوۆره کشتوکالە باوه که پیتی دهوتریت
کشتوکالی وشک.

له هه‌ندیک ناوچه‌دا ناچێگیری و که‌می باران بارین بۆته هۆی ئه‌وه‌ی ئه‌م جوړه کشتوکاله‌ ده‌ربکه‌وێت به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر به‌رزاییه‌کان. جاریک زه‌وییه‌که ده‌کریت به‌ کشتوکال و له‌ پاشدا ماوه‌ی ساڵیک یان دوو ساڵ به‌جێ ده‌هێلریت. له‌و ماوه‌یه‌دا کاتیکی باران ده‌باریت زه‌وی ده‌کێلریت بۆ ئه‌وه‌ی زه‌وی گه‌وره‌ترین بری شێ هه‌لبگریت، له‌ وه‌رزی کشتوکالدا ئه‌گه‌ر هاتوو

بریکی که میش باران بباریت دانه ویله هه دهچینریت چونکه زهوی شتی هه لگرتووه. لهو ناوچانه دا که ئەم شیوهی کشتوکالی تیدایه ئازهلداری شان به شانی کشتوکالی بهروبووم ههیه. گرنگی ئازهلداری له نیوان کیلگهیه ک کیلگهیه کی تر دا دهگوریت، هه ندیکیان ژمارهیه ک ئازهللی تیدایه که کاری کیلگه که پتوبستییه تی، داهاتی سامانی ئازهللیش له هه ندیکی تراندا سه رچاوهیه که به لام سه ره کی نییه بو داهاتی کیلگه که. شان به شانی کشتوکالی بهروبووم ئازهلداری پشت دهبه ستیت به له وه پراندن له سه ر پرویه کی سروشتی که له قه د پالنه کان دهروین به تاییه تی لهو زهوییه وشکه سه ختانه دا که ناتوانریت وه به ره بهینریت به کشتوکالی بهروبووم.

ئهو هۆبانه ی کار له کشتوکال دهکن:

له مه وه بهر تیگه یشتین که چالاکی کشتوکال چه ند هۆبه ک کاری تیده کات، ئەم هۆبانه هه رچه نده شیوه شیان جیاوازه به لام به پیتی شوین کاری خۆبان دهکن، ئەم هۆبانه ش له خۆبانه وه کار ناکه ن به لکو به پیتی ئەو باره ی بۆی ده گونجیت ده توانریت به فراوانترین شیوه به کار بهینریت و چه ند چارو سه رمایه ی بو ته رخا ن بکریت. ئەم هۆبانه ییش سی چه شنه:

یهکم: هۆکاره کانی سروشتی:

۱- توؤگرافیا (به رزی و نزمی

رووی زهوی):

توؤگرافیا له دوو لاهه کار ده کاته سه ر کشتوکال، یه که میان به به رزیو نه وه له ئاستی رووی ده ریا، دو وه میش پله ی لیژی قه د پالنه که بو چ لایه ک لیژه، به رزیو نه وه کار

وتنه ی ژماره (۲۳)

دهکاته سهر پلهی گهرما، تاوهکوه (۳۰۰) م بهرزینهوه بری گهرما ۱,۸ پله کهم دهکات، له ناوچه خوځگه‌ییه‌کاندا تا بهرزینهوه بو (۲۰۰۰) م کشتوکالی بهرووبوومی ناوچه فینکه‌کان ده‌بینین وهک گهنم و جوو شوڤان یان بهرووبوومه‌که ده‌فوتیت به‌هوی ئه‌و زوقمه‌وه که له‌سهر ناوچه ههره به‌رزه‌کان دروست ده‌بیت، ئه‌مه‌یش به‌پیتی شوین له هیله پانه‌کاوه ده‌گورین، تاوه‌کوه له هیلای یه‌کسانه‌وه نریک ببینه‌وه وهک له کینیا به به‌رزایی (۲۳۰۰) م وه به به‌رزایی (۱۵۰۰) م له زمبابوی. له کشتوکالدا به‌رزای کار ناکاته سهر پلهی گهرمی به تهنه‌ها به‌لکو بیجگه له‌ودش کار دهکاته سهر بری ئه‌و بارانه‌ی ده‌باریت، ئه‌و پردهش تا به‌رز بینه‌وه زیاده‌کات بو نمونه ئه‌و بارانه‌ی له ههریمی کوردستان و موسل ده‌باریت زیاده‌کات تا به‌ره‌و باکووری خوهره‌لات برۆین چونکه به‌و پییه‌ش به‌رزای زیاده‌کات تا ده‌گاته (۱۰۰۰) ملم لای چیا ههره به‌رزه‌کان له ههره باکووری خوهره‌لات. له‌کاتیکدا له (۳۰۰) ملم تیناپه‌ریت له‌و ناوچانه‌دا که ده‌کونه باشووری خوړئاوای ئه‌م شاخانه‌وه، له‌م

وینه‌ی ژماره (۲۴)

کاربگه‌ری لیژی زه‌وی له کشتوکال

باره‌دا ده‌توانریت پشت به باران به‌ستریت بو کشتوکال‌کردن چونکه بری باران یارمه‌تی ئه‌وه نادات ئه‌گه‌ر پیوستیه‌کانی تری به‌ره‌مه‌ینان یارمه‌تی ئه‌وه بدات وهک چاندنی گهنم و جو.

لیژی زه‌ویش له چهند لایه‌نیکه‌وه کار دهکاته سهر کشتوکال. لیژی زور ده‌بیته هوی داروتانی زه‌وی که بو کشتوکال پیوسته، له‌به‌ر ئه‌وه کشتوکال له‌و ناوچانه‌دا ده‌کریت که لیژی که‌مه وهک

ناوچهی پیدهشتهکان، لهکاتی کدا له ناوچهی بهرزاییهکاندا که متره. زۆر جاریش له بهر ئهوهی دانه پرووتیت دهکریت به تهلان. ههلهکهوتنی لیژی زهوی به گوێرهی بای باراناوی و **تیشکی خۆر کار** دهکاته سهركشتوکال. ئهوقه د پالانهی بهرهو بای باراناوین دهتوانریت زیاتر کشتوکالی تیدا بکریت. به پێچهوانهی ئهوقه د پالانهی که وشکن و له سیبهری باراندان. ههروهها چهند بهرهو خۆر بیت ئهوهنده کار دهکاته سهر توانای کشتوکال، ئهوقه د پالانهی بهرهو خۆرن به تایبهتی له هیله پانهکانی ژوو و رودا کشتوکالی باشتی تیدا دهکریت. بهلام ئهوقه د پالانهی له ناوچه وشکهکانی هیله پانه خوڵگه ییهکاندا یه که کهمتری خۆری بهردهکهویت بارهکهی دهگونجیت بۆ گهشهکردنی پرووکه له بهر ئهوهی بهههلمبوون کهمتر پروو دهدات.

۲- ئاووههوا:

پهگهزهکانی ئاووههوا و ههکه پلهی گههماو باران و پوناکی و باکاردهکه نه سهركشتوکهکانی کشتوکال له کهمیک بهرزی پرووی زهوییهوه، ئهم کارهش به شتیهیهکی پروو دهردهکهویت. له بهرئهوه له چوارچێوهی ئهم شتوانه دا ئاووههوا به ئاووههوا ی کشتوکال دهناسرین چونکه پرووکه تێیدا دهژی و راسته وخۆش کاری لێ دهکات. له چوارچێوهی ئهم شتیه دا کهمی پلهی گههما بۆ کهمترین پله به پیتی جیاوازی بهرووبووم دهگۆریت که کار دهکاته سهروهستانی چالاکی کشتوکال. ههروهها بهرزبوونهوهی گههما له پادهیهکی دیاریکراو کاردهکاته سهر بهرووبووم به پلهی جیاواز. بهواتایهکی تر هه بهرووبوومیک پادهیهکی دیاریکراوی گهرمای ههیه، بهرووبوومی گهنم نزمترین پادهی له نیوان سفر- ۵ پلهی سهدی دایه و بهرزترین پادهیشی له نیوان ۴۴- ۵۰ پلهی سهدی دایه، بهلام گهغهشامی نزمترین پاده له نیوان ۵- ۱۸ پلهی سهدی دایه و بهرزترین پاده له نیوان ۴۴- ۵۰ پلهی سهدی دایه. تاکو ئهم جوړه بارودۆخه هه بیت

کشتوکالیشی با شتر ده بیت. به پیچه وانهی ئه وه شه وه ئه وه دی ده چتریت که م ده کات یان هر نامینیت، ئه و ماوه یه ی ئه م راده ی گهرماییه ی تیدا هه ست پیده کریت پیی ده وتریت وهرزی گه شه سه ندن، پیوستی رووه کیش ده گوریت به پیی دریزی وهرزی گه شه سه ندن، چاندنی هه ندیک به رووبووم پیوستی به وه یه که وهرزی گه شه سه ندن به دریزایی سال دریزه بکیشیت وه ک لاستیک و مؤز. له کاتیکدا هه ندیک به رووبوومی تر وهرزیک دیاریکراوی پیوسته له سالدا وه ک به رووبوومی کیتلگهی برنج و گه نم.

به شیوه یه کی تر ده توانین بلتین که شان به شانی دریز بوونه وه ی وهرزی گه شه سه ندن به رووبوومی کشتوکالیش هه مه جوړ ده بیت، به لام باران و بری ئه و بارانه ی که ده باریت و وهرزی باران بارینه که کار ده که نه سه ر جوړی ئه و به رووبوومه ی که هه یه، به پیی ئه وه ی به رووبووم چه ند پیوستی پییه تی.

وتنه ی ژماره (۲۵) شولان

هه‌ندیک به‌رووبووم ئاوی پتوبسته شان به‌شانی وهرزبکی وشکانی بو‌ئو‌دی
 به‌رووبوومه‌که تیدایا پی بگات وه‌ک برنج که له‌و ناوچه وهرزبان‌ه‌ی ئه‌م جو‌ره
 بارو سروشته‌ی تیدایه زو‌تر کشتوکال ده‌کریت، له‌ کاتیکدا هه‌ندیک‌ی تر
 بریک‌ی دیاربکراو ئاوی پتوبسته وه‌ک گه‌نم که له‌و ناوچانه‌ی بارانی زو‌ری لی
 ناباریت به‌زو‌ری کشتوکال ده‌کرین وه‌ک ناوچه‌کانی **(ئیسیتیس)** به‌لام ئه‌گه‌ر
 ئه‌و بارانه‌ی ده‌باریت ته‌واو که‌م بو‌و به‌که‌لکی به‌رووبوومی کشتوکال نه‌هات و
 سه‌رچاو‌ه‌ی تری ئاویش که‌م بو‌و ئه‌و کاته کشتوکال نامینیت. به‌هۆی ئه‌و
 سیفه‌تانه که با هه‌یه‌تی له‌بار‌ه‌ی خیرایی وشی پتبه‌یی و پله‌ی گه‌رماوه
 کارده‌که‌نه سه‌ر کشتوکال، بو‌نموونه ئه‌و ناوچانه‌ی بای وشک هه‌ل ده‌که‌نه
 سه‌ری رووه‌که‌کانی تووشی زیان ده‌بیت وه‌ک ولاته‌کانی مه‌غریب که رووه‌کانی
 وه‌ک داری میو زه‌یتون تووشی زیان ده‌بن ئه‌گه‌ر بای **(سیرکۆی)** گه‌رم له
 بیابانه‌وه هه‌ل بکاته سه‌ری، هه‌روه‌ها بای **سمومی گه‌رم** که هه‌لده‌کاته سه‌ر
 خوارووی عیراق له وهرزی هاویندا هه‌مان کار ده‌کاته سه‌ر به‌رووبوومی برنج.
 به‌هۆی تیشکی خۆره‌وه جیاوازی هه‌یه له به‌رووبوومی کشتوکالدا
 له‌شوینیکه‌وه بو‌شوینیک‌ی تر چونکه ئه‌و تیشکه‌ی ده‌گاته ناوچه‌یه‌ک له‌گه‌ل
 ناوچه‌یه‌کی که‌دا جیاوازه ئه‌مه له‌لایه‌که‌وه، له‌لایه‌کی تریشه‌وه ئه‌وه‌ی که
 رووه‌که‌که پتوبستیتی له‌و تیشکه به‌گو‌به‌ه‌ی جو‌ری رووه‌که‌که ده‌گو‌ریت.
 هه‌ندیک‌یان بو‌ئو‌دی گو‌ل بکات پتوبستی به‌وه هه‌یه رۆژ کورت بیت وه‌ک
(صویا و توتن) له‌به‌رئه‌وه له ناوچه خو‌لگه‌بیه‌کاندا کشتوکال کردن سه‌رکه‌وتوو
 نابیت چونکه رۆژ له‌و ناوچانه‌دا درپژه، درپژی رۆژیش کارده‌کاته سه‌ر ئه‌وه‌ی
 هه‌ندیک رووه‌ک زوو گو‌ل بکات وه‌ک برنج و گه‌مه‌شامی و هه‌رزن. تیشکی
 رۆژیش کارده‌کاته سه‌ر کشتوکال کردنی هه‌ندیک به‌رووبووم تاوه‌کو هه‌ندیک‌یان
 وه‌ک چاو کاکاوو قاوه له سیبه‌ردا ده‌چینرین بو‌ئو‌دی له تیشکی رۆژ

بپاريزريت، ههروهه ئاووههوا كاردهكاتە سەر ئاژەل، چونكه جوړى ئەو
 گژوگياى لهسەرى دەلەوهپرېن بەنده بهو بارهوه ههروهه **گوشت و سپياپيهى**
دهيدات بەنده به باري ئاووههواوه، بۆ نمونه ئەگەر پلهى گەرما له (۵) پلهى
 سهدييهوه بهرزبووهوه بۆ (۳۵) پلهى سهدى بهرهمى شيرى مانگا يەك له
 (۲۹) رەتلهوه كهەم دهكات بۆ (۱۷) رەتل له رۆژيكداه.

۳- خاك:

خاك تەنێكه كارلێكکردنێكى خۆبى تێدايه كه له نوێبوونهوه بهرهو پيش
 چوندايه، ئەو دەنكۆلانهى لێى پێك هاتووه قەبارەو رېژەيشيان جياوازهو
 پيشان دەوتریت لم و قور (گل) و لیتە. رېژەى ههركام لهمانه زياتر بێت خاكهكه
 بهوهوه ناودهبریت. لهسەر ئەم بنه‌رته ئەو خاكهى رېژەبى لمى تێدا زۆر بێت
 لماوييه. ئەو خاكهى رېژەى قورى (گل) زۆر بێت قوراوييه (گلييه)، ئەم
 جياوازی خاكهيش دەبێتە هوى جياوازی بهروبووم. بۆ نمونه سهوزه له خاكى
 لماويدا باشتەر دەبێت له كاتیكداه برنج لهخاكیكداه قورى (گل) زۆر بێت باشتەر
 دهرویت، ههروهه گەشمیش لهو خاكهدا باشتەر دەبێت كه جوړى زهوييهكهى
 تێكه‌لەيه، پێكهاتنى خاكیش تەنها بەند نییه بهو دۆخى رەقییهوه كه لهو
 دەنكۆلانهى باسماى كردو لهو ماده ئەندامییانه پێك هاتبیت، به‌لكو دۆخى
 شلیش كه پێك دههینیت ئالوگۆركارى ئایوناتى تێدايهو پێى دهوتریت
 (پوختهى خاك) ههروهه دۆخى گازیش ههواى زهوى دهگرێتهوه، رېژەى
 پێكهاتنى ههواش بهو پێیه دهگۆریت چەند لهو ئوكسجینهى كه تێیدايه
 گیانله‌به‌ره وردیله‌كانى زهوى به‌كارى دین. بۆ ئەوهى رېژەى ئوكسجین له
 خاكدا زياتر بێت ده‌بێت بكێلریت و هه‌لب‌گێریتتهوه. ههروهه خاك هه‌ندىك
 گیان له‌به‌رى سه‌ره‌تاى قەبارە بچووك و به‌كتريا و كرمى زهوى و میروو قه‌وزهو
 كه‌رووى تێدايه. گیان له‌به‌رى خاك كاریكى گرنگى هه‌یه بۆ سه‌ركه‌وتنى

وڤتەى ژمارە (۲۶)

کشتوکال، ئەمانە دەژین و زاوژى دەکەن و دەخۆن و دەمرن وشى دەبنەووە تا لە ئەنجامدا ئەو مادە ئالۆزە پێک دەهێنێت کە پێى دەوترێت خاک. رەوشى کیمیاوى و فیزیایى خاک کار دەکاتە سەر کشتوکال کارلێکردنى خاک (خەست بوونەوێ ئایۆنى هایدروژین) چەشنى ئەو بەرووبوومە دیارى دەکات کە هەبە. لەبەر ئەوە ژمارەى هایدروژینى خاک دەخەملێنرێت، لەبەر ئەو بنەمایەش چەشنەکانى خاک دابەش دەکەین بۆ ترشەلۆکى کە ژمارەى هایدروژینى کەمەو بەکەلکى چەشنێکى تاییبەتى کشتوکال دیت وەک پەتاتەى شیرین وە چەشنى (تفت) کە ئەم ژمارەى بەرزەو بۆ کشتوکالیش زۆر بەکەلک نایەت وەچەشنى (هاوسەنگ) ئەگەر ژمارەى هایدروژینى (۷) جەوت بێت کە بۆ زۆر کشتوکال بەکەلک دیت بەتاییبەتى گەنم. هەرودەها خاک چەند رەگەزى خواردەمەنى ئەندامى یان کانزاییان تێدا بێت ئەوەندە کار دەکاتە

سەر توانای کشتوکال. چەندیش دەولەمەند بێت لەم ڕەگەزانەدا ئەوەندە بەپیتی خاک نیشان دەدات و دەشتوانین بەم جۆرە پێناسی بکەین و بڵێین، خاک چەند توانای ھەیە ڕەگەزەکانی خواردەمەنی پێویست بدات بە ڕووەک لە سایەی گەرماو ڕووناکی و شێتی ئاساییدا، بەرووبوومیش وەک یەک پێویستی بە ڕەگەزی خواردەمەنی نییە وەک لە خستە ژی ژمارە (۱) دا ڕوون دەبێتەو: ئەگەر خاک ئەم ڕەگەزانە یەکەم بوو ئەوا دەبێت پەین و بە پیتگەری کیمیاوی بۆ بەکاربھێنرێت.

دووەم: ھۆی مرقی

۱- خوونەریتی کۆمەڵایەتی:

خاسیەتی جیاوازی دانێشتوان کار دەکاتە سەر کشتوکال، بەشێوەیەکی تایبەتی قوناغی بەرەوپێش چوونی تەکنەلۆژی و پیکھاتنی کۆمەڵایەتی و بیرو

خستە ژی ژمارە (۱)

ئەو دەردەخات کە بەرووبوومەکان لە ڕەگەزە خۆراکییەکان وەری دەگرن

چەندیتی بە ڕەتل					
ناوی بەرووبووم	نایتروژین	فوسفۆر	پۆتاسیۆم	کالسیۆم	مەگنسیۆم
لۆکە	۶۸	۳۳	۳۴,۲	۱۹,۵	—
گەنم	۴۲,۵	۱۶,۶	۲۱	۵,۸	۳,۵
پەتاتە	۶۱	۳۲	۱۸	۵	—
پیاز	۳۹,۳	۱۵,۴	۳۷,۶	۱۸,۸	۳,۴

وێندی ژمارە (۲۷)

باوهرو خوونه ریتی کۆمه لایه تییان. بیرو باوهری ئاین کاریکی ئاشکرای ههیه
 بۆ سه ر ناوچه جیاوازه کانی جیهان، بۆ نمونه هندۆسه کان به چاوێکی پیروژ
 سهیری مانگا ده کهن که ئه مهش کار ده کاته سه ر کشتوکال له هندستانداو
 پرو به رتیکی فراوانی زهوی ژمارهیه کی زۆر مانگای بی به رهه می تیدا به خیتو
 ده کریت. نمونه یه کی تر له (سیلیبس) دوا ی ئه وهی وهرزی چاندنی برنج ته و او
 ده بیت زهوی بۆ چاندنی گهغه شامی له باره به لام به هۆی بیرو باوهری خه لکی
 سه بارهت به چاندنی گهغه شامی ناچین، له ئه فه ریقاش به خیتوکردنی مانگا
 به ستراره به پایه ی کۆمه لایه تی خیزانه وه که هه ول ده دات تا بتوانیت مانگای
 هه بیت بی ئه وهی بایه خ بده نه ئه وهی توانای زهوییه که چهنده بۆ مانگا
 به خیتوکردن، یان سیفه ته کانی چۆنه. له بهر ئه و چاککردنی وه بهر هینانی زهوی
 له وی به ند نییه به هینانی شیوه ی نو ی بۆ به رتیه بردنی کشتوکال یان چاککردنی
 جوړی ئاژهل به لکو به نده به وازلیهینانی ئه و خوو نه رسته ی که چۆن سهیری
 مانگا ده کریت.

به و چاوه سهیری به خیتوکردنی مانگا بکریت که بۆ فروشتنه ئه مهش
 پتوبستی به فیترکردنی بهردهوام و سه رکر دایه تی کردنی گۆرانکاری کۆمه لایه تی
 ههیه.

۲- هۆکاره کانی ئابووری:

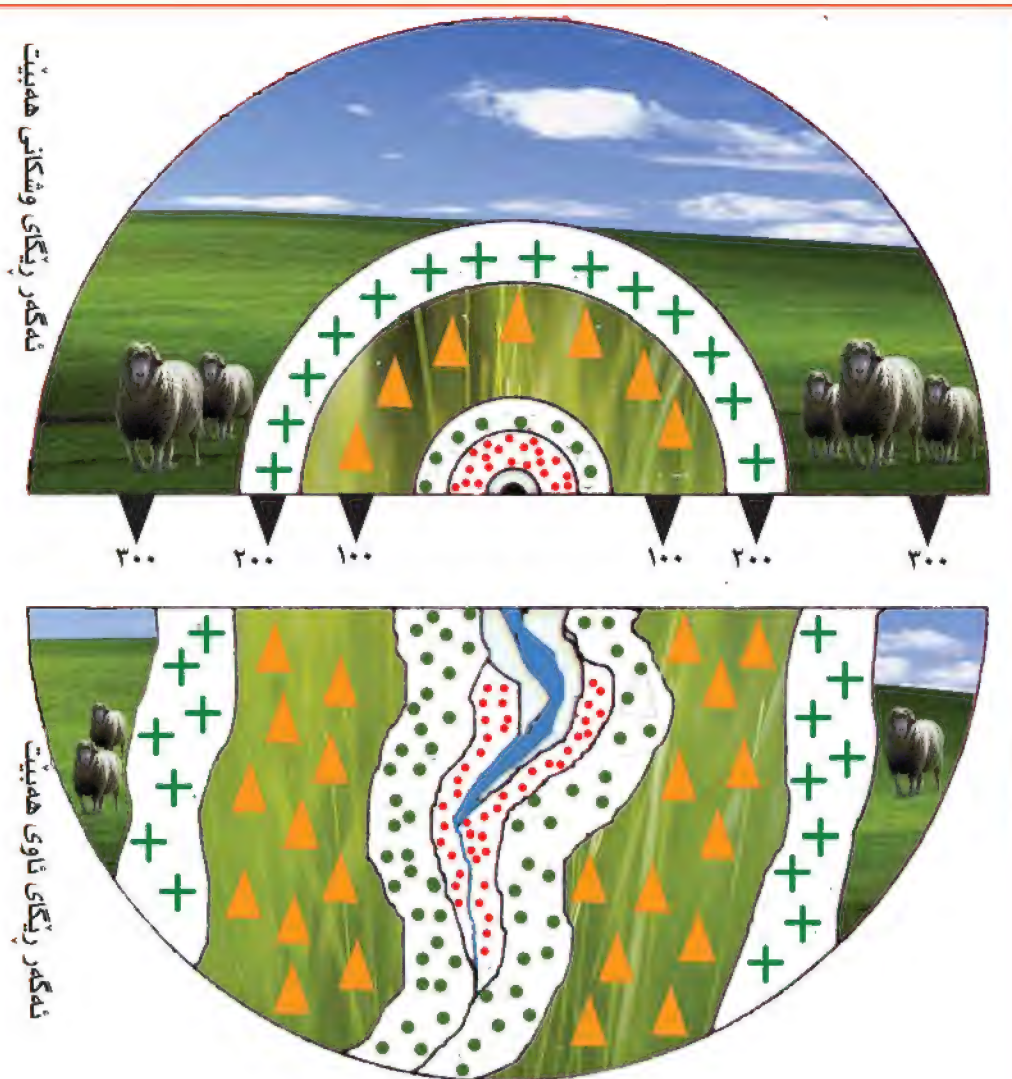
ههروه ها هۆ ئابوورییه کان کار ده که نه سه ر به رهه مهینانی کشتوکال،
 له نیوان ئه و هۆبانه شدا شوین و بۆ بازار ئاماده کردن ده رده که ون و دیارن،
 شوینی ناوچه ی وه بهر هینانی کشتوکال له بازار و ناوچه ی پیشه سازی کردنی
 به رووبوومی کشتوکال و گواستنه وه زیاتر کار ده کاته سه ر دیاریکردنی جوړی
 ئه و به رووبوومه ی که ههیه، چونکه له نزیک ئه م شوینانه وه زهوی گران به هایه و
 واپتوبست ده کات به جوړیک به رووبووم بچینرین که نرخ ی له بازاردا به رگه ی

ئەو تېچوونە زۆردى بەرھەمھېنان بگرېت وەك سەوزەو بەرووبوومى سىپىيى،
لەبەر ئەوئە بەرھەمھەكان زوو خراپ دەبن ئەو شوئىنە ھەلدەبژىرن كە لە بازارەو
نەزىكە .

چەند بىردۆزىك ھەيە لە شوئىنى جوگرافى و كارى بۆ سەردىارىكردى
جۆرى وەبەرھىنانى زەوى كشتوكال دەكۆلئىتەو، بەناوبانگترىنيان بىردۆزەكەى
(فون تون) ەكەواى دادەنئىت شارىك دەكەوئىتە ناوەرەستى ناوچەيەكەو لە
سىفەتى سەروشت و مەروۇقدا چوون يەكەو گواستەنەوئەش تىپىدا
بەرپى وئەشكانىدايە ، بۆ وەبەرھىنانى زەويىيەكە لەم بارەدا چەند پىشتىنە يەك
دەردەكەوئىت .

- ۱- پىشتىنەى كشتوكالى سەوزەو بەرھەمى سىپىيى كە بەدەورى شاردايە .
- ۲- پىشتىنەى دارستان ، كە سەرچاوەى سووتەمەنيىە لە شارەكانى ئەورۇپادا .
- ۳- كشتوكالى دانەوئىلە كە بەشئوئەى خولئى كشتوكالە .
- ۴- كشتوكالى دانەوئىلە چاندن ولەوەراندن .
- ۵- كشتوكالى دانەوئىلە ، كشتوكال كەردن بەشئوئەىكى فراوان ، وەپەپرەو كەردنى
پژئىمى زەوى بەيار .
- ۶- ئازەل لەوەراندن .

ئەم پىشتىنانە لەسەر ئەوئەنەرەتە دانراوان كە تېچوونى گواستەنەو
بايەخىكى گەورەى ھەيە لە دىارىكردى شوئىنى وەبەرھىنانى كشتوكالدا ، ئەو
زەويىيانەى نەزىكە شارن تېچوونى گواستەنەو كەمى تىدەچىت ، لەبەر ئەو گران
بەھايەو بەو بەرووبوومانەش دەچىترىن كە نەرخى بەرزە وەك سەوزەو سىپىيى .
بۆ ئەوئە بەرزترىن رادەى وەبەرھىنان بىتە دى رېبازى كشتوكالى چر
پەپرەو دەكرىت ، لەكاتىكدا ئەو زەويىيانەى لەچا و خۇياندا دوورە شارن و
تېچوونى گواستەنەوئەى كەمە لەچا و سەنگەكەيدا وەك دانەوئىلە ، كشتوكالى

کلیدی نه خشه	
دانه ویله چاندن له گهل خولی کشتوکالی	شار ●
دانه ویله و له وهراندن	سه وزه و بهرهمی سپیایی
دانه ویله ی بهر فراوان	دارستان
رووبار	له وهراندن

ویندی ژماره (۲۸) نمونه ی بیردقزی (فون تونن)

فراوانیشی تیدا باوه، ههروهه رپگه‌ی گواستنه‌وه کار ده‌کاته سه‌ر جیاوازی شیوه‌ی پشتینه بازنه‌یه‌کان که له پیشه‌وه باسکران. له‌کاتیکدا رپگه‌یه‌کی پرووباری ئاوی هه‌بیت پشتینه‌کان شیوه‌یه‌کی دریژ کۆله وهرده‌گریت که به دریژایی پرووباره‌که دریژ ده‌بیتنه‌وه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی تیچوونی گواستنه‌وه تیدا که مه‌ ئه‌م په‌یوه‌ندییه‌ش به‌م هاو‌کیشه‌یه‌ی خواره‌وه ده‌پیتوریت: -

$$ق = ب - (ت + گ).$$

که ق = قازانج.

$$ب = به‌های به‌ره‌مه‌کان له بازاردا.$$

$$ت = تیچوونی به‌ره‌مه‌هینان (تیچوونی کارو توو ئامیری به‌کاره‌ینراو).$$

$$ق = ب - (ت + گ).$$

$$گ = تیچوونی گواستنه‌وه.$$

$$قازانج = به‌های به‌ره‌مه‌کان - (تیچوونی به‌ره‌م + تیچوونی گواستنه‌وه).$$

به‌لام بۆ بازار ئاماده کردن مه‌به‌ست له سه‌رجه‌می ئه‌و چالاکیانه‌یه که به‌شدار ده‌بن له گواستنه‌وه‌ی شتومه‌کدا له‌ناوچه‌ی به‌ره‌مه‌هینانه‌وه بۆ شوینی به‌کاربردن. له‌چوارچێوه‌ی ئه‌وه‌شدا ئاماده کردنی به‌رووبوومه به‌مه‌به‌ستی ئاماده کردنی بۆ بازار جیا‌کردنه‌وه‌و رپک‌خستن و رپزکردنی به‌پیتی قه‌باره‌و ئاخینینی و دا‌گرتنه‌وه‌ی. ئه‌مه‌یش وه‌کو هانده‌ریک کار ده‌کاته سه‌ر به‌ره‌م هینان. بۆ به‌ده‌ست هینانی به‌رزترین که‌لک بۆ به‌ره‌م هین و که‌مترین نرخیش بۆ به‌کاربه‌ر که به‌هۆی په‌یره‌و کردنی بۆ بازار و ئاماده کردنی هه‌ره‌وه‌زییه‌وه له ولاتدا بلاو بو‌وه‌و تا‌کوو له‌ بواری به‌ره‌مه‌هینانی سپیاییشدا. به‌لام گواستنه‌وه که مه‌به‌ستیش له‌مه گواستنه‌وه‌ی زیاده‌ی به‌ره‌می کی‌لگه‌کانه بۆ به‌کاربه‌ر که به‌پیتی سروشتی به‌رووبوومه‌که چه‌ند رپگه‌یه‌ک به‌کار ده‌هینرین بۆ گواستنه‌وه‌ی

ئەو بەرووبوومانەى كە زوو تىككەچن وەك سەوزەو بەرووبوومى سپيائى.
 دەبىت پەيتا پەيتا بەخىرايى بگوتىزىتەو چونكە بى ئەو ناتوانىت ئەو
 زەويانەى لە مەلەندى بەكار بردنەو نزيكن وەبەر بهيتىت بەو جۆرە
 بەرھەمە.

ئەمەش بۆ دانەوئلە راست نىيە چونكە بەرگەى گواستەو دەگريت بۆ
 ماوەيەكى دوور لەبەر ئەو چەند ھۆبەكى گواستەو جياواز بەكار دەھيتىن بۆ
 گواستەو. ھەندىكى زۆر خىرانىيە وەك گواستەو ئاوى بەدەريادا،
 ئەمەيش يارمەتى ئەو داهەى زەوى وەبەر بهيتىت بەكشتوكالى گەم
 ھەرچەندە ھەزارەھا كيلۆمەتر لە مەلەندى بازارەكانەو دوور بىت وەك ئەو
 كشتوكالى گەمەى لە ئوستوراليا دەگريت و ئوروپاش بازارەكەيەتى. بە
 واتايەكى تر چەشنى ھۆى گواستەو تىچوونى كار دەكاتە سەر
 بەردەوامبوونى بەرھەمەينانى كشتوكالى و فراوانکردنى ناوچەكانى.

۲- راميارى و ياسا ميرىيەكان:

راميارى ميرى و ئەو ياساينەى دادەنرىن بۆ جىبەجى كردنى دەورىكى
 بالاي ھەيە لە چالاكى كشتوكالدا، بەتاييەتى لەو دەولەتانەدا راي نەخشە
 كيشانى ئابوورى پەپرەو دەگريت ، بۆ نمونە راميارى ميرى پىژەى ئەو زەويانە
 ديارى دەكات كە بە بەرووبوومىكى تاييەتى وەبەر دەھيتىن وەك لۆكەو
 قاميشى شەكر و چەوئەندەر، ھەروەھا جۆرى ئەو تۆوئى بەكار دەھيتىت ديارى
 دەكات. دەبينىن بەرپۆبەرايەتەكانى كشتوكال دابەشى دەكات وەك توتن و
 گولەبەرپۆژەو لۆكەو ھەندىك سەوزە ھەروەھا راميارى ميرى كاردەكاتە سەر
 قەبارەى كىلگە بەھۆى ئەو ياسايەو كە داي دەنيت. چونكە لەوانەيە
 سەرکردايەتى گۆرانكارى كۆمەلايەتى شان بەشانى سيستەمىكى سۆسيالستى
 بىت كە ھەول دەدات كىلگەى ھەروەزى و كىلگەى دەولەت دابەزىنيت. بۆ

ئەو دەش سود لە باشییەکانی کێلگە گەرەکان وەرگیریت لە سایەى سیستەمییکی سۆسیالستیدا، ئاوەدانکردنەوێ زەوی و گۆرینی بۆ زەوی کشتوکالی بەندە بە سیاسەتی حکومەتەو. بۆ نمونە بەرپۆدەرایەتی ئاخن لە وڵاتی میسردا، یان چاککردنی هەندیک زەوی وشک لە پاکستان یان گۆرینی ئەو زۆرنگاوانەى کە لە کەنارەکانی باکووری رۆژئاوای ئەوروپا بۆ زەوی کشتوکال.

سێیەم: هۆکارەکانی زیندەکی:

هۆیە زیندەکیەکان نەخۆشیەکانی پروەک دەگیریتەو وەک ژەنگ کە دووچاری گەنم دەبیت هەرەها میرووی وەک کرمی گەلای لۆکەو زیندەوەرە وردیلە سپیەکان کە دووچاری میوہ دەبیت، هەرەها نەخۆشی ئاژەل. جوړی نەخۆشی و میروو بەپیتی جیاوازی باری جوگرافی وەک ئاووہەواو بەرزى و نرمی زەوی دەگۆرین، باشتەین شوینەوار بۆ بلاوبونەوێ میروو ناوچە گەرم و نیمچە شێدارەکانە. بیابانی ئەفەریقا پۆتە هۆی ئەوێ نەخۆشی (تسی) لە وڵاتەکانی خۆرئاوای عەرەبدا بلاونەبیتەو، مەترسی هۆ بژێویەکان بەویدا دیاری دەدات کە کاردەکاتە سەر شێوەکانی کشتوکال و زیان لە بەرووبوومی کشتوکال و ئاژەل دەدات. بلاوبونەوێ نەخۆشی ژەنگ و رەش بوون (کوورک) کە سالی ۱۹۵۶ لە وڵاتی عیراقددا بوو هۆی لەناوچوونی سێیەکی بەرووبوومی گەنم لە ناوچەى باکوورو هەریمی کوردستاندا، ئەم زیانە دەگاتە رادەیک کشتوکال و چاندنی هەندیک بەرووبووم هەر نامینیت بۆ نمونە کشتوکالی قاوہ لە سیریلانکا بەیەکجاری نەما بەهۆی بلاوبونەوێ ژەنگی قاوہ، هەرەها کشتوکالی مۆز لە کەناری ئەمەریکای ناوەراست و لە رۆژھەلاتەو چووە کەنارەکانی خۆرئاوا لەبەر بلاوبونەوێ نەخۆشی مۆز لە کەناری کەنداوی مەکسیک. کوللەش زینتیکی زۆر دەدات لەو ناوچانەى پێدا تێدەپەڕیت لە خۆرئاوای ئەفەریقاوە تاکو رۆژھەلاتی ناوەراست ئەم ناوچانە

کولله‌ی بیابان لئی دهدات له زیان به‌خشت‌ترین جوړی کولله‌یه و له هه‌موو جوړه‌کانی تربش زیاتر بلاوه، پوله کولله‌که‌ی سالی ۱۹۵۵ ی ولاتی مه‌غریب دۆلی (سوڤا) ی ساف کردو سه‌وزایی لی بری.

ئه‌و ولاتانه‌ی دووچاری کولله ده‌بن بیر له‌وه ده‌که‌نه‌وه که چۆن بتوانن خۆبان له کولله بیاریزن !

دوای ئه‌وه‌ی له‌شیوه‌ی کشتوکال و ئه‌و هۆبانه‌ی کار ده‌که‌نه سه‌ری دواین و لیمان کۆلییه‌وه، له کۆتایی ئه‌م به‌شه هه‌ول ده‌هین له به‌رووبوومی گه‌نم بکۆلینه‌وه که له شیوه‌ی کشتوکالی فراواندا ده‌کریت.

یه‌که‌م-گه‌نم:

گه‌نم بابه‌تیکی سه‌ره‌کی خواردمه‌نی دانیش‌توانه‌و له رووبه‌ریکی فراواندا ده‌چینریت که هیچ به‌رووبوومیکی تر نایگاتی، تا راده‌یه‌ک کشتوکالی گه‌نم سییه‌کی ئه‌و رووبه‌رانه‌ی داگیرکردوه که بۆ دانه‌ویلّه ته‌رخانکراوه له جیهاندا. فراوانبوونی ئه‌و رووبه‌رانه‌ی داگیری ده‌کات به‌نده به‌توانای خۆ

نەخشەی ژماره (۱۱) دا به‌شکردنی جوگرافی پلاوونه‌وی می‌شوله‌ی تسی تسی

راگرتن له بهر ئه و باره جوگرافيه جياوازانهدا، چاندنى له و ناوچانهدا
 سهركه وتوو دهبيت كه برى ئه و بارانهى لىي دهباريت له نيوان ۲۶۰ ملم تا
 ۷۶۰ ملم دايه، سهركه وتنى كشتوكال كردنى بهنده به تواناي ئه و بارانه وه كه
 دهباريت. له بارهى ئه وه وه كه به ههلم بوون كه م بيت له وهرزى كشتوكالدا
 بارانه كه بباريت به مهرجيك له وهرزى پايزدا چالاكى دهست پى بكات ئه وه
 گرنگه بۆ گه شه كردنى پرووه كه كه پيش ئه وهى وهرزى زستان بيت.
 به پىچه وانهى ئه وه يشه وه كشتوكالى گه نى به هاره ده ده كه ويى، به لام كه مى
 باران دهبيت هوى ئه وهى به رهه م هينان كه م و پچرپچر بيت ههروه ها له پلهى
 گه رمای جياوازا كشتوكال كردنى سهركه وتوو دهبيت به مهرجيك دريژى
 وهرزى گه شه سهندن كه ماوهى ۱۰۰ رۆژ زوقمى تيدا پروو نه دات، له بهر ئه وه
 له و ناوچانهدا كه پلهى گه رما زۆر ديته خوارى له وهرزى به هاردا دهچينريت،
 ههروه ها به رزبونه وهيه كى زۆرى پلهى گه رما له گه ل شيهه كى زۆردا كار ده كاته
 سه ر كشتوكالى گه نم چونكه ئه مه بارىكى گونجاو پىك دينيت بۆ
 بلاو بوونه وهى ئه و پرووه كانهى نه خو شى (كه پروو) لىي ده دات له بهر ئه وه ئه و
 ناوچانهى كه به م شيوهيه ناچيندرىت وهك سنوورى باشوورى، ئه م كشتوكاله
 له ولاته يه كگرتوو هكان و سنوورى باكوورى ئه رجه نتين و سنوورى خو ره لاته
 ناوچهى به رهه مه ينانى له هيندستان و سنوورى باشوورى فراوان بوونى ئه م
 كشتوكاله له باشوورى چين.

ده توانين هوى نه چاندنى له هه ره باشورى خو ره لاته عىراق بۆ ئه و جو ره
 بارودوخه بگه رپنينه وه كه له وي دا هه يه له گه ل چهند هۆبه كى تر دا كه سنوورى بۆ
 ئه و كشتوكاله دانا وه. چاندنى گه نم له خاكى جياوازا ده كريت، به لام له
 خاكى كدا كه تىكه ل بيت و ئاوه رۆى باش بيت با شتر ده بيت كار لىي كردنى
 هاوسه نگ ده بيت و فوسفورى شى زۆر ده بيت، ئه مه ش يارمه تى دروست بوونى

تريش ههيه يارمه تي ئه وه دهدات كه گهنم زياتر بلاوبهسته وه وهك ئه وهى ههيزى
كارگهري كه مى پيوسته.

دهشتوانریت ئاميريش به شيوهيه كى فراوان به كار بهيتریت ههروهه ها هوى
گواستنه وه كه تپچوونى كه مه، ناوچهى وه به رهينان ده به ستیت به بازاره وه
كارده كاته سه ر وه به رهينانى رووبه ريكى فراوانى زهوى بو كشتوكال كوردنى
وهك له ئه رجه نتين و ئوستوراليا كه به ريگه ي دهريا به ستراوه به بازاره كانيه وه
له ئه وروپا، ههروهه ها ناوچه ي كشتوكال كوردنى له ولاته يه كگرتووه كانى
ئه مهريكاه كه نه داو روسيائى فيدرال پيشتر كه به ريگه ي ئاسن ته نراوه. به وه دا
ده رده كه ویت به فراوانى كشتوكال ده كريت چونكه له هه موو قاره كاندا ههيه،
به لام فراوانترين رووبه ر له كيشوهرى ئاسيادايه كه سييه كى ئه و رووبه ره له
جيهاندا به گهنم ده چيندریت.

ناوچه ي به ره مه هينانى سه ره كى له كيشووه رى ئه مهريكاي باشووردا
ده كه ویت ته ئه رجه نتين، به لام له ئوستوراليادا ده كه ویت به باشوورى خوهره لات و
باشوورى خوړئاوا.

وێنەى ژماره (٢٩) ئه م بار كوردنى گهنم

وڙڻي ژماره (۳۰) گڏم

بازرگانی گهڻی دهولہ تان
بایه خیکی گه وړدی هه یه
چونکه بابه تیکی
خوارده مهنی سه ره کی بو
ژماره یه کی زوری دهولہ تان
ئاماده دهکات، ئهم
بایه خه یش شان به شانی زیاد
بوونی ژماره دی دانیشتون و

به رزبونه وهی راده ی بژیوی دانیشتون زیاد دهکات، ده بینن ئهو دهولہ تانه ی
گه نم ده نیرنه دهره وه ژماره ی دانیشتونیان له و دهولہ تانه که متره که له به ره هم
هینانی گه غذا له پیشترن و ژماره ی دانیشتونیشیان زیاتره.

ئهمه یش ئه وه مان بو پروون دهکاته وه که بوچی چین و هیندستان له لیسته ی
ئهو دهولہ تانه دا نین که گه نم ده نیرنه دهره وه ! له کاتیکیدا ئه رجه نته ی و
ئوستورالیا و که نه داو ولاته یه که گرتو وه کانی ئه مهربکا ئهو شوپنه یان گرتو ته وه له
ناردنه دهره وه دا. گرنگی گه نم وای له بازرگانیه که ی کردو وه که کیشه یه کی
ستراتیژی بیت له رامیاری ئهو دهولہ تانه دا که ده ی نیرنه دهره وه یان ده یهیننه
ناو وه.

دووه م- لۆکه:

لۆکه گرنگترین به ره همی لفکه ییه که مروّف به کشتوکال کردنیه وه خه ربک
ده بیت و هیشتا پارتیگاری ئهو بایه خه ی کردو وه که هه یه تی له پیشه سازی
به رووبووم و دهرهینانی پوڤنی روو هکدا.
ئهم بایه خه یش له بازرگانی دهولہ تاندا دهرکه وتوو وه سییه کی

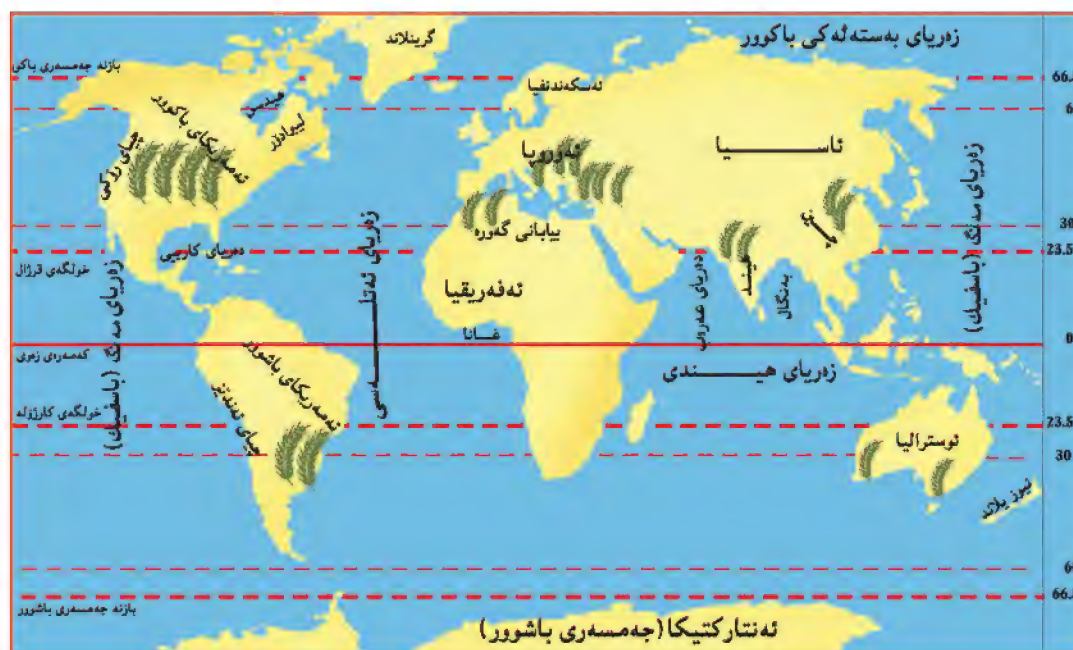
بەرھەمھێنانی دەچیتە ئەم بازارگانیهوه، دابه‌شبوونی جوگرافیشی کاری کردووته سەر دەرکەوتنی ئەم دیاردەیه‌و سنووری داناوه بۆ کشتوکاڵ کردنی له چەند ناوچهیه‌کی دیاریکراوی جیهاندا.

بەرھەم هێنانیشی بەندە بە باریکی دیاریکراوهوه، بۆ کشتوکاڵ کردنی دەبێت پلە‌ی گەرما له (٢١) پلە‌ی سەدی زیاتر بێت بۆ ماوه‌یه‌ک که له پێنج مانگ که‌متر نه‌بێت به مه‌رجێک شان به‌شانی وەرزی گەشه سەندن بێت، ماوه‌یه‌که‌ی له (٢٠٠) رۆژ که‌متر نه‌بێت و زو‌ق‌می تێدا پروو نه‌دات، چونکه سپیتی و درێژی تالەکانی بەندە به درێژی وەرزی گەشه‌سەندنهوه، شان به‌شانی ئەوه‌یش چەند سەعات زیاتر تیشکی خۆر لێی دەدات و پێویستی‌شی به (٥٠٠ملم) باران هه‌یه، به‌لام زۆری شیی پێژەیی (النسبیه) له هه‌وادا دووچاری مشه‌خۆری و کرمی قوزاخه‌یی لۆکه‌ی ده‌کات له‌به‌رئ‌ه‌وه هه‌ر کاتی باری به‌رھه‌م‌هێنان له‌بار نه‌بوو کشتوکاڵ ناکریت، وه‌ک ئەو ناوچانه‌ی که ده‌روانی‌ت به‌سەر که‌نداوی مه‌ک‌سیکدا له ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کان که له

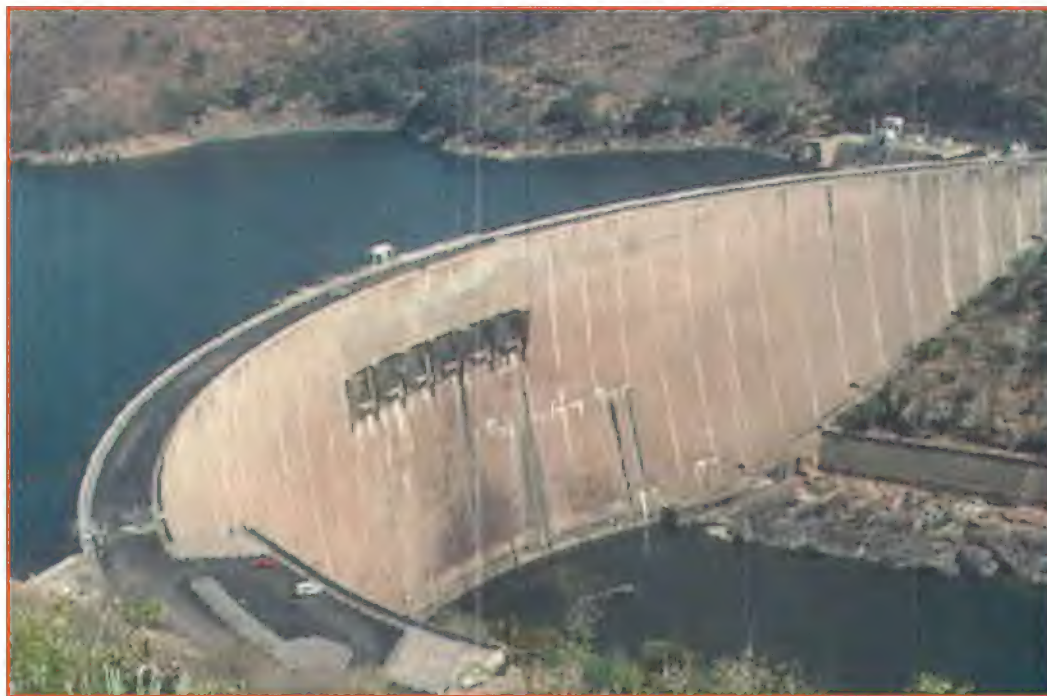
وتنه‌ی ژماره‌ (٣١) لۆکه

گه رمای زۆر بۆته هۆی ئه وهی کشتوکالی تیدا نه کریت. به لام خاک ئه و رۆله نابینیت که پلهی گه رماو باران دهی بینیت له دیاری کردنی ناوچهی به رهه مهینانی لۆکه دا چونکه کشتوکال کردنی له خاکی جیاوازا سه رکه و تووتر ده بیت به مه رجیک پێژهی تفتی زۆر نه بیت و به شیوهیه کی تایبه تی له خاکیکی تیکه لدا باشت ر ده بیت وه ک له و خاكانه دا که که و تونه ته شان به شانی روو باره کان له ولاتی عیرا قدا. بۆ کشتوکال کردنی لۆکه ده بیت **باریکی مرقی** دیاری کراوی هه بیت، چونکه پێویستی به هیزی کارگه ری زۆر هه یه. به تایبه تی له وه رزی چینه وهی به روو بوومه که دا هه روه ها **سه رمایه** پێویسته بۆ کپینی تۆو په ین و قه لاچۆکردنی ده ردودوو، وه به ده ست هینانی ئامیری پێویست بۆ ئه وهی زه وی ئاماده بکات، له به ر ئه وه کشتوکال کردنی لۆکه به باشت رین نمونه داده نریت بۆ **کشتوکالی چر**، ئه وهی پێویسته بۆ به ره هه م هینانی لۆکه ئاماده ده بیت له ناوچه یه کی دیاری کراوا کشتوکال کردنی فراوانتر ده بیت.

دهشدهی ژماره (۱۲)
دابه‌شکردنی جوگرافی کشتوکالی گدڼم له جیهاندا

له ولاته يه کگرتووه کان له باشووری خوږه لاتیدا ناوچه يه کی فراوانی داگیرکردووه که پشت به و بارانه ده به ستن که ده باریت، له قه وقازو تورکستاندا کشتوکال ده کړیت و پشت به ئاودان ده به ستیت. کشتوکال کردنی لۆکه ش له به شه کانی باکووری چین دا گرنگی ده رده که ویت و به پله ی یه که م دیت له نیتوان به روو بوو مه کانی زوږبه ی ناوچه کاندا. له حه وزی روو باری (یانگستی) دا به پله ی دووهم دیت جوړه که شی له وه یه که تاله که ی کورته. به لام له هیندستان و له ناوچه جیاوازه کاندا کشتوکال ده کړیت و گرنگترینشی له باکووری خوږئاوای (دکن) دایه. ئه و جوړه ی له هیندستان کشتوکال ده کړیت له و جوړه یه که تاله کانی کورته. هه روه ها لۆکه له میسر و سودان و عیراق و سوریا ش به ره هم ده هیئریت. ولاته يه کگرتووه کان له پیشه نگی ئه و ده وله تانه دین که لۆکه ده نیرنه ده روه، بازرگانی لۆکه له تابووری هه ردو و ولاتی میسر و سوداندا بایه خپکی گرنگی هه یه، ئه و ده وله تانه ی هه ژاران له م کشتوکاله دا وه ک ده وله ته کانی خوږئاوای ئه وروپا و یاپان داده نرین به ناوچه ی سه ره کی بو هیئانی له ده روه.

بەشى سىيەم سامانى ئاژەل

جۆرەكانى و پايدى لە ئابوورى جيهاندا:

سامانى ئاژەل چەند جۆرە گيانە وردەيك دەگریتەووە كه ژمارەيان زۆرە. ئەم ھەمە جۆربىەش لەلایەكەووە پەيوەندى بە بارى سروشتى و مرۆڤايەتییەووە ھەيە كه بۆ بەختوکردنى ھەريەكێك لەمانە پیتوبستە و بەجياوازى مەبەست لە بەختوکردنىان لەلایەكى ترەووە. بەم پیتىو بەگوتى ئەو راستىيانەى سەرەووە دەتوانىن بیانكەين بەچەند كۆمەلێكەووە:

۱- ئەو گيانەووەرانەى بۆ بەرھەمەكانیان وەك گوشت و سپیایى (شیرەمەنى) و خورى و پیتستە بەختو دەكرىن، كه مەرو بزن و مانگا و گامیش و بەراز دەگریتەووە.

وێنى ژمارە (۳۲)

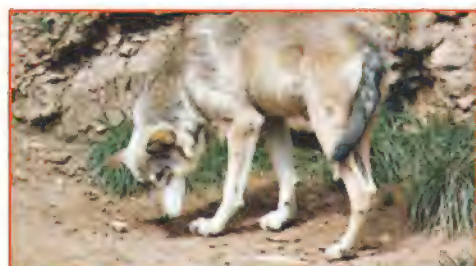
۲- ئەو گيانە وەرەنەى بۆ كار پىكرەن لە كىلگەكاندا بەختو دەكرىن وەكو
جووتكرەن (هەوجار پاكىشان)، يان بۆ گواستەنەو دى خەلك و بەرووبوومە

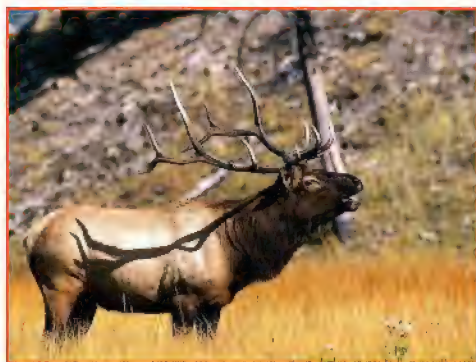
كشتوكالىيەكان. ئەمانەش برىتىن
لە ئەسپ و ئىسترو گوڤدريژ
(كەر) و لەو ناوچانەى كە شىو دى
كشتوكالى بژىوى چريان تيدا
بلاو، مانگا و گاميش بە زۆرى بۆ
كار پىكرەن لە كىلگەدا بەكار
دەهينريت.

وتەنى ژمارە (۳۲)

۳- ئەو گيانە وەرەنەى مالى نين، واتە كىوين و لە كىلگەى تاييە تيدا بەختو
دەكرىن تا سوود لە بەرووبووميان وەرەگيريت، وەك كىلگەى بەختوكرەنى
ئەو گيانە وەرەنەى فەرودارن، يان شوينى ماسى بەختوكرەن. بۆ نمونە لە
پىناوى دەستگير بوونى فەرودا چەند گيانە وەرەىكى تاييەتى بەختو دەكرىت

وەك رىوييە زىوى. بەگشتى كىلگەى
گيانە وەرەى فەرودار لە ولاتە
يەكگرتووەكانى ئەمەريكايە روسياى
فیدرال هەن، بەلام شوينى ماسى
بەختوكرەن بە سەرچاوەيەكى نووى
دەژميرريت بۆ وەدەست خستنى خوراكى
ئادەمیزاد. لەوانەى ئەم شوينانە بەشيو دى
ئەستىلك و گووم لە وشكانيدا دروست
بكرىن يان بەشيك لە كەنارى ئاوەكان
پەرژين بكرىت بۆ مەبەستى بەختوكرەنى،

وتەنى ژمارە (۳۳)

وهك كه ناري ژاپون. لهه هموو جوړه كيټلگانه دا كه گيانه وهري كيټوبيان تيډا
 به خيو دهكريت، ههروهك ئاژه له ماليه كان خوراكيان ددهني و به خيويان
 دهكهن. مهبهست له به خيوكردني هم جوړه گيانه وهرانه نه وه مان بو دهردهخن كه
 دهوريكی زور گرنګ له ژيانی مړوځدا دهبين، چونكه تهنيا سهرچاوهی ماددهی
 خوراك نين بو مړوځ و بهس، بهلكو دهبه مایه ی وهدهست خستنی شوینی
 حه وانه و جل و بهرګیش بو ی و تهنانهت یاربدهی ئادهمیزاد ددهن بو
 راپه راندنی کاروباری کشتوکالیش، بویه تا دیت پروبه ری نه و زهوبیانیه ی
 گيانه وهریان تيډا به خيو دهكريت زورتر دهبيت، بوغونه له وهرگا
 هميشه بيه كانی ئيستای سهر زهوی له ۲۵٪ ی هموو پروبه ری زهوی پیک
 دیني و مړوځ بهرده وانه له زيادکردنی بهرهم چاک کردنی جوړی نه و
 بهرهم مانه. ههچه نده جارن مړوځ نه و بهرهم مانه ی به مهبهستی گوزهرانی
 خوی به کاردهيټنا، بهلام ئیستا به مهبهستی بازرګانی به کاریان دهيټني، واته
 وازی له شيوهی له وهراندنی سهره تایی هیناوه و شيوهی له وهری بازرګانی و
 بهرهم می شیرمه نی و کشتوکالی تیکه ل شوینی گرتوته وه و نه مانه ش شيوهی
 مهبهستی بهرهم هینانیان بازرګانییه. مړوځ به مهبه شوه نه وه ستاوه بهلكو
 داهيټراوه زانیاریه كانی خستوته کار بو زياد بردنی بهرهم و بهردو پیشبردنی
 بهرهم هینان و له وهرګای ریک خستوه و شووردهی به تهل بو کیشاوه و گیای
 بو زياد کردنی نه و له وهرګایه پروانده و به تاییه تی ناوچه كانی بهرهم هینانی
 بهستوه به ناوچه كانی به کاربردنه و به هو ی کردنه و دی ریکه و بانی هممه
 چه شنه و، سهره رای به کارهیټنانی ئامیری بهستن و سارد کردنه و ده خستنه ناو
 قووتو به کارهیټنانی مه کینه له هندی بهرهمی ئاژه ليډا وهك مانګا دوشين به
 مه کینه و ئاماده کردنی ئالیکي به پیزو پر له خوراکی سهره کی بو ئاژه ل و
 دهرهیټنانی بهروبوومی سپیایی (شیرمه نی) له کارګه دا.

ئەم ھەولەدان و ئەرك كېتسانەى واى لە مەرۆف كرەوۋە كە سەرچاۋەى لەو ھەرگا زىاتر ۋە بەرپىنى لەلايەكە ۋە، بى ئەۋەى گوتىش، بەداتە دوورو نىزىكى شۆپنەكەى لە بازار ۋە بەكارھىنانى بەرووبوومە ئازەلىيەكە بەشۆپەيەكى ئابوورى لەلايەكى ترەۋە، بۆ نمونە بەم جۆرە تۈنراۋە پووبەرىكى بەر فراۋان لە ئۆستورالیا ۋە جەنتىن و يەككىتى باشوورى ئەفرىقا بىكرىت بە لەو ھەرگا ھەرچەندە ھەندىك شۆپىنى ۋەك ئۆستورالیا ۋە نىوزىلەندە دوورن لە بازارانەى بەرووبوومە كانىان تېدا دەرۆشرىت، بەلام لەگەل ئەۋەشدا ئەم بەرووبوومەنە بەشۆپەيەكى ئابوورى بەكارھىنراۋن. ئەۋەى كە يارمەتى ئەمەشى داۋە ئەۋەيە كە پىگەۋ بانى تازە كراۋەتەۋە ۋەك ھىلى ئاسن و ھۆبەكانى گواستەۋەى ۋەشكانى ھەرزان و پەپەۋىكرەنى پىگەى بەستەن و ساردكرەۋە بۆ ھەلگرتەۋ گواستەۋەى بەرھەمە ئازەلىيە. ئەمەش بوۋە بەھۆى ئەۋەى كە گۆشتى ئازەل و بەرووبوومى سىپىيى ۋەك يەك سوۋدىان لى ۋەرىگىرىت. تەنانت ئەم شۆپەى بەرھەمەپىنانى سىپىيى لە دورگەى باكوورى نىوزىلەندەدا دەرەكەۋىت ھەرچەندە بازارى ئەم جۆرە بەرووبوومە دەرەكەۋىتە دوورى ھەزاران كىلومەتر لە كىشۋەرى ئەۋرۈپادا. بۆبە تا مەبەست لە بەخىوكرەنى ئازەل ھەمە جۆر بىت و كەلكى زىاتر لى ۋەرىگىرىت. پتر بايەخى پى بدرىت، ئەۋەندە زىاتر **بەشدارى** **لە ئابوورى جىھانىدا دەرەكەت**، ئەمەش لەم خالانەى خوارەۋەدا دىارى دەدا:

۱- سامانى ئازەل واى لى ھاتوۋە بۆتە لايەنىكى گرىگ لە داھاتى نەتەۋەيى گەلىك لە دەۋلەتە ھەمە جۆرەكانى جىھان. ئەمەش ئەۋە دەرەكەۋىت كە ئەۋ سامانى ئازەلە لە ھەندى دەۋلەتەدا بايەخى زىاترە تا ھەندى دەۋلەتى تر. بۆ نمونە، سامانى ئازەل بۆتە بىرپەرى داھاتى نەتەۋەيى گەلىك شۆپىنى ۋەك نىوزلەندەۋ ئۆستورالیا ۋە جەنتىن.

۲- سامانى ئازەل بەشدارى لە بازىرگانى جىھانىدا دەرەكەت، نەك تەنبا بە

گوشت و شیردمه‌نی و خوری به‌ره‌م هینان، به‌لکو بازرگانییه‌که ئاژهللی
 زیندووش ده‌گریته‌وه. هینده هه‌یه‌که بایه‌خی ئەم سامانه له بازرگانیدا
 جیاوازی هه‌یه‌که له ده‌وله‌تیکه‌وه تا ده‌وله‌تیکه‌ی تر و پله‌و پایه‌یه‌کی به‌رزی
 ئەوتوی هه‌یه‌که به‌پاده‌یه‌ک که هه‌رچی ده‌ینیترته‌وه ده‌وه‌ه بریتییه‌که له‌و سامانه‌و
 هه‌ندیکیشیان زۆربه‌ی ئەوانه‌ی ده‌یان نێرنه‌وه‌ه بریتین له‌م سامانه‌وه‌ک
 ئۆسترالیا.

سامانی ئاژهل له‌و شتانه‌ی ده‌وله‌تان ده‌یان نێرنه‌وه‌ه به‌پری
 به‌ره‌مه‌کانیان له‌لایه‌که‌وه‌و له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ه به‌ژماره‌ی دانیش‌توانیانه‌وه
 به‌نده‌ه. ئەو ناوچانه‌ی ژماره‌ی دانیش‌توانیان زۆره‌و شاره‌کانیان چرو پرن و پله‌ی
 گوزه‌رانیان به‌رزه‌ سامانی ئاژهل که‌متر به‌شداری ده‌کات له‌لیسته‌ی ئەو
 شتانه‌ی ده‌یان نێرنه‌وه‌ه وه‌ک ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئەمه‌ریکا، له‌کاتی‌که‌دا
 به‌رووبوومی ئاژهل له‌لیسته‌ی شت ناردنه‌وه‌ی هه‌ندی ولاته‌یه‌که‌لیک زۆر
 ده‌بیته‌که‌ر ئەو ناوچه‌یه‌که‌وه‌رگای فراوانی هه‌بیته‌و سامانی ئاژهللی زۆر بیته‌و
 و ژماره‌ی دانیش‌توانیشی که‌م بیته‌وه‌ک نیوزله‌نده‌و ئۆسترالیا و ئەرجه‌نتین که
 ده‌وله‌تی سه‌ره‌کین له‌ناردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی ئاژهل.

به‌لام بایه‌خی به‌رووبوومی ئاژهل له‌لیسته‌ی ناردنه‌وه‌ی ولاته‌یه‌که‌وه‌ک
 یه‌که‌ نییه‌، به‌لکو جوژه‌ تایبه‌تمه‌ندی و شاره‌زاییه‌که‌ له‌ناردنه‌وه‌دا
 ده‌رده‌که‌وێته‌به‌پیتی باری سروشتی و مرقایه‌تی دیاری ده‌کریت. بۆ نمونه‌ه،
 بازرگانیی ناردنه‌وه‌ی گیانه‌وه‌ری زیندو و پاده‌یه‌کی زۆر ئەو ده‌وله‌تانه‌ه
 ده‌گریته‌وه‌که‌ له‌نزیك بازاری ئەم گیانه‌وه‌رانه‌وه‌ن. بۆ نمونه‌ه، مه‌کسیک و
 که‌نه‌دا نزیکن له‌ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانی ئەمه‌ریکاوه‌و ئیترله‌نده‌ش نزیکه‌ له‌
 به‌ریتانیاه‌وه‌. به‌لام هه‌لکه‌وته‌نی شوێنه‌که‌ له‌بازرگانیی گوشتدا ئەو کار
 تیکردنه‌ی نییه‌ چونکه‌ داھێنراوه‌ نوێیه‌کان هۆی گواستنه‌وه‌یان ئاسان کردووه‌

به تاييه تي رتيگهي دهريا كه بوماوهو مهوداي دوور به كارديت، بويه زوريه ي ولاتاني نيوه گوي باشووري زهوي له بازارگانيي نيوان دهوله تاندا به شدارن به تاييه تي ئوستراليا و نيوزيله ندهو ئه رجه نتي، هه رچه نده بازاره كانيان ده كه ونه نيوه گوي باكووري زهوي، به تاييه تي كيشوهري ئه وروپا. ئه مهش دهشتي به پله ي يه كه م گوشتي مه ر بگريته وهو دوا به دواي ئه مهش گوشتي گا ديت كه هه ندي له ولاته كاني نيوه گوي باكووري زهوي به شداري تييدا ده كن، وهك هوله ندهو دانيمارك كه سييه كي بازارگانييه كانيان ده گريته وه. بارودوخي ئاووهه واش كاريكي زور ده كاته دياريكردني ئه م ناوچانه ي گوشت و خوري و شيره مهني ده نيتره ده ري. بو نمونه به هوي باراني زوره وه له وه رگاكان گژوگيايان لي ده رويت كه پيوستتي بو له وه راندني ره شه ولاخ و مه ري گوشت كه شان به شاني يه ك لهو ناوچانه دا به خيو ده كرين وهك ناوچه ده شتاييه كاني نيوزيله نده و به شه كاني باكووري ئه رجه نتي كه تا راده يه ك بارانيان زوره. هه روه ها ئاووهه واي ووشك كارده كاته سه ر ئه و مه رومالا تانه ي بو خوريه كانيان به خيو

ويتني زماره (٣٤) ئاوهلي كتوي

دهكرتن وهك باشوورى رۆژئاواي ئۆستوراليا و يهكيتى باشوورى ئافرىقا و بانى
ئەنەدۆل. لەبەر ئەمە دەبينىن ئەم ناوچانە بەشدارىيەكى چالاكيان هەيە لە
بازرگانيى خورىداو تەنانەت ئۆستوراليا سىيەكى ئەم بازرگانيە پىك
دەهينى.

بەلام بەختوكردنى مانگا بۆ شيرەكەي پىتوبستى بە ئاووههوايەكى پر باران
و بايەكى گەرمى مام ناوهندى هەيە، لەبەر ئەوە ئەو ولاتانەي ئەم جوړه
ئاووههوايەيان هەيى بەناوبانگترن لە ناردنە دەرەوئەي بەرووبوومى سپيايى
لەنيوئەو دەولەتانەدا كە ئەم بارى ئاووههوايەيان هەيە وهك دانيمارك و
سوېسراو هۆلەندە. داهينراوه نوپىيەكان يارمەتى كەمكردنەوئەي كار تىكردنى
شوين دەدەن لە ناردنە دەرەوئەي بەرهەمى سپيايى، چونكە دەتوانرئەي شيرى
تەر بكرئەي بە شيرى وشك (تۆز) يان بخريئەي قوتووئەو يان سارد بكرئەي، تا
واي لى هاتوو كە بەرهەمەكانى نيوزيلەندە لە كەرە لە بازاری بەريتانيادا
دەفرۆشئەي.

۳- بەرهەمە ئازەلىيەكان لایەنيكى گرنگيان لە داهاتى كىلگەدا پىك هيناو
لەو هەموو شتو كشتوكالە جياوازانەي بايەخيەن بە بەختوكردنى گيانەوئە
داو. بەلام بايەخەكەي لەشيوئەي كشتوكالەيەوئە بۆ شيوئەيەكى تر
دەگۆرئەي. ئەم گۆران و جياوازيەش لە سەرووي هەموويانەوئە لە
لەوئەراندنى بازرگانيدا دەرەكەوئەي، چونكە لەوئەرگان بۆ تاقىكردنەوئە
بەكاردين و پاىيەكى گرنگيان لەشيوئەي بەرهەمهينانى سپيايدا دەبيئە
چونكە زەوى بە بەرووبوومى ئاليك دادەچينرئەي. بەلام لە كشتوكالەي
تيكەلاودا شان بەشانی چاندنى بەرووبوومى تر دەبيئە سەرچاوەي دووئەم،
لەكاتىكدا بايەخەكەي لە شيوئەي لەوئەراندنى سەرەتايدا تەنيا بۆ پىك
هينانى سەرچاوەي تاكە داهاتى بەرهەم هينەكە نيە، بەلكو هۆ

جیاوازه‌کانی گوزهرانی پی ده‌به‌خشیت وهک جلو به‌رگ و شوینی نیشته‌نی وهک خانوو به‌ره.

۴- بایه‌خی سامانی ئاژهل وهک سه‌رچاوه‌یه‌کی خۆراک پالی به‌و ده‌وله‌تانه‌وه ناوه که له‌وه‌رگایان که‌مه بو جیا‌کردنه‌وه‌و ته‌رخان‌کردنی پروو به‌ره زه‌وییه‌کی زۆر بو ئالیک چاندن هه‌رچه‌نده پتویستییان به به‌روو بوومی کشتوکالی هه‌یه وهک له میسر، که‌چی ولاتی تری وهک ئه‌و به‌ره‌و به‌ختوکردنی به‌راز چوون که به‌ره‌ره‌کانی ناکات له‌گه‌ل به‌کاره‌ینانی زه‌وی بو چاندنی به‌روو بووم وه‌کو ناوچه کشتوکالییه بژیویه‌کانی باشووری رۆژه‌هلانی ئاسیا. پتویستی بو ئاژهل وهک سه‌رچاوه‌یه‌ک بو ئیش و کاری ناو کی‌لگه پال پتوه‌نه‌ریکی تره بو پروو‌کردنه به‌ختوکردنی ئاژهل به‌مه‌به‌ستی جیبه‌جی کردنی کاروباره‌کانی کی‌لگه وهک به‌ختوکردنی مانگا و گامیش له باشووری خۆره‌هلانی ئاسیا و میسر.

۵- به‌ختوکردنی ئاژهل ده‌رفه‌تی کارکردن بو ژماره‌یه‌کی زۆر له دانیشتوان ده‌هینیته دی، جا ئه‌مه چ له پرووی چاودێرییه‌وه بیت یاخود بو کارکردن له‌و پیشه‌سازیانه‌ی به‌روو بوومی ئاژه‌لیان وهک که‌ره‌سته‌ی خا و تیدا به‌کارده‌هینریت وه‌کو پیشه‌سازیی گوشت کردنه قوتوو و خوری چنن و پیشه‌سازیی پیسته و پیسته خوش‌کردن.

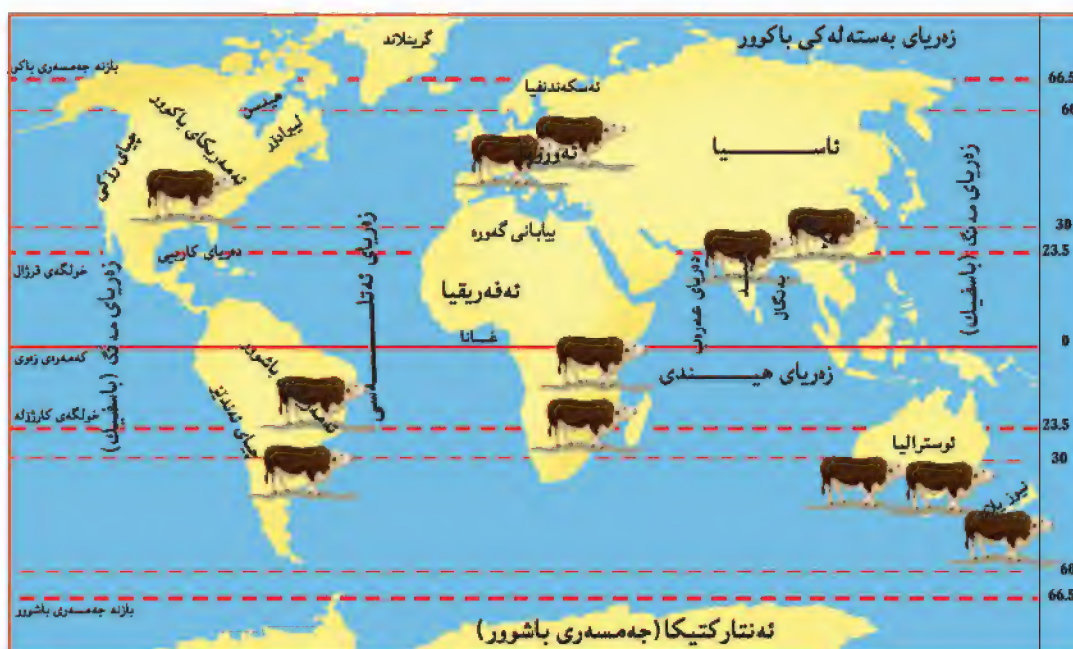
۶- هه‌ندی‌ک به‌ره‌می ئاژهل ده‌بنه سه‌رچاوه‌ی داها‌تی ناسه‌ره‌کی له شتوه‌کانی کشتوکالی وهک هیلکه‌و مریشک‌داری و گیانه‌وه‌ری فه‌روودارو به‌ختوکردنی ماسیش به سه‌رچاوه‌یه‌کی تری داها‌ت داده‌نریت، جا ئه‌مه چ بو مه‌به‌ستی بژیوی بیت، وهک باشووری رۆژه‌هلانی ئاسیا یا مه‌به‌ستی بازرگانی بیت، وهک ولاته یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کانی ئه‌مه‌ریکا و روسیای فیدرال و ئه‌لمانیا و هۆله‌نده‌و دانیمارک و ئیتالیا و به‌رازیل.

دابەشکردنی جوگرافیایی سامانی ئازەل

۱- مانگا: ئەم ئازەلە زۆر بلاو: مانگا (رەشەولاخ) لەو ئازەلانیە کە بەزۆری لە ناوچە گەرمەکان و ھەروەھا لە ناوچە مام ناوەندییە مەیلەو ساردەکاندا بلاو بۆتەو، لەبەرئەو ژمارەى مانگا لە جیھاندا لە ئازەلەکانى تر زۆرتەرە سالى ۱۹۹۶ نزیکەى ۸۶۱۴۳۶ ملیۆن سەر. ئەمەش بایەخە ئابوورییە کەى نیشان دەدات و دەبێتە سەرچاوەیە کى خۆراکى بنچینەى بۆ مەژۆن لە گوشت و پێستەو بەرھەمى سپیایى سوود وەرگرتن لە بەکارھێنانى بۆ کار پێکردن، لەبەرئەمە لە ھەموو شێوەکانى کشتوکالیدا بەدى دەکرێت کە لە ناوچەکانى بەرھەمھێنانى سپیاییدا دەرەكەوێت، چونکە ھەر لە تەمەنى دوو سالییەو شیر دەدات ھەتا تەمەنى پانزە سالى. ھەروەھا لە ناوچەى لەوەرگا بازەرگانىیەکانیشدا ھەيە کە لە تەمەنى دوو سالییدا بۆ گوشتەکەى سەرى دەبرن. ھىچ لە راستى بایەخە ئابوورییە کەشى ناگۆرێت ئەگەر بڵێن **ھىندستان یەكەم دەولەتە کە مانگای زۆر بێت**، لەگەڵ ئەوەشدا پایەى کى گرنگى لە ژيانى ئابوورىدا نییە، چونکە ھىندوستان بە چاوتکى پیرۆز سەرى دەکەن و سەرى نابرن. لەبەرئەو مانگای لاوازو کەم شیر زۆر بوو و توانای کارکردنیشان کەمە.

وێندى ژمارە (۳۵)

نخشه ژماره (۱۳) دابه شکردنی جوگرافیایی به ختوکردنی مانگا

به لّام تهم دیاردهیه له ناوچه کانی تری جیهاندا نابینئ: بۆ نمونه، له ولّاته یه کگرتووه کانی نه مریکا که به پلهی دووهم دیت له نیوان ده و لّه ته کانی جیهاندا له باره ی ژماره ی مانگاوه، به مه بهستی به ره می سپیایی به ختو ده کريت و ده کو له به شه کانی باکووری خو ره ه لّاتی که تاوو هه واکه ی شیدار و مه یله و سارده و بۆ به ختوکردنی مانگای شیرده ر ده شی، هه روه ها له ناوچه له وه رگا کانی خو رئاوای ناوه ند له نیوانی پووش و پاوانه کاندای مانگا بۆ گوشته که ی به ختو ده کريت. ریک خستنی له وه رگا بایه ختکی چاکی دراوه تی و هه ر چوار ده وری ته لبه ند کراوه و به پیی توانستی له وه رگا که له وه ری تیدا ریک خراوه، هه روه ها بیربان لی داوه و ریکه ی ئاسنیان راکیشاوه به به ستنه وه ی ناوچه ی به ختوکردنی مانگا و بازاری به ره مه کانیان و چهنده کومه لیک مانگای چاک به ختو کراوه. له به رته وه به ره می ده گاته ۵/۱ یه ک له سه ر پینجی هه موو جیهان له گوشتی مانگادا هه رچه نده ژماره ی مانگای ته نیا به له ده یه کی ژماره ی مانگای جیهان داده نريت.

ئه وه ی که له مه و به ر ده رباره ی ولّاته یه کگرتووه کان باسمان کرد سه باره ت به ولّاته کانی تریش هه ر راسته و به ختوکردنی مانگا شوینیکی گرنکی هه یه له

ئابوورى بەرازىلدا كە خاۋەنى نىزىكەى نىۋەى مانگاي كىشۋەرى ئەمەرىكاي باشۋورەۋ پىشت بە گژۋگيا خولگەيىيەكانى بانى بەرازىل دەبەستىرى بۆ بەختۈكردنى مانگاي گۆشت، لە كاتىكدا مانگاي شىردەر لە باشۋورى ولاتدا بەختۈدەكرىت. بەلام بەختۈكردنى مانگا لە بەرازىلدا توۋشى چەند كۆسپىك دىت ۋەكو خراپى جۆرى گژۋگيا ۋ بلاۋبونەۋەى جۆرە مانگاي خراپ ۋ زۆرى مېش ۋ مەگەز ۋ كەمى ئاۋ لە ھەندى ۋەرزدا ئەمە سەرەراى نەبوۋنى رېگەۋبانى تەۋاۋ، ھەرچەندە كە بەرازىل لە ھەۋل ۋ كۆششدايە بۆ لاۋردنى ئەم كۆسپ ۋ تەگەرەنە. بەلام بەرھەمى گۆشت ھەر لەگەل ژمارەى ئەۋ مانگايانەى كە ھەيەتى ناگونجى ۋ تەنەت لەۋەش كەمترە كە ئەرجەنتىن بەرھەمى دىنى. بەلام چىن كە لەروۋى مانگا زۆرىيەۋە لەدۋاى ولاتە يەكگرتۈۋەكان دىت جياۋازىي لەگەل ئەۋ ولاتانەدا ھەيە كە لەمەۋبەر لىيان دۋاين، چونكە بەختۈكردنى مانگا پەيۋەندىي بە جىبەجى كردنى كارى كىلگەيىيەۋە ھەيە، ھەرۋەكو ناۋچەكانى تى باشۋورى خۆرەلاتى ئاسيا كە ناۋچەى ئابوورى بژىۋىيە، بەلام ناگاتە بەرھەم ھىنانى گۆشتى ئەۋ دەۋلەتانەى كە ژمارەى مانگايان كەمترە ۋەكو ئەرجەنتىن. ئەرجەنتىن لە دۋاى چىن دىت لەروۋى ژمارەى مانگاۋە.

مانگا شوپىنىكى گىرنگى لەنىۋان پىكەيىنەرەكانى سامانى ئازەلدا داگىر كىردۈۋەۋ بەختۈكردنى مانگا لە پوۋبەرە فراۋانەكانى باكۋورى ولاتدا لە (دەشتى بەمباسى) دا دەرەكەۋىت كە باران بە ئەندازەى پىۋىست دەبارىت بۆ ژيانەۋەى گژۋگيا لەم دەشتانەدا كە بەزۆرى سامانى ئازەل ناۋيان دەرگىدۈۋە، چونكە باران مام ناۋەندىيەۋ ئاۋۋەۋەۋاكەى بە دىژاىي سالى يارىدەى بەردەۋامى لەۋەراندن دەدات. ئەرجەنتىن تۋانىۋىتى گژۋگياى نۋى بەيىنىتە ئەم ناۋچانە بۆ چاككردنى خۋاردەمەنىي مانگا ھەرۋەھا ھەۋلىيان داۋە كە ناۋچەيەكى فراۋان بە تەل پەرژىن بىكەن لەگەل بەكارھىنانى ھۆى بەستىن ۋ ساردكردنەۋەۋ پىشەسازىي گۆشت، لەبەر ئەمە ئەرجەنتىن بە پەلى سىيەم دىت لە جىھاندا لەروۋى بەرھەمى گۆشتى

مانگاوه هه‌رچه‌نده له پله‌ی پینجهم دایه له‌نیوان ولاتانی جیهاندا له‌رووی ژماره‌ی مانگاوه.

به‌خێوکردنی مانگا بایه‌خێکی زۆری هه‌یه له ئابووری نه‌ته‌وایه‌تی هه‌ندی ولاتانی تر دا وه‌ک ئۆستورالیا و نیوزیله‌نده، له‌م دوو ولاته‌دا مانگا به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی بۆ گۆشته‌که‌ی به‌خێو ده‌کریت له‌و ناوچانه‌ی که بارانیان زۆره‌ وه‌ک به‌شه‌کانی باشووری خۆره‌ه‌لات و ناوه‌ندو باکووری ولات له ئۆستورالیا داو ناوچه ده‌شتاییه‌کان له نیوزیله‌نده. هه‌روه‌ها به‌خێوکردنی مانگا بۆ به‌ره‌مه‌می شیرمه‌نییه‌که‌ی به‌شێوه‌یه‌کی که‌م‌تر ده‌رده‌که‌ویت، وه‌کو به‌شی باکووری ئۆستورالیا و ده‌شته‌ که‌نارییه‌ شێداره‌کانی دوورگه‌ی باکوور له نیوزیله‌نده. له‌م دوو ولاته‌دا به‌خێوکردنی مانگا بایه‌خێکی زۆری پێدراوه‌و تازه‌ترین شێوه‌ی زانیاری به‌کار دیت له‌گه‌ڵ چاندنی گژوگیای نوێ بۆ ده‌وله‌مه‌ند کردنی له‌وه‌رگا‌کان. باکووری پۆرتزئاوای ئه‌وروپاش ناوچه‌یه‌کی سه‌ره‌کییه له به‌خێوکردنی مانگای شیرده‌رداو و به‌ره‌مه‌میکی زۆر پێش که‌وتووشی هه‌یه به‌هۆی به‌کارهێنانی ئه‌و رێگایانه‌ی له‌م رووه‌وه به‌کار دێن و تێکرای ئه‌و شیرهی مانگا که به‌ره‌مه‌می دێن. ئه‌مه‌ش له دانیمارک و هۆله‌نده و به‌ریتانیا زۆر ئاشکرایه. به‌خێوکردنی مانگا بۆ سپیایی بایه‌خێکی زۆری هه‌یه له ئیهرله‌نده و فه‌ره‌نسا و که‌ناری ده‌ریای باکوور له ئه‌لمانیا و له هه‌ندی به‌شی **سوید و ناوچه‌ی ئه‌لیدا**. به‌لام له کیشوه‌ری ئه‌فریقا دا وه‌ک ده‌رده‌که‌ویت به‌خێوکردنی مانگا بایه‌خێکی باشی پێ دراوه له هه‌ندی ولات دا وه‌ک **(ئه‌سیوپیا و سودان و یه‌کیته‌ی باشووری ئه‌فریقا)** داو ئه‌وه‌ی یارمه‌تی په‌یدا بوونی به‌خێوکردنی مانگای داوه له ئه‌فریقا دا، بۆلای بوونه‌وه‌ی گژوگیای سا‌ق‌انایه، به‌لام له‌وه‌راندن له ئه‌فریقا دا بۆ مه‌به‌ستی بازرگانی نییه جگه له باشووری ئه‌فریقا دا که له‌وه‌راندنی تێدا یه‌ له ناوچه‌ی **(فیلدا)** دا. له‌به‌ر ئه‌وه به‌ره‌مه‌نیانی گوشت له یه‌کیته‌ی باشووری ئه‌فریقا له ولاته‌کانی تری ئه‌فریقا زۆر تره.

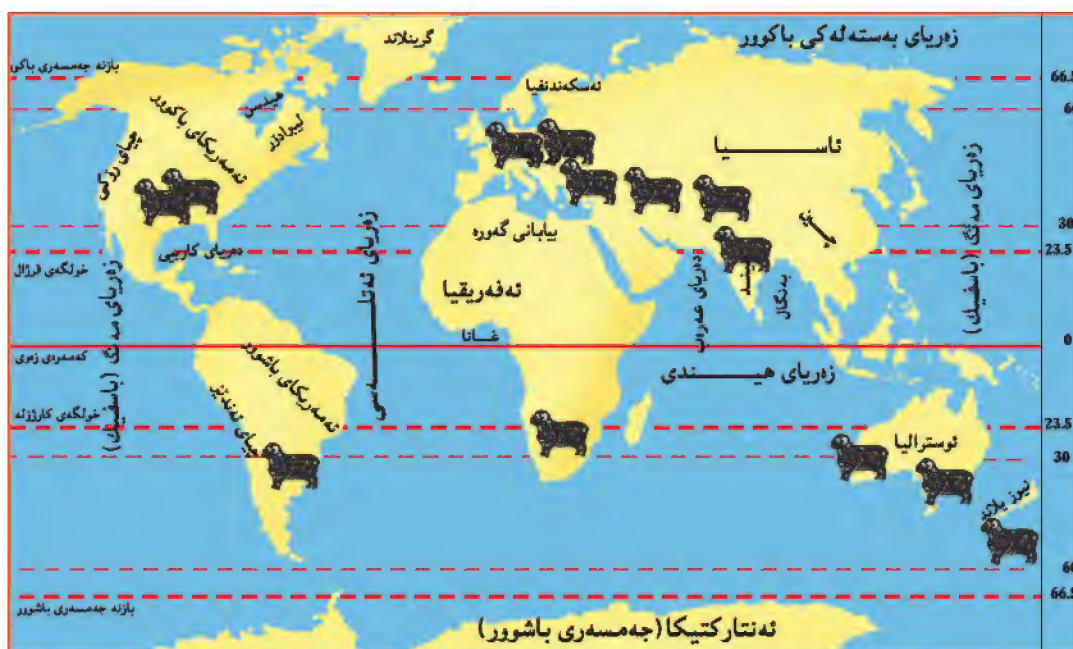
۲- مەر:

بايەخى مەر لە مانگا كەمتر نىيە. ژمارەى لە جيهاندا لە سالى ۱۹۹۶ زياتر لە (۶۳۲۷۶۲) مليون سەر مەر. ئەم ژمارە زۆرەش لە راستيدا بە مەبەستى ھەمە جۆرى بەخىوكردنيەو بەستراو وەكو لە پيشەو لىي دواين. بۆ گوشت و خوربيە كەى. لەبەرئەو بەخىوكردى مەر بەندە بە شارەزايى لە جۆرەكانيدا. كە چين و ئوستوراليا لە نيوان دەولەتەكانى جيهان لە پرووى ژمارەى مەرەو.

بەخىوكردى مەر لە ئوستوراليادا بە مەبەستى گوشت و ھەرودھا بە مەبەستى خوريشە. بەخىوكردى ھەر جۆرىك لەم دوو چەشنەى لە ناوچەى ديارىكرامى ئوستوراليادا باو و بلاو بۆتەو. مەرى گوشت لەو ناوچانەن كە تا رادەيەك بارانى زۆريان لى دەباريت لە باشوورى پۆژھەلات و ناوەنديدا، لەكاتيكدە مەرى خورى لەو ناوچانە بەخىودەكریت كە بارانيان كەمە وەك باشوورى پۆژئاوای، ھەرودھا لەو ناوچانەى كە راستەوخۆ كەوتوونەتە پۆژئاوای بەرزاييەكانى پۆژھەلاتەو.

وتنى ژمارە (۳۶) مەر بەخىوكردى

نخشه‌ی شماره (۱۴) دابش کردنی جوگرافیایی مهر به‌ختوکردن

له‌ئوسترالیادا به‌رهمه‌هیتانی خوری له‌م به‌رهمه‌هیتانی گوشت زۆرترو هه‌چ ولاتی‌ک ناتوانیت له به‌رهمه‌هیتانی خوریدا شان له‌شانی بدات، له کاتی‌کدا که له پله‌ی سییه‌مدایه بۆ به‌رهمه‌هیتانی گوشتی مهر له‌نیوان ده‌وله‌تانی جیهاندا. رهنگدانه‌وه‌ی زۆری به‌رهمه‌هیتانی خوری له‌بهر ئه‌وه‌یه که باری وشکی ئاووه‌هوا زیاتر زاله که خوری باشی تیدا هه‌ل ده‌که‌ویت له‌لایه‌ک و له‌لایه‌کی تریشه‌وه ده‌بیته هۆی که می به‌رهمه‌هیتانی گوشت. ئه‌مه‌ش بۆته هۆی وازه‌هیتان له به‌ختوکردنی مهری گوشت له‌و شوپانه‌دا. زۆربوونی داواکاری خوری و هه‌بوونی رپگه‌ی گواسته‌وه ئاوی هه‌رزان ده‌ورپکی بالایان هه‌یه له فراوانکردنی به‌رهمه‌هیتانی خوریدا، سه‌ره‌رای له‌وه‌راندنی بازرگانی که له ئوسترالیادا بلاوبۆته‌وه کاری کردۆته سه‌ر زۆری به‌رهمه‌هیتان.

هه‌ریه‌که له ئیتران و نیوزیلاند و هیندو تورکیا و پاکستان یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک له به‌ختوکردنی مه‌ردا که‌وره‌ترین ولاتن، به‌لام نیوزیلانده له ولاته‌کانی تر

پیشکەوتوو تره له بهرهمههینانی گوشتی مهرو خوری وهک یهک. ئه رجه ننتین دوا به دوا ی نیوزیلاند دیت له بهرهمههینانی خوریداو زۆر تر له نیوهی بهرهمهه کیشوهری ئهمههریکای باشوور خوری دینیتته بهرهمهه. ئه وهش که بایه خی به خیتو کردنی مهرو زیاد دهکات له دوو ولاته دا ئه وهیه که له بازارگانی گوشت و خوری نیوان ولاتان به شداری دهکهن، له بهر ئهمه بایه خیای زۆر داوه به به خیتو کردنی مهرو که به شیوهی له وه پراندنی بازارگانییه.

۳- بهراز:

ژمارهی بهراز سالی ۱۹۹۵ گه یشته نزیکه ی (۹۰۰) ملیۆن سهرو، واته دوا ی مانگا و مهرو دیت به گوهری سهرو ژمیریان به لام ئه وهی که به خیتو کردنی بهراز له به خیتو کردنی مانگا و مهرو جیا دهکاته وه پشت به ستنه به پاشماوهی کیلگه و ماله کان لهو به خیتو کردنه دا که ریگه له به کارهینانی زهویی کشتوکالی ناگریت بۆ بهروو بوومی کشتوکال. ئه مهش زۆری بلاو بوونه وهی به خیتو کردنی

نەخشەی ژماره (۱۵) دابهش کردنی جوگرافی به خیتو کردنی بهراز

به‌رازمان بۆ دهرده‌خات له ناوچه كشتوكاڵيه بژيويه چرەكانى ئاسيادا كه به‌رووبوومى ئاليك كه‌مه وه‌كو له چين كه خاوه‌نى ستيه‌كى (٣/١) ژماره‌ى هه‌موو به‌رازی جيهانه.

به‌لام به‌خيوكردى به‌راز له نيمچه كيشوه‌ى هيندستاندا هيج بايه‌خى پيتادريت هه‌رچه‌نده شيوه‌ى كشتوكاڵى بژيوى چريشى تيدا بلاوبۆته‌وه، چونكه هيندۆسه‌كان خۆيان له به‌خيوكردى لاده‌ده‌ن و به‌گيانه‌وه‌ريكى پاكي نازانن. بۆيه ده‌توانين ئه‌وه پوون بكه‌ينه‌وه كه بلاوبوونه‌وه‌ى به‌خيوكردى به‌راز له ناوچانه‌ى شيوه‌ى به‌ره‌مه‌يه‌نانى سپيايى و شيوه‌ى كشتوكاڵى تيكه‌لاويان تيدا بلاوه، زياتر له‌سه‌ر پاشماوه‌ى به‌رووبوومى كشتوكاڵ و سپياييه، هه‌روه‌كو له رۆژئاواى ناوه‌راستى ئه‌وروپا و ناوچه‌كانى به‌ره‌مه‌يه‌نانى گه‌مه‌شامى له ولاته يه‌كگرتووه‌كان و به‌رازيلدايه. باشتري‌ن نمونه‌ش بۆ ته‌واوكردى يه‌كترى نپوان به‌رووبوومى سپيايى به‌راز به‌خيوكردى له دانيماركداه‌ده‌كه‌ويت كه به‌پيشه‌نگى ئه‌و ده‌وله‌تانه ده‌ژمي‌رريت بۆ ناردنه دهره‌وه‌ى گوشتى به‌راز.

٤- بزن:

به‌خيوكردى بزن وه‌ك به‌خيوكردى ئاژده‌له‌كانى تر نيه. ئه‌وه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌يه كه كه‌متر له ئابوورى جيهانيدا هاوبه‌شى ده‌كات. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ژماره‌ى (٦٩٣) مليون سه‌ره ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌يه كه ئاژده‌ليكى لاوازو كه‌م شيره‌و ده‌بسته‌هۆى ويرانكردنى له‌وه‌رگه، بۆيه له‌و ناوچانه‌ى شيوه‌ى له‌وه‌راندنيان به‌مه‌به‌ستى بازرگاني تيدا بلاوه‌هه‌ز له به‌خيوكردى ناكهن و هه‌تا راده‌يه‌ك كه خه‌ريكه بزن له‌ناو ده‌چى وه‌ك له ئۆستراليا و نيوزيلاندو كه‌مبوونه‌وه‌ى له ئه‌مه‌ريكاي باكوورو ئه‌وروپاشدا دياره. له هه‌مان كاتيشدا ژماره‌ى له‌و ناوچانه‌دا كه له‌وه‌رگايان تيدا كه‌مه زۆر ده‌بيت و بزن له‌سه‌ر

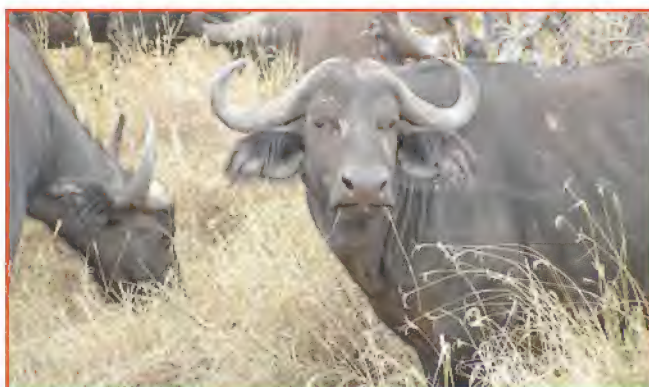

وټنې ژماره (۳۷)

پاشماوې کټلگه کان به ځټو ده کړیت بو سوود ودرگرتن له شیرده کې وه کو ناوچه کانی ئابووری بژتوی له هیندستان و چین که سییه کې ژماره ی بزنی هه موو جیهانیان تیدایه و هه روه ها له و ناوچانه ی که سه رچاوه ی له ودرپگای چاکیان که مه بز به ځټو ده کړیت وه کو بیابانی نه نه دوّل و نه سیویا.

۵- گامیش:

گامیش له و ناژهلانه ی باسمانکرد به ژماره و دابه شکردنه جوگرافیا ییه که ی جیا ده کړیت ه وه، له بهر نه وه ی ناتوانریت ژماره ی له گه ل ژماره ی ناژهلانه کانی تردا به راورد بکړیت چونکه ژماره ی گامیش له جیهاندا له (۱۵۱) ملیون سه ر پتر

نییه و به ځټو کړدنې له هه ندی ناوچه ی دیاریکراودایه له جیهاندا.

ته نیا کیشوهری ئاسیا نزیکه ی ۹۸٪ ی گامیشی جیهانی تیدایه نه مه ش نه وه

دهگه يه نيټ که گاميش ئاژده لیکي ئاسيا يیه و به شيوه يه کی تاييه تی به خيوکردنی دهکه ويته ئه و ناوچانه ی که شيوه ی کشتوکالی بژيوي چربان تيدايه وهک باشوورو باشووری رۆژه لاتی ئاسيا.

ليڤه دا وهکو گيانه وهريکی کارکهر به کارده هينريت و سوود له شيره کهشی وهرده گيريت وهک سه رچاوه يه کی دووهم. هيندستان نزیکه ی نيوه ی ژماره ی گاميشی هه موو جيهانی تيدايه، هه روه ها له چين له پينج يه ک زۆرتره. به لام له ده روه ی کيشوهری ئاسيا به شيوه يه کی سه ره کی له ناوچه کانی کشتوکالی بژيوي چر دا به خيو ده کريت هه روه ک له ميسردا.

٦- گيانه وه ره کانی کارکردن:

ئه و گيانه وه رانه ی بۆ کارکردن به کاردين گه ليک جوړن و بریتين له ئه سپ و ئيستر و گويدريژ و حوشر. ئه م گيانه وه رانه بۆ جيبه جي کردنی کار هاوبه شی يه کتری ده که ن له ناو کيلگه دا وهک هه و جار را کيشان و گواستنه وه ی به ره هم يان گواستنه وه ی خه لکی. له گه ل زۆری جوړی گيانه وه ری کارکردن، که چی ژماره يان له (١٣٦) مليون سه ر زياتر نييه و به شی زۆريشيان بریتين له ئه سپ و گويدريژ که ژماره يان ده گاته (١٠٢) مليون به هه ردو و کيان له کاتيکدا که ژماره ی حوشر و ئيستر له (٣٤) مليون زياتر نييه.

وتنه ی ژماره (٣٨)

هه رچه نده ئه م گيانه وه رانه ژماره يان که مه، به لام شيوه يه کی تاييه تيبان هه يه له باره ی دابه شکردنی جوگرافيا ييه وه که به خيوکردنی هه ريه که يان به زۆری له ناوچه يه کی دیاری کراودايه له جيهاندا. زۆرتره له نيوه ی ژماره ی

هه موو ئه سپی جیهانیش له ههردوو ئه مهربکا دایه به تایبه تی ولاته
 یه کگرتوو هکان و به رازیل. به لام له دهردهی ههردوو ئه مهربکا به شیوهیه کی
 سه ره کی له چین دهرده که وئ. ههروه ها ههردوو ئه مهربکا بایه خیکی زۆر به
 ئیستر به ختوکردن ددهن که سییه کی ئیستری جیهانی تیدایه بۆ به ختو کردنی
 ئیستر مه کسیک و چین و ئه سیویا دوا ی به رازیل دین. بلا بوونه وهی ئه م
 گیانه وهره به زۆری له ناوچه شاخاوییه کاندایا بوته وه، ئه ویش له بهر ئه وهی
 توانای گواستن وهی زۆره، به لام گویدریژ نیوهی ژماره یان له کیشوهی
 ئاسیادایه و له پیش هه مووشیانه وه چین دیت. و له ئه سیویا و مه کسیک و
 به رازیلش بایه خ به به ختوکردنی گویدریژ ددهن. به لام حوشر ته نیا له
 کیشوهی ئاسیا و ئه فریقادا هه یه. سودان و سوّمال دوو هه ری می سه ره کین له
 پرووی ژماره ی حوشرده وه دوا ی ئه وان هیندستان و چین دین. پشت به ستن به
 به کاره ی نانی ئامیر له ئیش و کارداو کشتوکال به تایبه تی و له شیوه کانی
 کشتوکالی بازرگانیدا کاری کردۆته سه ره که م بوونه وهی ئه م گیانه وهرانه. له بهر
 ئه وه بۆ نمونه ده بینین به ته واوی له ئوسترالیایا نیوزیلانده دا که م ده بیته وه
 چونکه ئه و شیوه کشتوکالییانه بلا بوونه ته وه.

به شی چواره م

سەرچاوه کانی وزه

ئەو ھۆیانە ی مەرۆڤ پشتیان پێدەبەستیت بۆ دۆزینەوێ سەرچاوه کانی وزه ھەمیشە لە گۆرانی بوون بە گۆتەری گۆرانی مەرۆڤ خۆی و جیاوازی بوون بە پیتی جیاوازی قوناغەکانی پێشکەوتنی مەرۆڤ کە تیایاندا دەژیا، و کار لێککردنیک ئالوگۆر ھەبە لەنیوان جۆری شارستانی و سەرچاوه کانی وزەدا. لەپێشدا مەرۆڤ پشتی بە ھیزی ماسولکەکانی دەبەست بۆ جیبەجی کردنی پێوستییەکانی، کاتیەک ئازەلی مایکرد و بەکاری ھینا بۆ کشتوکال و بارو گواستنەو. پاشان ھیزە سروشتییەکانی بەکارھینا. وەک بەکارھینانی ھیزی باو ئاویروو (المياة الجارية) بۆ ھەلسۆراندنی ئاشی با و پرەو پرەو ئاویەکان. بۆ خۆ پاراستن لەسەرما داری بەکار ھینا بۆ گەرمبوونەو، و بەکارھینانی ئەم سەرچاوه و وزانە باو بوون لەو کۆمەڵانەدا کە لەرووی ئابوورییەو دواکەوتوو بوون.

مەرۆڤ ھەموو کاتی بەلای سەرچاوه ی چاکتر و کاریگەرتردا دەچیت لەبەر ئەو سەرچاوه ی چاکتر و وزە ی نوێی بەکارھینا و ئەمەش گەیانندی بە شۆرشێ پیشەسازی، و خەلۆزی بەردیش بوو سەرچاوه ی بنچینە ی ئەو ئامێرانە ی بە ھیزی ھەلم کاردەکەن، ھەروەھا نەوت و گازی سروشتیشی بەکارھینا وەک سەرچاوه یە کە بەر بەرەکانی خەلۆزیان کرد بەھۆی خاسیەتی چاکیانەو. نەوت بەو شێوەیە نەمایەو وەک شلەییە کە بۆ پروناکی بەکاردەھات تا ماویدیە ک بەلکو بوو ماددەیی ئابووری و ستراتیجی سەرەکی گەرم. وەک ئاشکرایە نەوت و خەلۆز لە ھەموو جیھاندا نین ئەمەش وای لە مەرۆڤ کرد کە بگەریت بە دوا ی سەرچاوه ی وزە ی تر، ئەو بوو وزە ی کارەبای دۆزییەو کە

له هیزی ئاو و تافگه سروشتیه کان ده‌ری هیئاوه و هه‌روه‌ها فیری ئه‌وه‌ش بوو که چۆن که‌لک له کانیاوه گه‌رمه‌کان و ده‌رگریت و به‌کاریان به‌یینیت بو هیئانه‌دی وزه. مرو‌ف به‌و قوناغه که وزه‌ی تیدا به‌کاره‌ینا وازی نه‌هینا به‌لکو ده‌گه‌را به‌دوای سه‌رچاوه‌ی تردا، و دوای شه‌ری جیهانی دووهم به‌شیوه‌یه‌کی دیاریکراو وزه‌ی ئه‌تۆمی به‌کاره‌ینا تا ئیستاش ده‌یه‌ویت ئه‌م سه‌رچاوه‌یه‌ په‌ره‌ پیتدا بو به‌دی هیئانی سه‌رچاوه‌ی ترو، له ده‌وله‌ته‌ پيش که‌وتوو‌ه‌کاندا ئیستگه‌ی ده‌ره‌ینانی کاره‌با له ئه‌تۆم دانرا. ئینگلتیره له سال‌ی (۱۹۶۹) دا (۲۸,۵) ملیۆن کیلووات/کازیر کاره‌بای به‌ده‌ست هینا له وزه‌ی ئه‌تۆم مرو‌ف بیری له‌وه‌ش کرده‌وه که تیشکی خۆر و هک سه‌رچاوه‌یه‌کی وزه به‌کار به‌یینیت هه‌روه‌ها بیری له‌وه‌ش کرده‌وه که که‌لک له‌ پروودانی هه‌لکشان و داکشان (المد و الجزر) و ده‌رگریت بو ئه‌م مه‌به‌سته. تاقیکردنه‌وه و لی‌کۆلینه‌وه‌ش به‌رده‌وامه بو به‌ده‌ست هیئانی سه‌رچاوه‌ی و وزه‌ی تر بو پرکردنه‌وه‌ی پیتوبستییه‌کانی مرو‌ف که به‌رده‌وام له زۆر بووندایه‌و له‌وه‌ش د‌ل‌نیا بیت که دوایی نایه‌ت.

وێنەی ژماره‌(۳۹) وێستگه‌ی کارۆناری

یه کهم - خه لووز:

تاکو ئیستا خه لووزی بهرد سهرچاوه یه کی گرنګ پیک دینیت له سهرچاوه کانی وزه، سهره پای ته وهش کهرسته یه کی خاوه بو پیشه سازی. گرنګی خه لووز ده گهریته وه بو دوزینه وهی ته و ئامیرانه ی به هه لم کار ده کن له سالی (۱۷۶۴) دا، و تاکو ئیستایش ته و گرنګییه ی ماوه سهره پای دوزینه وهی سهرچاوه ی نویی وزه وهک نه وت. به لام گرنګی خه لووز وهک کهرسته یه کی خاوی پیشه سازی ههر ماوه وهک ماده یه کی پیوست له پیشه سازی کانزاییدا به تایبه تی پیشه سازی ئاسن و پولا هه روه ها خه لووز به شدار ده بیت له پیشه سازی ئامونیا و بویه و دهرماندا و له پیشه سازی نایلون و لاستیکی ده سترکو له گه لیک جوړه پیشه سازی تریشدا به شدار ده بیت. خه لووز کهرسته یه کی پروه کییه له سروشتدا دروستبوه به هو ی شیبونه وهی کیمیا یی ته و دارستان و پروه کانه ی له سهر زهوی و له ناو زه لکاوه کاندای پیش (۱۰۰۰) ملیون سال بون وه پاش ماوه یه کی زور ته م پروه کانه که وتونه ته ژیر زهوییه وه

ویندی ژماره (۴۰) کانی خه لووز

لهژێر پالەپهستۆو گهرمییهکی زۆردا رەق بووه. لهبەر ئهوه خه‌ڵووز له ناوچهی به‌ردی نیشته‌وینی (الصخور الرسوبیه) دا هه‌یه.

جوهره‌کانی خه‌ڵووز:

خه‌ڵووز له‌سه‌ر بنچینه‌ی پله‌ی کۆنی دروست بوونییه‌وه و رێژه‌ی پیکهاتنی له کاربۆن و ئه‌و مادانه‌ی لێی ده‌رده‌چن و هه‌لمی ئاوو جوهره‌کانی ریز ده‌کرتن، تا رێژه‌ی کاربۆنی تێدا زۆر بێت، نرخ‌ی زیاتر ده‌بێت و وزه‌یه‌کی گهرمی زۆرتر ده‌دات له سووتانداو تاکو رێژه‌ی شی و خه‌لته‌شی زۆرتر بێت نرخ‌ی که‌متر ده‌بێت. له‌سه‌ر ئهم بنچینه‌یه خه‌ڵووز ده‌کری‌ت به‌شی به‌شی سه‌ره‌کییه‌وه که ئه‌مانه‌ن:

١- خه‌ڵووزی نه‌نراسایت:

کۆنترین چه‌شنی خه‌ڵووزه له‌رووی په‌یدا بوونییه‌وه و چاکترین چه‌شنه و که‌متر بلاوه^(١). رێژه‌ی کاربۆنی تێدا له (٩٠٪) زیاتره‌وه ئه‌وه‌ی ده‌مینیته‌وه خه‌لتیه‌وه ئه‌و ماددانه‌یه که ده‌بنه هه‌لم، هه‌روه‌ها به‌وه به‌ناوبانگه که ر‌ه‌قه‌و گه‌شه‌و به‌چاکی ده‌سووتیت وه به‌کار دیت بۆ به‌ره‌مه‌پێنانی وزه‌و کاروباری ناوما‌ل به‌زۆر له به‌شی ر‌وژه‌ه‌لاتی چیاکانی (ئه‌په‌لاشی) له ئه‌مه‌ریکای باکوورو، خوارووی (ویلز) له ئینگه‌لته‌ره‌و له روسیای فیدرا‌ل و چیندا هه‌یه.

٢- خه‌ڵووزی بتیومین (قیری):

ئهم جوهره ناگاته چه‌شنی یه‌که‌م له چالاکی‌دا، وه‌ک ئه‌ویش ر‌ه‌ق نییه رێژه‌ی کاربۆنی (٧٠ - ٩٠٪). له پیشه‌سازی‌دا به‌کار دیت وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌کی

وزەو كەرهستەيەكى خاويشە بۆ دروستكردنى خەلۋوزى (كوک) و بەرھەمھېتەنى گاز. ئەم چەشنە لە زۆربەى ناوچەكانى بەرھەمھېتەنى خەلۋوز لە جىھاندا بلالە، بەلام ئەو چەشنەى بۆ دروستكردنى خەلۋوزى (كوک) بەكاردىت لە ھەندى ناوچەى ديارىكراودا ھەن وەك ناوچەى (رۆر) لە ئەلمانىا و باكورى رۆژھەلاتى ئىنگلتەرە و بەلجىكا.

۳- خەلۋوزى لەگنايت:

باشى ئەم جۆردىان لەدوو چەشنەكى پىشوو كەمترە. چونكە رېژەى كاربۆنى لەنېوان (۴۵٪ - ۶۰٪) دايەو كانى دروستبۆنى دەگەرپتەو بۆ سەردەمى جىۋلۇجى سېھەم. ئەم جۆرە خەلۋوزە بۆ دەرھېتەنى كارەبا لەو شۆتەنەى تىياندايە دەرەھىتەى و كەرهستەيەكى خاوە بۆ پىشەسازى كىمىاگەرى. خەلۋوزى لەگنايت بەتايىبەتى لە ئەلمانىا و روسىاى فېدرال و لە رۆژئاواى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا و چىك و سلوفاك و نەمسادا، و بەشدارى بازارگانى جىھانى نابىت.

رېگاكانى دەرھېتەنى خەلۋوز

۱- رېگەى چالى كراو (طريقة الحفر المفتوحة):

ئەمە بە رامالېن ئەو توپژە تەنكە پىكدىت بەسەر زەويىيەكەوھىيە و كانى خەلۋوزەكەى داپۆشيو، و ئامپىرى ھەلەكەندن و رامالېن بۆ بەكار دىت، وەك كانە خەلۋوزەكانى (يۆركشايەر) لە ئىنگلتەرەو ھەرىمى (ئەلېنوى) لە ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا.

۲- رېگەى چالى قوول (ئەو كانانەى لە قوولايى زەويدان):

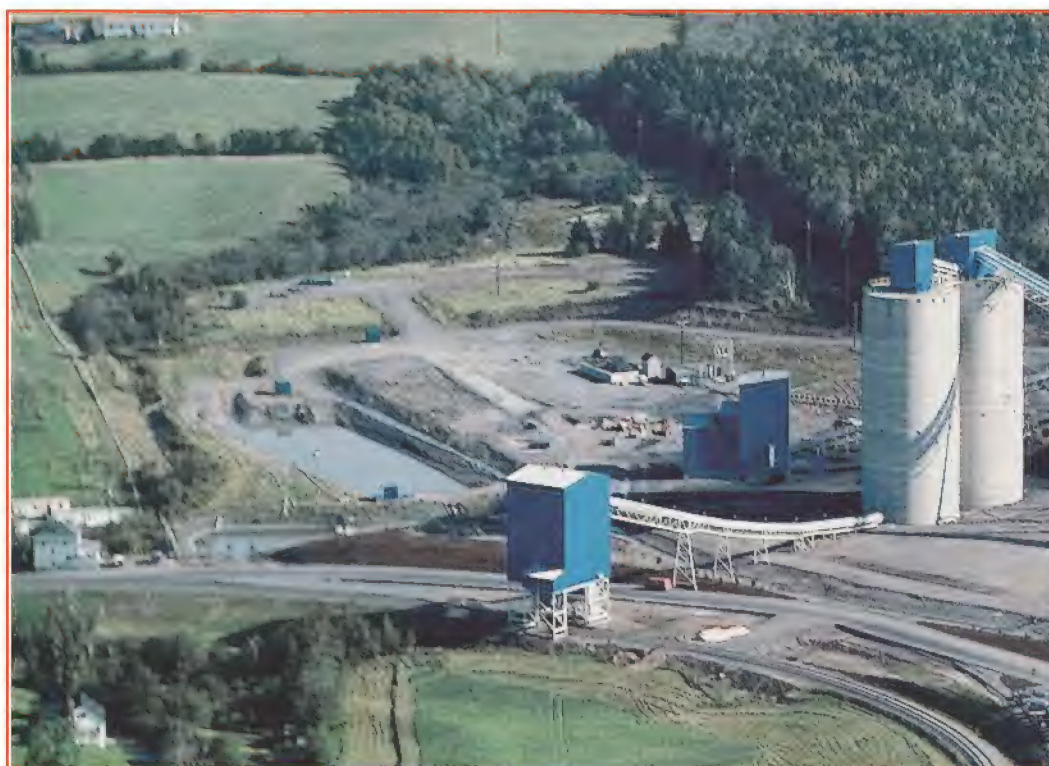
ھەندىك جار ئەو كانە خەلۋوزانە سەدان مەتر لە قوولايى زەويدان. لەبەر ئەو پىتوبىستە ئەو كانانە بە قوولايى ھەلەكەنرېن بۆ ناوھە بۆ ئەوھى بگەنە ئەو كانە خەلۋوزانە، ئەم رېگەيە لە كانەكانى باشورى (وېلتز) لە ئىنگلتەرە و رۆژئاواى (پەنسلفانيا) لە ئەمەرىكا دا بەكار دەھىتەت.

۳- ریگهی تۆنیل (الاتفاق):

زۆریه‌ی کانه خه‌لوزه‌کان له جیهاندا ده‌که‌ونه لاکانی زنجیره چیاکان و بانه کۆنه‌کانه‌وه، و هه‌ندی لهو ده‌ماره خه‌لوزانه ئه‌ستوورن و به‌شیوه‌یه‌کی ئاسۆیی ده‌رده‌که‌ون وه‌ک کانه‌کانی پوژئاوای (په‌نسلقانییا) و پوژئاوای (قهرجینییا) له‌م ریگه‌یه‌دا تۆنیل به‌کار دیت بۆ پرینی ئه‌و ده‌ماره خه‌لوزانه.

یه‌ده‌گی خه‌لوز له جیهاندا:

له‌ناو جهرگی زه‌ویدا بریکی زۆر خه‌لوز هه‌یه که زیاتره له (۱۰) ملیار ته‌نی مه‌تری، چوار له‌سه‌ر پینجی له‌ چه‌شنی ئه‌نشراسایتدایه و ئه‌وه‌ی لیتی به‌کار هاتووه له‌کاتی دۆزینه‌وه‌یه وه تا‌کو ئیستا زۆر که‌مه. ده‌ماره خه‌لوز به‌سه‌ر ناوچه‌کانی توژتالی زه‌ویدا دابه‌ش بووه به‌شیوه‌یه‌ک

وێته‌ی ژماره (۴۱) کانی خه‌لوز

گرنګترین دهوله ته بهرهمهیتنه ره کانی خه لووز

۱- چینی میلی:

چین سامانیکي گه وره ی خه لووزی هه یه و یه ده گي خه لووزی چین ده گاته له (۱۵٪) ی یه ده گي جیهان و به پله ی یه کم دیت له جیهاندا له بهرهمهیتناندا. بهرهمی خه لووزیش له زیاده بوندایه به هوئی نهو پش که وتنه وه که ولات له پیسه سازیدا به دهستی هیناوه، پاش نهو ی بهرهم (۶۹) ملیون تن بوو سالی (۱۹۵۳) زیادی کردو بوو به (۱۱۱۶) ملیون تن له سالانی حفتاکاندا. گرنګترین کانه خه لووزه کانی چین ده که ونه ناوچه ی (مهنشوریا) وه لهو پهری باکووری چین، له پاشان کانه کانی (هوئی) و (شانسی) له باکوورو له (زه جوان) له ناوهند و باشووردا.

۲- ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا:

بری پاشه که وتی خه لووز له ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا ده گاته (۲۴۲۶) ملیون تن. به لام له بهرهمهیتناندا به پله ی دووم دیت له جیهاندا (۸۸۲) ملیون تن و (۶/۱) بهرهمی جیهان کار ده کات و به شیکیش له بهرهمه که ی دنیریتته دهره وه بو (که نه دا) و (نه وروپا) ی رۆژئاوا. شیوه ی به کاربردنی خه لووز له ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا وه که هه مان شیوه ی رژیمی پامیاری وایه و بایه خ نادهن به پاراستنی سامانی خه لووز چونکه کۆمپانیا سه رمایه داره کان دهری دین، له بهرته وه مه به ستیان ته نها قازانجی زوره و ته نیا چه شنه باشه کان و چین نه ستوره کان دهر دین و گرنګترین کانی خه لووزیش له نه مریکا نه مانه ن:

۳- کانه کانی نه پهلشیان، ده که ونه به شی رۆژه هلانی ولاته یه کگرتووه کانی نه مریکا و نزیکه ی له (۶۸٪) ی هه موو خه لووزی نه نشراسایتی جیهان لی دهر دیت و نزیکه ی (۳/۲) ی خه لووزی (بتیومینی) ولاته یه کگرتووه کانی لی دهر دیت. نه م کانه گه لیک خاسیه تی چاکي نابووری و سروشتیان تیدایه. چونکه ده ماری خه لووزه کان له پرووی زه وییه وه نزیکن.

ب- كانهكانى ناوهوه كه دهكهونه رۆژئاواى چياكانى ئهپهلاشيانهوه.

ج- كانهكانى چياى رۆكى و كهناوهكانى زهرياي ئارام، يهدهگى زۆره و بهرهمى كهمه و زۆربهى ئهو خهلووهى لىي دهردههينرئى له چهشنى (بتيومينه) كه بهكهلكى دروستكردنى خهلووزى (كوک) ديت.

د- كانهكانى تر، كه دهكهونه ولايهتى (واشتنۆن) و (داكوئاي) باكوور و باشوور له باكوورى ولات، ئهم كانانه زۆر بهكارناهينرين چونكه ناتوان بهريهركانى چهشنه باشهكانى خهلووزى كانهكانى تر بكن.

۳- هاوبهندى ولاته سهرهخۆيهكان

روسيای فيدرال:

روسيای فيدرال يهدهگى زۆرى خهلووز ههيه كه دهگاته نزىكهى (۱,۶۵۴) بليۆن تهن بهلام (۱۹۳) مليۆن تهن بهرهم دينيت. ناوچهكانى يهدهگى خهلووز و ناوچهكانى بهرهمهينانى دهكهونه گهليک شوينى ولاتهوهوه له (سانت پترسبورگ) و (مۆسكو) له رۆژئاواوه دريژ دهبنهوه تا رۆژههلاتى (سيبيريا). ناوچهكانى رۆژههلاتى به ناوچهى يهدهگى خهلووز دهژميترين بهتايبهتى ههوزى (كوژنتسك) كه گرنگترين كانهكانى (كزياس)ه، بهلام ناوچهكانى رۆژئاوا بهناوچه سهرهكويهكانى بهرهمهينانى خهلووز دهژميترين، و له گرنگترين كانهكانيشى وهك ناوچهى تولا و ههوزى مۆسكو و چياى ئورال.

ئوكرانيا:

كانى (دۆنباس) له ههوزى (دۆنتز) كه دهكهويته سهرووى دهرياي رهش و خوارووى (ئوكرانيا) بهگرنگترين كانهكانى بهرهمهينانى خهلووز دادهنرئى لهئوكرانيا. وه ئهووى بايهخى زياتر دهكات ئهوهيه كه دهكهويته نزىك كانهكانى ئاسن له (كريفورى رۆج).

۴- بهريتانيا (شانشىنى يهكگرتوو):

بهيهكهه دهولهتى ئهوروپا دهژميترديت و به پينجهه دهولهت له جيهاندا له

بهره‌م هیتاندا. به‌لام **بهره‌می رووه کهمی رۆشت** پاش ئه‌وه‌ی گه‌یشته ئه‌و پهری بهره‌مه‌یتان پیتش جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م، له‌بهر بی‌بازاری ده‌روه له لایه‌ک و کۆنی هۆیه‌کانی بهره‌مه‌یتان له‌لایه‌کی تره‌وه، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش که ئینگلتیره پیتش ولاتانی جیهان بهره‌می له‌کانه خه‌لووزه‌کان ده‌رده‌هیتا، ئه‌مه‌ش بوو به‌هۆی که‌مبوونه‌وه‌ی به‌رووبوومی ئه‌م کانا، تا‌کو ئه‌م سالانه‌ی دوا‌ییش بهره‌میان له‌که‌م بوونه‌وه‌دایه، له‌کاتی‌که‌دا که بهره‌می به‌ریتانیا له‌سالی (۱۹۶۵) دا‌نزیکه‌ی (۱۹۰) ملیۆن ته‌ن بوو له‌سالی (۱۹۹۴) دا‌بووه (۸۴) ملیۆن ته‌ن، کانه خه‌لووزه‌کان له‌ناوچه‌جۆر به‌جۆره‌کانی دورگه‌کانی به‌ریتانیا دا‌به‌شبوون، بۆ‌نمونه له‌ناوچه‌ی **سکوتله‌ندا** و هه‌روه‌ها رۆژه‌لاتی **ئینگلتیره** له‌رۆژئاوای هه‌یه، هه‌روه‌ها له‌ناوه‌پاستی **ویلز و ئایرله‌ندی با‌کور** هه‌یه.

ناوچه‌ی (یۆرکشایر) که‌که‌وتۆته به‌شی رۆژه‌لاتی چیای (په‌ناینز) له‌ئینگلتیره‌دا به‌گرن‌گترین ناوچه‌ی خه‌لووز دا‌ده‌نریت چ له‌پرووی بهره‌م و چ له‌پرووی یه‌ده‌گه‌وه. دا‌به‌ش بوونی خه‌لووز له‌دورگه‌کانی به‌ریتانیا دا‌گه‌لیک **خاسیه‌تی هه‌یه**، له‌به‌رئ‌وه ناوچه‌کانی ده‌که‌ونه‌نزیک که‌نار ده‌ریا‌کانه‌وه یا‌خود هیتله ئاسنینه‌کانه‌وه، ئه‌مه‌ش وای لێ ده‌کات به‌ئاسانی بگۆت‌زیت‌ه‌وه سه‌ره‌پای باشی خه‌لووزه‌که‌ی و نزیکی له‌کانی ئاسنه‌وه، هه‌ندیک **کۆسپی ئابووری** دیته‌پیتی وه‌ک هه‌موو ده‌وله‌ته‌ سه‌رمایه‌داره‌کانی تر که‌په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌پژتیمی به‌کاره‌یتانی کانه‌کان و رۆژانه‌ی کری‌کارانه‌وه، سه‌ره‌پای ته‌نکی ده‌ماره‌خه‌لووزه‌کان و دووری یان له‌پرووی زه‌وییه‌وه.

۵- پۆله‌نده:

پاش ئه‌وه‌ی ولات پیتش‌که‌وت له‌باری ئابوورییه‌وه بهره‌مه‌یتانی خه‌لووز پتر بوو له‌ (۶۸) ملیۆن ته‌نه‌وه‌سالی (۱۹۵۳) گه‌یشته (۱۳۱) ملیۆن ته‌ن سالی

(۱۹۹۴) و تاكو ئىستان ئو زىاد بونو هه ر به رده وامه. زۆربه ي خه لوزى پۆل ئو نيا ده كه وىته **ناوچه ي سىلېزىا ي سه روو** له سه ر سنوورى ئه لمانيا و چىك . خه لوزى ئه م ناوچه يه به باشى و زۆرى بره كه ي و بارى ده ره ئاننى گونجاو به ناوبانگه .

۶- ئه لمانيا ي يه كگرتوو:

دووه م ده ولته تى ئه وروپا يه پاش شانشىنى يه كگرتوى به رىتانيا له به ره مه مه ئىنانى خه لوزدا. پاشه كه وتىكى زۆرى هه يه ده گاته (۲۰۰) ملىون ته ن. كانه كانى بارىكى سروشتى باشيان هه يه و به ره مه ميان له (۷۲) ملىون ته ن زياتره. گرنگترىن خه ووزى خه لوز تىيدا خه ووزى (پۆره). له پۆژئاواى ولا ت كه به مه لبه ندىكى گه وره ي كۆونه وه ي پىشه سازى و دانىشتوان ده ژمىرئ و پىشه سازى قورس له ناوچه كه دا پشتى پى ده به ستىت، به تا يبه تى پىشه سازى ئاسن و پۆلا و رووبه رى ئه و ناوچانه ي به زۆرى خه لوزيان تىدا يه نزىكه ي (۸۳۶) كىلومه ترى دووچا يه و له ده وروبه رى (۹۰٪) ي هه موو به ره مه مى ئاسنى تىدا ده رده هئىرئ. خه لوز له هه رىمى (سار) دا زۆره، كه سه رچا وه ي نه سه ره وتى و پشوى بوو له ناوه راستى ئه وروپا دا له نىوان فه ره نسا و ئه لمانىا دا، تا له سالى (۱۹۵۷) دا خرا يه سه ر ئه لمانيا. له كانه كانى ترىش كانى (ئه كسى لاشاپىل) له سه ر سنوورى (به لچىكا) و (هۆلنده) و كانى (وستقاليا). برى ئه و خه لوزه ي له ئه لمانيا به ره مه ده هئىرئ له پىوىستى خۆى زۆرتره، بۆيه هه موو سالىك به شىكى زۆرى لى ده نىرئىته ده ره وه.

۷- گه لىك ناوچه ي تره ن: له جيهاندا كه برى ئه و خه لوزه ي لىيان

ده ردىن كه م نىن و پاشه كه وتىشيان زۆره. له وانه ش فه ره نسا و هۆلنده و ژاپون و ئوستراليا و گه لىكى ترىش. شايانى باسه كه ئه مه رىكا ي باشوور و ئه فه رىقا هه ژارترىن كىشوه رن له خه لوزدا.

بازرگانیی خەلۆوزی نێو دەولەتی

ئەو هی سەرنج دەدریت لە بەرھەمھێنانی خەلۆوزدا ئەو هیە پێژەییەکی زۆری لە ناو خۆدا بەکار دەبریت و پێژەییەکی کەمیشی دەچیتە بازرگانی نێوان دەولەتاندا کە لە (۵ - ۷٪) تێپەر ناکات، ئەم پێژەییەش زۆر کەمە ئەگەر بەراورد بکەیت لە گەڵ پێژەیی نەوت لە بازرگانی نێوان دەولەتاندا کە لە (۳۰٪) زیاترە. ئەو ناوچانەی بازرگانیی خەلۆوزیان تێدا دەکریت دەکەوێتە ئەمەریکای باکوور، پۆرتوگال و ئێسپانیا، روسیای فیدرال و ئوکرانیا ئەوروپای پۆژھەلات و لە کیشوهری ئاسیاشدا ژاپۆن.

هۆی کەمی چالاکی بازرگانیی خەلۆوز دەگەرێتەو بۆ ئەمانەیی خوارەو:

ئ- سەروشتی خەلۆوز وایە کە بە ئاسانی ناگۆتزرێتەو لە شوێنێکەو بۆ شوێنێکی تر و بەشدار نابێت لە بازرگانی نێوان دەولەتاندا بە شێوێکەو فراوان چونکە قورسە و قەبارەیی گەورەیی و گواستەوێشی زۆری تی دەچیت. ب- هەندێ دەولەتی پیشەسازی پەنا دەدەن بە سەرچاوەی تری وزە وەک نەوت و دەرھێنانی کاربە لە تافگەیی ئاو وەک ئیتالیا و ژاپۆن و هی تر کە کاری کردۆتە سەر بازرگانیی خەلۆوزی نێوان دەولەتان.

ئەگەر سەرنجی بازرگانیی خەلۆوز بدەین دەبینین کە زۆر لەو دەولەتانەو خەلۆوز دەنێرنە دەرەو لە هەمان کاتدا هەندێک لە دەرەو دەھێنن وەک فەرەنسا و ئەڵمانیا و بەلجیکا... هتد. ئەوێش لەبەر ئەو هی پێویستییان بە خەلۆوزی کوک هەییە کە بۆ پیشەسازیی ئاسن و پۆلا پێویستە و بەکار دەھێنریت.

گەورەترین دەولەت لە ئاردنە دەرەوێ خەلۆوزدا ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە کە لە (۵٪ - ۱۰٪)ی بەرھەمی دەنێریتە دەرەو بۆ کەنەدا و ئەوروپای پۆرتوگال و ژاپۆن، دواو ئەو دەولەتانو ئەوروپای پۆژھەلاتە کە دەنێریت بۆ باشووری پۆرتوگال و ئێسپانیا.

دووهم - نهوت

سوته مه نيبه كي شله له ناو جه رگه ي زهوي دهرده هينريت. له سهردهمه كونه كانه وه مروث ناسيو به تي و به كاري هيناوه بو گه لي مه به ست. قير به كي كه له بهروو بوومي نهوت كه ميسري به كونه كان به كاريان هيناوه بو مؤميا كردني لاشه مردووه كان، و بابلي به كان و تاشووري به كان بو خانوو به كاريان هيناوه و ههروه ها هيندي به سووره كان و دانيش تواني ميانمار ناسيو يانه.

زاناكان رايان جياوازه دهر باره ي بنچينه و دروست بووني نهوت ههنديكيان ده يگه رپينه وه سهر بنچينه ي نه ندامي و ههنديكي تريان ده يگه رپينه وه سهر بنچينه ي نائه ندامي (غير عضوي) به لام راي په سه ند و بلاو ته وه به كه دروست بووني نهوت ده گه رپينه وه بو ته و رووه ك و زينده وه رانه ي له ئاوه گه رمه كاندا كه مليونه ها سال له مه وه به ر ده ژيان و ماونه ته وه بوون به ژير نيشته ي به وه له بني ده ريا و ئوقيانو سه كاندا و دوو چاري پاله په ستوي زور و گه رمي به رز هاتوون و هم مادانه ي گوړاون بو ئاوي ته به كي هاي درو كار بووني و

وختي ژماره (۴۲) شمباري نهوت

وځنډی ژماره (۴۳) بهرهمه پتانی نهوت له کهنداو

به کار تیځکردنی جوړه ها به کتريای ناهه وایی کون، نهو ماده نه ندامیپانه گوراوون
 بو ماده یه کی شل له نهوت و ناوو گاز. گومانی تیدا نیپه که گه لیک هو ی تری
 نه زانراو هه ن یارمه تی دروستبوونی نهوتیان داوهو به هه مان ریځکه گازی
 سروشتیش دروستبووه. کرداری گورپنی نهو ماده ناوبراوانه بو نهوت
 ماوه یه کی دریځی زور له سه ر خوی خایاندووه. بو دروست بوونی نهوت مه رجه
 که به ردی نیشتهووی پر له کونی ورد هه بیټ له نیوان دوو چینی به ردی بی
 کوندا له سه ر و ژیریدا. ناوچه کانی کوپونه وهی نهوت پییان ده گوتريت
 (هشارکه کانی نهوت). جیاوازی په ستانیش پال به نهوته که وه دهنیت و به ناو

کونه ورده کانی ئەو تاوێرو بەردانەدا کە رێگەی پێدارۆیشتنی دێدەن پێش خۆی دێدات بۆ چینه بەردەکانی ترو لە جێگەی دروستبۆنە کە یەوێ دووری دێخەنەوێ.

گرنگی نەوت:

نەوت بە شەکیکی ستراتیژی گرنگ دادەنرێت لە جیهاندا، بە شێوەیەکی گشتی گرنگی نەوت لەم سەرچاوانەوێ دێت:

ئ- بە سەرچاوەیەکی بنچینەیی وزە دادەنرێت.

ب- وەک کەرەستە یەکی خاوە بەشداری گەلیک پێشەسازیی کیمیایی و پەترۆکیمیاییە جیاوازهکان دەبێت.

ج- لەم دوايانەدا بەشداریی پێشەسازیی خۆراکی کرد بەوێ کە سەرچاوەیەکی پڕۆتینە. نەوت وەک سەرچاوەیەکی لە سەرچاوەکانی وزە لە گەڵ ئەو تەقەلایانەدا کە دەدرێت بۆ دۆزینەوێ جێگر هێشتا پایەو پلەو گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. بەهۆی ئەم تایبەتمەندیانە:

تایبەتمەندیەکانی نەوت

- ١- دەرھێنان و گواستنەوێ پالائوتن و عەمبارکردنی ئاسانە.
 - ٢- لەچاوە سەرچاوەکانی تری وزەدا نەوت وزە (نرخ) گەرمی بەرزە وزە گەرمی کێشێکی نەوت لە وزە هەمان کێشی خەڵووز زیاترە.
 - ٣- دەتوانرێت بە پالائوتنی بەش بەش بکریت و پیکهاتووی زۆری جۆر بەجۆری بەسوودی وەک بەنزی و نەوتی سپی و رۆنی چەورکردن و گریسی لێ دروست بکریت.
- بەشداریی وەک کەرەستە ی خاوە لە زۆر پێشەسازیی کیمیایەری و

په ترۆکیمیاییدا، ئه وهنده به سه بلیین که گه وره ترین شت نهوت پیشکه شی کردبی به مروت رونی چه ور کردنه، سه ره رای ئه وهی که به شداری پیشه سازی پهینی کیمیایی و داوودهرمانی دکتوری و پاکه ره وه ههروه ها که رهسته ی خوراکیش دروستکرا که پشت به نهوت ده به ستیت به هو ی دهرهینانی پرۆتین له هه ندی به روو بوومی نهوت. زیادهوونی بایه خی نهوت و په ره پیدانی وای کرد که به کاربردنی پتر بیت له به کاربردنی سه رچاوه کانی تری وزه، بۆ نمونه له سالی (۱۹۲۹) دا خه لوز به ریشه ی (۷۹٪) ی سه رجه می وزه ی به کاربرای جیهان به شداربوو، که چی به شداربوونی نهوت (۱۶٪) تیپه ر نه بوو. له سالی ۱۹۷۰ دا به شداری نهوت بوو به نزیکه ی (۴۵٪) ی سه رچاوه کانی وزه ی جیهان که له هه مان کاتدا ریشه ی به شداربوونی خه لوز هاته سه ر (۳۰٪). به لام له سالی ۱۹۹۴ دا به شی به کاربرای وزه ی نهوتی جیهان نزیکه ی (۵۰٪) بوو.

کاریگه ری نهوت له سه ر دهوله تانی به رهه م هین و به کاربه ر:

۱- له پرووی رامیاریه وه:

به ره ره کانی خسته نیوان دهوله تانه وه، له ناو دهوله ته سه رمایه داره گه وره کاندای بۆ دابینکردنی پتوبستییان و هه میشه به لیشاو بگاته ناوچه کانیان به نرخیکی هه رزان. هوکەشی ئه وهیه که نهوت که رهسته یه کی ستراتیژی پتوبسته بۆ پیشه سازی و کاروباری سوپا. ئه م دوو به ره کییه پالی به و دهوله تانه وه نا بۆ پتیکه وه نانی (کارتیل) یکی جیهانی بۆ دهست به سه راگرتنی نهوت بۆ سوودی هه موو کو مه ل و تاقمه ناکوکه کان و به رزه وه ندی ئه و دهوله تانه ی ئه م شه ریکانه یان تیدا دروست بووه و یارمه تیان ده دن به به کارهینانی ده سه لاتیان له پرووی پاره و رامیاریه وه.

بهريتانيا مهلبه ندى فرمانروايى و دهست به سه راگرتنى سه رچاوه كانى نهوت بوو تا شهري جيهانى دووهم. پاش شهر ولاته يه كگرتووه كانى نه مهريكا دهستى گرت به سه ر نهو سه رچاوانه دا به هوئى كۆمپانيا مۆنۆپۆله كانه وه و زۆريان لى ده كردن بۆ نه وهى مل كه چيان بكن بچنه ژيتر پكئفى راميارى و ئابوورييانه وه، زور له م دهوله تانه تووشى تهنك و چه له مه هاتن له كاتى خو رزگار كردن و سه ربه خوئى.

۲- له رووى كۆمه لايه تيبه وه:

نهوت گۆرپ رانيكى هينايه كايه وه له ژيانى دهوله تانى به رههم هيندا، نهو بيا بانانهى تييدا دهرده هينرا گۆرا بۆ ناوچهى نوئى بۆ جيگير بوونى دانىشتوان و ژيانى كۆچه ريانى گۆرى بۆ ژيانى نيشته جى بوون، هوئى حه وانه وه و پواله تى ژيانى نوئى هينايه كايه وه. نمونهى نه وهش نهوتى كويت و ليبيايه.

۳- له رووى ئابوورييه وه:

نهوت بوو به سه رچاوهى سه رهكى دهستكه وتى نه ته وايه تى له دهوله ته به رههمه يته كاندا، به تايبه تى نهو دهوله تانهى كه نهوت كه رهستهى بنچينه بيا نه بۆ ناردنه دهره وه، وهك له هه ندى ولاتانى عه رهيدا پيژهى دهستكه وتى نهوت زياتر له (۹۵٪)ى سه رجه مى ميرنيشه عه ره بيبه كان و سعوديه و ليبياىش پيكد هينييت.

نهوت له زۆريه كيشوره كاندا دابه شبووه به لام به زۆرى له هه ندى ناوچه دا كۆيۆته وه **(سه يري نه خشه ي ژماره (۱۷) بكه)** گه وره ترين و بايه خدارترين كان دهكه ويته دهورى كه نداوى عه رهب، هه روه ها له رۆژه لاتى نه مه ريكاى باكوور و باكوورى رۆژه لاتى نه مه ريكاى باشوور و رۆژه لاتى نه وروپا.

ب - ناوچهی باکووری دوورگی سه خالین، ناوچهیهکی گرنگه بۆ پیشه سازی و دانیشتوانی ناوچهی باکووری سیبه ریا، سه رزمییری نوی دهری خستوو که یه دهگی ئەم ناوچهیه فراوانترین یه دهگه له کیشودریی ئاسیادا دواى ناوچهی که نداوی عه رهب.

ج - باکوور و باشووری چیاى قزاق و گه لیکی تریش له و کیلگانهی ناوچه هه مه جوړ.

کۆماری نازربایجان گرنگترین کانه کانی بریتین له کانه کانی که ناری رۆژئاوی دهریای قه زوین نزیک باکو، نه وتی ئەم ناوچهیه به هۆی بۆرییه وه ده گوتیریتته وه بۆ به ندهری (باطوم) ی جورجیا له سه ر دهریای رهش و له م به نده ره شه وه ده گوتیریتته وه بۆ ولاته کانی باکووری رۆژئاوی ئەوروپا.

۲- ولاته یه کگرتوو کانی ئەمەریکا:

له ده وله تانی جیهاندا، پلهی دووهم دیت بۆ دهرهینانی نه وت، پلهی پاش ولاتانی عه رهب به گشتی. ئەوه بوو به درێژای ساله کانی پیش ۱۹۷۵ له م رووه وه پیشه نگی هه موویان بوو (جگه له ولاتانی عه رهب). به ره همی سالی ۱۹۷۰ ی نزیکه ی ۴۷۵ ملیۆن ته ن بوو، که چی له سالی ۱۹۹۶ دا دای له که می و هاته سه ر نزیکه ی ۴۰۶ ملیۆن ته ن.

ولاته یه کگرتوو هکان ده ستی به سه ر دهرهینانی زۆربه ی ناوچه ی نه وتدا گرتوو له جیهاندا، به لام ئەم ده ست به سه را گرتنه به ره و کسانه وه رۆیشت به هۆی وریا بوونه وه ی گه لان و خه باتیان له پیناوی سه ربه خۆیی ئابووری و سه ربه ستییاندا،

گرنگترین ناوچه‌ی به‌رهه‌مه‌یتانی نهوت

له ولاته یه‌کگرتووه‌کاندا ئەمانەن:

ئ- کانه‌کانی چیاى ئەپەلاشی

پۆژه‌ه‌لات و باکووری پۆژه‌ه‌لات گرنگترین کانه‌کانی ولاته یه‌کگرتووه‌کانن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌وتۆته ناوچه‌یه‌کی پیشه‌سازییه‌وه و دانیش‌توانیشی زۆره، به‌لام بایه‌خی روو له‌که‌مییه‌ چونکه به‌ره‌م هینانیتکی پیشه‌خته‌بووه و هه‌ر هه‌مووشی له‌ناوخۆ، یاخود له‌که‌ناره‌کانی خۆره‌ه‌لاتیدا به‌کار دیت.

ب- کانه‌کانی ویلایه‌ته‌کانی ناوه‌ند،

له‌ پۆژئاوای روباری میسیسیپی و باشووری روباری میسۆری له‌ ولایه‌تی که‌نساس له‌ باکوړه‌وه درێژ ده‌بیته‌وه بۆ ولایه‌تی لوبزیا نا له‌ باشوور. گرنگترین کانی ولاته نزیکه‌ی ۶۰٪ تیکرای به‌ره‌مه‌یتانه، نه‌وتی ئەم ناوچه‌یه به‌ لوله ده‌گواستریته‌وه بۆ لای خۆره‌ه‌لاتی.

ج- کانه‌کانی ئۆهایۆ: بیره نه‌وته‌کانی لیما و میشیگان و ئەلینۆی،

پیشه‌سازییه‌کانی ئەو ناوچه‌یه‌یه و زۆری به‌ره‌مه‌یتانه‌که‌ی له‌ ناوخۆدا به‌کار دیت.

د- کانه‌کانی که‌ناری که‌نداوی مه‌کسیک،

ئەم کۆمه‌له له‌ رێژگه‌ی روباری میسیسیپی نزیکه به‌نده‌ری نیوئۆرلیانزه‌وه درێژ ده‌بیته‌وه تا کو سنووری مه‌کسیک، زۆری به‌ره‌مه‌ی ئەم ناوچه‌یه بۆ ئەو که‌شتیانه به‌کار ده‌هێنرێن که دیته که‌نداوی مه‌کسیکه‌وه.

ه- که‌لیتک کانی بلاوی تریش هه‌یه

له‌ چه‌ند ناوچه‌یه‌کی تردا وه‌ک کانه‌کانی چیاى پۆکی و کالیفۆرنیا که به‌ره‌مه‌ی که‌یشته‌ته (۱۰٪) ی سه‌رجه‌می به‌ره‌مه‌ی ولات. نه‌وتی ولاته یه‌کگرتووه‌کان به‌هۆی ژماره‌یه‌کی زۆری لوله‌وه ده‌گواستریته‌وه.

۳- ئىران:

لەم سالانەى دوايىبەدا بەرھەمى نەوتى ئىران زۆر زىادى کردو نەوتى ئىران لە لايەن شەرىكەى نەوتى ئىرانەو دەردەھىتەت. کە لە کۆمەلەىک کۆمپانىاي ئەمەرىكى و ھۆلەندى و فەرەنسى پىک ھاتوو ئەم کۆمپانىايانە پاش بەتالکردنەوئى خۆمالى کردنەکەى سالى (۱۹۵۱) کە حکومەتى موصدەق کردبووى دامەزرا. بەلام گرنگترین کانە نەوتەکانى دەکەونە (ئەھواز) نزىک کەنداکە گرنگترین کانەکانى ئەمانەن(مسجد سلیمان)، (پازنان)، (نەفت سفید)، (لالى)، ھەرودەھا(نەوتخانەى کرماشان) و (نەفت شا) و ھى تریش، نەوتى ئەم ناوچەى بەھۆى لوولە نەوتەو دەبریت بۆ دورگەى خەرج و لەرپى کەنداکەو دەنیردیت بۆ بازارەکانى جیھان.

۴- قەنزویلا:

لە سالى ۱۹۷۹دا پىنجەم دەولەتى بەرھەم ھىنى نەوت بوو. لەو سالەدا بەرھەمى نەوتى گەیشتە ۱۲۳,۵ ملیۆن تەن واتا (۳,۹٪) ى بەرھەمى جیھان. لە سالى ۱۹۹۶ دا گەیشتە ۱۴۲ ملیۆن تەن. زۆریەى بەرھەمى دەنیرا بۆ ولاتە یەگرتووکانى ئەمەرىکا، چونکە دەستى بەسەر دەرھىنان و پالائوتنى نەوتى قەنزویلا داگرتوو بەلام ئەم دەست بەسەراگرتنە ئەما پاش ئەوئى حکومەتى قەنزویلا نەوتى خۆمالى کردو لە دەستى بیگانە دەرى ھینا. بەشى زۆرى کانە نەوتەکانى بەدریژى ناوچەى (مەراکىبۆ) دریژ بوونەتەو کە دەکەویتە ئەو پەرى باکوورى ئەمەرىکای باشوور لەسەر کەنارى دەربای کارىبى، ھەرودەھا لەژیر ئاوى کەنداوى (مەراکىبۆ) شدا ھەىە. ئەم کىلگانە بەھۆى لوولەو بەستراون بە بەندەرى (سان لورنزو) کە کارگەى پالائوتنى نەوتى تیدا دامەزراو.

به لām ناوچهی دووهم دهکه ویتته بهشی رۆژهه لاتی دهلتهای روبراری (ئۆرینۆکۆ) بهرامبه ر دوورگهی (ترینیداد). له بهر نزیکهی شوینی ناوچهی بهرهمهینان له که نارهکانه وه ئهمه یارمهتی ئه وهی داوه به ئاسانی بنیترینه دهره وه.

۵- ههروه ها کۆمه له دهوله تیکی تریشی له جیهاندا، نهوتیان ههیه وه دهری دههین، گرنگترینیان: نایجیریا، مهکسیک، چین، ئه ندۆنیسیا و شانشین یه کگرتووه که ئهمیان لهم دوا ییه دا بهرهمه می نهوتی زیادی کرد چونکه له دهریای باکووردا نهوت دهردههینیت.

یه دهگی نهوت له جیهاندا:

ناتوانین به ئاسانی بری ئه وه نهوتهی له ناو جهرگهی زه ویدایه بخه ملتین چونکه ئهم خه ملاندنه له کاتی که وه تا کاتی که تر دهگۆریت له بهر چه ند هۆبه ک هه ندیکیان په یوهندیان به و رێگایانه وه ههیه که به کاری دین له گه ران به دوا ی نهوتدا و هه ندیکێ تریان په یوهندیان به پیشکه وتنی زانسته وه ههیه که یارمه تی دۆزینه وهی ئه و کێلگه نوێیانه ددهات که له وه و پیش نه زانرا ون. پاشه که وتی نهوتی جیهان به نزیکه ی (۱۰۳۵) ملیار بهرمیل دهخه ملتیریت و رێژه یه کی به رزی له ناوچه یه کی بچووکێ جیهاندا کۆبوته وه که ده که ویتته ده ورو بهری که نداوی عه ره به وه که به نزیکه ی ۶۲٪ ی دهخه ملتیریت.

بهشی زۆری پاشه که وتی نهوتی جیهان که وتووته بهشی رۆژهه لاتی نیوه گۆی زهمین. هه ریمه کانی ولاتانی عه ره بیش به پیتی خه ملاندنی سالی ۱۹۹۶ له (۵۶٪) ی ئه و پاشه که وته ی. تێدایه عه ره بی سعودیش لهم پاشه که وته دا پله ی یه که می جیهانی ههیه عیراق به مه لبه ندی دووهم دانه نریت. ئیستا هه موو جیهان سالی زیاتر له (۲,۷) ملیار ته ن نهوت کار دهکات و یه دهگی نهوتی هه موو جیهانیش نزیکه ی (۱۰۰) ملیار ته نه. که واته ئه و

خه ملاندنه راسته که ده لیت: (ئهم سه رچاوه گه ورده ته نیا ۳۷ سالی تر ده خایه نیت و ئیترو شک ده بیت. به لام له راستیدا هه موو سالیکی کانی تازه تر ده دۆزیته وه که ئه وهنده ی یه ده گی تیدایه به قه ده ر به کاربردنی سالانه ی هه موو جیهان. له بهر ئه وه ئیستا مه ترسی و شکبوونی به م زوانه ی نهوت که متر بووه ته وه.

بازرگانی نهوتی ئێو دهوله تان:

دهوله ته تازه پیگه یشتووه کان بریکی زۆر نهوت به رهه م دینن که له به کاربردنی ناوخبان زیاتره، به رامبه ر ئه مانیش دهوله ته پیشکه وتووه کان بریکی که م دیننه به رهه م که به شی پیوستی خۆبان ناکات و ناچار ده بن له ده ره وه بیهینن، ئه مه ش ده بیته هۆی په یدا بوونی جوولانه وه ی بازرگانی له نیوان دهوله ته تازه پیگه یشتووه کان و دهوله ته پیشکه وتووه کاند، ئه م جوولانه وه یه ش چرو کاریگه ره. ئه و دهوله تانه ی نهوت ده نیرنه ده ره وه له جیهاندا له سی ناوچه ی سه ره کی جیهاندا، یه که میان دهوله تانی رۆژه لاتنی ناوه راسته که به پیتی خه ملاندنی ئه م ناوچه یه ۳۸٪ ی ناردنه یی (صادرات) نهوتی جیهانی هه یه و، نزیکه ی نیوه ی ئه م رێژه یه شی به ره و دهوله تانی ئه وروپای رۆژئاوا ده چیت به لام پاشماوه که ی تری بۆ ژاپۆن و ولاته یه کگرتووه کان و ئوسترالیا ده چیت.

ناوچه ی دووه م ده که ویته باکووری ئه مه ریکای باشوورو ده ربای (کاریبی ئه مانه ش نزیکه ی له ۱۳٪) ی سه رجه می ناردنه ده ره وه ی نهوتی جیهان پیک دینیت وه زۆربه شی ده چیت بۆ ولاته یه کگرتووه کان و که نه دا و ولاته تانی رۆژئاوای ئه وروپا رۆژئاوای ئه وروپا. ناوچه ی سیه م ئه فهریقایه به میسو و لیبیا و جه زائیریه وه. ئه م ناوچه یه نزیکه ی (۱۴٪) ی ناردنه یی نهوتی جیهان ده نیریت و زۆربه شی ده چیت بۆ ئه وروپای رۆژئاوا.

گواستنه‌وه‌ی نه‌وت:

کرداری گواستنه‌وه‌ی نه‌وت له‌ کانه‌کانیه‌وه‌ بۆ ناوچه‌ی به‌کاربردن یاخود پالاوتنی ئاسان دیته‌ ده‌ست ئه‌گه‌ر له‌ گه‌ڵ سه‌رچاوه‌کانی تری وزه‌دا به‌راوردی بکه‌ین. بازرگانی نه‌وتیش له‌ جیهاندا پشت به‌ بۆری و پاپۆر ده‌به‌ستیت بۆ

گواستنه‌وه‌ به‌ پله‌ی یه‌که‌م. زۆرجاریش هه‌ردوو هۆیه‌که‌ ته‌واوکه‌ری یه‌کترن. له‌ کانه‌کانه‌وه‌ نه‌وت به‌هۆی لوه‌له‌کێشیه‌وه‌ ده‌گاته‌ رۆخی ده‌ریا و زه‌ریاکان و له‌ویشه‌وه‌ به‌هۆی پاپۆری گه‌وره‌وه‌ نه‌وته‌که‌ بار ده‌کریت بۆ ناوچه‌ی به‌کاربردنی، هه‌روه‌ها ئۆتۆمبیل و شه‌مه‌نده‌فه‌ریش به‌کارده‌هێنریت بۆ گواستنه‌وه‌ی، به‌لام ئه‌م هۆیانه‌ که‌متر به‌کاردیت بۆ گواستنه‌وه‌ له‌ناو خۆدا یان بۆ ده‌وله‌تانی ده‌وروپشت.

ن- گواستنه‌وه‌ به‌هۆی لوله‌وه‌:

ئهم رێگه‌یه‌ له‌سه‌ر وشکانی زۆر باوه‌و هه‌رزانتین هۆشه‌ ئه‌گه‌ر به‌راورد بکریت له‌گه‌ڵ هۆیه‌کانی تر دا.

وینەی وماره‌ (٤٤)

به‌کارهێنانی لوه‌له‌کێشی بۆ گواستنه‌وه‌ی نه‌وت سه‌رمایه‌یه‌کی زۆری ده‌وێت، به‌لام له‌ پرووی ئابوورییه‌وه‌ پارو ده‌رامه‌تییکی زۆر بۆ ولات گل ده‌داته‌وه‌. زۆریه‌ی نه‌وتی عه‌ره‌ب به‌هۆی، لوه‌له‌وه‌ ده‌نێردریته‌ ده‌ره‌وه‌. ولاتی عیراقیش نه‌وتی کانه‌کانی باکور و هه‌ریمی کوردستان ده‌نێردریته‌ ده‌ره‌وه‌ به‌هۆی ئه‌و لوه‌لانه‌وه‌ که‌ له‌ که‌رکوکه‌وه‌ بۆ بانیا و ته‌رابلوس له‌سه‌ر ده‌ریای

ناوه‌پراست به خاکی سورباو لویناندا تێده‌په‌رێت. کانه‌کانی باشووریش به‌هۆی
 لووله‌وه به‌ستراون به‌و به‌نده‌رانه‌ی له‌سه‌ر که‌نداو نه‌وت ده‌نێرنه‌ ده‌ره‌وه. عێراق
 هێڵی ستراتیژی (٢) دروستکرد که‌ کانه‌کانی باکوورو‌هه‌ریمی کوردستان
 ده‌به‌ستێت به‌کانه‌کانی باشووره‌وه ئهم هێڵه‌ش کاری ناردنه‌ ده‌ره‌وه‌ی ئاسان کرد
 چ له‌ پێگه‌ی ده‌ریای ناوه‌پراست یاخود که‌نداو، هه‌روه‌ها ولاتی عێراق
 به‌هاوکاری له‌گه‌ڵ (تورکیا) دا هێڵێکی لووله‌ی نه‌وتیان پراکێشا بۆ
 گواستنه‌وه‌ی نه‌وتی باکوورو‌هه‌ریمی کوردستان بۆ سه‌ر ده‌ریای ناوه‌پراست بۆ
به‌نده‌ری جده‌پان که‌ به‌خاکی تورکیا دا تێپه‌ر ده‌بی‌ت. لووله‌یه‌کی تریش له
 عێراقه‌وه له‌ ئه‌یلولی ١٩٨٥ دا به‌ره‌و ولاتی سعودیه‌ پراکێشراو نه‌وتی پێدا
 ده‌روات بۆ به‌نده‌ری (یه‌نبوع) له‌سه‌ر ده‌ریای سوور. نه‌وتی مه‌غریبی عه‌ره‌بیش
 که‌ که‌وتوو‌ته‌ ناو بیابانی لیبیا، هه‌روه‌ها زۆریه‌ی نه‌وتی جه‌زائیریش به‌ناو
 لووله‌دا ده‌گه‌نه‌ به‌نده‌ره‌کانی ده‌ریای ناوه‌پراست. هه‌رچی نه‌وتی که‌نداوی
 عه‌ره‌بیشه‌ به‌هۆی لووله‌وه له‌بیره‌ نه‌وته‌کانه‌وه راده‌کێشێت بۆ به‌نده‌ره‌کانی سه‌ر
 ده‌ریای سوورو سه‌رکه‌نداوی عه‌ره‌ب و ده‌ریای ناوه‌پراست.

ب - گواستنه‌وه‌ی به‌هۆی که‌شتیه‌وه:

گواستنه‌وه‌ی نه‌وت به‌هۆی که‌شتی نه‌وت هه‌ل‌گره‌وه جیا‌یه له‌ گواستنه‌وه
 به‌هۆی لووله‌وه چونکه‌ ده‌توانی‌ت له
 نا‌کاودا پرووی گواستنه‌وه‌که‌ی وه‌رب‌گیریت
 وه به‌ ئاسانی‌ش بیدات به‌ ده‌سته‌وه. به‌م
 هۆیه‌وه بازرگانی گواستنه‌وه‌ی نه‌وت
 په‌ره‌ی سه‌ندو پا‌پۆری هه‌مه‌ چه‌شنه‌ له
 قه‌باره‌دا دروست کرا بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ که

وێنەی ژماره‌ (٤٥) که‌شتی نه‌وت هه‌ل‌گر

هه‌ندیکیان بچووکن و هه‌ندیکیان ئیجگار گه‌ورهن و قه‌بارهیان ده‌گاته زیاتر له (۵۰۰) هه‌زار تهن.

ئهو ده‌وله‌ته عه‌ره‌بانه‌ی نه‌وت ده‌نێرنه‌ ده‌روه (ئه‌واپیک) بایه‌خیکی زۆریان داوه به‌ په‌ره‌پێدانی گواستنه‌وه‌ی ده‌ربایی له‌ سالی (۱۹۷۳) دا کۆمپانیای عه‌ره‌ب بۆ گواستنه‌وه‌ی نه‌وت به‌ده‌ریادا، دامه‌زرا، هه‌روه‌ها ئه‌ستیل (حه‌وز)ی وشک (حه‌وز) له‌ به‌حه‌رین دروستکرا بۆ پاراستنی ئهو پاڤۆرانه‌ی نه‌وتی عه‌ره‌ب که‌ سه‌ر به‌و رێکخراوه‌ن، عیراقیش که‌شتیگه‌لیکی له‌ نزیکه‌ی (۱۷) نه‌وت گوێزه‌روه‌ه دامه‌زراند که‌ (۱,۵) ملیۆن تهن به‌ هه‌مووبان هه‌لده‌گرن.

ج - گواستنه‌وه‌ی نه‌وت به‌هۆی ئۆتۆمبیل و شه‌مه‌نده‌فه‌روه:

ئهم رێگه‌یه‌ که‌مه‌تر به‌کارده‌هێنریت و له‌باری ئابووریشه‌وه زۆر سوودی نییه به‌هۆی ئه‌وه‌ی زۆری تێده‌چیت و که‌میش ده‌توانریت باربکریت وه گواستنه‌وه‌شی هه‌ندیک مه‌ترسی تێدايه.

ئهم رێگه‌یه‌ش له‌و ناوچانه‌دا هه‌یه‌ که‌ به‌ره‌میان بۆ ناوخواه‌ یان ئهو ناوچانه‌ی لێی نزیکن، ئهو نه‌وته‌ی به‌م رێگه‌یه‌ش ده‌گوێزێته‌وه زۆر که‌مه، ئه‌گه‌ر به‌راورد بکریت به‌و نه‌وته‌ی به‌رێگه‌کانی تر ده‌گوێزێته‌وه.

پاشه‌رۆژی نه‌وت:

بایه‌خی ئابووری نه‌وت له‌ جیهاندا زیاتر بووه‌وه بۆته‌ ده‌ماری ژيان بۆ پیشه‌سازی ده‌وله‌تان و، وزه‌ی پتوبه‌ستیش ده‌گه‌یه‌نێته‌ ده‌وله‌ته‌ پێشکه‌وتووکان. به‌هۆی پێشکه‌وتنی ته‌کنیکه‌وه له‌م سه‌ده‌یه‌دا که‌ جیهان ده‌ببینیت به‌کاربردنی نه‌وتیش زیادی کردوه، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی ده‌وله‌ته‌ تازه‌ پێگه‌یشتووکان که‌ رێگه‌ی په‌ره‌پێدانی ئابووریان گرتوه‌ پتوبه‌ستیان به‌ نه‌وت

زیاتر بوه ههروههها زیادبوونی ژماره‌ی دانیش‌توانی جیهانیش ئەو پتوبستییه‌ی زیاتر کردوه، له‌به‌ر ئەوه مه‌ترسی له‌وه ده‌کریت ئەو سه‌رچاوه گرنکه ته‌واو ببیت وه ده‌وله‌تان هه‌ولی ئەوه ده‌ده‌ن ئەو کانه‌ی پشتگوی خراون وه‌به‌ره‌بهرین وه هوی به‌ره‌مه‌هه‌تانه و پالاوتن چاک بکریت بۆ ئەوه‌ی پارێزگاری ئەو سامانی نه‌وته بکریت که تێیدا یه.

ئهمه‌ش پالی به‌هه‌ندی له‌ ده‌وله‌تانه‌وه نا که بریکی زۆر نه‌وت به‌هه‌تانه له‌ ده‌روه و بیکه‌نه ئەو کانه‌وه که وشکیان کردوه. ئەمه‌ش ولاته یه‌ک‌گرتوه‌کانی ئەمه‌ریکا ئیستا گرتوبه‌ته ته‌ستوی خوی.

جیهان له‌ سه‌رده‌می ئیستادا ده‌توانیته‌وه مادانه به‌ره‌م به‌هه‌تانه که جیگری نه‌وته، به‌لام به‌ره‌مه‌هه‌تانه‌ی ئەو مادانه له‌ سنوویکی تایه‌تێدا یه‌و بایه‌خی نه‌وتیش له‌م سه‌رده‌مه‌دا هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بیت.

لیکۆلینه‌وه و باس و تاقیکردنه‌وه به‌رده‌وامه له‌ بواری که‌لک وه‌رگرتن له‌ تیشکی خۆر و ته‌تۆم و هه‌لکشان و داکشانی ئاوی ده‌ریاکان و گه‌رمی ناو جه‌رگه‌ی زه‌وی و هی تریش... بۆ کارگوزاری مرقوف و به‌ده‌سته‌هه‌تانه‌ی سه‌رچاوه‌ی وزه‌ی جیگر. به‌لام ئیستاش ته‌نجامی سه‌ره‌تایی به‌و دڵ خۆشکه‌ر نییه‌. ماوه‌ی ته‌واوبوونی نه‌وت بریتییه له‌و سالانه‌ی بری پاشه‌که‌وتی نه‌وتی خاوی تێدا ته‌واو ده‌بیت له‌ ناوچه‌یه‌کی دیاربکراودا، وه‌وا ده‌پتوریت که بری ئەو پاشه‌که‌وته دابه‌ش بکریت به‌سه‌ر بری به‌ره‌مه‌که‌دا به‌یه‌که‌یه‌کی پتوه‌ری چونیه‌ک.

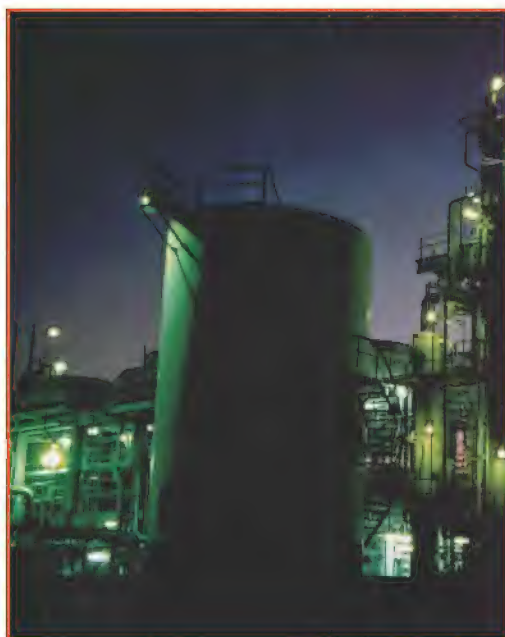
ئەو پێکه‌یانه‌ی هه‌ندی ولات په‌یره‌وی ده‌که‌ن بۆ دواخستنی ته‌واو بوونی نه‌وته‌که‌یان:

١- زیادکردنی بری ئەو نه‌وته‌ی به‌ره‌می دین له‌پێی چاککردنی هه‌ردوو کرداری به‌ره‌مه‌هه‌تانه و پالاوتنه‌وه.

- ۲- دلوپاندنی نهوت له بهردی (الطفل الزيتي) یان (السجیل).
- ۳- به کارخستنی سه رچاوه کانی تری وزه به شتویه کی فراوانتر، وه کو سه رچاوه ی خه لوزو غازی سروشتی.
- ۴- دهست به سه رچاوه ی ووزه وه ده گرن و که می ده خه نه کارو به فیرو ی نادهن.

گرنگترین کانه نهوتیه به رهه مداره کانی عیراق نه مانه ن:

- ن- **کانه کانی هه ریمی کوردستان**، له پاریزگای که رکوک، کانه کانی باباگورگور، چه مه بور و بای حسن، له پاریزگای نهینه واکانه کانی عین زاله و بطمة و له خانه قین کانه کانی نه فتخانه هه ن. له سه رده می حکومتی هه ریمی کوردستانیش چه ندین کانی تر خراونه ته گه ر وهک کانه کانی شیواشوک له پاریزگای هه ولیر و کانه کانی (تاوکی) له پاریزگای دهوک.
- ب - **کانه کانی باشور**، وه کو کانه کانی رومیله و زوبیر و ئارطاوی و ئه لله حیس و نه ه رانی عومه ر له پاریزگای به سره و کانه کانی ئه بو غراب و به زرکان و فه که و مه جنون له پاریزگای میسان.

گرنگترین کانه نهوتیه کانی هه ندیک دهولته عه ره بی که
 به سه رچاوه یه کی گرنگی وزه دادنه رین وهک (الیرقان) له کویت (الغوار) له سعودیه، (عوالی) له به حرین (مربان) له ئیماره تی عه ره بی، (فهود) له عومان (سوبدیه) له سوریا، وه هه روه ها چاله نهوتیه کانی ولاتانی میسر و لیبیا و تونس و جزائر ومغرب.

وتیه وماره (۴۶)

سێهم -هیزی کارهبا

هیزی کارهبا دادهنریت به یهکیک له شیوهکانی وزه زیاتر لهودی که سهراوهیهک بیت له سهراوهکانی، راستهوخۆ له سروشت وهرناگیریت به پیچهوانهی سهراوهکانی تری سروشتهوه وهک خهلووز و نهوت وهی تریش، دهتوانریت بهم دوو ڕیگهیه کارهبا بهدهست بهینریت.

1- گهرمه کارهبا که له خهلووزو نهوت و گازی سروشت پهیدا دهبیت وه له زۆریه و لاٲانی جیهاندا بلاوه بهتایبهتی لهوانهدا که بی بهشن له ئاوی تاقگه یاخود زۆ و ڕووبارهکان، ئهم جوهره کارهبایه $3/2$ ی بهرههمی کارهبای جیهان پیک دینیت.

ب- (کاروئای) پیشی دهوتریت وزهی هایدرولیکی بۆ پهیدا کردنی ئهم جوهره کارهبایه تاقگهی ئاوو ئاوهرۆ بهکار دههینریت.

له باسهکهماندا تهنها ئهم جوهره کارهبایه ددهوین. مرۆف له سهردهمی

وێنەی ژماره (47) ویستگهی گهرمه کارهبا

وێنەی ژماره (٤٨)

بەنداو بۆ بەرەمەهێتانی کارهبا

کۆنەوه سه‌رچاوه‌ی ئاوی به‌کارهێناوه‌ بۆ
هه‌ڵسوراندنی ئاش و ئامی‌ر به‌لام
دۆزینه‌وه‌ی خه‌ڵووزی به‌ردو دا‌هێنانی
ئامی‌ر به‌هه‌ڵم ئیش بکات له‌ بایه‌خی
سه‌رچاوه‌ ئاویه‌کانی که‌م‌کرده‌وه‌ له‌م
بواره‌دا. به‌لام له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی نو‌زده‌دا
جاریکی تر ته‌م بایه‌خه‌ سه‌ری هه‌ڵدایه‌وه‌
کاتی‌ک مرۆف دینه‌مۆی کاره‌بای
دروستکرد ته‌مه‌ش به‌رهمه‌هێتانی کاره‌بای

ئاسان کرد له‌هێزی ئاوی تا‌ق‌گه‌کان، هێزی

**ئاو وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌کی وزه‌ خاسیه‌تی ئه‌وه‌یه‌ که‌ به‌رده‌وامه‌و هه‌میشه‌یه‌یه‌،
به‌رده‌وامیش وزه‌ ده‌دات که‌ ته‌مانه‌ن:**

- ١- به‌ ئاسانی به‌کار‌دیت و هیه‌چ جو‌ره‌ پاشما‌وه‌یه‌کی زیان به‌خش له‌ دوا‌ی خۆی
به‌جی ناهێڵیت بیه‌ته‌ هۆی پی‌سبوونی ژینگه‌.
- ٢- هیه‌زه‌که‌ی به‌ئاسانی ده‌ستی به‌سه‌ردا ده‌گیریت.
- ٣- ته‌و بو‌ارانه‌ی تییدا به‌کار‌دیت زۆرن وه‌ک خو‌راک ئاماده‌ کردن و
گه‌رم‌کردنه‌وه‌و سارد‌کردنه‌وه‌ و پرو‌ناکی و هۆی هاتو‌چو‌و، گه‌لیک
به‌کارهێنانی تریش.
- ٤- کۆتایی نایه‌ت به‌ پی‌چه‌وانه‌ی خه‌ڵووز و نه‌وت و گازی سروشته‌وه‌.
- ٥- له‌ ما‌وه‌یه‌کی دووردا به‌رهمه‌هێتانی پا‌ره‌یه‌کی که‌می تی‌ده‌چیت که‌ ته‌ویش
ده‌بیه‌ته‌ هۆی که‌م‌بو‌ونه‌وه‌ی نرخ‌ی تی‌چوونی ته‌و پی‌شه‌سازیا‌نه‌ی تییدا
به‌کار‌دیت.
- ٦- گواسته‌نه‌وه‌ی به‌هۆی ته‌له‌وه‌ له‌ ناوچه‌ی به‌رهمه‌هێتانی‌یه‌وه‌ بۆ ناوچه‌ی
به‌کار‌بردنی.

له گهڼ ٿو خاصيه ته زورانه دا كه هيتي كارها هيدتي به لام تا تيستا له سنوريكي كه مدا به كارديت له بهر ٿم هويانه ي خواره وه:

ټ- بهرهم ناهينريت ته نيا له و ناوچانه دا نه بيت كه تاڅگه ي همهميشه يي
تيدايه .

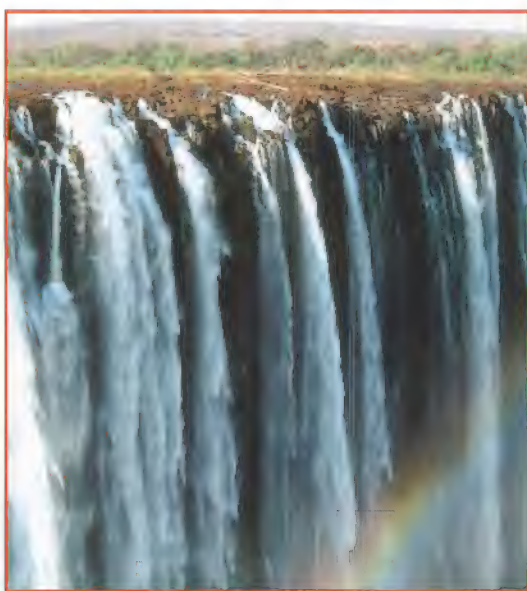
ب- گواستننه وه ي بؤ ناوچه دوورنه كان زوري تي دهچيت سهره راي كه مېوونه وه ي
بريكي زور له كاره باكه له كاتي گواستننه وه دا.

ج- ناتوانريت عه مبار بكرت وځك نه وت و خه لوز به لكو بهرهمه مھيناني
به ستراره به به كار بردنيه وه .

د- پټوبستي به سهرمايه ي زور هميه بؤ داناني دينه موز دامه زراندي به ست و
دهرباچه ي ده سترد، له بهر ټوه ته نها له چند دهوله تيكد ا به كار
دههينريت .

سهرچاوه كاني هيتي ټاو و دابه شېووني جوگرافي ناوچه كاني بووني وزه ي كارها)

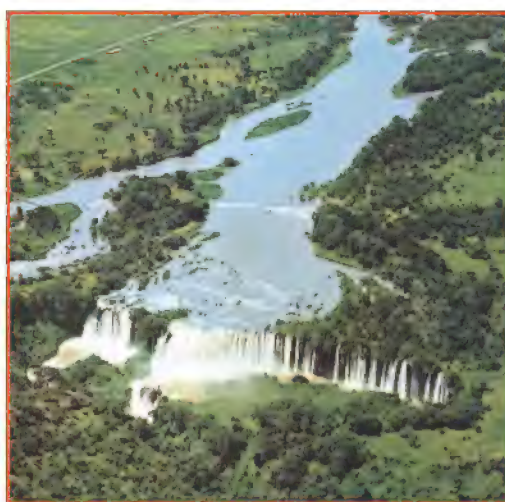
كيشوهر ي ټه فريقا له همموكيشوهره كاني تري جيهان زياتر له بارتره بؤ

ويتني ژماره (٤٩) تاڅگه ي فيكتوريا

پهيدا كړدني وزه ي كاروټاوي كه
به ته نها له ٤٠٪ تيدايه، به لام
به كاربردني زور نييه به هو ي
دواكه وتوبي كشوهره كه و ده سلا تي
داگيركار به سهر زوريه ي
دهوله ته كانيدا، ټو ناوچانه ي له
كيشوهر ي ټه فريقادا كه هيتي ټاويان
تيدا كوټونه وه ده كه ويته به شه كاني
روژشه لات و ناوځنده وه به هو ي زوري
بارانه وه كه ټاوي روبره كاني پي زياد

ئەفەرىقاش شوپنەكەى كەوتۆتە ئەم ناوچەيەو كە بەرزترین تاڭگەو بەهیتزترینى دەكەویتیە ئەم شوپنە وەك تاڭگە **(ئىكتۇرىا)** لەسەر روبارى (زەمبیزی) ھەروەھا بەناوبانگترین ئاوەرۆشى تىدايە وەك ھەوزى روبارى كۆنگۆو زەمبیزی و بەشى ژوروى نیل. كیشوهرى ئاسیاش بە پلەى دووهم دیت لە بوونی ھیزی ئاودا. ئەمەش لە ناوچەكانى چىای ئۆرال و سىبرىای ناوهندو باشوور وە لە باشوورى رۆژھەلاتى كیشوهرەكەش **روبارى كەنج و براھما پۆتراو يانگستى و مىكۆنگ.** بەلام لە ئەمەرىكای باكورددا ھیزی ئاوەسەر ھەموو ناوچەكانى كیشوهرەكەدا دابەشبوو بەتایبەتى بەشى رۆژھەلاتى كە ئاوە چىاكانى (ئەپەلاشيان) ھەسەرەو خوار دەبیئەو ھەروەھا لە ولایەتەكانى ناوهندا كە گەلیك روبار تیر ئاوى دەكات وەك روبارى **(مىسیسىپى)** و لقەكانى ھەروەھا لە بەشى رۆژئاواى كیشوهرەكەش. لەكیشوهرى ئەمەرىكای باكورددا بەناوبانگترین تاڭگەى تىدايە لە جىھاندا ئەویش **(نیاگارا)** یە. لە قارەى ئەمەرىكای باشووریشدا ناوچەى ھیزی ئاوەرۆ بەتایبەتى لە بەرازىل، چونكە روبارى **(ئەمەزۆن)** و لقەكانى تىدايە كە لە چىاكانى ئەندیزەو. ھەروەھا لە ئىكوادۆر و پیرۆو كۆلۆمبیا. كە ئاوى ئەمانەش لە چىای **ئەندیزەو** دینە خوارەو. ھەروەھا كیشوهرى ئەوروپاش

وتەى ژمارە (۵۰) روبارى مىسیسىپى

بارانى رېكو پىكى لى دەباریت و شیوو دۆلى قوولیشى ھەيە وە ھەرچەندە ھیزی ئاویشى كەمە بەلام لە ھەندىك ولاتى ئەم كیشوهرەدا بەچاكى بەكار ھاتوو وەك سويسرە و ئىنگلتەرە. بەلام كیشوهرى ئۆستراىا ھیزی ئاوى تىدا زۆر كەمەو تەنھا لە ناوچەى باشوورى خۆرھەلاتى كیشوهرەكەدا كۆپتەو.

قارە (كيشور)	پژژە
ئەفەریقا	٪٤٠
دەولەتە سەربەخۆكان بەتایبەت (كومنویلث)	٪٢٥
ئەمەریكای باكور	٪١٢
ئەمەریكای باشور	٪١٠
ئۆسترالیا	٪٥

خشتەى ژمارە (٢)
(خشتەىەك پڙەى بوونى وزەى كارائارى لە جیهاندا دەردەخات)

بازرگانی کارەبا لە جیهاندا:

دەتوانین بڵێین بازرگانی کارەبا لە جیهاندا زۆر کەمە چونکە گواستەوێ دەتەزووێ کارەبا بۆ ناوچەى دوور شتیکی ئاسان نییە. گواستەوێ بەهۆی تەلەوێ بۆ ماوێ هەزار میل زیاتر دەبێتە هۆی بزربوونی تەزووێ کارەباکەو هەروەها پێویستیى بە گۆرەر (محولە) هەیە بۆ ئەم مەبەستە ئەمەش دەبێتە هۆی بەرز بوونەوێ نرخى تێچووونى، ئەمە لە لایەک و لە لایەکی تریشەوێ ئەو دەولەتانەى کارەبا بەرھەم دێن زۆربەى کارەباکە بۆ جێبەجێ کردنى پێویستى ناوخوا بەکاردێننەوێ. لەبەر ئەوێ دەبینین بازرگانی کارەبا لە سنوورێکی ئیجگار تەسکدا هەیە، ئەمەش زۆرجار بەشیوێ ئالگۆری پرێکی کەمى بەرھەمەکە دەبێت لەنێوان سنوورى دوو دەولەتى دراوسێدا کاتیکی یەکیکیان بەرھەمى لە پێویستى خۆى زیاتر بێت وەک لەنێوان فەرەنسا و سوئیسراو ئیتالیادا، هەروەها لەنێوان کەنەدا و وڵاتە یەکگرتووەکانى ئەمەریکادا. هەروەها لەنێوان سوید و دانیمارکیشتا هەیە. ئەوێ شایانى باسە سوریا پرێکەوتن نامەیهکی بەستوێ لەگەڵ لوبناندا بەپێى ئەو پرێکەوتن نامەیه سوریا پێویستى کارەبا خۆى لە لوبنانەوێ بەپێیت.

بری به کارهیتنان و به رهه مهیتنانی وزه ی کارهبا ناگونجیت له گه ل بوونی هیتی ئاودا، هوی ئه مهش ده گهریتته وه بۆ نه بوونی مه رجی ته و او بۆ (وه به رهیتنان) له و ولاتانه دا که توانای هیتی ئاوی زۆره .

گرنگترین نه و ولاتانه ی کارهبا به رهه م دین نه مانه ن:

۱- ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا: به پله ی یه که م دیت له به کارهیتنانی ئاودا

بۆ به رهه مهیتنانی کارهبا، ئه مهش له و ئیستگه کارهبا ییانه وه وهرده گیریت که

وتنه ی ژماره (۵۱) که نه دا

له سه ر روباری کۆلورادۆو کۆلۆمبیا و لای تاڤگه کانی (نیاگارا) و چه وزی ته نسی و چیاکانی ئه په لاشیان دامه زراوه نزیکه ی ۱/۴ ی وزه ی کارهبا ی جیهان دینیتته به رهه م.

۲- که نه دا: پاش ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا

دیت له پرووی به رهه مه وه، له (۱۵٪) ی هه موو به رهه می جیهان به رهه م دینیت، گرنگترین مه لبه نه ده کانی (کیمانو) له کۆلۆمبیا ی به ریتانییه، به هاو به شی له گه ل ولاته یه کگرتوه کانه دا تاڤگه ی نیاگارا و روباری (سانت لورنس) به کار دینن.

وتنه ی ژماره (۵۲)
دورگه ی هۆکا یندو

۳- ژاپۆن: له و ولاتانه یه که سروشت

روباری تیژ په و بارانی زۆرو پرووی زهوی جیاوازی پی به خشیوه و بۆته هوی ئه وه ی که مو کووری سه رچاوه کانی تری وزه ی وهک نه وت و خه لوز پر بکاته وه. (۱۰٪) ی به رهه می کارهبا ی

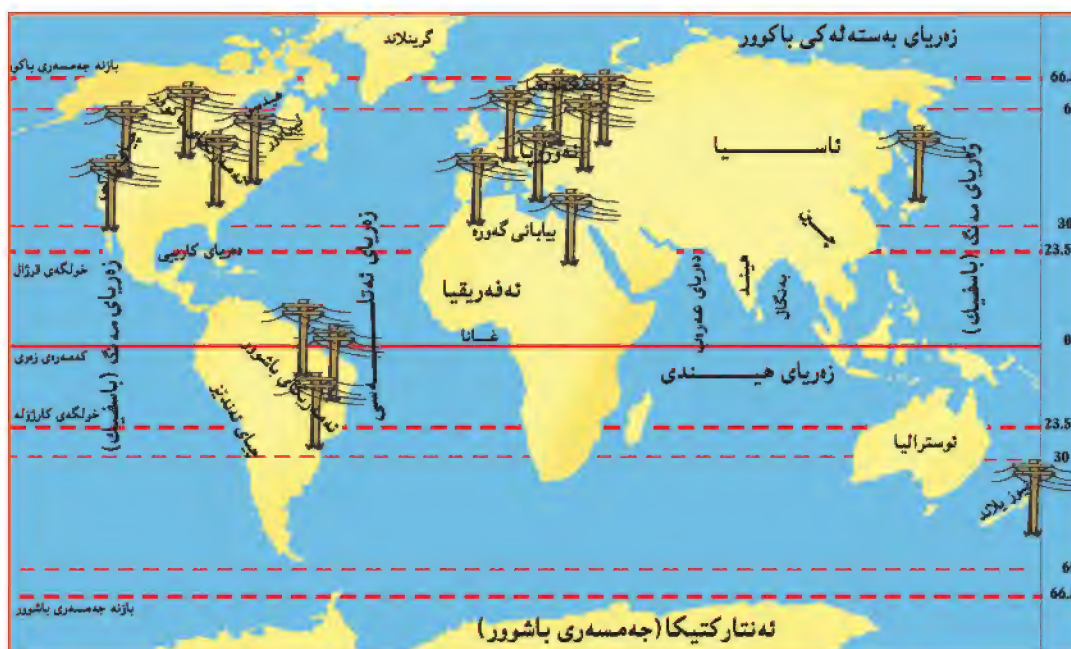
جیهان هی ژاپۆنه .

۴- **دولتانی تریش هډن** هیڅی کاره‌با به‌ره‌هم دین وډک ئیتالیای و فهرنساو سویدو روسیای فیدرال و سویسراو نه‌مساو فنلندو به‌رازیل و نیوزیلندو هی تریش.

ولایتانی عہد رہی:

هه‌ڕچه‌نده له زۆر ولاتاندا ڕووبار که‌مه به‌لام توانایان مام ناوه‌ندیه له په‌یداکردنی وزه‌ی کارۆئاویدا به‌تایبه‌تی له‌و ناوچانه‌دا که باری سروشت و ئابووری له باره‌ وه‌ک کوردستانی عیراق و میسر و لوبنان و جه‌زائیر و مه‌غریب. بوونی سه‌رچاوه‌کانی تری وزه‌ وه‌ک نه‌وت و گازی سروشتی وای کردوه که وه‌به‌ره‌ینانی هه‌یزی ئاو تا ڕاده‌یه‌کی دیاریکراو بێت. زۆربه‌ی ئه‌و کاره‌بایه‌ی له‌و ولاتانه‌دا به‌کاردیت له‌ چه‌شنی که‌رمه‌ کاره‌بایه‌ که پشت به‌ نه‌وت و گازی سروشت ده‌به‌ستیت پۆ دروستکردنی کاره‌با.

نەخشەى ژمارە (۱۸)
نەخشەى دابەشکردنى ھىترى کارەبا لە جىھاندا

جوارەم - گازى سروشت

کاتىک پایەى گازى سروشتى دەرکەوت کە وای لى ھات گاز رکابەرایەتییەکی بەھىترى سەرچاوەکانى تری وزە بکات پاش ئەودەى جیھان شارەزای بوو لە زۆر شتیشدا بەکار دەھات. سەرەرای ئەودەى سەرچاوەیەکی گرنە لە سەرچاوەکانى سووتەمەنى کە وزەییەکی گەرمايى ئیجگار دەدات و بۆ بەکارھێنانیش پاک و تەمیزە و بەئاسانىش دەر دەھێنرێت، ھەرەھا بە مادەییەکی بنەرەتیش دادەنرێت لە پێشەسازی پترۆکیمیایى پەیندا. خواستیش زیاد بوو بەشیوەیەکی ئیجگار گەرە لەسەر گاز بەجۆرێکی ئەوتۆ کە لەم سالانەى دواییدا وزەى گازى بەکاربراو گەیشتە (۲۰٪) ی وزەى بەکاربراو لە جیھاندا.

گرنگترین نهو بوارانهی که تیتیدا به کاردیت:

ئ - بۆ به کارهیتانی ناومال، وه به باشتترین جوۆی سووته مهنی دادنه ریت وه به زۆریش بۆ خۆراک لێنان و سارد کردنه وه و گهرم کردنه وه به کاردیت وه له کاتی کارکردندا هیچ جوۆه خلتیهک به جی ناهیتیت. به ئاسانیش به کار دههینریت و دهستی به سهردا دهگیریت.

ب - له بواړی پیشه سازیدا به ربه ره کانی خه لووز و نهوت دهکات بۆ به کارهیتان وهک سووته مه نیه کی به که لک. چونکه توانای زیاد کردنی به ره همداری کوره زیاد دهکات. ئه مهش وای لیکرد به شدار بیت له ده رهیتانی وزه ی کاره باداو ههروه ها له پیشه سازی کانزا و پالاوتن و کاغهز و ههروه ها له پیشه سازی چیمه نتۆدا.

به لام هاتنه کایه ی له بواړی پیشه سازیدا به تایبه تی پیتروکی میاوی بایه ختیکی تری داییه، ئه ویش ئه وه یه به که رهسته یه کی بنه رته ی دادنه ریت له پیشه سازی په یین و ئه مۆنیا و هایدرۆجین و ئیسپرتۆی مه ثیلی و ئۆکسیدی کاربون و هتد.

دابه شبوونی جوگرافیایی ناوچه کانی به ره هم هیتانی گاز له جیهاندا:

مروّف له کۆنترین سه ده وه گازی سروشتی زانیوه کاتیک له درزو که له بهری زهوییه وه هاتۆته ده ره وه. وهک له کانه کانی که رکوک له ناوچه ی باباگورگور، ههروه ها له ئیران و روسیای فیدرال و جه زائیریش. گازی سروشت له زۆر ناوچه ی جیهاندا هه یه. پاشه که وتی له جیهاندا دادنه ریت به نزیکه ی (۱۵۰) ملیار ته نی سیجا.

وتنی ژماره (۵۴) سووتانی
گازی سروشتی له عێراق

ژماره ی نهو دهوله تانه ی گازی سروشت

بەرھەم دینن دادەنرین بە پەنجە دەوڵەت لە ھەموو کیشوەکاندا. لەم سالانەى دواییدا بەرھەمی جیھان زیادى کرد لەبەرئەوھى خواست لەسەر گاز زیاتر بوو بەتیکرای لە (۲۵٪) لە ماوھى دە سالدا (۱۹۶۱ - ۱۹۷۱). لە سالى ۱۹۹۶یشدا بەرھەمی گەیشتە زۆرتر (۲) ملیار م، (واتا ھاوتای ۱۴۱۰ ملیۆن تەن نەوت). ئەو ھۆنوتیانەى بەکاردین لە گۆرینی گاز بۆشلەو گواستەوھى بەھۆى لولەوھى یاخود پاپۆرى گواستەوھى یارمەتى ئەوھیدا بەکارھێنان و گواستەوھى بلاوبییتەوھى لە ناوچە دوورەکانى گۆى زەویدا.

پینچەم - وزەى خۆر:

خۆر بایەخىكى گەورەى ھەيە لە ژيانى مرۆف و پرووھک و ئازەلدا، ئەگەر خۆر نەبوايە ئەم ژيانەش پىك نەدەھات. وزەى خۆر لە كۆنەوھى بەکارھێنراوھ، ئەغریقەكان بۆ روناككردنەوھى پەرستگای (دلفى) لە یۆنان بەكاربان ھیناوە، ھەروەھا ئەرخەمیدس ئاوینەى روچالى بەکارھیناوە بۆ كۆكردنەوھى تیشكى خۆر، گەلە كەشتى رۆمانیەكانى پى بسوتین، تا ئیستا لىكۆلینەوھى ھەيە بۆ كەلك وەرگرتن لە تیشكى خۆر، خۆر وزەيەكى گەورەى لى پەیدا دەبیت وە

وێنەى ژمارە (۵۵) وزەى خۆر

بری تیشکدانەوێ خۆر کە پیتۆستی جیهان پر بکاتەوێ بۆ مەبەستی بەرھەمھێنانی وزە دەگاتە ۰,۰۱٪ لە تیکرای ئەو ووزەییە، سەیر نییە کە چەند دەوڵەتێک زیاتر بایەخ بەدەن بە گەران بەدوای ئەو ھۆ ھونەری و ئابوورییانەدا کە بۆ بەکارھێنانی وزە خۆر پیتۆستە، بەلام ئەو بوجە و پرۆگرامە کە دەوڵەتە پیشەسازییە گەورەکانی وەک وڵاتە یەكگرتووکانی ئەمەریکا و روسیا و فەرەنسا و ئەڵمانیا و ئۆسترالیا و بەلجیک و ھۆڵەندا و دانیمارک و یابان بۆ ئەم مەبەستە تەرخانیان کردووە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ بەردەوام دەبێت. ئەمەش مانای ئەوە نییە کە ئیستا وزە خۆر نەخراوەتە کار، بەڵکو کۆرە کە پشت بەخۆر دەبەستێت بەکار دەھێنرێت بۆ دروستکردنی خۆراک و گەرمکردن و ساردکردن و دلوپاندنی ئاو.

وڵاتە تازە پێگەیشتووکان بەختەوێ کە تیشکی خۆریان زۆرە شان بەشانی سەرچاوەکانی تری وزە. بەلام بەکارھێنانی زۆر کەمە چونکە پیتۆستی بە سەرمايەیی زۆر ھەییە و لەلایەکی تریشەوێ ئەو دەوڵەتانە ئیستا پیتۆستیان بە ووزەیی خۆر نییە.

شەشەم- وزەیی زەرە (وزەیی ئەتۆمی):

زاناکان بەردەوامن لە لیکۆلینەویدا بۆ دۆزینەوێ سەرچاوەیی وزەیی نوێ، بۆ ئەوێ شوێنی ئەو سەرچاوانە بگرتەوێ کە لەبن دین و نامین. ئەو ماوەییە کە مەرۆف وزەیی ئەتۆم (زەرەیی) زانی دەگەریتەوێ بۆ (۴۰) سال پێش ئیستا، کاتی ئەوێ زانرا کە چۆن ھێز بەدەست دێت لە (ئەتۆم) زەرەو چۆنیش دەستی بەسەردا دەگیرێت. لە کەرتبۆونی زەرە ووزەییەکی گەرمی گەورە پەیدا دەبێت ئەگەر بەراورد بکەیت لەگەڵ سەرچاوەکانی تردا بۆ نمونە. ئەو گەرمییە پەیدا دەبێت لە کیلوگرامێک خەلۆزی باش دەگاتە نزیکەی ۸۰۰ کیلو/سوعرەیی گەرمی بەلام ئەو ووزەیی لە تیکدان و وێران کردنی کیلوگرامێک یۆرانیۆم

پهیدا دهبیټ (۲,۵) ملیۆن جار زیاتره، وه بههۆی ئەم خاسیه تانه وه وزه ی زهړه بایه ختیکی گه وړه ی پێ دراوه له لایهن دهوله ته گه وړه کانه وه به جوړتیک که ئەم وزه یاریده دهره تازه یه که له سالی ۱۹۷۴ دا (۱٪) ی ووزه ی ده گرتنه وه، له سالی ۱۹۸۴ دا زیادی کرد تا نزیکه ی (۴٪). وزه ی بنکه کانی (محطات) کاره بای زهړی که له سالی ۱۹۷۲ دا ته نیا ۸۴۲۰۰ میگاوات بوو، له سالی ۱۹۸۴ دا گه یشته ۹۱۰۰۰ میگاوات له هه موو جیهاندا، واتا له ماوه ی سی سالد له ۵٪ زیادی کرد.

ولاته یه کگرتووه کانی ئەمه ریکا نزیکه ی له (۱۰٪) ی وزه ی جیهانی هه یه و روسیا و ئوکرانیا نزیکه ی له (۱۰٪) ی هه یه، به لام ژاپۆن و به ریتانیا هه ردو وکیان له (۹٪) یان هه یه وه چهند دهوله تیکی تره هه که زیاتر له هه ژده دهوله تن کووړه ی زهړه یان هه یه و هه ندیکی تریش ده یانه ویت ئەم کووړه یه دابه زریتن، گه رچی **تووشی گه لی کۆسپی هونه ری و ئابووری ده بن بۆ بهر هه مه یتانی ووزه ی زهړه**.

له و کۆسپانه ش به پیتکردنی یۆرانیۆمه که پاره ی زۆری تیده چیټ و به ئاسانیش خلته که ی له ناو ناچیټ، هه روها به ربه سستی ئەوهش بکه ن تیشکی زهړه که نه چیټه دهره وه چونکه ده بیته هۆی پیسکردنی ژینگه. ئەوه ی شایانی باسه یۆرانیۆم به ره گه زی سه ره کی داده نریت که به کار دیت له کووړه ی زهړه (ئه تۆم) دا.

هه روها له ره گه زه قوور سه کانی سروشته و پیکهاتنی به هه میشه یی له جوله ی بهرده وام و کهرت بووندا یه. گرن گترین کانه کانی یۆرانیۆم ده که ونه نزیک روبراری (مه که نزی) له که نه دا و روبراری (کۆلۆرادۆ) له ئەمه ریکا وه له سه رووی سیبیریا، وهه ریمی (شایا) له (کۆنگۆی دیموکراتی) و له ولاتی میسر، هه روها له نه مساو سویدو نه رویج و خواری ئەفه ریکا و به رازیل و پورتوگال و گه لیکی تریش له دهوله ته کانی جیهان.

به شی پینجه م کانزاو کانزاکاری

سامانه کانزاییه کان به شیوهی که رستهی خاو له توپژالی زهویدا ههن و قورساییه که یان به نیوهی قورسایی پیکهاتووی توپژالی زهوی داده نریت و به شیوهی که کی ناریک به سهر ولات و ناوچه جیاوازه کاندا دابه شبوون. دروستبوون و پیکهاتنی کانزاکان له سروشتدا پشت به بارو شوینه واری دیاریکراوه ده به ستن. پیکهاتنی جیولوجی به هوبه کی سهره کی ده ژمیریت بو بوونی جوړو بری نهو کانزاییانه کی که له وانیه هه بن، هه روه ها جوړی نهو به ردانه کی پرووی زهویان داپوشیوه هوبه کی کاریگهرن له م بواره دا. بو نمونه نهو ناوچانه کی له به ردی نیشتهو پیک هاتوون (خه لوز و نهوت) یان تیدا زوره، له کاتیکدا کانزا سهره کییه کانی وهک ئاسن و مس لهو ناوچانه دا زورن که به ردی ئاگرینیان تیدا زوره، که چی زیر و زیوو قورقوشم لهو ناوچانه دا ههن که له به ردی گوړراو و نیشتهو پیکهاتوون.

کیمیازانه کان کانزا به سامانیک کی سروشتی هاو توخم داده نین که بنه ماکه کی بریتیه له دوو توخم یان زیاتر که نائندامین و توپژالی زهوی پیکه ده یین. سووربوون له سهر نه م پیناسه یه هه ندیک کانزای ناسراوی وهک خه لوزو نهوت و فوسفات له کومه له کی کانزاکان و ده رده نیت، که چی به پیتی نه م پیناسه یه ئاو به یه کییک له کانزاکان داده نی. به لام نهوانه کی کانزا ده رده هیین خوبان به م پیناسه یه وه نابه ستنه وه و داده نین که ههر ماده یه ک توپژالی زهوی پیک بینیت و له چوارچیوهی بازرگانیدا به کار به یینریت کانزایه. هه روه ها ههر ماده یه ک که له ناو جهرگه کی زهوی یان له سهر پرووی زهوی ده به یینریت بو م به سستی که لک و هرگرتن لییان و لهو به ردانه کی که له ناو

زهويدان، يان دهوريان داوه به كانزا داده نرين. به ردیش بریتیه له تیکه لیکي سروشتی که له دوو کانزا یان زیاتر پیک هاتووه و دهشکریت به سی جور: ناگرین و نیشتوو و گوړاو بریتین له به شیک له تویتالی زهوی له کانزایه ک یان کومه له کانزایه ک پیک دین به هیندی پتویست به شپوهیه کی تابووری به کار دهه نرین له بارو دویکی ته وتو که له گهل کرداری به کارهیتاندا بگونجی.

دابه شپوون و کوبونه وهی کانزای خاو له تویتالی زهوی له هندیک لای جیهاندا به چند هویه که وه بهندن، گرنگترینیان:

۱- تهمه نی بهردو میژوو جیولجیه کی:

به رده زور کونه کان گه لیک کانزایان تیدایه که له پیکهاتووی به رده نوییه کاندایه دی ناکرین. بو نمونه، خه لوز له و بهردانه دا هیه که له چاخی خه لوزیدا هه بوون، له کاتیکدا نهوت له ناوچهی به رده نیشتوو نوییه کاندایه دست ده که ویت و مروث ناتوانیت له و ناوچانهی نهوتیان تیدایه بو خه لوز بگه ریت

۲- بهرد به جوولهی تویتالی زهوی و دامالران کاری تی دهکرت:

(کارتیکردنی دامالران و جوولهی تویتالی زهوی له بهرده کان).

وا زانراوه که هه ندی بهرد به شپوهیه کی ئاسوی له قوولایی ئوقیانوس و پروباره کاندایه نیشتون، له ته نجامی جوولاندنی هه مه جوړی زهوی (ئینجا ته م جوولهیه پیچاوپیچی بیت یان شکاوهی) هندیک له به شه کانی تویتالی زهویان بهر زکردوته وه و هندیکی تریشیان نزم کردوته وه، جا له کاتی بهر زبوونه ودها بهرده کانی ناو جهرگه ی زهوی له ناوه وه بهر زده بنه وه و ته گه ر ته و بهردانه تووشی هو ی دامالران هاتن، ته و بهرده کانی ناوه وه له پرووی زهوی نزیک ده بنه وه، یان له سهر پرووی زهوی دهرده که ون و دهن به سه رچاوه بو گه لیک کانزای به سوود. نمونه ش بو ته مه ته و ناوچه به ناوبانگانه ن که کانزایان تیدا دهرده هیتریت له چیا ی ئورال.

۳- ئاۋوھەوا:

ئاۋوھەوا دەۋرىكى بالاي لە دۆزىنەۋەي كانزادا ھەيە. ئەو شۆينانەي كە ئىستا خەلۋوزبان زۆرە لە كۆندا ئاۋوھەوايەكى نىمچە گەرمى باراناۋى (نىمچە يەكسانى) ھەبوۋە كە بۆتە ھۆي گەشە كەردنى ئەو جەنگەل و دارستانانەي بوون بەژىر نىشتوۋەكاندا و بەتتپەربوونى چەرخىكى زۆر بوون بەبەرد و خەلۋوزى بەردىنيان دروست كەردوۋە، بەلام ئەو ناۋچانەي كە زۆر وشكن، ئاۋوھەوا يارمەتى داۋە بۆ پىكھاتنى عەمارى گەورەي **نيتراتى سۇديۇم**، ئەو خوييەي كە لە ئاۋدا دەتۆتتەۋە و ئەگەر چىنەكانى لەو ناۋچانەدا بدۆزرانايەتەۋە كە بارانيان زۆرە، دەمىك بوو لە ئاۋدا تۈابوونەۋە. باشتىن نمونەش بۆ بوونى نيترات لە ناۋچە بىابانەكانى (شىلى و پىرۇ)ن.

كانزاكارى:

بەدەرھىنانى كانزاي ناو جەرگەي زەۋى دەگوتىت (پىشەي كانزاكارى)،
ئەمەش دەگەرپىتەۋە بۆ چاخەكانى پىش مىژوو كاتى كە ئادەمىزاد خەرىكى كانزاكارى بوو بۆ دروستكەردنى پىتوبىستىيەكانى خۆي و يەكەم كانزاش كە سەرنجى ئادەمىزادى راكىشاۋە زىر بوۋە كە لە ژيانى كەردارى خۇيدا سوۋدى لى ۋەرنەگرتوۋە، و لە دوايدا كانزاي مىسى ناسىۋە، ئىنجا تەنەكە دۆزرايەۋە و كارتىكەردنى كانزا لە ژيانى مەۋقدا بە ئاشكرا دەرگەوت و ورده ورده بۆ دروستكەردنى چەك و قاپ و قاچاخ و كاسەو كەۋچك بەكارى ھىناون. چاخەكانى پىشكەۋتنى مەۋق بەناۋى ئەو كانزاينەۋە ناۋنراۋە كە بەكارھىنراون. كانزا بەردەوام دەۋرىكى بالاي لە ژيانى مەۋقدا

ۋىتەي ۋمارە (۵۶)

بینیوه، تا وای لی هات له کاتی ئیستادا پیتوستره له جاران و مروث دهستی کرد به بهرهمههیتانی کانزای تهوتۆ که له مه و بهر نه یناسیون و له پیشه سازیه گه شه کردوو دهکی به کاری هیتان.

ئهو بنچینهی له کانزاکاریدا پشتیان پی ده به ستریت:

دهتوانین له کرداری کانزاکاریدا په نجه بو دوو بنچینه راکیشین:

۱- ئه و نیشانه سروشتییانهی که له کانزا خاوه کانی ژیر زه ویدا هه ن، ئه مه ش ریگهی به کارهیتان و دهرهیتانی ئه م کانزایانه دیاری ده کات، ههروه ها کار ده کاته سه ر پو له تی مروثیش له ریگهی گواستنه وه و کارگه و خانووه کانه وه ... هتد.

۲- نرخه ئابووری کانزا خاوه کان، ئه مه ش شوینی پیکهیتانه کانزاییه کان ریژهی کانزاکه له خاوه که دا و بری ئه و کانزاییه که هه یه ده گریته وه. ئه مه سه ره پای چه ند هۆبه کی تری وه کو ئاسانی به کارهیتان و داواکردنی کانزاکه و ئاسانی گواستنه وه و هۆبه کانی تر.

ریگه کانی کانزاکاری:

ریگهی کانزاکاری پشت به چه شنی کانزاکه و پیشکه وتنی هونه ری کانزایی و پیشه سازیه وه ده به ستی. هه ندی کانزا بو دهرهیتانیان له ناو جه رگهی زهوی پیتوستیان به چه ند ریگه یه کی ئالۆز و گران هه یه، به لام هه ندیکی تریان ته نها پیتوستییان به کرداری ئاسان هه یه بو دهرهیتانیان.

گرنگترین ئه و ریگه نه ش که به کارهیتراون ئه مانه ن:

۱- ریگهی کانزاکاری له و کانانهی که کراوه ن:

(شپوازی کانزاکاری له کانه کراوه کان)

ئه گه ر کانزا خاوه که له پرووی زهوییه وه نزیکبوو، باشتترین ریگه بو کانزاکاری بریتیه له لابردهی چینه کانی سه ره وهی تویتالی زهوی و هه ولدان بو

و ده به رهښانې كانزا خاوه كه. هم ريگه يه ش له زور ناوچه ي جيهاندا په يړه و كراوه و به ريگه يه كي تابووريش داده نريت چونكه خه رجي به ره هم هينان كه متره و هيچي ناوټ ته نيا مه كينه و ناميري تايبه تي نه بيت بو لاداني چينه كاني سه ره وه ي توټالتي زه وي. باشتري نمونه ش بو ته وه كانزا كاريي ئاسنه له ناوچه ي (ميساپي) له ولاته يه كگرتووه كان كه ده كه ويته روژناو اي ده رباچه ي سويه ربور كه پټكها توه ئاسنه كان له رووي زه وييه وه زور قوول نين، هه روه ها ناوچه ي (كيريونا جلقاري) له سوبد و (كريشوري روج) له ئوكرانيا. ته مه ش ماناي ته وه نييه كه هم ريگايه تايبه ته به كانزا كاريي ئاسنه وه، به لكو بو ده رهښانې كانزا كاني ترش به كارديت و ه كو مس، هه روه ها له ده رهښانې خه لوو زيشدا په يړه و ده كريت.

۲- كانزا كاري به شتوازي بيړي قووله وه:

هم ريگه يه ش له و ناوچانه دا به كارد ده نريت كه كانزا نيشتووه كان له رووي توټالتي زه وييه وه دوورن، بويه بيړي قوول هه لده كه نريت كه هه ندي جار ده گاته (۳) كم، و ه كو كانه كاني (رند) بو زير له باشووري ته فريقاو كانه زيره كاني (ميسور) له هيندستان كه قوولا بيان ده گاته (۳۰۰۰) م. گه ليك كانزا به م ريگه يه ده رده هينرين و نزيكه ي ۸۰٪ ي خه لوو زي ولاته يه كگرتووه كان به م ريگه ي ده رده هينريت.

هه رچه نده كه هم ريگه يه زوري تي ده چيت، چونكه پټوبستي به هو ي به ره مه هيناني گه وره و زور ده بيت، به لام چهند خاسيه تيكي تري هه يه، له وانه، ده توانريت له هه موو باريكي ئاووه وادا ده ره هينريت، به پټچه وانه ي ريگه كه ي تر كه باري سروشتي سنووري بو داده نيت.

۳- شتوازي كانزا پوخته كردن له پټكها توه نيشتووه كاندا:

به ريگه يه كي ئاسان و كوڼ دپته دي، نه سه رمايه كي زور و نه ناميري

تایبه تی و ئالۆزیشی دهویتی، به لکۆ له زۆر کاتدا پێویستی به وه ههیه که پرووی ئاوێکی به خوری تی بکریت تا کار بکاته سهڕ ورد بوونی نیشتهوهکانی و پالیان پتوه بنیت بۆ بهنداویک که ماوهی نیشتهیان دهدات، ئینجا کانزاکه که له سهڕ یهک ده نیشی و له پشت بهنداوه که وه کۆ دهکریته وه. ئه و کانزایانهش که بهم رێگهیه پوخته دهکرین: زیر و ته نه که و پلاتین و ئه لماس و هی ترن. ئه م رێگهیه له گه لێک ناوچهی جیهاندا به کار دههینریت و نزیکه ی ۱۰٪ ی زیری جیهان بهم رێگهیه ده رده هینریت ههروه ها پلاتینیش.

ئه و هۆیانه ی کار دهکهنه سهڕ وه به رهیتانی کانزا:

هۆی جیۆلۆجی و جوگرافیایی به پادهیه کی زۆر کار دهکهنه سهڕ دیار بکردنی جوړ و ناوچه ی ئه و کانزایانه ی به که لکی وه به رهیتان دین، به لām لیته دا باری مروفت که په یوه ندیی به کانزا به ره مه هیتانه وه ههیه، گرنگیه که ی له هۆیه کانی پیشه وه که متر نییه، وهک پیشکه وتنی ته کنۆلۆجی و سه رمایه و بازار و سیاسه تی ده وله تان و شتی تر. به شیوه یه کی گشتی ده توانین له به ره مه هیتانی کانزادا ده ستنیشانی گرنگترین هۆیه کاریگه ره کان بکهین:

۱- قهباره ی نیشته وه کان و رێژه ی کانزاد له خاوه که دا:

رێژه ی کانزاو پاکیه که ی به پاده ی برهوی وه به رهیتانی دیاری دهکریت چونکه پله ههیه بۆ باشی کانی کانزاکان. کان ههیه پله ی زۆر به رزه وهکو ئه و کانه ئاسانه ی که رێژه ی کانزا له خاوه که یاندا له ۵۰٪ زیاتره و مس له نیوان ۱-۵٪ و زیر له ۱-۰.۰۰۰۴، به لām ئه گه ر رێژه که له مه که متر بوو، ئه و کانزاکه له پرووی ئابوورییه وه به نرخدار دانانریت و ولات ناچار دهکات که له جیاتی ئه وه ی به ره مه می بیتی، له ده ره وه بیهیتی.

۲- دووری مادده خاوه که له پرووی زهوییه وه:

دهرهینانی کانزا له کانه قووله کاندازوړتری تیدهچی له چاو ودهرهینانی
ئو کانزایانهی که له توپژاللی زهویدان، یان له توپژاللی زهوییه وه نریکن.

۳- شوینی جوگرافیا یی:

ئهم هوپه دهوړیکی دیار و بنهړتی له بهرهمهینانی کانزادا دهینیت.
کانزا ههپه به باشی شوینه که ی جیاده کریتته وه له باردی هوپ گواستنه وه و
کووونه وهی دانیشتون و نریکی له مهلبه نده کانی چالاکی پیشه سارییه وه،
هر وکو له هریمی میسر دا ههپه که سامانه کانزاییه کانی له دهشتی که ناری
که نداوی سوپس و دهشته که نارییه کانی دهریای سوور له دۆلی نیلدا. نریک
مهلبه نده کانی ناوهدانی و هوپ گواستنه وه کووونه ته وه. ههروه ها ناوچه کانی
ئاسن و کانه کانی خه لووز له ئینگلستان و رۆژئاوای ئه وروپادا. کانزای زور
دهوله مه ندیش ههپه که شوینه جوگرافیا ییه که ی یارمه تی ودهرهینانی نه داوه
وه کو کانزا خاوه کان له ولاتی کۆنگوی دیوکراتی (هه ریمی شابا) و زامبیا که
له که ناروه دوورن. هه ندی جار، هه ندیک کانه زیړ له م رپسایه دهرده چن،
چونکه بهرهم هینانه که ی تۆله ی ئو پارهی ش ده کاته وه که تی دهچیت.

۴- بوونی هوپ گواستنه وه:

رپگهی گواستنه وه به هوپه کی گرنگ داده نریت له دیاریکردنی توانای
ودهرهینانی کانزا له پرووی ئابوورییه وه، چونکه هه ندیک کانزا کیشیان
قورسه و قه باره یان گه وریه و که م بایه خن به گویره ی کیش و قه باره یان و
ههروه ها زۆربه ی کانزا فلزییه کان له کاتی پیشه سارییاند کیشیان گه لپیک که م
دهبیته وه، ئهمه ش دهبیته هوپ ئه وهی که زور مادده ی خا و بگوپزریته وه بۆ
ودهسته هینانی فلزیکی که م. له بهر ئهمه هوپ گواستنه وه دهوړیکی بالا له م
پرووه دهبینی. بوونی هوپ گواستنه وهی هه رزان و ئاسان به تایبه تی

گواستنه‌وهی ئاوی هانی و ده‌ره‌هینانی کازاکه ده‌دات و له‌وانه‌یه و ده‌ره‌هینانی به‌را‌ده‌ی ئاسانی گواستنه‌وه‌ی خاوه‌که‌یه‌وه به‌ند بیت. بۆ نمونه و ده‌ره‌هینانی کانه‌کانی خه‌لووزی مه‌نشو‌ریا بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر خرا‌نه پشت گو‌ی له‌به‌ر گواستنه‌وه‌ی خه‌لووزه‌که بۆ شو‌ینی به‌کار‌بر‌دنی زۆری تی ده‌چوو. هه‌روه‌ها هه‌مان شتیش ده‌گو‌تریت سه‌بار‌هت به‌ ئاسنی به‌رازیل که ته‌نیا پیش چه‌ند سالی‌ک ده‌ست کراوه به‌ به‌ره‌م هینانی.

۵- بوونی سه‌رمایه:

بی‌گومان سامانی کازا له‌ هه‌موو بواره چالاکیه ئابووریه‌کان زیاتر پێویستی به‌ سه‌رمایه‌ی زۆر و زه‌ودند هه‌یه، چونکه پێویستی به‌ کرداری زۆر خه‌رجی هه‌یه بۆ گه‌ران و پشکنین به‌دوای کازادا و ده‌ره‌هینانی له‌ کاته‌کاندا. زۆر جار پاره‌یه‌کی زۆر خه‌رج ده‌کریت بۆ گه‌ران به‌دوای کازادا پیش د‌نیایی پشکنینه‌که سه‌رکه‌وتوو نه‌بن.

سه‌رمایه‌ کارێکی زۆر گه‌وره‌ی هه‌بوو له‌وه‌ی کۆمپانیا مۆنه‌پۆله جیهانییه‌کان ده‌ست به‌سه‌ر سامانی کازای ده‌وله‌ته‌کانی جیهانی سییه‌م داب‌گرن و وه‌به‌ری بین، چونکه ئه‌و ده‌وله‌تانه تازه پێگه‌یشتوون و سه‌رمایه‌یه‌کی ته‌واویان نییه بۆ به‌ره‌مه‌هینانی سامانه کازاکانیان و هه‌موو شمان ئه‌وه ده‌زانین که چۆن و لا‌ته یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کان ده‌ستی به‌سه‌ر کازای هه‌ردوو ئه‌مه‌ریکا و هه‌ندی ده‌وله‌تی ئاسیا و ئه‌فریقا دا گرتوو‌ه.

۶- هۆی تر:

وه‌کو بوونی سه‌رچاوه‌ی وزه و سووته‌مه‌نی پێویست که‌وا هه‌ندی کازا پێویستییان به‌ کو‌کردنه‌وه و تواندنه‌وه و پالا‌وتن ده‌بی له‌ نزیک مه‌ل‌به‌نده‌کانی به‌ره‌مه‌هینانه‌وه. جگه له‌مه‌ش ئاووه‌ه‌وا ده‌وری خو‌ی ده‌بینی له‌ به‌ره‌مه‌هینانی

كانزادا كه هه‌ندى‌كيان ده‌كه‌ونه ناوچه سه‌هۆل‌به‌نده‌كان يان بى‌بابانه‌كان و وه‌به‌ره‌يتانيان گرانه.

هه‌روه‌ها برى يه‌ده‌گ كار ده‌كاته سه‌ر كردارى وه‌به‌ره‌يتانى كانزاکه، چونكه تا يه‌ده‌گى كانزاکه زياتر بى‌ت پتر كردارى به‌ره‌هم هيتان كۆده‌كاته‌وه. پى‌ويستى زۆرى جيهان بۆ كانزا پالى به‌ مرقۆقه‌وه ناوه كه كۆسپه سروشتى و ئابوورىيه‌كان نه‌هيتيت و كانه‌كانى بى‌بابان و دارستانه دووره‌كانى ده‌رده‌ست كردووه، ئه‌مه سه‌ره‌راى ده‌رده‌ست‌كردنى ئه‌و خاوانه‌ى كانزايان كه‌م تىدايه، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌ودى كه پيشه‌سازى پى‌ويستى پىيانه و يه‌ده‌گى هه‌لگىراوى ئه‌و كانزايانه‌ش روو له‌ كه‌مىيه.

چه‌شنه‌كانى كانزا:

كانزاكان به‌پىي ئه‌و بوارانەى بايه‌خ به‌ تۆژينه‌وه‌يان ده‌ده‌ن جيا ده‌كرينه‌وه. زه‌ويناس له‌ بنه‌رته‌دا بايه‌خ به‌مىژووى جىۆلۆجى كانزاكان و زانىنى خاسيه‌ته‌كانيان و بارى پىكهاتنيان ده‌دات، ئابوورىناسيش له‌ رىگه‌ى پيشاندان و داواكارى له‌سه‌ر كانزاکه و بازار و نرخه‌وه لىي ده‌تۆژيته‌وه، به‌لام جوگرافيناس بايه‌خ ده‌دات به‌ لىكۆلینه‌وه‌ى دابه‌شبوونى جوگرافىيى ئه‌و كانزايه‌و په‌يوه‌ندى ئه‌م دابه‌شبوونه به‌ ژيانى مرقۆقه‌وه.

كانزاكان زۆرن و به‌پىي ئه‌و بنچينه‌يه‌ى كه بۆ دابه‌شبوونيان وه‌رده‌گىريت لىك جياوازن، به‌تاييه‌تى ئه‌گه‌ر زانىمان كه ژماره‌يان زيادي‌كردووه و له‌كاتى ئىستادا گه‌يشتۆته‌ نزىكه‌ى (٧٥) كانزا. هه‌ندىك له‌و كانزايانه بايه‌خىكى زۆريان له‌ ژيانى مرقۆقا هه‌يه وه‌كو ئاسن و مس و پيشه‌سازى گه‌وره‌يان له‌م سه‌ده‌يه‌ى ئىستامان به‌ره‌و پيشه‌وه‌ بردووه، هه‌روه‌ها كانزاي سووته‌مه‌نى هه‌يه وه‌كو خه‌لۆوزو نه‌وت كه به‌شدارى ئه‌م پيشكه‌وتنه‌يان كردووه ئه‌ميش له‌ رىگه‌ى

به کارهینانیان وهک سه رچاوه بۆ ووز و که رهسته ی خاو بۆ پیشه سازی. کانش به پیتی ناسینیان له لایه ن مرۆقه وه و میژووی دهردهست کردنیان دابهش ده کرتن. هه یانه کۆن و مرۆف بۆ گه لێک جوړه پتووستی رۆژانه ی خۆی به کاری هیناون وهکو مس و ئاسن و قورقوشم، ههشیانه تازهن و دوا ی پیشکه وتنی به رفراوانی زانیاری بایه خیان دهرکه وتوو که مرۆف له بواری پیشه سازی و هونه ریدا دهستیکه وتوو وهکو نه له منیوم و مهنگه نیز و هی تر.

بۆ بهش به شکردنی کانشا کانش، به پیتی ئهرکی کانشا وه به کارهینانی بۆ نه هیشتنی پیداو یسته جوړ به جوړه کانی مرۆف دابهشیان دهکهن. بهم پیه دهوانین بهم شتویه دابهشیان بکهین:

۱- سووته مه نیی کانشا وهکو خه لوز به هه موو شتویه کانیه وه و ماده هایدروکاربونییه کان (نهوت و گازی سروشتی و خه لوز).

۲- کانشا فلزییه کان: هه موو ئه و کانشا یانه دهگریته وه که له به ره مه مهینانی فلزه کاند به کاردین و له کاتی پوخته کردنیشیاندا به وه جیاده کرتنه وه که نه رمن و بریسکه دارن و گهرمی و کاره باش باش دهگه یه نن. گرنگترینان:

ژ- خاوه کانی ئاسن.

ب- فلزه دارشته کان وهکو کروم و مهنگه نیز و نیکل و تهنگستن و هی تر.

ج- فلزه نائاسینه کان، گرنگترینیشیان مس و قورقوشم و زینک (توتیا) و ته نه که.

۳- کانشا نافلزییه کان و خوییه کان: وهکو گوگرد و گوگردیه کان و نیترا ته کان و فوسفاته کان و خوییه کانی پۆتاسیوم و مایکا وهی تر.

۴- بهرده به رخه کان، بهرده دهگمه نه کانش دهگریته وه وهکو ئه لماس که له بهر رهقی بۆ پیشه سازی ئامیره برنده کان به کار دههینریت، ههروه ها له پیشه سازی خشل و ئامرازی رازاندنه وهش به کار دیت، ئینجا فه یروژ و زوبه رجه د که ئه وانیش هه ر بۆ خشل دروستکردن به کاردیت.

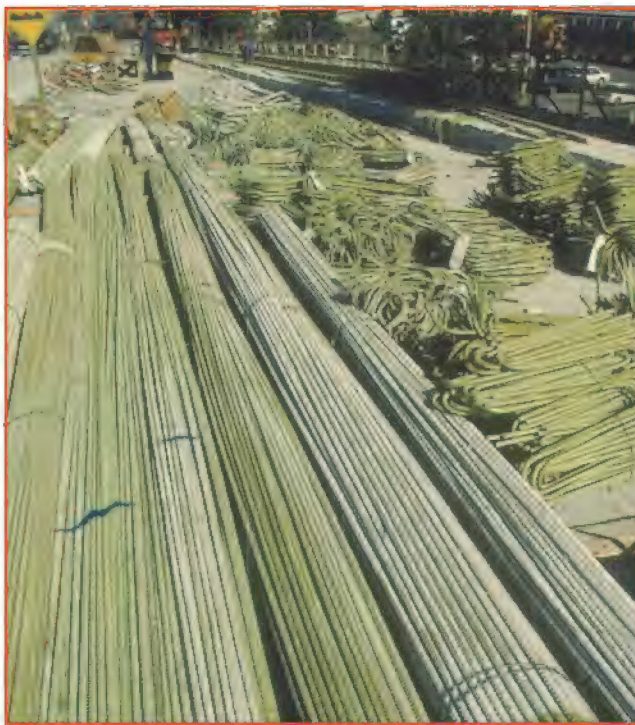
۵- بهرد: گرانیته و بهردی جیری و لمی و بازلت و نیس و هی تر دهگریته وه.

یه کهم- کانزا هلزییه کان:

چهند جوړه کانزایه ک ده گریته وه و له باسه که شمان ته نیا له سی کانزای
گرنگ ده دوپین که ته وانیش: (تاسن و مس و ته له منیوم)ن.

تاسن:

له کاتی ئیستاماندا له هه موو کانزاکان گرنگتره و له گه لیک پیشه سازی
گوپینکاری و دهره یناندا به مادده یه کی سهره کی داده نریت. گرنگی ته م
کانزایانه له و نیشانانه دهره که ویت که پتیاں جیاده کریته وه. تاسن
به شیوه یه کی فراوان له **چینه کانی توپزالی زویدا بلاووته وه** (۵٪ ی ته و
ماددانه ی که ته م توپکله ی لی پیک دین) و دهشتوانریت به **تاسانی له**
خاوه کانی تر پوخته بکریت و جیابکریته وه. هه روه ها تیکه کردنی **تاسن له گه ل**
کانزای تردا به تایبه تی کروم و مهنه نیز و نیکل وای لی ده کات که له
دروستکردنی دینه موو

مه کینه کانی سووتانی
ناوخبیدا و هی تردا به کار
بیټ، ته مه سهره رای ته وه ی
که **نرخه که ی نزمه و**
به تاسانیش ده توانریت ده ست
به سدر پاده ی په قیتییه که ی
دابگیری. تاسنی پوخت له
سروشتدا نییه، به لکو
به شیوه ی ئوکسید و
کاربونات و خاوی هه مه
چه شنه هه یه، گرنگه که یان:

وتندی ژماره (۵۷)

۱- ماگناتایت: پیتی دهلین ئاسنی مه گناتیس، خاویکی ره شه و ریژهی ئاسنه پوخته که ی (۷۲,۵٪) ی خاوه که یه تی. له رووی چاکییه وه ئه مه باشتربین جوړه. له سروشتدا که مه، له ناوچه ی به ردی ئاگرین و به ردی گۆراودا هه یه. مه لبه نده کانزا کاربیه کانی ده که ونه باکووری سوېده وه.

۲- هیماتایت: رهنکه که ی سووره، به ئوکسیدی ئاسن داده نریت ریژهی ئاسنه پوخته که ی ۷۰٪ ده بیت، خاوه کانی له ناو به رده نیشته و کاندایا بلاو بوونه ته وه و به زوړی له روسیای فیدرال و ولاته یه کگرتو وه کان و ئیسپانیا و ئه وروپای خوړه لاتدا ده ری ده یین.

۳- لیمونایت: رهنکه که ی له نیوان زه رد و قاوه ییدایه. رهنکی لمه که ی زه رد کردو وه و ریژهی ئاسنه که ی (۶۰٪) ده به شپوه ی توژیالی له ناو به رده نیشته و کاندایه. مه لبه نده گرنگه کانی ده که ونه ناوچه ی لوړین له فهره نسه.

۴- سیدرایت: کاربوناتی ئاسنیشی پی ده لین. که م بایه خه و ریژهی ئاسنه که ی له ۴۸٪ ده بی، خلته ی زوړه و به زوړی له خوړه لاتتی ئینگلته ره ده ری ده یین.

۵- پایرایت: ریژهی ئاسنه که ی نزیکه ی له ۴۲٪ ده بیت. چه شنیکه ی خراپ و به ده. خلته ی زوړه، گوگرد و مسی زوړ تیدایه، ئه م جوړه گوگردانی ئاسنه بو ده ره یینانی ترشی کبریتیک به کاردیت. خاوه کانی له ناوچه په ییدا بووه نوییه کانی جیهاندا بلاون.

چونیه تی پوخته کردنی ئاسن له خاوه کانیدا:

خاوه ئاسنه کان تی که ل به خه لووزی کوک و قیر ده کرتین و ده خرینه ناو فوه کوره زوړ گه رمه وه که پیتی ده لین کانزا توینه ره وه و ئاسنه که ی لی جیاده بیت ه وه و له بنی کوره که دا دهنیشیت و ئاسنه که له کونه کانی ژیر بنکه که یدا

وهرده گیریت. لهه قوناغه دا
پی ده لاین ئاسنی زهره (گل
ئاسن). ئهه چه شنه پوخت
نییه، خلتیه زوره، کاربون و
کبریت و فوسفوری تیدایه و
زور رهق نییه بۆدروستکردنی
ستوونی کارهباو بورپی ئاو به

وینهی ژماره (۵۸) کارگهی پولا دروستکردن

کاردیت. دواي پاکوی گل ئاسن لهه خلتانه رهقتره ده بیت و جیری پهیدا
دهکات و پی ده لاین ئاسنی گونجاو که بۆ ئاسنگه ری به کار ده هیئیت. جا
ئه گهر ریشه یه ک مه نگه نیزی تیکه ل بکریت و له خلتیه پاک بکریته وه پولا ی لی
پهیدا ده بیت، ئه مهش له هه موو جو ره کانی تر زیاتر به کاردیت چونکه زور رهقه.

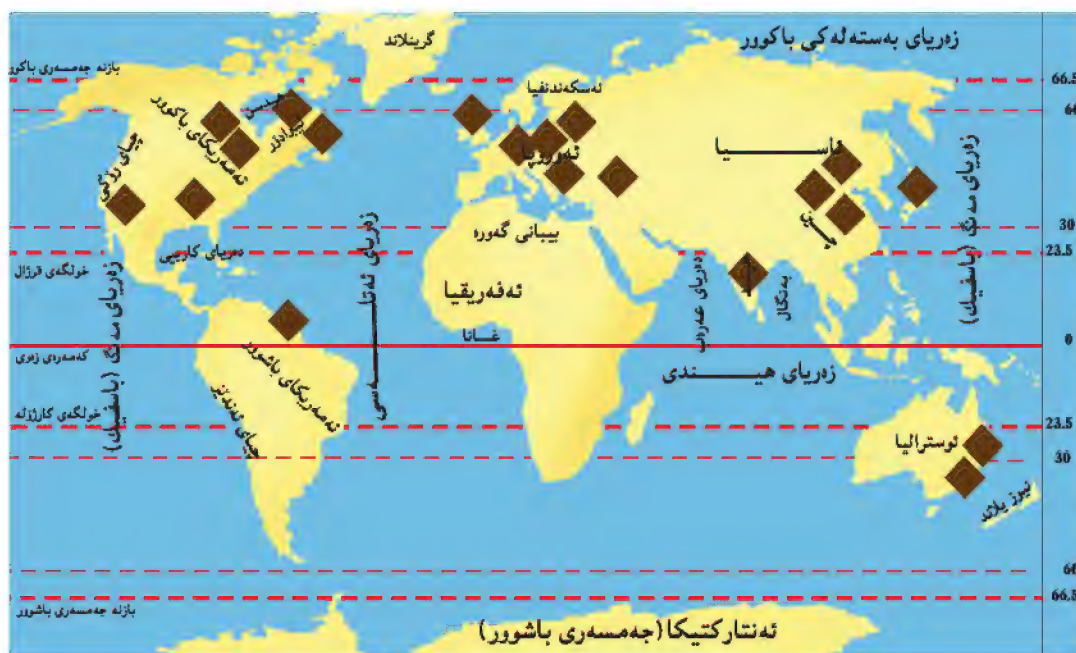
دابەش کردنی جوگرافیایی بهرهمهینانی ئاسن له جیهاندا:

بهرهمهینانی ئاسن له جیهاندا، له بهرئه وهی په یوهندی به رامیاری
دهوله تان و باری ئابووری ههیه، بۆ بهررز و نزمیه کی زور به خویه وه دیوه، له
کاتی جهنگدا زور ده بیت و له کاتی ئاشتیشدا کهم ده بیت، به لام له کاتی
ئێستادا بهرهمهینانی ئاسن زور بووه له سالی ۱۹۸۵ دا گه یشته نزیکه ی
۵۲۴ ملیون تهن.

ئهه بهرهمهینانهش سی ئه وهندی سالی ۱۹۵۳ یه که نزیکه ی ۱۵۷,۶
ملیون تۆن بووه، ئه مهش به هۆی ئه و گۆرانه زوره پیشه سازیه وه بووه که له
جیهاندا رووی دا. بهرهمه ی جیهان به سه ره هه موو کیشوهره کاندا دابهش
ده کریت، به لام نزیکه ی ۸۵٪ ی سه رجهمی بهرهمه که له کیشوهری ئه وروپا
و ئاسیا و ههردوو ئه مهریکا وه دیت، به تایبه تی روسیای فیدرال و ئوکرانیا و

ولاته یه کگرتووه کان نیوهی بهرهمی جیهانیان ههیه و نیوهکهی تری بهسهر دهوله تانی تر دا دابهش دهکرتیت.

ئهوهی شایه نی باسه ناوچه سه ره کییهکانی بهرهمهینانی ئاسن له جیهاندا له هه مان کاتدا ناوچهی بهرهمهینانی خهلووزی بهردیشن که پیشه سازی ئاسن پیداویستی. بهلام ولاته تازه پیگه یشتووه کان هیشتا نه چوونه قوناغی بهرهمهینانهوه، له چهند سالهی دوایدا نه بیت به هوئی کهمی کانهکانی ولاته پیشه سازی به گوره کانهوه زوری خواست و پیتوبستی جیهان بو ئاسن، بویه کانهکانی ئه فریقای خوړ ئاوا و ئه نزویلا دهردهست کراون و که نه داش چووه ریزی دهوله ته بهرهمهینهکان و واش چاوهروان دهکرتیت که ناوچهی تریش بچنه ناو نه خشی بهرهمهینانی جیهانییهوه و هه ندی دهوله تی گه شه ندهش بگرتیهوه که زهوییهکانیان یه دهگیکی زوری تیدایه وهکو هیندستان و بهرازیل به سه رنجدانی نه خشی که گرتین دهوله تی ئاسن بهرهم هینی جیهانیمان بو دهرده کهویت:

دهخشی (۱۹) دابهش کردنی جوگرافیایی بهرهمهینانی ئاسن له جیهاندا.

گرنگترین دەولەتە بەرھەمھێنەرەکانی ئاسن

۱. ھاوبەندى ولاتە سەرەخۆبەکان

ئ- ئۆكرانيا:

ناوچەى كرىقۆرى روج لە باشوورى ئۆكرانيا نزیكى كانە خەلۆوزەكانى **خەوزى دۆنتز**. ئەم ناوچەىە یەدەگىكى زۆرى تىدايە كە بەئەندازەى زیاتر لەیەك ملیار تۆن مەزەندە دەكریت. كارگەكانى خۆرھەلاتى ئەوروپا پشت بەو بەرھەمە دەبەستن، لەگەل كانە خەلۆزەكانى نیمچە دورگەى (قرم).

ب- روسیای فیدرال:

گرنگترین ناوچەكانى بەرھەمھێنانى بریتین لە ناوچە چىایەكانى ئۆرال ، مەزەندەى یەدەگەكەى لە ئاسنى خا و نزیكەى ۳۰۰ ملیون تۆن و خەرىكە چەشنە باشەكانى نامىنیت لەبەر ئەوەى كە لەدواى جەنگى جىھانى دووھەمەوہ زۆر وەبەردىت. بایەخى ئەم ناوچەىەش لەبەر ئەوہیە كە كەوتۆتە نزیك ناوچەى (ماگنىتۆكۆرسك) كە گرنگترین ناوچەى پىشەسازى ولاتە، ھەروەھا كانەكانى باشوورى خۆرئاواى مۆسكۆ، ئەو ناوچانەى كەوتوونەتە خۆرھەلاتى توركستان نزیكى **خەلۆوزەكانى كۆرنىتسك**، ھەرچەندە خاوەكانىشى زۆر چاك نین، بەلام گرنگن چونكە كەوتوونەتە نزیك كارگەكانى ناوچەى سىبىرىا.

ج- ناوچە پەراگەندەكان لە كازاغستان.

۲- ئوسترالىا:

بۆ بەرھەم ھێنانى ئاسن لە جىھاندا لە پلەى دووھەمدايە و سالى ۱۹۸۵ نزیكەى ۵۷ ملیۆن دەرھىناوہ، واتە ۱۱٪ ی بەرھەمى جىھانى. ئەم سەرکەوتنەش دەگەریتەوہ بۆ دۆزىنەوہى فراوان و خىراى خاوەكانى ئاسن لە ناوچە بەربلاوہكانى كىشوەرەكەدا.

۳- ولاتە يەكگرتووهكانى ئەمريكا:

ولاتە يەكگرتووهكانى ئەمريكا ھەموو سالتىك نزيكەى (۴۷) مليون تۆن وەبەردىننى (سالى ۱۹۸۵). بەلام پيش ئەو لە سالى ۱۹۶۹ دا (۵۲) مليون تۆنى بەرھەمھيئا. ئەم لە كورتيدانەش دەگەرپتەوہ بۆ بەكارھيئانى خاوەكانى ئاسن لە گەلىك ناوچەى جيهان بە پارەيەكى كەمتر لە بەكارھيئانى فلزەكانى ئەمريكا كە واى لە ئەمريكا كرددوہ ئاسن و پۆلا لە دەرەوہ بھيئى و لە پيشەسازىي خۆيدا پشتى پى بھەستى.

زۆريەى ئاسن بەرھەمھيئان دەكەويتە رۆژھەلاتى ولات، لەو شويانەى كە كانە خەلوزەكانيان لىيە و دانىشتوانيشى چر و پرن. ھەرەھا ھەندى كانى تريش لە بەشى خۆرئاواى ولاتەكەدا ھەن.

گرنگترين ناوچەكانى بەرھەمھيئان ئەمانەن:

ئ- كانەكانى ناوچەى دەرياچە گەورەكان: ئەم ناوچەيە ۴/۳ى بەرھەمھيئانى ئاسنى ولاتە يەكگرتووهكان پيىك دەھيئيت و بەزۆرى كانەكان دەكەونە نزيكى دەرياچەى (سوپەرپۆر)وہ خاوى ئەم ناوچەيە لە جۆرە باشەكانن و لە تووتالى روى زەوييەوہ زۆر نزيكن بە ئەستورى ۲۰۰ پى سەرەراى ريگەى گواستەوہى ئاوى ھەرزان بۆ گەياندى بۆ كارگە نزيكەكان.

ب- كانەكانى ولايەتى ئەلەباما: ۵- ۱۰٪ى بەرھەمى ولاتە يەكگرتووهكانى ئەمەريكاي لى دەردەھيئيت. كانەكانى لە نزيك شارى (پەرمەنگەھام)ى پيشەسازين. ھەندى خلتە لە بەرھەمەكانيدا ھەيە وەكو فوسفۆر بەلام لە بەر نزيكى لە كانە خەلوزەكانەوہ، بايەخيىكى زۆرى پەيدا كرددوہ.

ج- كانەكانى تر بە بەرھەمىكى كەم بەشداری دەكەن و لە ويلايەتى نيويورك و نيوجرسى و پەنسلفانيا و كاليفۆرنيا دا بلاو بوونەتەوہ. ھەرچەندە

ولایت یه کگرتووه کان له پله ی سییه م دیت له نیوان دهولته کانی جیهان له بهرهمه پینانی ئاسندا، له گهل تهووش نزیکه ی ۱/۳ ی به کار هینانی خوی له شه نزویلا و لیبیریا و کهنه دا و شیلی و پیروو به رازیلوه دهه پینیت و بو ته مهش هو ی گواستنه و دی گه وری دریا یی به کار دینیت.

۴- کهنه دا:

پاش دواکه و تنی بهرهمه می کانه کانی ولایت یه کگرتووه کان بایه خ به بهرهمه پینانی ئاسن درا له کهنه دا، ته مهش وای له کۆمپانیا قۆرخکاره کانی ته مه ریکا کرد که سه رمایه کانیا ن بخه نه کار بو بهرهمه پینانی خاوه کانی ئاسنی کهنه دا له سالی (۱۹۵۰) وه تا ۸۰٪ ی بهرهمه می کهنه دایان که وته ژیر رکیفه وه که له سالی ۱۹۶۸ دا، بهر له و دی ئوستورالیا پیش بکه ویت پله ی سییه می له جیهاندا وهرگرتوو.

ئاسن له سن ناوچه ی سه ره کیدا ده رده هینریت که ته وانیش ته مانهن.

ن- **باکووری خۆرهه لاتنی ناوچه ی ده ریاچه گه وره کان.** ته وه بوو له کاتی جهنگی

جیهانی دوو همداناسنی لی دۆزرایه وه و ئاسنه کهشی له جو ره باشه که یه.

ب- **دورگی نیوفاوندلاند** که ده که ویتته باکووری خۆرهه لاتنی ولاته وه له سه ر

که ناری زه ریا یی ته ته سی و کانه کانی تا کو ژیر زه ریا که به ته ستوری یه کی

زۆر درێژ بوونه ته وه زۆری بهرهمه کهشی له ریگه ی ده ریا وه بو ده ره وه

ده نیرریت.

ج- **ههروه ها له ناوچه ی (لیبرادۆر) یشدا** دیتته بهرهم که ده که ویتته خۆرئاوای

دورگی نیوفاوندلاند. زۆری خاوه ئاسنه کانی کهنه دا بو ولاته

یه کگرتووه کان و هه ندیک ده ولته ی ته وروپا ده نیرریت بو خسته کاری

پیشه سازی به سه ره کییه کانیا ن.

۵- چین:

چین بەتەنھا بەرھەمەکەى ۳/۱ ى بەرھەمى کیشوهرى ئاسىياىە و سالى ۱۹۹۲ گەيشتە نزىکەى ۷۵ مىليون تۆن و واش چاودەروان دەکرىت کە بەرھەمى بگاتە رادەيەک کە لەتەک قەوارەى پيشەسازىيە پيشکەوتوہکانيدا بگونجى. وەکو زانراویشە کە يەدەگىکى زۆرى ھەيە و زۆرىيە لە ناوچەى مەنشوریا و دۆلى يانگستى و بەشى باکوورى خۆرھەلاتى (پەکىن) دايە. زۆرىيە بەرھەمى ئاسن لە چيندا لە ناوچەى مەنشوریا و باکوورى خۆرھەلاتى ولاتەکەيدايە و خاوە ئاسنەکانيشى بەگشتى لە جۆرە باشەکانە.

۶- سوید:

کانەکانى سوید پەسەندن و زۆرىيە ئاسنە دەرھینراوہکەى لە جۆرى ماگنەتايەتە. بەرھەمەکەى دەگاتە نزىکەى ۵٪ ى بەرھەمى جىھانى و لە باکوورو ناوہراستى ولاتدا کوۆتەوہ. بەناوبانگترین کانەکانى باکور دەکەونە ناوچەى (کیرۆناجلفارى) کە زۆرىيە بەرھەمەکەى رەوانەى دەولتەکانى ئەوروپا دەکرىت لە رىگەى بەندەرى (نارٹک) ى نەروىجىيەوہ کە بەسەر زەرباي ئەتلەسيدا دەروانيەت. ئەو کوۆسپانەى کە دینە پيش کردارى کانزاکارى لەم ناوچەيەدا، نزمى پلەى گەرمايە چونکە دەکەويتە ناو بازنە پانەکانى باکوورەوہ، بەلام کانەکانى ناوہراست، زۆرىيە بەرھەمەکەيان بۆ پيداويستى پيشەسازىي ولات بەکار دەھینريەت.

۷- فەرەنسا:

زۆرىيە بەرھەمەکەى لە کانەکانى (لۆرین) و کانەکانى (نۆرماندى) دايە و تەنيا بەرھەمى کانەکانى (لۆرین) نزىکەى نيوہى بەرھەمى کیشوهرى ئەوروپا دەبيەت لە خاوى ئاسن و ئەم ناوچەيەش بە تۆرپک ھىلى گواستەوہى وشکانى و دەرپايى چاکەوہ بەيەکەوہ بەستراوہ، ئەستوورىي چينەکانى خاوە

ئاسنەکانی لە نیوان ۶۰ - ۱۲۰ پێ دەبیّت و هەندی بەرهەمی فەرەنسا دەنێردرێتە دەرەوە بۆ ولاتە هاوسێکانی.

۸- بەریتانیا:

بەرەمی ئاسن لە بەریتانیا پوو لە گەمیە چونکە لە کانزاکاریدا پیش دەولەتەکانی جیهان کەوتوو. گرتگترین ناوچەکانی ئاسن بەرهەمهێنان تێیدا ناوچە (کلیفلاند) ه لە بەشی باکووری خۆرەلاتی ولاتەکە و بەو جیا دەکرێتەو کە خاوەکانی نزیکي پووی زەوین، سەرەرای ئەوێ کە کەوتوونەتە نزیک نیشتووکانی خەلۆز لە ناوچە ی درم.

چەند دەولەتێکی تریش هەن لە جیهاندا کە ئاسن دەهێننە بەرهەم وەکو ئەلمانیا و هندستان و لیبیریا و قەنزویلا و هیتەر. وا چاوەروان دەکریت دووبارە ژاپۆن شوینێکی پیشکەوتووی هەبیّت لە دوا رۆژێکی نزیکدا لە بەرهەم هیانی ئاسن.

یەدەگی جیهانی خاوەکانی ئاسن:

ئاسان نییە بتوانین بە شیودیهکی راست و دروست و بەتەواوی مەزەندە ی یەدەگی جیهانی خاوەکانی ئاسن بکەین، چونکە هیشتا گەران و پشکنین و هەلکەندن دەربارە ی ئەم کانزایە لە پووبەرێکی فراوانی گۆی زەویدا نەکراوە.

شارەزایان بەزۆری یەدەگی جیهانی دەکەن بە دوو کۆمەڵەو، یەکەمیان یەدەگی دنیایی و دووهمیش ئەو یەدەگە ی کە لەوانە یە هەبیّت.

مەبەست لە یەدەگی دنیایی ئەو چەندیتییە کە دەتوانرێت لە کاتی ئیستادا بەکار بهێنرێت. بە لام یەدەگی چاوەروانکراو ئەو چەندیتییە کانزایە یە کە مەرجی سروشتی و ئابووری لەم کاتەدا تیدا نەپەخساوە و لەوانە یە لە دواڕۆژدا لە ئەنجامی پیشکەوتنی زانیاری و تەکنۆلۆجی دەرەست بکریت.

ئەوروپاي خۆرھەلات، بە تايبەتى روسيای فيدرال و ئۆكرانيا دەولەمەندترین ناوچەى جیھانە لە سوودی یەدەگى دۇنيایى ئاسندا و دواى ئەو ئەمریکای باکوور و باشوور دین. ھەرچەندە کیشوهرى ئەفریقا لە پرووی جیولۇجى یەوہ تەواو نہ پشکنراوہ، بەلام لە گەل ئەوہشدا یەدەگەکەى لە خاوى ئاسندا بە ٤٠٪ یەدەگى جیھانى مەزەندە دەکریت.

چەندیتی ئاسنى ناخى گۆى زەوى و ئەوہى کە ئیستا دۆزراوہتەوہ بەشى بەکار بردنى جیھان دەکات، بەلام ئەگەر ئەو زۆر بوونە تا کوتایى سەدەى ئیستا بەم تیکرایىهى ئیستای پروات، ئەوا بەرھەم ھینەکان ناچار دەبن ئەو خاوە بەرھەمبەین کە باشیہەکیان کەمتەرە. ئەوانەى کە لەپىزى یەدەگى چاوەروانکراودان و دەولەتە گەورەکان یارمەتى دەولەتە گەشەندەکان دەدەن بۆ گەران و پشکنین بە دواى خاوى ئاسندا کە لە ولاتەکانیدا ھەيە بۆ دابین کردنى خاوى پىویست بۆ ئەو پىشەسازىیانەى ھەیانە.

بازرگانیتی ئاسنى جیھانى:

ئاسن دەوریکى بالا لە بازرگانى نىوان ولاتاندا دەبینى و پىژەى ئەو خاوانەى لەم کاتەدا بە شداری چالاکیہەکانى دەکەن لە ٣٠٪ ی بەرھەمى جیھانى زیاترە و داواکاریش لە بنەپەندا لەسەر خاوە باشەکانە.

گرنگترین ھۆى سەرەكى ئەم چالاکیہە بازرگانىیانەش ئەمانەن:

ئ- کانەکان و بەرھەم ھینانى خاوەکان لەو ناوچانەدا ھەن کە ھىشتا پىتان نہناوہتە قۇناغى پىشکەوتنى پىشەسازى وەک ھەندىک لە دەولەتە تازەپىگەیشوہکان کە ناچار دەبن بەرھەمەکیان بۆ دەرەوہ بنیرن.

ب- بەشىکى زۆرى کانە ئاسنەکان دەکەونە ئەوناوچانەى کە مەرجى جیگیربوونى پىشەسازیان تیدا نییە وەکو ناوچەى دارستان و لىپەرەوارەکان و

پۆلە بازەکان، یان لەو ناوچانەى لە گانە خەلۆوزەو دەورن، بۆیە پتیبست دەکات کە بیگۆیزنەو بۆ ناوچەکانى دروستکاری.

ج- بازەرگانی ئاسن لە ولاتیکەو بۆ ولاتیکى تر لە چوار چیتەى کیشوهرى خۆیدا دەبیت، بۆ غوونە ئەلمانیا ئاسن لە قارەى ئەوروپاوە دەهینیت و ژاپۆنیش لە هندستان و مالیزیا لە ئاسیا دەهینیت. هەرودها بزووتنەوهرى بازەرگانی لە نیتوان کیشوهرەکانیشدا ههیه وەکو ناردنى خاوەکانى ئەفریقا بۆ کیشوهرى ئەمهریکا و بەم جۆرە دەتوانین ولاتەکانى جیهانى لە بازەرگانیى خاوەکانى ئاسن بە پتیبى ئەم کۆمەلانی جیا بکەینهو:

۱- ئەو ولاتانەى ئاسن لە دەرەو دەهین وەکو ولاتە یەگرتووەکانى ئەمهریکا و ئینگلیستان و ئەلمانیا و ژاپۆن بۆ پر کردنەوهرى پتیبستى پيشه سازیه پيشکەوتووەکانیان، ئەم ولاتانەش زیاتر لە $4/3$ ی داها تە بەرزەکانیان لە خاوەکانى ئاسن لە دەرەو دەهین.

۲- ئەو دەرەو تانەى ئاسن دەنیرنە دەرەو، وەکو ولاتەکانى عەرەب و فەرەنسا و کەنەدا و سوید و فەنزویلا و هى تر، چونکە ئەم ولاتانە ئاسنیان لە پتیبستى خۆیان زیاتر ههیه و بە $3/2$ ئاسن ناردنە دەرەوهرى جیهانى هاوبەشى دەکەن.

۲- مس:

دۆزینەوهرى مس دەگەریتەو بۆ پینج ههزار سال پيش زاین کە لە ناوچەى رۆژھەلات دۆزرایەو و دۆزینەوهرى بەسەرەتای چەرخیکى تازه دانراوە لە ژيانى مرقدا چونکە جیگای بەردى گرتهو لەو ئامرازانەى کە لە ژيانى رۆژانەدا بەکارى هیناون.

مس لەم کاتەى ئیستاماندا دەوریکى بالا لە پيشه سازیدا دەهینیت و بۆ

گرنگی له دواى ئاسن دیت، ئەو خاسیه تانهى مس ههیه تی وای لیکردوه
بایه خیکی زۆری هه بیت. مس تیکه لاو کردنی له گهڵ کانزاکانی تردا
 ئاسانه، ۴۰٪ ی بهرهمی جیهانی ئەم کانزایه دهچیتته ناو دروستکردنی
 تیکه له جیاوازه کان. برۆنز له تیکه لکردنی مس له گهڵ تهنه کهو مسی زهرد له
 ئەنجامی تیکه لکردنی له گهڵ تۆتیا دا بهرهم دههینریت، مس به وەش ناسراوه
 که گهیه نه ریکی باشه بۆ گهرمی و کارهبا و زۆر له باره بۆ لێدان و کشان و
 بهرگری داخوران و هۆبهکانی ئاووهه واش دهکات، سه ره پای ئەوهی که دهتوانرێ
 دوو باره بتوینریتتهوه، ئەمهش یاریده دهری پارستنی خاوهکانی ده دات. مس
 سه بارهت بهرپێژهی ئەو کانزایه ی که له خاوهکانی دا ههیه له گهڵ ئاسن
 جیاوازه. له کاتی کدا که پێژهی ئەم کانزایه بریتی بیت له ۱،۵ - ۲٪ ی
 خاوهکانی، ئەوا بهرهم هینانی له پرووی ئابوورییهوه باشه ئەمهش پێچهوانه ی
 ئاسنه که هه ندیک جار پێژهی کانزا له خاوهکاندا دهگاته ۴۸ - ۷۰٪ ئینجا
 دهلێن له پرووی ئابوورییهوه باشه. له بهر ئەوه پێوسته ده رهینانی خاوهکانی
 مس له کانه کانییهوه نزیک بیت پیش گواستنه وهی بۆ پرزگار بوون له خهرجی
 زۆری گواستنه وه. خاوهکانی مس له سروشتدا له دوو شتیه دان: کانزای فلزی له
 چهند ده ماریک یان چهند پۆرگیک یان خاوی په رش و بلاوی کانزاکه له
 ناوچه ی بهرده لانیکی فراوان و جارو باریش له ئەنجامی کرداری پوخته کردنی
 خاوهکانی مس کانزای گران به های وه کو زیو و زیر بهرهم دههینرین که بۆ
 پرکردنه وهی خهرجی کانزا ده رهینانه که سوودیان لێده بینریت.

چۆنیه تی پوخته کردنی مس:

که رهسته خاوهکانی مس دواى ده رهینانیان له ناوجه رگه ی زهوی به چهند
 قۆناغیکدا ده رۆن پیش ئەوهی بۆ پیشه سازی دهست بدهن.

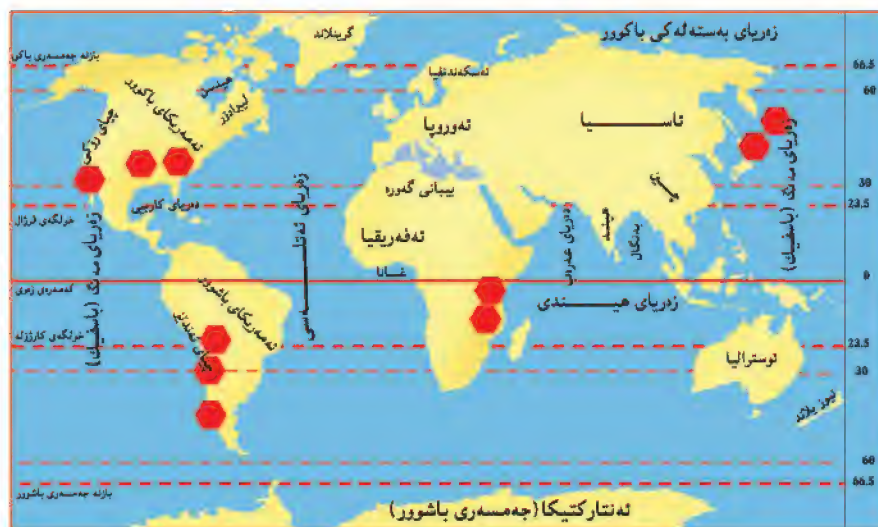
۱- پوخته کردنی فلزی مس له خلتەکان، ئەمەش بەھارینی فلزەکان دیتەدی، ئینجا ئاوێکی بە خوێ دەکرێتە سەر بۆ رامالینی ئەو خلتانەی کیشیان کەمە سووکترن و کانزاکەش دەنیشی. پاشان ئەو شتە زیادانەی رامالراون دووبارە دەھارپرێتەووە بۆ وەدەستھێنانی ئەو کانزایە تییدا ماوە. ئەم کردارە لە نزیک کانه کانهووە بە جی دەھێنریت.

۲- قۆناغی تواندەوہ: فلزەکانی مس دەتوێنرێنەووە و خلتە و شتە زیادەکانیان لێ جیا دەکرێتەووە، بە تایبەتی ئەوێ کە بە کانزاکەووە دەگیرسێتەووە. ئەم کردارەش لە نزیک کانه کان بە جی دەھێنریت بە مەرجیک سەرچاوەی ووزەي ھەبیت، ئینجا ئەم وزیە کارەبایی بیت یان خەلووزی بەردین.

۳- قۆناغی پالائوتن: پاش تواندەو، کانزای پالائوتە دەستگیر دەبیت کە بە ھۆی کارەباووە دە پالئوێریت. ئەم کردارەش لەو ناوچانەدا دەکریت کە سەرچاوەی ووزەي سەرەکییان تێدايە. بە تایبەتی کارەبا. بەم شێوہیە، پوخته کردنی کانزای پالائوتە پتووستی بە زۆر کرداری گران و دوور و درێژ ھەيە و تەنیا کانزایەکی کەم لەم کردارە دەست دەکەوێت.

دابەشکردنی جوگرافیایی بەرھەمی مس لە جیھاندا:

لە سەرەتای سەدەي بیستەمدا، بە ھۆی کارتێکردنی ھەردوو جەنگی جیھانییەووە، بەرھەمی مس پزوی لە زیادي کرد، ئەمەش بە ھۆی بەکار ھێنانی زۆری لە پیشەسازی جەنگیدا، ھەروەھا بڵاوبوونەووەي پیشەسازی کارەبایی کەزۆری لێ بەکار دەھێنریت وای کردووە کە برھوی زۆر بیت و بەرھەمھێنانی پزوی لە زیادي کرد، تا لە سالی ۱۹۹۵ دا گەیشتە (۹,۴۲) ملیۆن تۆن.

نخشه شماره (۲۰) دانشکردنی جغرافیایی بهرهمی مس له جیهاندا

له خوتندنه وهی نهخشه که وه تیپینی نه وه ده که یین که له وانه یه بهرهمی مس له چهند ناوچه یه کی دیاری کراودا له جیهاندا کۆبیتته وه، له ئه مه ریکای باکور و ناو راست و باشووری ئه فهریقیا و رۆژ ئاوا ئه مه ریکای باشوور. له روسیای فیدرالی ۴/۳ بهرهمی (مسی) تواده جیهانی تیدایه.

به لام دابهشکردنی بهرهم به سه ده و له ته کانی جیهاندا بهم شتیه یه:

۱- ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکا:

له بهرهم مهینانی مس له نیوان ولاتانی جیهاندا له پله ی یه که مدا دیت له سال ۱۹۹۵ دا بهرهمی گه یشته نزیکه ی (۱.۵) ملیون تۆن. ئه م بهرهمه ش بهرامبه ر نزیکه ی ۱۱٪ ی بهرهمی جیهانییه. **ویلایه تی مه شیکان** به ناو بانگترین ناوچه ی بهرهم مهینانه له ولاته یه کگرتوه کانی ئه مه ریکادا، به لام ته واه بوونی مس له ویدا بوو به هۆی گه ران به دوایدا له ناوچه کانی ترو ویلایه ته کانی رۆژئاوا دۆزرایه وه که به تیکه لای له گه ل کازاکانی ترده هیه،

وہ کو قورقوشم و مہنگہ نیز و زتیر. باشی و بہرہینانی کانزا لہ و ناوچانہ دا
دہگہ ریتہ و ہ بۆ پیشکە و تنی ریتگہی کانزاکاری تواندہ و ہ دامہ زرانندی ہیلے
ئاسن. ولاتہ یہ کگرتو و ہکانی ئەمەربکا ۱/۳ ی بہرہەمی مسی جیہانی
بہ کاردەبات.

۲- ژاپۆن:

ژاپۆن لہ نیوان ولاتانی جیہاندا لہ پلہی دووہمدا دیت و بہرہەمی
گەیشتہ نزیکہی (۱) ملیون، لہ ہەردوو دورگہی (ہۆکایدۆ و ہۆنشۆ)
دەردەہینریت.

۳- شیلی:

لہ سالی ۱۸۸۱ دا یہ کەم ولاتی جیہان بوو لہ مس بہرہەمہیناندا چونکہ
ہەر لہ کۆنہ و ہ خاوی مسی تیدا دۆزراوہ تەوہ. ہیندیہ سوورہکان کہ
دانیشتوانی رەسەنی ولاتە کەن مسیان ناسیوہ پاشان ئیسپانیہکان کاتی
ولاتە کەیان داگیرکرد ناسیویانہ.

شیلی ئیستا لہ نیوان ولاتانی جیہان لہ بہرہەم ہینانی مسدا پلہی
سپیہمی وەرگرتوہ. لہ سالی ۱۹۹۵ دا بہرہەمەکە ی گەیشتہ ۶۹۲ ہزار
تۆن. کانہ مسەکانی دہکەونہ بەشی با کوور و ناوہراستی ولاتە کە و بہ
ناوبانگترینی کانہ کانیشی دہکەونہ باکوور لہ بناری خۆرئاوای شاخەکانی
ئەندیز کہ بہ دەولەمەندترین کانی جیہان دەرژمیریت و ریتہی کانزا لہ
خاوەکاندا دہگاتہ ۲٪ ہەر و ہا کانہکانی باشووری سانتیاگو لہ چیا ی ئەندیز
کہ بۆ کرداری پالاوتن سوود لہو کارہبایہ وەر دہگرن کہ لہ تاڭگہ ئاوہکانی.
ناوچەہ کی گرنگی تر دہکەویتہ بیابانی ئەتەگاما. و بہرہینانی کانہ
مسیہکانی شیلی کۆمپانیا قورخکارہکانی ئەمەریکی و فەرہنسای و
ئینگلیزی و بہەری دین.

و زۆریه‌ی به‌ره‌مه‌که‌ش ده‌نی‌ریتته ده‌ره‌وه به تایبه‌تی بۆ ولاته یه‌ک‌گرتووه‌کان.

۴- زامبیا:

به‌ره‌مه‌یه‌تانی مس له زامبیادا پاش جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ده‌ستی پێ کرد به‌ره‌و زیاد بوون چوو تا گه‌یشته‌ نزیکه‌ی ۵۷۶ هه‌زار تۆن له‌ ساڵی ۱۹۹۵ دا کانه‌ مسه‌کان له‌ زامبیادا ده‌که‌ونه به‌ شی باکوور له‌ ناوچه‌ی (مه‌نرۆلا) دا و بۆ هه‌رێمی شابا له‌ کۆنگۆی دیموکراتی درێژده‌بنه‌وه. ئەم کانه‌ش به‌وه جیا‌ده‌کریتته‌وه که‌ کانزایان به‌ پڕژه‌یه‌کی به‌رز تێدا‌یه و ده‌گاته‌ نزیکه‌ی ۴,۵٪، سه‌ره‌رای نزیکه‌یه‌که‌ی له‌ رووی زه‌وییه‌وه. ئەمه و زۆریه‌ی به‌ره‌مه‌ی مسی زامبیا له‌ پڕگه‌ی به‌نده‌ری (بیرا) وه له‌ مۆزه‌مبیق بۆ ولاته‌کانی ده‌ره‌وه ده‌نی‌ریتته ده‌ره‌وه.

۵- که‌نده‌ا:

خاوه‌کانی مس له‌ کانه‌کانی که‌نده‌ا به‌ پڕژه‌یه‌کی به‌رز کانزاکه‌یان تێدا‌یه که‌ ده‌گاته‌ ۵٪ و زۆریه‌ی به‌ره‌مه‌که‌شی له‌ کانه‌کانی ولایه‌تی (ئونتاریۆ) و (کیوبک) وه‌ دێن. که‌نده‌ا نزیکه‌ی ۴۰٪ ی به‌ره‌مه‌که‌ی خۆی به‌کارده‌بات که‌ له‌ ساڵ ۱۹۹۵ دا گه‌یشته‌ (۴۷۹) هه‌زار ته‌ن و ئەوه‌ی ده‌شمینیتته‌وه بۆ ده‌ره‌وه‌ی ده‌نی‌ری.

یه‌ده‌گی مسی جیهان:

ئهو ژمارانه‌ی که‌ ده‌رباره‌ی یه‌ده‌گی مسی جیهانی ده‌دوێن به‌ ژماره‌ی کۆتایی دانانرێن، چونکه‌ گه‌لێک ناوچه له‌ جیهاندا هه‌ن که‌ تائیس‌تا به‌سه‌ر نه‌کراونه‌ته‌وه نه‌پشکیتراون. جیۆلۆجی زانه‌کان له‌سه‌ردیاریکردنی یه‌ده‌گی مس له‌ جیهاندا پێک نه‌که‌وتوون. له‌ ساڵی ۱۹۳۳ دا به‌ ۷۴ ملیۆن تۆن دانرابوو، هه‌روه‌ها له‌ کۆتای شه‌سته‌کاندا به‌ ۱۰۰ ملیۆن تۆن دانراو به‌م شێوه‌یه‌ش به‌سه‌ر جیهاندا دابه‌شکراوه: ۳۴٪ ی ئهو یه‌ده‌گه له‌ ئەمه‌ریکای باکوور و

۳۶٪ له ئەمەریکای باشوور و ۲۵٪ له ئەفریقا و له هەموو جیهاندا ۵٪ . به‌لām له کاتی ئیستادا یه‌ده‌گی جیهانی به (۳۶۰) ملیون تۆن داده‌نریت که تا ئیستا ۳۳۷ ملیۆن تۆنی به‌کاربراهه‌، ئەمه‌ش مانای ئەوه‌یه که ئەو مه‌سی له توێژاڵی گۆی زه‌ویدا ماوه‌، به‌و تیکرایه‌ی ئیستا به‌کارده‌بریت بۆ ماوه‌یه‌کی کورت نه‌بێ به‌شی جیهان ناکات، له‌به‌رئه‌وه‌ ده‌رکه‌وت که گیروگرفتی مس یه‌کیکه‌ له‌ گیرو گرافته‌ سه‌ره‌کییه‌کان و پتوبستی به‌ بیر لیکردنه‌وه‌ هه‌یه‌ بۆ دۆزینه‌وه‌ی مسی تر که به‌شی جیهان بکات به‌ تایبه‌تی ئەگه‌ر زانیمان که له‌م دوايه‌دا بواری به‌کارهێنانی فراوانه‌ و ڕوو له‌ زیادیه‌. به‌لām ئەوه‌ی جیتی ئومیده‌ ئەوه‌یه که ده‌توانریت مسی به‌کارهێنراو به‌پرێکی زۆر دووباره‌ به‌کاربهێنریته‌وه‌ که‌وا ده‌کات مس به‌ یه‌کیک له‌ کانزا ده‌گه‌نه‌کان دانه‌ریت له جیهاندا، سه‌ره‌پای ئەوه‌ی که تائیتا گه‌لیک ناوچه‌ی جیهان به‌ ته‌واوه‌تی بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ نه‌ پشکینراون.

بازرگانی مس له‌ نێوان ده‌وله‌تاندا:

سه‌رمایه‌ داران به‌ گه‌له‌کۆمه‌ ده‌ستیان به‌سه‌ر نزیکه‌ی ۸۵٪ ی کان مه‌سه‌کانی جیهاندا گرتوه‌، له‌به‌رئه‌مه‌ به‌سه‌ر بازرگانی مسی نێوان ده‌وله‌تاندا زالبوون، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش کۆمپانیایان له‌ نێوان خۆیاندا یه‌کیان گرتوه‌. ده‌توانین ئەمانه‌ی خواره‌وه‌ له‌ بازرگانی مسی نێوان ده‌وله‌تاندا تیبینی بکه‌ین:

- ۱- هه‌ندی ده‌وله‌ت زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌ی مه‌سه‌که‌یان ده‌نیرنه‌ ده‌ره‌وه‌، وه‌ک شیلی و زامبیا و کۆنگۆ دیموکراتی و که‌نه‌دا.
- ۲- ئەو ده‌وله‌تانه‌ی مس له‌ ده‌ره‌وه‌ ده‌هینن، وه‌ک ولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌کان و ئینگلستان و به‌لجیکا و فه‌ره‌نسا و ئەله‌مانیا و ئیتالیا و سوید و ژاپۆن و ده‌وله‌ته‌ پشسه‌سازیه‌کانی تری جیهان.

۳- فافۆن (ئەلەمنىوم):

فافۆن بە ناو بانگترینى ئەو كانزايانه يە كه له سروشتدا بلاو بوونه تهوه و له بارى بايهخ و گرنگيهوه، پاش ئاسن و مس به پلهى سىيهم ديت و لهو كانزايانه يە كه تازه ناسراون. بهرهمههينانى فافۆن تا سالى ۱۸۸۶ ئابوورىانه نهبوو، كاتى دوو زانا كه يهكيان فهرهههينسى و تهوى تريان ئەمهريكى بوو فلزى فافۆنيان دايه بهر تهوژمى كارهبايهكى بهتين، توانييان كانزايكى پاكيان به نرخىكى مام ناوهندى وهگر بكهوى، ئەمهش واى كردهوه بهچيته مهيدانى پيشهسازيهوه. فافۆن له پيشهسازى كيميايى و خانووكردن و قاپ و قاچاغ و كهلوپهل دروستكردن بهكار ديت. ئەوهى زوريش بايهخى پيدا ئەوهيه كه به بابەتتىكى بنچينه يى دادهنريت له دروستكردنى فروكه وشه مهندهههرو ئوتومبيل و كهشتيه دهرياييه كاندا.

زۆر بهكاربردنى فافۆن دهگهريتهوه بۆ ئەو نيشانه و سيفهتانهى كه پتان

جيا دهكرتتهوه وهكو:

- ئ- كيشى سووكه.
- ب- بهرگرى خوورك و ژهنگ ليدانى ههيه.
- ج- به ئاسانى دهكوترتتهوه و رادهكيشريت.
- د- دهتوانريت تيكهه به كانزاي تر بكرتت وهكومس و مهنگهههه و هه تر.
- ه- گهيه نهريكى باشه بۆ گهرمى و كارهبه.
- و- بۆ رووناكى و گهرميدانهوه به تينه.

پوخته كردنى فافۆن:

فافۆنى پاك و بىگهرد له سروشتدا نيهه، بهلكو له ناو فلزه زۆره كاندا وهكو كريولايت و كوروم و بۆكسايته ههيه و زوربهى فافۆنى دهريهههراو له جيهاندا له خاوهكانى بۆكسايته، بهلام خاوهكانى تر گرنگييان كهمه بۆكسايته

له يه گرتنی ئوکسیدی فافۆن له گهڵ ئاودا پیک دیت و به زۆریش له ناوچه نزیکه کانی سه ر پووی زه ویدا هه یه . له بهر ته وه به ئاسانی به هوی چالی سه ر به ره لاله درده هینریت. کرداری درهینانی بۆکسایت له زهوی به قوناغی یه کهم داده نری له پوخته کردیدا ، به لام قوناغه کانی تر بریتین له جیا کردنه و دی ئوکسیدی فافۆن له شته زیاده کانی تر که پیتی گریساونه ته وه . ته مهش به وه جیبه جی ده بی که خاوی فافۆن بدریته بهر گه رماییه کی به رزو پاله په ستوی به تین. به زۆریش ته م کرداره له نزیکه کانه کان به جی ده هینریت. به لام قوناغی دووهم بۆ پوخته کردنی فافۆن جیا کردنه و دی ئوکسجینه له ئوکسیدی فافۆن بۆ ته وهی له دوایدا کانه یه کی پاکی لیبه ره هم بیت. ته م ریگه یهش ، پیوستی به ته ورمیکی کاره بایی یان خه لووزیکی زۆر هه یه ، له بهر ته وه ته م کرداره له و ناوچانه به جی ده هینرین که سه رچاوهی وزه یان به نرخیکی هه رزان تیدا زۆره .

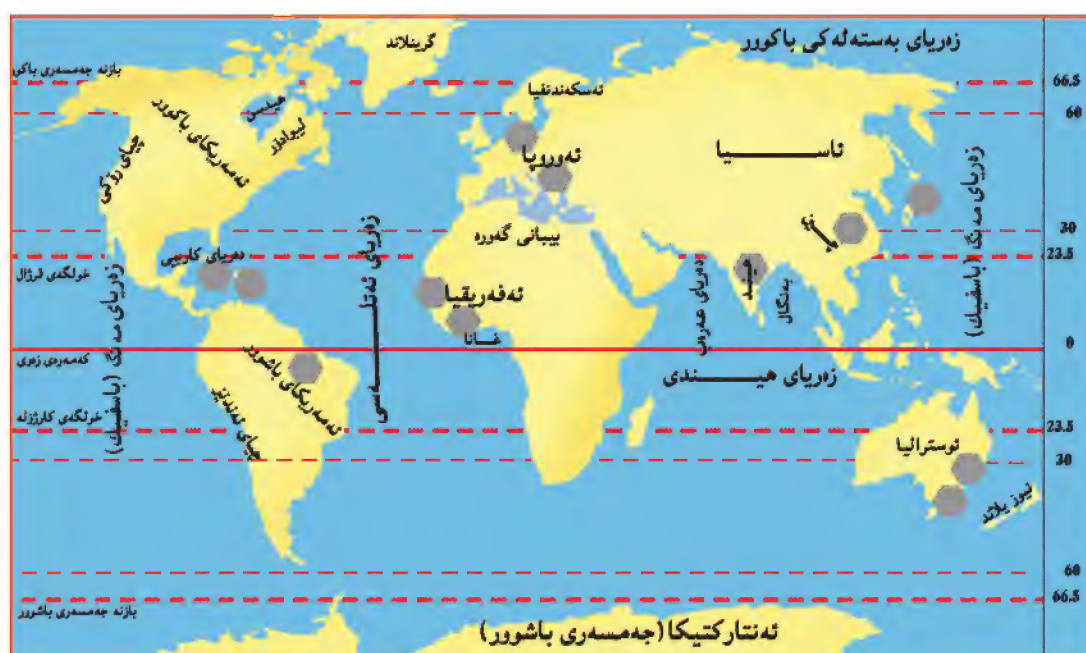
خاوی بۆکسایت له گه لیک ناوچهی جیهاندا بلالو بۆته وه و به ره مه هینانیش به ریژهی به ره مه می فافۆنه که نه به ستراوه و مه رج نییه ته و ده و له ته ی که به ره هم هینی بۆکسایت ته ده و له تیکی ناوداری پیشه سازی فافۆنیش بیت ، چونکه **به ره مه هینانی فافۆن پیوستی به زۆر هه لومه رچی تایبه تی هه یه ، گرنگه کانیا ن**
ته مانه ن:

ئ- ریگه ی گواستنه وهی هه رزان و ئاسان ، چونکه خاوی بۆکسایت له و چه شنه خاوانه یه که به قه باره ی گه و رهن ته گه ر له گه ل ریژهی ته و کانه یه به راورد بکریت که لیی درده هینریت و ریگه ی ده ریایش به گونجاو ترین و له بارترینی ته م جو ره ریگه یانه داده نریت.

ب- بوونی وزه ی کاره بای هه رزان ، چونکه یه ک تۆن فافۆن پیوستی به هیژیکی کاره بایی ته و ته وه یه که به نزیکه ی ۲۵ هه زار کیلو وات داده نریت ، ته مهش له هیچ شوتینیک ده ست ناکه ویت جگه له و ولاتانه ی که

باری سروشتییان بۆ کارهبا پهیداکردن ږهخساوه، وهکو سویسرا و نهرویج و ئیتالیا و روسیای فیدرال و هی تر، یان لهو ناوچانهی ترکه گازی سروشتییان زۆره، بۆ نمونه وهکو ناوچهی کهنداو و عیراق و بهحرین و قهتهر و هی تر.

ج- خاوهکانی بۆکسایت و باشی جوړهکانی دهبیت پشت به باری ئاووههوا ببهستن، چونکه له ئاووههواي مه یله و گهرم و شیدار (خولگهیی و نیمچه خولگهیی) دا جوړهکهی باشردهبیت.

تد خشی وماره (۲۱)
دابهشکردنی جوگرافیایی فافون

دابهش کردنی جوگرافیای بۆکسایت:

لهم ولاتانهی که تهنها له چوارچیتوی کۆمهلهی بهرهممهینانی فافوندا دهرکهوتوون که چی له گهڵ کۆمهلهی بۆکسایت بهرهم مهیندانین وهکو نهرویج و ژاپۆن و هی تر. ئەو ولاتانهش که تافگهیان زۆره، پیتوبستی خویان له کهرستهی خاوی بۆکسایت له دهرهوه دینین. رهنیوهاتی جیهان له سالی ۱۹۹۴ دا گهیشته زیاتر ۱۰۰ ملیۆن تۆن و، گرنگترین دهولهته بهرهممهینهکانیش ئەمانه:

۱. ئوسترالیا:

ئوسترالیا، ئیستاپلهی یهکهمی جیهانی وهرگرتوه و بهرهممهینانی بۆکسایتی له سالی (۱۹۹۴) دا گهیشته ۳۶،۵ % له تیکراییی بهرهممهینی جیهانی ئوسترالیا له سال ۱۹۶۷ دا له ئەنجامی وهبهرهینانی ئەو کانانهی تیدا دۆزرانهوهو بوو به دهولهتیکی بۆکسایت بهرهممهین دهرکهوت.

۲. غینیا:

دووهم دهولهته له جیهاندا له بهرهممهینانی بۆکسایت بهرهممهینی زیادکرد نزیکهی (۱۵) ملیۆنه تهن، گرنگترین ناوچهکانی بهرهممهینانی له (باکوری خۆرهلاتی کۆناکری و دورگهی کاسا).

۳. جامایکا:

سییهم دهولهته له بهرهممهینانی بۆکسایت له جیهاندا بهرهممهکهی زیادکرد نزیکهی (۱۱) ملیۆن تۆن وه بهناوبانگترین ناوچهکانی بهرهممهینان (سانت ئەندو) و (سانت ئەلیزابیت) لهم ناوچانه بهئاسانی دهست دهکهویت که ئەمه یارمهتی دهات بۆناردنی بۆکسایت بۆ ولاتانی دهرهوه به تایبهتی ولاته یهکگرتووکان.

وه ههروهها چهند دهولهتیکی گرنگی ترمان ههیه بۆ بهرهممهینانی بۆکسایت وهکو سیرالیون و بهرازیل و چین و هیند و یۆنان.

بازرگانی بۆكسایت و فافۆنی دهوله تان:

له بازرگانی بۆكسایتدا ئەمانه ی خواره ده تیبینی دهكرین:

- ۱- بوونی ولاتانی تازه پێگه یشتوو كه توانای پیشه سازی فافۆنیان نییه و كه دهسته خاوه كانی بۆكسایت بۆ ده ره ده ده نیترن وه كو جامایكا، سۆرینام، دۆمینیکان، غیانای به ریتانی، ههنگاریا، یۆنان و یوگسلافیا.
- ۲- دهوله ته بۆكسایت هێنه كان: وه كو كه نه دا، ولاته یه كگرتوو ده كانی ئەمريكا، روسیای فیدرال و ئوكرانیا، ژاپۆن، به ریتانیا و ئەلمانیا.
- ۳- ئەو ولاتانه ی كه بۆكسایت ده هیئن و به شیوه ی كه لو په لی دروستكراو ده یئیرنه ده ره ده، له وان ههش كه نه دا، فه ره نس، ئەلمانیا و ژاپۆن.
- ۴- ولاته فافۆن هێنه ره كان، وهك ولاته یه كگرتوو ده كان، ئینگلستان (به ریتانیا) و دهوله ته كانی تری ئاسیا و ئەفه ریقا.

دووه م- كانزا نافلزیه كان:

له م تۆژینه وه یه ماندا ته نه ها دوو كانزا و ده ره گرین كه ئەوانیش گوگرد و فوسفات چونكه له ژیانى مرۆفی ئەوچه ر خه دا زۆر گرنگن.

گۆگرد:

له و توخمانه یه كه له سروشتدا به شیوه یه كى فراوان بلاو بۆته وه و نزیکه ی له ۱٪ ی تویكلی زهوی و (۰.۰۶٪) ی به رگی ئاوی پێكده هیئێ. ده ریش كه وتوو كه ئەو نه یزه كانه ی له بۆشایی ده ره وه ها تووه، گوگردیان تێدا یه. هه رچه نه ده گوگرد له سروشتدا زۆره، به لام ناوچه كانی به كارهیئانی به شیوه یه كى ئابووری هیشتا كه من، كه چی پێبوستی مرۆف دابین ده كات. گوگرد له پیشه سازیدا بایه خێكى زۆری هه یه به تایبه تی له پیشه سازی

ترشی گۆگردیکدا که به بناغهی مادهی سهرتایی دادهنریت بۆ گهلێک پیشهسازی کیمیایی، گۆگرد له پیشهسازی کاغەز و لاستیکی دهستکرد و تهقه‌مه‌نی و ئاوریشمی دهستکرد و بۆیه و گهلێک پیشهسازی تر به‌کارده‌هینریت.

گۆگردی سروشتی له شێوهی کریستالی قه‌باره و شێوه جیاوازا هه‌یه که کون و که‌له‌به‌رو که‌لینی جوړه به‌رده‌کان پر ده‌کات، یان له شێوهی چینه گۆگردی ته‌نکدا ده‌چیته‌ نێوان چینه به‌رده‌کان و له گه‌لیدا تێهه‌لکیش ده‌بیت.

گۆگردی سروشتی له‌ پرووی پتکه‌هاتیه‌وه ده‌کریت به‌ دوو به‌شه‌وه:

١- گۆگردی گرکانی: ئەم جوړه له ناوچه گرکانیه‌کاندا زۆره و به‌ده‌وری کانیه‌ گه‌رمه گرکانیه‌کاندا، له‌م لاو له‌و لای گرکانه‌کاندا ده‌نیشیت. جوړه گۆگردیکی گرکانی تریش هه‌یه که له بنی ده‌ریاچه گرکانیه‌کاندا ده‌نیشیت، گه‌وره‌ترین که‌له‌که بوونی ئەم چه‌شنه له چیا‌ی ئەندیز کۆده‌بیته‌وه له‌گه‌ل که‌ناره‌کانی رۆژئاوای کیشوه‌ری ئەمه‌ریکای باشوور، هه‌روه‌ها له ژاپۆن و ئالاسکا و نیوزله‌نده و مه‌کسیکیشدا هه‌یه

٢- گۆگردی به‌ردی نیشته‌وو: له چینه نیشته‌وو‌ه‌کاندا هه‌یه که له‌وانه‌یه قوولایی له (١٠٠٠) پی زیاتریت له‌ پرووی زه‌وییه‌وه. ئەم چه‌شنه‌ش له‌ لویزیانا و ته‌کساس زۆره له‌ ولاته‌ یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان، به‌ پرووبه‌ری فراوان که به‌ سه‌ده‌ها میل دووجا داده‌نریت که له سه‌قه‌لیه‌دا هه‌یه.

پوخته‌کردنی گۆگرد:

چه‌ند رینگه‌یه‌ک بۆ پوخته‌کردنی گۆگرد هه‌یه، گرنگترینیان:

١- رینگه‌ی چال هه‌لکه‌ندنی کراوه (هه‌لکه‌ندن).

٢- رینگه‌ی فراش (٣) (گۆگرد ده‌ره‌ینان به‌ هو‌ی بیره‌وه)

٣- پوخته‌کردنی له‌ گازی سروشتیه‌وه.

۴- پوخته کردنی له ئەلبیریت (گۆگردیکی ئاسن).

۵- پوخته کردنی له گەج.

گرنگترین ریگه که له جیهاندا باوه ریگهی (فراش) ه که پشت به دوو راستی سهرهکی ده به ستیت که په یوهندیان به سروشتی گۆگردهوه ههیه، یه که میان تواننده وهی گۆگرد به هۆی ئاوی گهرم به پلهیهکی گهرمی بهرز که دهگاته نزیکهی ۱۱۸ پلهی سهدی یان زیاتر، راستیه که ی دووه میس پال پتیه نانی گۆگردی تواو دیه به هۆی بۆری ههر وهک پال به ئاو و نهوتهوه دهنری.

دابهش بوونی جوگرافیایی گۆگرد:

یه دهگی جیهانی له گۆگردی ئازاد به نزیکهی ۲۷۵ ملیون تۆن داده نریت و له سهراوهکانی تریشدا به نزیکهی ۱۷۰۰ ملیون تۆن داده نریت. ولاته یه کگرتووهکان و پۆلهندا و روسیای فیدرال و مهکسیک و عیراق به پلهی یه کهم دین له بهرهمهینانی گۆگرد له جیهاندا.

ولاته یه کگرتووهکان له پیش هه موو ولاته بهرهمهینهکانه وه دیت که وا بهرهمی له سالی ۱۹۹۴ دا گه یشته نزیکهی ۷,۵ لیون تۆن ههروهه گۆگرد لهو پهری باشووری ئیتالیا و دورگهی سهقهلیه و ژاپۆن له دورگهی هۆکایدۆ و هۆنشۆدا ههیه. زۆربهی بهرهمی گۆگردی روسیای فیدرال له چیا یهکانی ئۆرال دایه، ههروهه له فهره نسا شدا ههیه. کیشوهری ئه وروپا پشت به بیریت ده به ستیت له وه دهست هینانی گۆگردی پیویستدا بۆ پیشه سازهکانی چونکه به فراوانی له کیشوهره که دا بلاو بوته وه. ئیسپانیا به تنهیا ۵۰٪ ی یه دهگی جیهانی ههیه و دوا ی ئه و ئیتالیا و قوبرس و نهرویج و پورتوگال و سوید و ئەلمانیا دین. ههروهه گۆگرد له ولاته یه کگرتووهکان و روسیای فیدرالدا له بیریت دیته بهرهم.

گۆگرد له عیراق به شیوهی نیشتووی دیار له بهردهکانی سهر پرووی زهویدا ههیه له ناوچهی مووسل- فهتحه و کهرکوک- کفری و هیت.

ههروهه له گهڵ بیره نهوتهکان و کانه گازه سروشتیهکاندا ههیه له پارێزگای

به شی ته شه پیشه سازی

شورشی پیشه سازی کاری کرده سهرئه وهی گۆرانیکي گشتی بکات له پیکهاتنی پیشه سازی و شیوه و هوکانیدا. ههروهها بووه هوئی ته وهی بهرهم ئیجگار زیاد بکات. بهلام پیشه سازی دهست کرد زۆر بهی لهناو چوو چونکه کهوته باریکه وه نهی دهتوانی بهر بهرکانی تهو بهرهمانه بکات که پیشه سازیه کهی به نامیر بوو.

گرنترین رهواله تهکانی پیشه سازی نوئ تهمانه:

- ۱- هیزی مهکینهی شوینی هیزی بازوی گرته وه، ته مهش پتوبستی بهوه هه بو سه رچاوهیه کی هیزی بزوتنه ری تهواو هه بیت
- ۲- پتوبستی بهوه نه ده کرد که کارگهکان بهند بیت به شوینی که رهسته خاوه که وه. ته مهش بووه هوئی ته وهی بازرگانیه کی فراوان له جیهاندا دامه زریت لهو که رهسته خاوانه ی پیشه سازی هه مه جوړ پستی پی ده به ستیت.
- ۳- بهرهم به شیوهیه کی فراوانه و ته مهش یارمه تی تهوه ده دات شاره زایی له لقه جیاوازهکانی پیشه سازیدا به ئاسانی پهیدا بیت، تهم جوړه بهرهمهش پتوبستی به دامه زراندتی کارگه ی مهزن ههیه که پرو بهریکی فراوان له زهوی بگریته وه، ههروهها تهم جوړه بهرهمه هینانهش ده بیت ته هوئی ته وهی په که ی بهرهمه هینراو که می تیجییت. ته مهش وای لهم جوړه بهرهمه هینانه کردوه بازاری فراوان له جیهاندا به دهست بهییت.
- ۴- ده رکه وتنی چینیک له کریکار که به ستراون به نه قابه ی کریکارانه وه، که قهوارهیه کی گرنگی ههیه له ناو نه ته وه پیشه سازیه پیشکه وتوه کاند.

جۆره كانى پيشه سازى:

به روبروومى پيشه سازى جؤراو جؤر ده بىت به پى جىاوازى چالاكى
پيشه سازى و دامه زراوه كانى.

هه ندىكىان ده ستييه و هه ندىك به ئامىر ده كرىت. هه ندىكىان خه لكى
به رپوهى ده بات يان شه ريكه يا خود مىرى سه رپه رشتى ده كات. هه ندىكىان
پىويستى به كرىكارى زؤر هه يه و هه ندىكىى ترىشيان ژمارديه كى كه مى
پىويسته. هه شيانه پىويستى به شاره زايى و كارامه ييه كى زؤر هه يه و
هه شيانه پىويستى به وه نيه.

لىكؤله ران پيشه سازى دابه ش ده كهن به چهنده چه شنىكى جىا جىاوه كه
ده گؤرىت به پى جىاوازى ئه و پىوه ردى بؤ ئه م جىا كرده وه يه پشتى پى
ده به ستيىت.

وا له خواره وه هه ندىك له و دابه ش كرده نانه ده خه ينه روو:

۱- پيشه سازى له سه ر بنه ردى سىروشتى به ره همدارى ده كرىت به سى
چه شنه وه.

۲- پيشه سازى ده ره ينان:

ماناى گشت چالاكيه كانى به ره همدارىيه كه بايه خ ده دات به ده ره ينانى
كه ره سته ي خاوه كه ره سته ي سووته مه نى له ناو جه رگه ي زهوى و رووه ئاويه كان
و له دارستانه كان، وهك ده ره ينانى خه لوز و گشت كه ره سته كانزاييه كان،
هه روه ها ده ره ينانى نه وتى خاوه دار، واته برىن ئه و چالاكيانه ي پيه وندى
هه يه به ده سته ينانى كه ره سته ي خاوه به شپوه يكى خورسكى.

ب- پيشه سازى ئاماده كردن:

ئه و كرده يه كه له گه ل كه ره سته خاوه كه دا ده كرىت وهك قؤناغيكى ئاماده

کردن پیش گۆرپینی بۆكەلو پەل یان شتو مەکی دروستکراو. لە وانەش ئەو کردارانە ی شێوەو پوالتەتی ئەو ماددانە بگۆریت، بۆ نمونە پیستە خوشکردن، ھارپینی دانەوێلە، برپن و پارچە پارچە کردنی دار، داگرتنەووە پەستانەووەی خورما، یان خەستکردنەووەی خاوەکان، واتە زۆر کردنی رێژەیی فلزەکان لە خاوەکاندا دوا ی پاک کردنەووەیان لە خلتە وەك خەستکردنی مس.

ج- پیشەسازی گۆرانکاری:

ئەو پیشەسازیانە یە کە شێوەی خاوەکان دەگۆریت کانزا بیت یان کشتوکالی یان پووەکی یاخود هی ئاژەل بیت. لە بارە رەسەنەکە یەوہ بۆ باربکی نوێ کە پتوبستی مرۆف دابین بکات، وەك گۆرپینی خوری خا و بۆ چنراو وە گۆرپینی ئاسن بۆ چەند ئامیتر و مەکینە یەك. پیشەسازی گۆرانکاری خۆی بریتیه لە چەند شێوە یەکی کرداری بەرھەمداری. کرداری بەرھەمداری ھە یە تەنھا شێوەی خاوەکە دەگۆریت یاخود کەرەستە سەرەتاییە کە وە گۆرپینی لۆکە ی خا و بۆ چنراویک لە لۆکە بیت ھەر وەھا بەرھەمداریش ھە یە بەندە بە یە کخستنی پارچە ی ئۆتۆمبیل و ئامیتری کشتوکال و تەلەفزیون و بەفرگر. دەشتوانین ئەو چالاکیە تایبەتی یە ی بخەینە سەر کە ھە یە بۆ چاککردنی شتومەکی دروستکراو وەك چاک کردنی ئۆتۆمبیل و مەکینە و شەمەندەفەر و کەشتی. ھەندی لە لیکۆلەران سوورن لەسەر ئەو ی چەمکی پیشەسازی تەنھا پیشەسازی گۆرانکاری ناگریتەوہ، ئەمەش کە مکردنەووەی بوارەکە یە تی. ئەم دابەش کردنەش لە ھەموو دابەشکردنەکانی تر فراوانترە و ھەموو چەشنەکانی چالاکی پیشەسازی دەگریتەوہ وەك دەبینین:

۲- پیشەسازی لەسەر بنەرەتی مولکایەتی دابەش دەکریت بۆ:

ا- کەرەتی گشتی.

ب- کەرەتی تایبەتی.

ج- کهرتی تیکهَل.

د- کهرتی بیانی.

۳- پیشه‌سازی له‌سەر بنه‌ره‌تی چۆنیه‌تی به‌ره‌مه‌ پیشه‌سازییه‌که ده‌کرت

بەم بەشانه‌وه:

ئ- پیشه‌سازی بنه‌ره‌تی:

وه‌ک پیشه‌سازی ئاسن و پۆلا و پیشه‌سازی دروست کردنی ووزە‌ی کاره‌با، پالاوتنی نه‌وت، ترشی گوگرد، چیمه‌نتۆ، خاسیه‌ته‌که‌شی ئه‌وه‌یه‌ گازو دوکه‌ل و بۆنی ناخۆش په‌یدا ده‌کات، که ته‌نگ به‌ دانیش‌توان هه‌ل ده‌چنیت و ژینگه‌ش پیس ده‌کات.

ب- پیشه‌سازی به‌کاربردن:

ئەو پیشه‌سازییه‌ی شمه‌کی به‌کار بردن به‌ره‌م دینیت بۆ به‌کار هینانی مروّث. وه‌ک پیشه‌سازی که‌لو په‌لی ناو ماڵ و پیتلاو و جلو به‌رگی ئاماده‌کراو.

۴- پیشه‌سازی له‌سەر بنه‌ره‌تی قه‌باره‌ی سه‌رمایه‌ و جوّری به‌ره‌مه‌یتان

دابەش ده‌کرت.

ئ- پیشه‌سازی قورس.

ب- پیشه‌سازی سوک.

ئەم دابه‌ش کردنه‌ ته‌نها پیشه‌سازی گۆرانکاری ده‌گریته‌وه. پیشه‌سازی قوورس بنه‌ره‌تیکه‌ که پیشکه‌وتنی بوواره‌کانی تری ئابووری پشتی پێ ده‌به‌ستیت، وه‌ک پیشه‌سازی ئاسن و پۆلا و پیشه‌سازی دروستکردنی مه‌کینه. هه‌ندیک له‌ لی‌کۆله‌ران په‌نجە بۆ ئه‌وه‌ راده‌کیشن که پیشه‌سازی قورس ئەو پیشه‌سازییه‌ که ئامیرو مه‌کینه‌ی مه‌زن به‌ره‌م دینیت برێکی گه‌وره‌ که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی به‌کارده‌بات وه‌ پیتوبستشی به‌ سه‌رمایه‌یه‌کی مه‌زن هه‌یه، وه‌ک پیشه‌سازییه‌ بنه‌ره‌تیه‌کان وایه، له‌و پیشه‌سازیانه‌ی ژینگه‌ پیس ده‌که‌ن.

به لام پیشه‌سازی سووک ئه‌وه‌یه که پتوبستی به بریکی کهم هه‌یه له که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی و سه‌رمایه‌یه‌کی کهم له چاو خۆیدا. ئه‌و شمه‌که‌ی به‌ره‌می دینیت کیشی سووک و بۆ دابینکردنی پتوبستی تاکه که‌سیک به کار دیت وهک پیشه‌سازی جلو به‌رگ و چنراو و جگه‌ره به‌مه‌ش له پیشه‌سازی به کاربردن ده‌چیت.

۵- دابه‌شکردنیک تری پیشه‌سازی هه‌یه له سه‌ر بنه‌ره‌تی سه‌رچاوه که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی که پشتی پی ده‌به‌ستیت.

- ا- ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی پشت ده‌به‌ستیت به که‌ره‌سته‌ی کشتوکالی.
- ب- ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی پشت ده‌به‌ستیت به که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی ئاژه‌لی.
- ج- ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی پشت ده‌به‌ستیت به که‌ره‌سته‌ی پرووه‌کی خۆرسک.
- د- ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی پشت ده‌به‌ستیت به که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی کانزا.
- ه- ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی پشت ده‌به‌ستیت به که‌ره‌سته‌ی دروستکراو.

۶- پیشه‌سازیش له سه‌ر بنه‌ره‌تی ئه‌و هۆپانه‌ی کارده‌کهنه جیگیره‌ونی ده‌کریت به‌م به‌شانه‌وه:

- ا- پیشه‌سازی ئاراسته کراو به‌ره‌و که‌ره‌سته سه‌ره‌تاییه‌کان وهک پیشه‌سازی شه‌کر و خستنه ناو قوتوو.
- ب- پیشه‌سازی ئاراسته کراو به‌ره‌و بازار وهک پیشه‌سازی مۆمبیلیات و جلو به‌رگی ئاماده‌کراو.
- ج- پیشه‌سازی ئاراسته کراو به‌ره‌و کارگه‌ران وهک پیشه‌سازی چنن و سه‌عات دروستکردن.
- د- پیشه‌سازی ئاراسته کراو به‌ره‌و سووته‌مه‌نی و سه‌رچاوه‌ی وزه وهک پیشه‌سازی ئه‌لنیۆم.
- ه- پیشه‌سازی ئاراسته کراو به‌ره‌و ریگه‌ی گواستنه‌وه و هاتوو چۆ وهک پیشه‌سازی که‌شتی.

پیشه‌سازیش له‌سەر بنه‌ره‌تی قه‌باره‌ی دامه‌زراوه‌ پیشه‌سازیه‌کان یاخود له‌ سەر بنه‌ره‌تی جو‌ری به‌ره‌مه‌ پیشه‌سازیه‌کان دابه‌ش ده‌کریت. ده‌وله‌تانیش جیاوازن له‌ چۆنیه‌تی دابه‌شکردنی ئه‌و پیشه‌سازیه‌ی تیا‌یاندایه‌.

هۆیه‌کانی جێگیربوونی پیشه‌سازی:

پیشه‌سازی پێویستی به‌ ژماره‌یه‌ک بنه‌مای سروشتی و مروقی پێویست هه‌یه‌ تا دروست بێت.

به‌لام‌ گرنگی ئه‌و بنه‌مایانه‌ له‌ چاو‌خۆیدا بۆ پراکێشانی پیشه‌سازی له‌ شوێنیکه‌وه‌ بۆ شوێنیکه‌ی ترو له‌ سه‌رده‌می‌که‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می‌کی تر ده‌گۆریت. چالاکی پیشه‌سازی له‌ هه‌یج شوێنیکدا دروست نا‌ بێت تا ژماره‌یه‌ک بنه‌مای سروشت و مروق نه‌بێت. بایه‌خی ئه‌و بنه‌مایانه‌ش له‌ پیشه‌سازیه‌که‌وه‌ تا پیشه‌سازیه‌کی ترو له‌ شوێنیکه‌وه‌ بۆ شوێنیکه‌ی تر ده‌ گۆریت. له‌به‌ر ئه‌وه‌ چالاکی پیشه‌سازی به‌ یه‌کسانی دابه‌ش نه‌بوه‌ به‌سه‌ر رووی گو‌ی زه‌ویدا. به‌ل‌کو له‌ هه‌ندێک ده‌وله‌تدا کۆیۆته‌وه‌و یان له‌ چه‌ند ناوچه‌ی یه‌ک ده‌وله‌تدا.

گرنگترین هۆکاره‌کان که کار له‌ دامه‌زراندنی پیشه‌سازی ده‌کهن ئه‌مانه‌ن:

۱- که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی (که‌ره‌سته‌ی خا).

۲- سووته‌مه‌نی و سه‌رچاو‌ه‌ی وزه‌.

۳- سه‌رمایه‌.

۴- بازار.

۵- کار.

۶- هاتوو‌چۆ و گواستنه‌وه‌.

۷- زهوی و ئاو.

۸- شوینی جوگرافیایی و ئاوو ههوا.

۹- پامیاری میری (سیاسهتی دهولت).

به دهگمه ن ئه م هۆبانه پیکه وه له شوینی کدا کۆده بنه وه. به لکو له وان ه شه
ته نها هۆبه ک به س بیت بۆ ئه وه ی پیشه سازی رابکیشیت و دروستی بکات.
پیشه سازی چه شنی زۆره و له بهر ئه وه ش پتوبسته بۆ ههر چه شنی ک به
ته نها له و پیشه سازبانه ئه و شتانه بایه خی پی بدریت و بهرچاو بهریت. بۆ
هه ندیکیان. بازار هۆی ههره گرنگه پیشه سازی لیداده مه زریت، بۆ هه ندیکی
تریان که رهسته ی سه ره تای ی یا خود سهرچاوه ی ووزه یا خود کار. بۆ هه ندیکی تر
کۆبونه وه ی دوو هۆبان زیاتر په سه ندی ئه و جوړه دهکات، وا ههر هۆبه ک به ته نها
لیی ده کۆلینه وه.

۱- که رهسته ی سه ره تای ی (که رهسته ی خا):

که رهسته ی سه ره تای ی یا خود که رهسته ی خا، ئه و که رهستانه ن که
پیداویستی هه مه جوړیان لی دروست ده کریت بۆ مرۆف، رهنگه کشتوکالی
بیت وه کو لۆکه و قامیشی شه کر پۆنی رووه ک و یا خود خاوی ئاژه لی بیت
وه کو پیسته ئیسک و شیر و گوشت، یان خاوی کانزایی وه کو ئاسن و مس
یان خاوی نا فلز و خویی فوسفات و پوتاس و گوگرد بیت، یا خود که رهسته ی
نیوه دروستکراو بیت وه کو پۆن و چنراوی لۆکه و خوری و ئاسن. یان
که رهسته ی ته و او دروستکراو بیت وه کو پۆلا و کانزای هه مه جوړه و ترشه کان.
پیشه سازی خۆی له خۆی دا بریتیه له گۆرینی یه کی له که رهسته
سه ره تاییه کان یا خود چه ند که رهسته یه کی تری له شیوه بنه ره تیه که یه وه بۆ
شیوه یه کی تر. یا گۆرینی بارودۆخی به مه رجی که به ریگه یه ک که نه ده شیا له
بارودۆخی یه که م جاریدا وا به ئاسانی به کاربه یتریت.

که رهسته‌ی خاو بۆ دوو مه‌به‌ست به‌کار دیت، وه‌کو ته‌خته جاری وا هه‌یه بۆ سووته‌مه‌نی و جاری واش هه‌یه بۆ دروستکردنی که‌لو په‌لی ناوماڵ و مؤبيله به‌کار دیت. به‌م پێیه که رهسته‌ی خاو ئه‌وه‌ی که کار ده‌کاته سه‌ر هه‌لبژاردنی شوێنی پیشه‌سازی ده‌کری‌ن به‌ چوار به‌شه‌وه.

١- جۆری یه‌که‌م: بریتییە له که رهسته خاوه زوو له‌ناو چووه‌کان یان ئه‌وانه‌ی خاسیه‌ته‌که‌یان نامی‌نی به‌ درێژایی ماوه وه‌کو سه‌وزه و ماسی و به‌ره‌مه‌کانی شیرمه‌نی و هی تر. ئه‌مانه گواستنه‌وه‌ی دوور هه‌لبژارن له‌به‌ر ئه‌وه کارگه‌کانیان نزیک‌ی شوێنی به‌ره‌مه‌یان ده‌بیت وه‌کو پیشه‌سازی قوتو سازی میوه و سه‌وزه و به‌ره‌می شیرمه‌نی، بۆ نمونه کارگه‌ی دۆشاوی ته‌ماته له ده‌وک و کارگه‌ی قوتو سازی میوه له که‌ربه‌لا.

٢- جۆری دووهم: بریتییە له‌و خاوانه‌ی که ده‌چنه ناو پیشه‌سازییه‌وه به ئه‌ندازه‌ی قه‌باردی گه‌وره و کێشی قورسه‌وه. گواستنه‌وه‌شی زۆری تی ده‌چیت وه‌ک به‌ردی قسڵ که ده‌چیت ناو پیشه‌سازی چیمه‌نتۆوه، له‌به‌ر ئه‌وه نزیک خاوه‌که داده‌مه‌زیت به‌ زۆری، و باشت‌ریش سه‌ر که‌وتوتر ده‌بیت ئه‌گه‌ر ئه‌م خاوانه نزیک بازاری سه‌ره‌کی به‌کاربردن بن.

٣- جۆری سێهه‌م: بریتییە له که رهسته‌ی قورس و قه‌باره گه‌وره‌کان که قه‌باره و کێشیان زۆر که‌م ده‌کات پاش دروستکردنیان وه‌ک خاوه کانه‌زاییه هه‌ژاره‌کان. له‌م باره‌شدا پێویسته دروستبکری‌ن یان به‌لایه‌نی که‌مه‌وه خه‌ست بکری‌نه‌وه یاخود بتوبی‌رنه‌وه له نزیک کانه‌کانه‌وه، تا وه‌کو گواستنه‌وه‌ی که‌می تی بجیت، ئه‌گینا تی‌چونی گواستنه‌وه‌ی ئه‌وه‌نده زیاد ده‌کات ده‌بیت هۆی زیاد بوونی تی‌چوونی به‌ره‌مه‌یان.

بۆ نمونه پیشه‌سازی خه‌ستکردنی مس که رێژه‌ی فلز له خاوه‌که‌یدا ده‌گاته نێوان له ٥٪ - ٧٪.

٤- جۆری چوارهم: بریتییه له خاوه سووک و ئاسان گواستراوهکان، لێرهدا مهرج نییه پیشه‌سازییه‌کانی له نزیک ناوچه به‌رهم هێنانه‌که‌یه‌وه بیت، بۆ نمونه پیشه‌سازیی لۆکه و خوری له زۆر ناوچه‌ی جیهاندا دابه‌ش نه‌بووه به پیتی بوونی خاوه‌که له ناوچه‌که‌دا، هه‌روه‌ک لۆکه‌و پالاوتنی نه‌وتیش. پتوبست ناکات که له نزیک ناوچه‌ی به‌رهمه‌یتانی که‌رسته سهره‌تاییه‌که‌وه دايمه‌زريت. زۆر جار پیشه‌سازی پتوبستی زیاتر له که‌رسته‌یه‌کی خاوه‌یه، هه‌روه‌ها نزیکه‌ی کارگه که له که‌رسته خاوه‌که‌وه پتوبست به‌وه ناکات له نزیک سووته‌مه‌نی یان بازار یان سه‌رچاوه‌یه‌کی کرێکاری شاره‌زاوه بیت یاخود شته بنه‌ره‌تییه‌کانی تر. ئاوه‌ها ده‌بینین زۆر له ده‌وله‌ته پیشه‌سازییه‌کان مهرج نییه ئه‌و ده‌وله‌تانه بن که خاوه‌که به‌رهم هێنن. به‌لام ئه‌م کاره جیاوازه له ده‌وله‌ته تازه پێ‌گه‌یشته‌وه‌کاند که تازه ئاشنایه‌تیان په‌یدا کردوه به پیشه‌سازییه‌وه چونکه ده‌بیت که‌رسته‌ی خاوه‌بیت، وه تیچوونیشی که‌م بیت، به‌ زۆریش ده‌وله‌ته داگیرکه‌ره‌کان هه‌ولده‌ده‌ن که‌رسته سهره‌تایه‌کان له ده‌وله‌ته تازه پێ‌گه‌یشته‌وه‌کانه‌وه به‌هێنن به‌ هۆی به‌ستنی په‌یمان نامه‌ی ماوه درێژه‌وه.

ده‌بیت په‌نجه‌ بۆ ئه‌وه‌ش رابکێشین که پیشکه‌وتنی ته‌کنۆلۆژی له هۆی گواستنه‌وه‌دا له باری خیرایی و فراوانییه‌وه بۆته هۆی که‌م‌کردنه‌وه‌ی تیچوونی گواستنه‌وه له لایه‌که‌وه‌وه له لایه‌کی تریشه‌وه بۆته هۆی ئاسانه‌کردنی گواستنه‌وه‌ی که‌رسته‌ی خاوه‌. هه‌ندیک ناوچه پیشه‌سازی هه‌یه که زۆر که‌رسته‌ی سهره‌تایی تیّدانییه که‌چی پیش که‌وتوه وه‌ک ژاپۆن.

٢- سه‌رچاوه‌ی وزه.

هه‌ر که‌رسته‌یه‌ک له کاتی سووتاندنیا ئاگری لێ په‌یدا ببیت وه‌ک دار و خه‌ لوز و نه‌وت پیتی ده‌وتریت سووته‌مه‌نی. به‌لام وزه ئه‌و توانا شاراوه‌یه‌یه

که له کهرستهیه کدا ههیه بۆجێبه جێ کردنی کارێک، ناشیئریت به لām به چهند شێوهیه ک ئه نجامه که ی دهرده که ویت.

سه رچاوه ی وزه زۆره به لām پێنجیان مرۆف له سه رده مه کۆنه کانی میژوه وه به کاری هیناون، ئه وانه ش ماسولکه کانی، ماسولکه ی ئازهل، دار، با، ئاو، پاشان سه رچاوه ی تری نوێی خسته سه ر ئه و سه رچاوه کۆنانه، ئه و سه رچاوانه ش به تواناترو کاریگه رتر بوون. یه که میان خه لۆوز بوو که به کاره یێنانی له سه رده تای سه ده ی سیانزه هه مه وه ده ستی پێکرد له ئه وروپا و به رده وام ته نها بۆ په یدا کردنی گه رمایی به کار ده هات تا کۆتایی سه ده ی حه قده هه م.

واته پاش شوێشی پێشه سازی بۆ به کاره یێنانیکی نوێی تر به کارهات ئه ویش هینانه کایه ی هه لām بوو که وه ک توانایه کی بزوینه ر له کارگه و که شتی و شه مه نده فه ری هیلێ ئاسندا. له کۆتایی سه ده ی نۆزده هه م و سه رده تای سه ده ی بیسته مدا نه وتیش هاته گۆرێ وه ک سه رچاوه یه کی گه رمایی و توانایه کی بزوینه ر، هه روه ها ئاو قه لبه زه کانیش هاته کایه وه بۆ هیێنانه دی هێزی کاره با، هه روه ها گازی سروشتی هاته کایه وه. له کاتی جه نگی جیهانی دووه مدا و پاش ئه وه ش سه رچاوه ی تریش هاته کایه وه وه ک سووته مه نی زه ره (ئه تۆم) و جولانه وه ی هه لکشان و تیشکی خۆر.

خه لۆوز واده ست نیشان ده کړیت که له پێش سه رچاوه کانی تری سووته مه نی یه وه بووه تا سه ده ی بیسته م و رێژه که شی که مبووه وه و له سالی ۱۹۹۴ دا هات ۲۵,۳٪. به لām له سه رده تای هه شته کانه وه ده ستیکرده وه به زیاد بوون چونکه نرخه نه وت زیادی کرد له سالی ۱۹۹۴ گه راپیه وه سه ر ۵۲٪ سه رده تای حه فتایه کانیش وزه ی زه ره په یدا بوو شان به شانی زیاد بوونی به شی گازی سروشتی و وزه ی ئاو. هه رچه نده جوړدکانی سووته مه نی

بۆ مەبەستى تىرىش بىجگە لە پىشەسازى بەكار دەھىنرەت، بەلام رېژەى ھەرە گەوردەى سەرچاودەى سووتەمەنى بۆ مەبەستى پىشەسازى بەكار دەھىنرەت، وادادەنرەت كە نزىكەى ۵/۳ وزەى پەيدا كراو پىشەسازى دەىبات، بەلام ۵/۱ بۆ گەرمكردنەو دەروات و ۵/۱ تىرىش بۆ روناك كەرنەو.

كارى سەرچاودەى سووتەمەنى پەسەندكەرنى شوئىنى پىشەسازىك جىاوازە لەگەل پىشەسازىكەى تردا. ھەندىك پىشەسازى ۋەك ئەلەمنىوم بۆ نموونە پىتبەستى بە برىكى گەورە لە وزەى كارەباى بەرز ھەىو. بى ئەو ناتوانرەت دابەزەت.

بەلام پىشەسازى تر ھەىە پىتبەستى بەو نىيە ۋەك پىشەسازى چىن. بەلام نەوت كە جىگەى خەلۋوزى گرتەو لە زۆر پىشەسازىدا ۋەك سەرچاودەىكەى وزە يارمەتى ئەو دەى دا كە سەرچاودەى سووتەمەنى كارىكى ئەوتۆ نەكاتە سەر جىگەر بوونى پىشەسازى. چونكە ئاسان دەگوئىزىتەو ۋەگەورە ترىن كە رەستەىە كە ھاتۆتە ناو بوارى بازىرگانى دەولەتەنەو. ئەمەش ئەو دەستىشان دەكات كە دەتوانرە پىشەسازى دابەزەت لەو ولاتەنەدا كە برىكى زۆر وزەى نىيە لەگەل ئەو ھەشدا سەرچاودەى ووزە باىەخى ھەر دەمىنەت لە دامەزەندەى پىشەسازى.

۳- سەرمایە:

سەرمایە پىناسە دەكرەت لەرووى پەىوئەندى بە بەرھەم ھىنانەو، كە سامانىكە لە ئەنجامى كارىكەو ھاتو كە لەو پىش ئەنجامدراو و بەكارىش دىت بۆ بەرھەم ھىنانى سامانىكى تر لەبەر ئەو مەبەست لەسەرمایە تەنھا پارە نىيە، بەلكو دەبەت جىاوزى بكرەت لە نىوان دوو جور لە سەرمایە. يەكىيان سەرمایەى نەختىنەىە و ئەوى تىرشىيان سەرمایەى بەرھەم ھىنراو يا خود جىگەرە. يەكەمىيان ماناى بوونى نەختىنەىە كە بەكار دەھىنرە بۆ جىبەجى

کردنی بهرهمه‌کانی تر که پتویسته بو دامه‌زrandنی پروژهیه‌کی پیشه‌سازی
 نوی یاخود کار پیکردنی یان فراوانکردنی و پیش‌خستنی پیشه‌سازییه
 دامه‌زراوه‌که. به‌لام سهرمایه‌ی بهرهمه‌پنراو مانای گشت ئه‌وشتانه‌یه که
 سروشتی نین و به راسته‌قینه‌ش به‌کارده‌هینرن له بهرهمه‌پنرانی شمه‌ک و
 پیش‌که‌ش کردنی کارگوزاری واته شمه‌کی ناوه‌ندی که له ئه‌نجامی کارل‌یکردنی
 کارو سهرمایه‌ی نه‌ختینه دپته کایه‌وه وهک خانوو به‌ره‌ی کارگه و ئامپور و
 مه‌کینه و هو‌ی گواستنه‌وه، وه له نیوان ئه‌م دوو جو‌ره‌ی سهرمایه‌ی
 بهرهمه‌پنراوه‌دا، هه‌روه‌ها سهرمایه‌ی بهرهمه‌پنراو هاتوته ده‌ست، به‌لام
 جیاوازی له نیوانیاندا ئه‌وه‌یه که سهرمایه‌ی بهرهمه‌پنراو له پرووی
 پیشه‌سازییه‌وه داده‌نریت به نه‌گور تا پله‌یه‌کی زور به تایبه‌تی خانوو به‌ره‌و
 مه‌کینه گه‌وره‌کان که له کرداری پیشه‌سازیدا به‌کار ده‌هینریت، وه له بهر ئه‌وه‌ی
 به‌ره‌م ده‌هینیت به های ناگوریت ته‌گه‌ر له شوپنیکه‌وه بچیتته شوپنیک‌کی تر.
 سهرمایه‌ی نه‌ختینه جیگیر بوو له سه‌ده‌کانی کۆن و له سه‌ده‌کانی ناوه‌راست
 تا سه‌رده‌می نوی، له‌به‌ر ئه‌وه بوونی له شوپنیک‌دا ده‌بیتته هو‌ی هاندان بو
 دامه‌زrandنی پیشه‌سازی تپیدا. هه‌موو خاوه‌ن سهرمایه‌یک سووره له‌سهر
 ئه‌وه‌ی له چالاکی ناوخودا وه‌به‌ری به‌هینیت بو ئه‌وه‌ی له ژیر چاودیری خویدا
 بیت سهرمایه‌ی نه‌ختینه ئه‌و راکیشانه‌ی پیشووی زور که‌مبووه که له‌وه‌و پیش
 له شوپنی خویدا هه‌ی بوو وهک هو‌به‌ک، پاش ئه‌وه‌ی ده‌وله‌تانی جیهان له
 رینگه‌ی په‌یوه‌ندی نو‌به‌یه‌که‌وه به‌سترانه‌وه، هه‌روه‌ها پاش ئه‌وه‌ی قازانجی
 زور له پروژه پیشه‌سازییه‌کان به‌ده‌ست هات و پتویستی به وه‌به‌ره‌پنان ده‌کرد،
 ئالوپریش پاشان وای لی‌هات له رینگای بانقه‌کانه‌وه بیت. سهرمایه‌ی نه‌ختینه
 وا ره‌وه‌ن بوو که له هه‌رکون وقوژبنیک‌کی جیهاندا قازانجی مسوگه‌ر بوایه پرووی
 تپیده‌کرد. له گه‌ل ئه‌وه‌شدا پتویسته تپبینی ئه‌وه بکریت که ره‌وه‌نی سهرمایه‌ی

نەختینە بێ پایان نییە، بەلکو بە چەند ھۆبەک بەستراوەتەو: وەک چاودێری دەولەتان، چونکە زۆریەکی دەولەتانی جیھان کۆسپ دەخەنە بەر کۆچکردنی سەرمايە بۆ دەرەوێکی سنورەکیان. سەرەرای ئەوێ ئەم کردارە مەترسی تێدايە.

ھەرۆھا سەرمايە بێگانە لەولایتیکەو ناگوازیتەو بۆولایتیکی تر نەگەر
دلتیا نەبیت لەریژەکی ئەو قازانجەکی دەیکات ھەرۆھا دلتیا بێت لە جێگیر
بوونی باری پامیاری و نابووری گشتی لە ولاتەکاندا، بۆیە ھەندێجار سەرمايە
پێناسە دەکەیت بە ترسنۆکی و دوو دلی لەم ڕووە. ھەر چۆنیکیش بێت سەرمايە بێگانە بواری بۆ پیشەسازی پەسند ناکات لە ولاتە دواکەوتووکاندا بە لکو ئەو بواری تایبەتیانە پەسند دەکات وەک دەرھێنانی خاوەن دامەزراندنی بانک و کۆمپانیای بازرگانی و دامەزراندنی دلتیایی. پاشان دێینە سەر باسی گروگرتی پارەدان لە دەولەتە تازە پێگەیشتووکاندا. لە سەر ئەوێ پێشوو دەتوانین بڵێین زۆری سەرمايە نەختینە لە ولایتیکدا لە وانەییە تا ئێستا بنەمايەکی بنەرەتی بێت بۆ دامەزراندنی پیشەسازی. بەلکو کەمی و نەبوونی گەرمترین کۆسپی سەرەکییە لە رێی تازە گەشەپێکردنی چالاکی پیشەسازی و پێشکەوتنیدا بە تایبەتی لە ولاتە تازە پێگەیشتووکاندا. قەرزی بێگانەش کاریکی خراپی ھەیە وەک دە بینین.

سەرمايە بێ جێگیر یاخود بەرھەم ھێنراو دەوریکی سەرەکی ھەیە بۆ
پراکیشانی پیشەسازییە جیاوازەکان. چونکە لە سەر بەروبوومی ئەو کارگانە دامەزراوە کە بە پلەییەکی لاوەکی دێن یاخود زۆری شارەزایی کرێکار. تەنانەت ئەو کارگانە پیشەسازییان دەفەوتیت بە ھۆی ھۆبەک لە ھۆبەکانەو یاخود لە کار دەکەویت دواي نەمانی ئەو بارەکی لە ناکاوەیدا دەبیت وەک باری شەڕ بۆ نمونە، بە زۆری ناڕوخیتریت وە پاشماوەکانی دەفرۆشیت. بەلکو پیشەسازی تر دیت کە لەونەییە وەک ئەو وای بێت یان سوود پراکیشیت لەو بوونەدا کە

ههیه تی، یاخود هۆی تر وهک شاره زایی کربکار یاخود بازار. واته ئه و ناوچهیه پارتیزگاری بایه خێ خۆی دهکات له و بارهیه وه که مهلبه ندیکی پیشه سازی. وهک ناوچهی (له نکشایه ر) له بهریتانیا که له پیشه سازی چینی لۆکه وه گۆرا بۆ پیشه سازی تری وهک پیشه سازی کاره با.

٤- بازار:

بازار پێناسه دهکریته که شوپنیکه بۆ کرین و فرۆشتنی که رهستهی سه ره تاییه و که رهستهی نیوه دروستکراو و به روو بوومی ناماده کراو. لیته شدا مه به ست له بازار یان کۆمه لگهی مرۆقه یاخود پیشه سازییه که به روو بوومی نیوه دروستکراو یاخود به روو بوومی لابه لایی دروست دهکات یاخود ئه و پاشماوهیهی له کرداری به ره مه پێنانی سه ره کی ده مپێتته وه.

بازارپیش یان ناوخرۆی یان هه ریمی یان هی ده ولته تن یاخود هی جیهان

ده بیت.

ساغ کردنه وه و دابه شکردنی به ره هم گۆشه یه کی سه ره کییه له کرداری به ره مه پێناندا. به لکو داده نریت به گرینگترین بنه مای پیشه سازی و به رده وامی کرداری به ره مه پێنان. له وانه شه به روو بوومی کارگه کان دوو چاری که له که بوون و بی بازار یی بیت و له به ره مه پێنانیش بکه ویت ته گه ر به رده وام شمه که کان بازار یی نه بیت. له بهر ئه وه ده بیت گواسته وه یه کی مسۆگه ر هه بیت، چونکه بازار گه رمی له چه مکیدا واته گشت کرداره کانی بازرگانی ده گریتته وه که شمه ک و کار گوزاری ئاراسته دهکات له جموجۆلیدا له به ره مه پێنه وه بۆ به کار به ر. لی کۆلینه وه ش له بازار دوو لایه نی سه ره کی ده گریتته وه، یه کیکیان فراوانییه تی واته ژماره ی ئه و که سانه ی که له وانه یه ئه و شمه که یاخود ئه و شمه که ی خراوه ته روو بیکرن. ئه وی تریشیان توانای کرینه که به ستراوه به

رادهی ژبانه وه. تهنه ژماره بوخوی ئه وه دیاری ناکات بازاره که قهبارهی
 چهنده و چهنه شمهک و بهروو بووم دهگریت، لهوانهیه دوو شار ژماره
 دانیشتونیان یه کسان بیت بهلام دوو بازار یه کسان پیک ناهین، بازار
 (دهکا) له بهنگلادیش بیگومان تهسکتره له بازار یه لهندهن ههرچهنده ژماره
 دانیشتونیان له یه که وه نزیکه بازاریش وهک هویهک داده نریت به ره که زیکی
 سه ره کی له و ره که زانه ی پیشه سازی جیگیر دهکن به تایبه تی بو ئه و
 پیشه سازیانه ی که تیچوونی گواستنه وه ی به ره که مه کانی بو بازار پیریه کی
 بهرز پیک دههینیت له سه ره که می تیچوونه کانیدا. چونکه ئه که ره تیچوونی
 گواستنه وه ی به ره که بو به کار به ره کان زور تر بیت له تیچوونی گواستنه وه ی
 خاوه کان بو کار که کان. ئالم باره دا باشتروایه کار که کان له نزیک

ویتنی ژماره (۵۹) بازاریکی مهزن

به کار به ره وه دایمه زریته، ئایا به کار به ره که کۆمه لگه ی مرویی یاخود پیشه سازی بیت.

به شیوه یه کی گشتی ده توانریت تهو پیشه سازیانه ی په یوه ندیه کی به هیز نیشان ده دات به بازار وه بکرتن بهم کۆمه لانه ی خواره وه.

۱- تهو پیشه سازیانه ی به ره مه که انیان زوو له ناو ده چن پاش دروستکردنی وهک پیشه سازی به روو بوومی شیرمه نی و سه هوّل، ههروه ها تهو پیشه سازیانه ی که پتویسته به ره مه که انیان به تازه یی و خیرایی دابهش بکرت و بگاته به کار بهر وهک پیشه سازی نان.

۲- تهو پیشه سازیانه ی به ره مه که انیان زوو دهشکی له گواستنه وهدا به تایبه تی بو شوینی دوور، وهک پیشه سازی شووشه و تهو به ره مه مانه ی له شووشه دروستده کرتن و ههروه ها گلینه سازی. تهو پیشه سازیانه پتویستی به داگرتنه وه ان پتچانه وهیه کی تایبه تی ههیه که ده بیته هو ی زیاد بوونی کیشی و زیاد بوونی تیچونی گواستنه وهشی. له به ره وه باشتروایه تهو پیشه سازیانه لای بازار انانزیکیه وه دایمه زریته.

۳- تهو پیشه سازیانه ی به ره مه که ی لهو شمه کانه پیک هاتوو که قه باردی گه ورهیه و هه رزان به هایه وهک پیشه سازی خشت و پیشه سازی گه چ و پیشه سازی که لو په لی نرخ هه رزان، ته مانهش له نزیک بازار وه جیگیر ده بن بو ته وهی کرتی زور نه ددن له گواستنه وهی به ره مه که انیان که هه رزانه.

۴- تهو پیشه سازیانه ی کرتیکاری زوری پتویسته. گشت ته و ناوچانه ی دانیشتوانی زوره ده گونجیت بیتته مه لبه ندی جیگر بوونی تهو جوړه پیشه سازیانه، چونکه دانیشتوان لیره دا دوو دهوور ده بینیت بو تهو پیشه سازیه ی، له لایه که وه چهند کرتیکاری پتویست بیت دهیدات به پیشه سازی به وه ههروه ها ده بیتته بازاریش بو به کار بردنی به ره مه که. تهو

پیشه‌سازبانه‌ش وهک پیشه‌سازی یاری مندالان و پیشه‌سازی که‌لو په‌لی
ئارایشته و پیشه‌سازی که‌لو په‌لی کاره‌بای سووک و پیشه‌سازی جلو
به‌رگ.

۵- ئەو پیشه‌سازبانه‌ی پتوبستی به‌که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌تایی هه‌یه به ئەندازه‌یه‌کی
که‌م. گشت ئەو پیشه‌سازبانه‌ی پتوبستی به ئەندازه‌یه‌کی که‌می که‌ره‌سته‌ی
سه‌ره‌تای هه‌یه و ده‌شتوانریت به ئاسانی بگوێزریت‌ه‌وه به تیچوونیک
گواستنه‌وه‌ی هه‌رزان که به‌ند نییه به شوینیک تایبه‌تییه‌وه به‌ره‌و بازار
ده‌کشیت، وهک پیشه‌سازی پلاستیک و پیشه‌سازی که‌لو په‌لی کاره‌بای و
ئامیری میکانیکی سووک.

۶- ئەو پیشه‌سازبانه‌ی له‌ کیش و قه‌بارده‌ی ئەو که‌ره‌سته سه‌ره‌تاییانه‌ی به‌کار
هینراون تیدا زیاد ده‌کات. وهک پیشه‌سازی خواردنه‌وه گازبه‌کان و
سارده‌مه‌نی.

ئەوه‌ش وهک پیشه‌سازی یه‌ک‌خستنی پارچه‌ی ئۆتۆمبیل و سه‌هۆل‌دان.
ئۆتۆمبیل قه‌باره‌که‌ی ۶- ۱۵ ئەوه‌نده‌ی قه‌بارده‌ی ئەو ئامیر و که‌لو په‌له‌یه
که‌ لیتی دروستده‌کریت.

۷- ئەو پیشه‌سازبانه‌ی که‌ راسته‌و خۆ په‌یوه‌ندی کردن به‌ خه‌لکییه‌وه پتوبسته
بۆی، چونکه‌ زانینی ئاره‌زوی به‌ کاربه‌ران پتوبسته بۆ هه‌ندیک پیشه‌سازی
وهک پیشه‌سازی جل و به‌رگی ئاماده‌کراو، پیتا،و، خشل هه‌روه‌ها
مۆبیلیات.

۸- ئەو پیشه‌سازبانه‌ی که‌ره‌سته سه‌ره‌تاییه‌که‌ی و به‌ره‌مه‌که‌شی دووچاری له
ناوچوون نابیت له‌ گواستنه‌وه‌دا هه‌روه‌ها کیش و قه‌بارده‌ی ئەم به‌ره‌مه‌انه له
کیش و قه‌بارده‌ی ئەو که‌ره‌سته سه‌ره‌تاییانه‌ی له‌ دروست کردنیدا به‌کار
هینراوه ناگۆریت وهک پیشه‌سازی چنن.

۹- پیشه‌سازی کار گوزاری گشتی وهک پیشه‌سازی ئۆتۆمبیل یاخود پالۆتنی

ئاو يان دروستکردنى كارەبا.

۱۰- ئەو پيشەسازبانه خزمەتى پيشەسازبەكەنى تر دەكەن، ياخود ئەو پيشانەى بازارى بۆ تەرخان دەبيت.
وەك پيشەسازى چىن كە پيشەسازى رىستن رادەكيشى وە پيشەسازى كەلو پەلى كارەبايى كە پيشەسازى كارتون رادەكيشىت.

۵- كار:

مەبەست لە كارگەرەن كارگىرى رىك و پىكە. كارىش دادەنرىت بە رەگەزىكى گرىگ بۆ گشت كەركەرەكەنى پيشەسازى، بەلام دەورى ئەم رەگەزە بۆ ھەلبراردنى شوئىنى پيشەسازبەكە لە پيشەسازبەكەو جىاوازە تا يەككى تر وە لەكارگەيەكەو بۆ يەككى تر كارگەرەنىش لە بارەى برەو ياخود ژمارەى كرىكارەنەو تەنھا سەير ناكرىن بەلكو سەيرى پەلى شارەزايى و لىزانىنى ھونەرى دەكرىت كە دەيزانن. مەرجىشە بۆ دامەزراندنى ھەندىك پيشەسازى كرىكارى ئەو تۆى ھەبيت زۆر بە توانا و كارامەبن لە بەرھەم ھىناندا.

بەلكو زۆرى دەولەتە تازە پىكەيشتەوكان ژمارەيەكى زۆر كرىكارى تىدايە، بەلام سكالالەو دەكەن ژمارەى كرىكارەنى شارەزايان كەمە. كاتىكىش دىيەنە سەرباسى گىروگرفتى پيشەسازى لەم ولاتانەدا لەو دەوئىن تىچونى كار رىژەيەكى جىاواز پىك دەھىنىت لە سەرجەمى تىچونى بەكارھىنراو لە بەرھەم ھىنان دا كە دەگاتە نىوان لە ۷٪ - ۱۶٪ پيشەسازى ھەمە جۆردا. دەشتوانرىت بە پىي گرىكى كرىكار و جۆرى ئىشەكە لە برىارەكەنى دەست نىشان كەردنى جىگەى كارگەكەدا دىارى كراو پيشەسازبەكان بەم جۆرى خوارەو پۆلەن دەكرىن.

۱- ئەو پيشەسازبەكەنى لە جىگىر بوونىدا (شويندا) دابەشبوونى كارگەرەن كارى تىناكات چونكە يان بە مەكەنە دەكرىت وەك پيشەسازى پالائوتنى

نهوت، ياخود چه‌ند هۆبه‌کی تر به پیتی شوین رای ده‌کیشیت وهک
که‌رسته‌ی سه‌ره‌تایی وهک پیشه‌سازی شه‌کر یاخود به‌ره‌و سووته‌مه‌نی وهک
ئه‌له‌منیۆم.

۲- ئه‌و پیشه‌سازبانه‌ی به‌ پله‌ی یه‌که‌م بایه‌خ ده‌ده‌ن به‌ جووری کار. ئه‌وه‌ش
جووری زۆره، هه‌مووشیان به‌ گشتی له‌و پیشه‌سازبانه‌ پیکهاتوون که‌ ده‌ست
ره‌نگینه‌کی زۆر یاخود شاره‌زاییه‌کی وردی ده‌ویت، وهک پیشه‌سازی خشل
و سه‌عات و پێسته و ئامیتری مۆسیقا و ئامیتری ئه‌له‌کترونی. ئه‌مه‌ش
دانامه‌زیت ئه‌گه‌ر ژماره‌یه‌کی زۆر کرێکاری راهاتوو له‌سه‌ر ئه‌م کاره‌ نه‌
بیت، به‌زۆریش له‌ نزیک شاره‌ گه‌وره‌کان یاخود له‌ناویدا ده‌بیت.

۳- ئه‌و پیشه‌سازبانه‌ی بایه‌خ ده‌دابه‌وه‌ی ژماره‌یه‌کی زۆر کرێکاری هه‌بیت
وهک پیشه‌سازی ئۆتۆمبیل که‌ به‌ هه‌زاره‌هایان لی به‌کار ده‌هینیت، هه‌روه‌ها
پیشه‌سازی چنن و ئامیتری کاره‌بایی و جگه‌ره‌و پێسته که‌ ده‌گه‌رین به‌ دوای
ئه‌و شوینانه‌دا که‌ کاری هه‌رزانی تێدايه‌. به‌ زۆریش له‌ شاره‌ گه‌وره‌کاندا
هه‌یه‌ که‌ کوچکردنی دانیشتون پرووی تی ده‌کات.

۶- گواستنه‌وه:

مه‌به‌ست له‌گواستنه‌وه‌ ئه‌و رێگه‌و هۆبانه‌یه‌ که‌ مروت و به‌ره‌مه‌که‌ی
ده‌گه‌زیته‌وه‌ له‌ شوینیکه‌وه‌ بۆ شوینیکی تر. ئه‌مه‌ش رێگه‌ی ئۆتۆمبیل و هیللی
ئاسن و رێگه‌ی پرووبار و ده‌رباچه‌کان و نوکه‌ندی ئاوی رێگه‌ی ده‌ربایی بۆری
گواستنه‌وه‌ی نه‌وت و گازی سروشتی و ئاو و گواستنه‌وه‌ی ئاسمانی و ته‌نانه‌ت
ئه‌و ته‌لانه‌ی که‌ وزه‌ی کاره‌با ده‌گه‌زینه‌وه‌، ده‌گه‌زیته‌وه‌. ئه‌وه‌ی ئاشکراشه‌ ئه‌و
رێگه‌و هۆبانه‌ پاش شوێشی پیشه‌سازی زۆر پێش که‌وتن و ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی
ئه‌وه‌ی که‌ تێچوونی گواستنه‌وه‌ که‌م بێته‌وه‌ که‌ کرێی هاتوو چۆ ده‌گه‌زیته‌وه‌ له‌

وێنەی ژمارە (٦٠) شەمەندەفەری خێرا

سەر ڕینگەکان، ئەمەش تیچوونییکی راستەو خۆبە سەرەرای کرێکارانی تری کرێی بە تال کردن و بارکردن و عەمار کردن و دابینکردن. بە شیوەیەکی گشتی، پیشەسازی ئەو شوینانە بوخۆی هەڵ دەبژێریت کە هاتوو چۆبان تێدا ئاسان و هەرزانه وەک شوینی مەلەبەندی شارەکان کە بوونەتە چەقی ڕینگەیی گواستەووە لە زۆر لای جیاوازیوە، یاخود دەتوانیت خۆی دووربگریت لەوەی کە پارەیی زیاده بچیتە کەرەستە سەرەتاییە کە یاخود لەسەر شەمە کە دروستکراوە کە، لەبەرئەوە بەندەرەکان لە زۆر کاتدا دەبنە مەلەبەندی گرنگ بۆ دامەزراندنی پیشەسازی ئەوتۆ کە پشت بەو ماددە سەرەتاییانە لە دەرهەوی سنووری ولاتە کە دەهینرێن ببەستیت، وەک بەندەرەکانی خۆرەهەلاتی ولاتە یەكگرتووەکانی ئەمەریکا و خۆرئاوای ئەورپا و ژاپۆن.

ههروهه ها پێگهی گواستنهوه یارمهتی دایه زانندی پیشه سازی نوێ دهدات به ده رگا کردنهوه به رهو سه رچاوه کانی مادده ی سه رتهایی یا خود به رهو سه رچاوه کانی ووزه یا خود بازار. بۆ نمونه زۆریه ی گه شه کردنی پیشه سازی له سیبریادا به راکێشانی ئه و هیله ئاسانه ی پێدا تێپه ر ده بی.

ههروهه ها ده ریاچه گه وره کان وه ک پێگه یه کی ئاوی ده ورێکی گه وره یان هه بوو له دایه زانندی مه لبه نده پیشه سازیه کان له ولاته یه کگرتووه کانی ئه مه ربکا و که نه دا.

۷- زهوی و ئاو:

هه موو پیشه سازیه ک پێوستی به رووبه ری زهوییه کی وشک و ته خت هه یه بۆ ئه وه ی دایه زراوی کارگه که ی له سه ر دایه زینیت. ههروهه ها پێوستی به رووبه ری تر هه یه بۆ کرداری به تالکردن و بارکردن، سه ره پای ئه وه ی که رووبه رێکی زیاده ش داده نریت بۆ ئه و فراوانبوونه ی چاوه رێ ده کریت و له وانه یه له پاشه رۆژدا رووبدات.

پێوستیش به و رووبه رانه به پێی جیاوازی پیشه سازیه که و خاسیه ته که ی ده گۆریت. پیشه سازی سووک پێوستی به رووبه رێکی که م هه یه وه ک پیشه سازی جل و به رگی ئاماده کرا و یان سه عات یان هه ویره مه نی یان شیرینی، به لام پیشه سازی قورس پێوستی به رووبه رێکی فراوان هه یه له به ر ئه وه هه لبژاردنی شوینه که ی له ده ره وه ی ناوچه ئاوه دانه کان ده بیته له شاره کانه دا. به ناوبانگترین پیشه سازی ئه م چه شنه پیشه سازی پۆلا و پترۆ کیمیاوی و کاغه زو فرۆکه. سه ره پای ئه مه ش ئه م پیشه سازیه دوه که ل و گازی بۆن ناخۆش و ئاوی پیس به جێ ده هیلن. ههروهه ها بۆ ئه وه ی دوریش بیت له مه ترسی ته قینه وه و ئاگر که و تنه وه.

به لام ئا و به ره گه زیکی سه ره کی داده نریت له گشت کرداره کانی پیشه سازیدا

و ماددەيەکی خاوی سەرەکیشە لە گەلیک پیشەسازیدا وەک پیشەسازی ساردەمەنی و ترشی. لەبەر ئەوە زۆری ئەم پیشەسازییانە لە نزیک رووبارەکان یان سەرچاوەی ئاو و دەریاوە زۆرین بۆ ئەوەی ئاوی پیتوبستیان بۆ مسۆگەر بێت. ئەو پیشەسازییانە ی ئاویکی زۆر بەکار دەبەن وەک پیشەسازی ئاسن و کاغەز و ئاوریشمی دەستکرد. بەرھەمھێنانی تۆنیک کاغەز لە کرۆکی دار پیتوبستی بە (۳۸۰۰۰) گالۆن ئاو ھەیە و بەرھەرمھێنانی تۆنیک ئاسن پیتوبستی بە (۶۵۰۰۰) گالۆن ئاو ھەیە و بەرھەمھێنانی تۆنیک ئاوریشمی دەستکرد پیتوبستی بە نزیکەی (۲۲۰۰۰۰) گالۆن ئاو ھەیە.

۸- ئاوەوە:

لە رابردوودا ئاوە ھەوا کاریکی گەورە دەکردە سەر ھەلژاردنی شوینی ھەندیک پیشەسازی، چونکە مەژۆن ھێشتا توانای ئەوەی نەبوو ھەوا ی ناو کارگە بە پیتی پیتوبست رابھێنیت. بەناوبانگترین نمونەش بۆ ئەوە پیشەسازی لۆکە چنێن بوو کە لە ھەوا ی شێدار نەبوا یە دانەدەمەزرا و ناوچە ی لەنکشا یەر لە بەریتانیا بەوە ناوبانگی دەرکرد بوو، بەلام پاشان توانرا ئەم جۆرە پیشەسازییە لە ناوچە وشکەکانیشدا بڵاو بێتەوە چونکە ھەلەم دەکرایە ناو ھۆلی کارگەکانەو. بەلام تەنانت ئیستاش پەییوەندی لەنیوان جۆری ئاوە ھەوا و دامەزراندنی ھەندیک پیشەسازیدا ھەر ھەیە. پیشەسازی پەیکەری فرۆکە پیتوبست بەو جۆرە ئاوە ھەوا یەو ھەیە کە خۆر بەدەر دەوێت و رۆژیش سایەقە بێت لەبەر ئەوە لە ناوچە ی باشووری خۆرئاوا ی وڵاتە یە کەرتووەکان دامەزراوە. لە کاتی کدا پیشەسازی مەکینە (داینەمۆ) ی فرۆکە لە بەشەکانی باکووری خۆرھەلاتی دامەزراوە، لەوناوچانەش کە دوو چاری شەپۆلی سەرما و سۆلی توند دەبی چالاکی پیشەسازی دەوێت، بۆ نمونە وەک پیشەسازی

ئاسن دەرھېنان لە سوېد ھەندىك رەگەزى ئاووھەواش كاردەكەنە سەر ھەلئەردنى شوئىنى كارگەكە چونكە شىوھى رووى ھەلكردى با لە كاتى ھەل بئاردنى شوئىنى كارگەكەيدا دەخريتە بەرچا، شوئىنى پالئوگەى (دۆرە) لە بەشى باشوورى خۆرھەلاتى بەغدادا ھەلئەرتدراوھ كە شىوھى ھەلكردى باى گشتى بەرھە باشوورى خۆرھەلاتى بۆ ئوھى دووكەل و بۆنى ناخۆش لەگەل خۆيدا رامالئىت.

۹- كارى چالاكى حكومت لە جىگىرەوونى پىشەسازىدا.

دەولەت، بە تايبەتى لە سىستەمە سۆسالىستەكاندا دەست دەخاتە ناو ھەلئەردنى شوئىنى پىشەسازىيەوھ. بۆ ئەمەش چەند ھاندەرىك ھەيەكە پالى پىوھ دەئىن، وەك ئوھى بىھوئىت بىكارى لە ناوچەيەكدا نەھىلئىت كە دانىشتوانى چرە. ياخود لەبەر ھەندىك ھۆى سەربازى ستراتىژى وەك دوور خستەوھى شوئىنى كارگەكان لە سنوورەوھ وەك لە كاتى جەنگ لە ئەلمانىا پروویدا. ياخود بۆ پىشەخستنى ناوچەيەكى نوئ وەك لە يەكئىتى سۆقىيەتى پىشوو رووى دا كاتىك كە دەيوست ناوچەى سىبىريا پىش بكەوئىت، بۆ ئوھى ھەندىك ناوچەى پىشەسازى لەوھ زباتر پەرە نەسئىت چونكە زۆرى چالاكى تئىدا كۆئوتەوھ. بەو رېگەيە ھەولئەدات چالاكى پىشەسازى لەسەر ناوچە جىاوازەكانى ولات دابەش بكات وەك لە عئراقدا رووى دەدا، چۆن ياساھەولئى ئەوھ دەدات سنورىك بۆ دامەزراندنى كارگە لە بەغدا دابىنى و لە ناوچەكانى ترى ولاتدا دامەزرىت، ياخود دامەزراوھكانى دەولەتى وەك شارەوانى دەست دەخەنە ديارىكردى ناوچەى تايبەتى بۆ چالاكى پىشەسازى لەناو شارىكدا بە پىتى ھەندىك ھۆكە رەچا و دەكرئىن بۆ نمونە وەك نەھىشتنى پىسى و دەنگە دەنگ و ژاوەژاو.

هەندىك گىروگرفتى پىشەسازى لە دەولەتە تازە پىگەشتەكان:

ولائەتە تازە پىگەشتەكان گىروگرفتى هەندىك گىروگرفت بوون كە شان بەشانی دروستکردنى پىشەسازىيان دامەزراندنى پرۆژەى پىشەسازى، يان جىبەجى کردنى پلانى گەشەكارى دەروڤ و ديارتربنى ئەو گىروگرفتەش كە دەبنە كۆسپ لە ريتى پەرەسەندنى پىشەسازى بریتين لە:

۱- بنچىنەى ژىرخان (ژىر پەيگەر):

زاراوەى ژىرخان يان ژىر پەيگەر بریتىيە لە رىگەى گواستەنەو و هاتوو چۆو دامەزراوى بەندەرەكان و فرۆكەخانەكان و دەزگاكانى پەرودە و فيرکردن و تەندروستى و پرۆژەكانى ئاوو كارەباو مالان و مەلەبەندەكانى لىكۆلېنەو و زانىارى و دەزگاكانى ترى كە خزمەتگوزارى پىويست پىشكەش بە کردارى بنياد نانى ئابوورى دەكەن. ئەگەر سەيرىكى کردارى پىشەسازىكارى بكەين بەو وەى كە دروستکردنەو و ئابوورى نىشتەمانىيە، بۆمان دەردەكەوئەت كە دامەزراندنى ژىرخان و پىشەخستنى بە گرنگترین نىشانەدرى ئەم کردارە دادەنرێت. وائەتە پىشكەوتوو وەكانى پىشەسازى و مەلەبەندە شارستانىيە گەورەكان بە پىشكەوتنى بنچىنەى ژىرخان جیادەكرێنەو. ئەم پىشكەوتنە لە ئەنجامى ئەو قوناغە مېژوو و بىيانەو و هاتوو كە مىللەتان برىوبانە. بەلام وائەتە تازە پىگەشتەكان دواكەوتن و لاوازى ژىرخان نىشانەى جياكەرەو و بىانە. لەبەر ئەو ژىرخانەكانيان ناتوانی خزمەتى خۆى لە پەرە پىدانى ئابوورى نىشتەمانیدا بە جى بهيتى.

هەرودەها پەيگەرە لە هۆبەكانى زۆرکردنى كۆسپ و تەگەرەى ئەم وائەتە لە کردارى دووبارە كردنەو و پەرىدانى ژىرخانى ئابوورىياندا، نمونە لە هيندستاندا كە ژمارەى گوندەكانى لە (۵۰۰) هەزار گوند زیاترە، تەنبايەك گوند لە نۆگوند رىگەى هەيە و دەتوانرێت بە درىژاى سالى بەكار بهيتریت.

له هه ندى ولاتى ئه فەرىقا و ئه مەرىكاي لاتىنىشدا كەردارى ناردنى ماددەى خوار دەمەنى بۆ ئه و ناوچانەى هەندى سال دوو چارى كارەسات دەبن كاریكى زۆر ئالۆزه. یان ئه و پارەیهى كه تىی دەچیت له وه زیاتره كه ئه گەر شتەكان له دەر دوه بهیترین به هۆى تەنگ و چەلەمەى گواستە وهى ناو خۆى. جا له بهر دواكه و تنى كەرتى ژیر خانى ولاته تازه پیگە یشتو هەكان، ئه م ولاتانه ناچار بوون بۆ بهرز كەردنه وهى ئه و وه به رهینانهى بۆ دامە زراندى ژیر خانیان دانراوه به لام ئه م ولاتانه له بهر كه مى پاره دەنالیین بۆ ئه و پرۆژانه كه چى ولاته نه وتداره كان وهك عیراق و ئیران و فەنزویلا خاوهنى سەرمایهى تەواون.

له ولاته تازه پیگە یشتو وه كاندا داواكارى له سەر هۆى گواستە وه و پرۆژەى ئاو و كارەبا و دەزگای فیر كەردن و تەندروستى به هۆى ئه و دواكه و تنه زۆره یان زۆر تر دەبى. بگره پرۆژەكانى گەشه پیکردنى پیشە سازى جیبه جى ناکرین ئه گەر له سەر ئه و بنچینهیه به ند بن كه راسته و خۆ په یوه ندى به ژيانى كریكار و دانیشتوانه وه ههیه به شیوهیه كى گشتى و له كاتى دامە زراندى هەر دەزگایه كى پیشە سازیدا ره چاو ده كرى. له كاتیكدا له ولاته پیشكه وتوو هەكان ئه مە له پرۆژە كه دا خەرج ناکرى چونكه ئه و بنچینهیه ههیه، به لام له ولاته تازه پیگە یشتو وه كان و گەشه نده كان له پرۆژە كه دا خەرج ده كرىت. بۆ نمونەش ناوى كارگه ی په ینى كیمیاوى ده به یین له (سندرى) له هیندستاندا كه له سالى ۱۹۵۲ دەستى كەرد وه به به ره مه یینان و سەرمایه یكى زۆرى تیچوو وه زۆر زیاتره له سەرمایه ی پرۆژهیه كى هاوچه شنى خۆى له هەر ولاتى كى پیشكه وتوو دا. چونكه ئه و مایهیه تەنیا بۆ كرىنى ئامیر و مه كینه و خانوبه ردى كارگه كه به كار نه هیئراوه به لكو بۆ پرۆژهى دروست كەردنى رینگه و بان و هیللى ئاسنى پتویست بۆ كارگه و دامە زراندى شارى كى تەواو بۆ كریكاران كه قوتابخانه و نه خوشخانه و كوگا و هۆیه كانى ترى خزمه تگوزارییه كۆمه لایه تییه كانى تیدایه.

۲- شارەزایی ھونەری:

لە ھەو پێش پەنجەمان بۆ ئەو ھاکیشا کە کرێکار لە پیشەسازیدا بریتییە لە:

ئ- کرێکار بەکارامە و ناکارامەیانەو.

ب- ھونەرێکەکان و ئەندازیار و دەرچووانی خۆبەدنگە زانستییەکان.

ج- بەرپۆلەبەدانی کارگە یان پرۆژەکە.

کرێکاری کارامەش ئەو کرێکارێکە کە پیشەکە ی پتوبستی بە پۆشنبیریەکی سەرەتایی ھەیە و دوای ئەو ماوەیە کە مەشقی تایبەتی و پیشەگەری پێدەکرێت بە مەرجێک لە سالیکی کەمتر نەبێت ئینجا ئەو لە شوێنی کارە کە بکڕێت یان لە پەیمانگە یە کدا. بەلام ھونەرێکەکان ئەو کەسانە کە قوونای خۆبەدنی بنەرەتییان (ناوھندی) تەواو کردووە، جگە لە تەواو کردنی دوو سالی مەشقی ھونەری. ھەموو زۆر بونیکی بەرھەمەداری پیشەسازی پتوبستی بە بەکار ھێنانی زانیی زانیاری ھەیە کە بریتییە لە بەکار ھێنانی زۆرترین ھونەری و ئەندازیار و دەرچووی خۆبەدنگە زانیاریەکان.

ئەو گێرو گرتە ی کە ولاتە تازە پێگە یشتووەکان بە دەستیەو دەنالیین ئەو ھەو کە ژمارە یەکی زۆر کرێکاری ناکارامە بە ئاسانی دەست دەکەون بەلام ئەو کرێکارە مەشق پێکراوە کارامانە ی کە پتوبستن گران دەست دەکەون، کە چی لەو ولاتانە ی کە لەرووی پیشەسازیەو پێشکەوتوون کرێکاری کارامە و ناکارامە لە شارە گەورەکاندا بە ئاسانی دەست دەکەون. لێرەشدا مەشق پێکردنی کرێکارەکان شتیکی ئاسانە، چونکە کرێکارەکان شارەزاییەکی سەرەتایی پیشەسازی و تەکنیکیان ھەیە، ئەمەش دەگەرێتەو بۆ سروشتی پرۆگرامەکانی پەرودە و فێرکردن لەم ولاتانەدا، لەبەر ئەوە پیشەسازی بە ئاسانی کرێکاری دەست دەکەوێت و، ئەگەر پتوبستیش بکات ئەوا خولی

مه‌شق‌کردن بۆ ماوه‌یه‌ک کورت ده‌کرێته‌وه بۆئێوه‌ی کرێکاره‌کانی فێری به‌کار هێنانی ئامێره‌ تازه‌کان بن. به‌لام له‌ ولاته‌ تازه‌ پێگه‌یشتووه‌کاندا ئهم باره‌ ده‌گۆرێت و ده‌ست که‌وتنی کرێکاری مه‌شق پێکراو شتیکی گرانه‌، چونکه‌ دانێشتوان شارده‌زاییان له‌ بنهما سه‌ره‌تاییه‌کانی ته‌کنیکیدا که‌مه‌. ژيانی پیشه‌سازی له‌ لایه‌ن زۆربه‌ی زۆری دانێشتوانه‌وه‌ به‌شتیکی لاوه‌کی داده‌نرێت و ئه‌گه‌ر خول و مه‌شق‌کردنیش بکرێته‌وه‌، ئه‌وا ماوه‌ی مه‌شق پێکردنه‌که‌ درێژ ده‌بێت. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ به‌ره‌مه‌داری به‌نزمی ده‌مێنێته‌وه‌ و به‌ره‌مه‌هێنانیش زۆری تێده‌چێت هه‌رچه‌نده‌ ئاستی کرێ نزمبێت.

لایه‌نی به‌هیزی له‌ په‌یکه‌ری ولاته‌ تازه‌ پێگه‌یشتووه‌کان له‌م بواره‌دا بریتی یه‌ له‌ نه‌بوونی په‌یوه‌ندیه‌کی به‌تین له‌ نێوان سیسته‌می فێرکردن و پتوبسته‌یه‌کانی په‌ره‌پێدانی ئابووری له‌ ولاته‌دا. له‌ به‌ر ئه‌وه‌ هه‌ندیک پرۆژه‌ی پیشه‌سازی ته‌وتۆ هه‌لده‌بژێرێت که‌ ژماره‌یه‌کی زۆر کرێکاری بگرێته‌ خۆی و ئه‌وانه‌ش پیوستییان به‌ مه‌شق پێکردنی درێژ نییه‌، وه‌ک پیشه‌سازیی چنێن و جگه‌ره‌ و پێسته‌.

۳- قه‌رزى بیانی:

گرنگترینی ئه‌و گه‌روگرفتانه‌ی که‌ ولاته‌ تازه‌ پێگه‌یشتووه‌کان به‌ ده‌سته‌یه‌وه‌ ده‌نالین بریتیه‌ له‌ گه‌روگرفتی پاره‌ دان به‌ پرۆژه‌ی په‌ره‌پێدانی ئابووری به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی و په‌ره‌ پێدانی پیشه‌سازی به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌ به‌ر لاوازی و که‌می پاشه‌که‌وتکردن و که‌می سه‌رچاوه‌ی مایه‌ له‌ ولاته‌نه‌دا. جا له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی داهااتی مرو‌ف و ئاستی ژيانی نزمه‌، بۆیه‌ پاشه‌که‌وتکردنیش لاواز ده‌بێت. به‌لام خاوه‌ن سه‌رمایه‌کانی ئهم ولاته‌نه‌ پاره‌کانیان له‌ که‌رته‌کانی تردا ده‌خه‌نه‌ کارو له‌ پیشه‌سازیدا به‌کاری ناھێنن، وه‌ک بانک و کۆمپانیاو

بازرگانی و کهرتی خانو بهره دروستکردن، چونکه پرۆژهی پیشه‌سازی مه‌ترسی
تیی‌دایه به‌رام‌به‌ر ئه‌م باره‌ش حکومه‌ت له‌م ولاته‌نه‌دا ئاراسته‌ی
پاشه‌که‌وت‌کراوه‌کان ده‌کات و ده‌بیته هانده‌ر بۆ وه‌به‌ر هیئانی پیشه‌سازی، به
پیشکه‌شکردنی ده‌سته‌به‌ری یارمه‌تیدانی یاسایی بۆ خاوه‌ن سه‌رمایه‌کان و
ئه‌وانه‌ی پاشه‌که‌وتیان هه‌یه، وه‌ک ئه‌وه‌ی ده‌وله‌ت باجی هیئراو له‌ سه‌ر ئامیرو
مه‌کینه‌ی کارگه‌کان و که‌ره‌سته خاوه‌کان لا ده‌بات، یان پیشه‌سازی نیشتمانی
له‌ به‌ره‌به‌ره‌کانی بیگانه ده‌پاریزیت به‌ دانانی باجی گومرگی به‌رز له‌ سه‌ر ئه‌و
که‌لو په‌لانه‌ی له‌ ده‌روه‌ دین، یان دامه‌زراندنی بانقی پیشه‌سازی و
پیش‌خستنی کهرتی تیکه‌ل. به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌موو جیبه‌جی هیئانه‌ی
پیشووشدا پرۆژه‌کانی پیشه‌سازی له‌ زۆر ولاتای تازه پیگه‌یشتوو‌دا به
له‌ کارکه‌وتوویی ده‌مینیت‌ه‌وه و سه‌رمایه‌یان بۆ په‌یدا نابیت، له‌ به‌ر ئه‌وه ئه‌و
حکومه‌تانه ناچار ده‌بن که قه‌رز له‌ ده‌وله‌ته بیانیه‌کان وهرگرن، به‌تایبه‌تی له
ده‌وله‌ته پیشکه‌وتووه‌کان. زۆر جاریش ئه‌و ولاته‌نه ده‌ست به‌ سه‌ر ئابووری
ولاته تازه پیگه‌یشتوو‌ه‌کاندا ده‌گرن، چونکه ئه‌و قه‌رزانه به‌ چهند مه‌رجیکه‌وه
به‌ ستراون که له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وله‌ته قه‌رزده‌ره‌که‌دا ده‌بیته، وه‌ک ئه‌وه‌ی ئه‌و
قه‌رزانه بۆ که‌رته پیشه‌سازییه‌کان یان ستراتیژییه‌کان یان پیشه‌سازییه‌کانی
به‌کاربردن ئاراسته بکات. ئه‌م قه‌رزانه زۆری سووده‌کانیشیان به‌رز ده‌بیته
له‌ به‌رئه‌وه ناوی ئه‌م جو‌ره نراوه داگیرکاری تازه. ته‌نانه‌ت ده‌وله‌ته
سه‌رمایه‌داره‌کان خۆیان به‌ سه‌ر ریک‌خراوه ده‌وله‌تییه‌کانیشدا ده‌سه‌ پێن وه‌ک
بانقی ده‌وله‌تانی ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی سه‌ر به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان که ولاته
یه‌که‌گرتوو‌ه‌کانی ده‌ستی به‌ سه‌ردا ده‌گریته.

۴- پیسبوون:

پیتاسه‌ی باو بۆ پیسبوون بریتییه له فریدانی پاشماوه که ده‌بیته هۆی تیکدانی جوانی و پاکی ژینگه و ده‌ورو به‌ر. به‌لام پیسبوون له چه‌مکی زانستیدا بریتییه له گۆران و نات‌ه‌واوی سیسته‌می ژینگه (ئیکۆلۆجیی) له پتکه وه ژبانی نیتوان زنده‌وراندا به‌ پروه‌ک و گیانه‌وه‌ران‌وه له ژینگه‌یه‌کی دیاریکراودا، وه‌ک ته‌وه‌ی زنده‌وه‌ره ورده‌کان ب‌فه‌وتینێ که ماسی له ژینگه‌ی ئاویدا له سه‌ری ده‌ژین، یان ته‌و پاشماوه‌و گه‌ردیلانه‌ی ده‌چنه هه‌واوه و نات‌ه‌واوی له پتک هینه‌کانی هه‌وا په‌یدا ده‌کهن و بۆ نمونه، ریتیه‌ی دووهم

ئۆکسیدی کاربۆن زۆر ده‌کهن. ته‌وه‌ش ده‌بیته هۆی چه‌ند نه‌خۆشیه‌کی دیاریکراو بۆ مرۆڤ و گیانه‌وه‌ر و پروه‌ک. جگه له‌وه‌ش ژاوه ژاو و ده‌نگه ده‌نگ کارده‌کهنه سه‌ر می‌شکی مرۆڤ به‌تایبه‌تی له شاره چرکه‌کان و ناوچه پیشه‌سازیه‌کاندا. پیسبوونیش دیاردیه‌کی سروشتیه له کۆنه‌وه هه‌یه، چونکه گرکه‌نه‌کان له کاتی هه‌لچوونیا‌ندا گازی هه‌مه‌جۆر و هه‌لم ده‌رده‌دن، یان گه‌رداوو ته‌پ و تۆز بۆ هه‌ندی ژینگه دراوسێی ناوچه بیابانه‌کان ده‌هینن. به‌لام دوا‌ی شۆرشێ پیشه‌سازی و جیگیربوونی کارگه‌کان له پروه‌ریکی به‌رفراواندا له ناویان له نزیک ته‌و

وتنه‌ی ژماره (٦١) پیسبوونی ژینگه

شارانه‌ی دانیش‌توانیان زۆرن و چرن، پیسبوون بوو بو گپرو گفرتیکی دژ وار، چونکه ریژهی گازی ژه‌هراوی دووکه‌ل و بۆنی ناخۆش زۆر بووه و هه‌وای ئه‌و شارانه‌ش به‌وه پیس بووه جگه له‌وه‌ی که هۆیه‌کانی گواستنه‌وه، به تایبه‌تی ئۆتۆمبیل، دووکه‌لیان لی دیته‌ده‌ر که به‌زۆری بریتییه له‌یه‌که‌م ئۆکسیدی کاربۆن و دووهم ئۆکسیی گۆگرد و گه‌ردیلای قورقوشم، جگه له‌وه‌ی کارگه‌کان شله و مادده و پاشماوه‌ی ئه‌ندامی و کیمیاوی فریاده‌ده‌ن که له‌وانه‌یه شیته‌ل بیت بۆ مادده‌ی ژه‌هراوی له ئاوی پرووباره‌کان یان ده‌ریاکان و ئاوه‌که پیس بکات. هه‌روه‌ها ئه‌و وێران‌کردنه‌ی کانزاکاری چینه‌کانی خه‌لووز و کانزاکان و ئه‌و میروو له‌ناوبه‌رانه‌ی که به‌سه‌ر زه‌ویدا بلاوده‌کریته‌وه په‌یدایان کردووه، ده‌بنه هۆی پیس بوونی زه‌وی.

ئیمه لی‌رده‌دا مه‌به‌ستمان ئه‌وه نییه ده‌رباره‌ی پیسبوون و روو‌اله‌ته‌کانی بنووسین یان باسی ئاماره‌کانی پرووداوه به‌ناوبانگه‌کانی پیسبوون بکه‌ین له شاره‌ پیشه‌سازییه‌کاندا به تایبه‌تی پروودای خنکان که هه‌زاره‌ها خه‌لک له ناوده‌بات وه‌ک له‌نده‌ن یان دۆلی (میز) له به‌لجیکا یان له (لۆس ئه‌نجلس) یان (تۆکیۆ) پروویدا، چونکه ئه‌م پرووداوانه که‌له‌که و دووباره بوونه‌ته‌وه و ناشمانه‌وی باسی کارتی‌کردنی پیسبوون بکه‌ین له ژینگه‌ی ده‌ریایی و ئاویدا به هۆی نه‌وت گواستنه‌وه و تیکه‌لبوونی ئاوه‌پۆی زیرابه‌کان یان ئاوی گه‌رمی پیسی کارگه‌کان بۆ ناو ئه‌و ئاوانه. ناشمانه‌ویت باسی هۆیه‌کانی پیسبوون بکه‌ین به‌لکو په‌نجه بۆ ئه‌و گپروگرفتانه راده‌کیشین که له ولاته‌ پیشه‌سازییه پێشکه‌وتوو‌ه‌کاندا ده‌رکه‌وتوون. پێویسته ولاته تازه پێگه‌یشتوو‌ه‌کان گپروگفرتی پیسبوون ره‌چاو بکه‌ن له کاتی جێبه‌جێ‌کردنی پرۆژه‌کانی په‌ره پێدان و پیشه‌سازیدا، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه نییه له ترسی پیسبوون ئیتر پێویسته دامه‌زراندنی پیشه‌سازی نیشتمانی قه‌ده‌غه بکریت، به‌لکو که گپروگرفته‌که هیشتا به شیوه‌یه‌کی توند و تیژ ده‌رنه‌که‌وتوو‌ه.

ليټرەدا پەنجە بۆ گرنڭترين ئەو ئامۇزگار يانە رادەڭكېشىن كە دەپىن لە ولايتىكى
وەك عىراق دا رەچاۋ بىكرىن ئەگەر بويستريت لە كاتى پيسبوونى پيشەسازى
رېزگار بىن بە تايىبەتى:

۱- دەستنىشان كىردنى شوپىنى پيشەسازى لەو ناۋچانەى كە دوورن لە
جىڭگىريوونى دانىشتوانى شارەكان و بەدىكىردنى ھەل بژاردنى شوپىنى ئەو
پيشەسازىيانەى دووكەل دەرەدەن لە ناۋچەكانى باشوورى رۆژھەلاتى
شارەكاندا بۆ نمۇنە وەك بەغدا.

۲- ناچاركىردنى كارگە تازە و كۆنەكان بە دانانى پالتىوگەى پاككەرەۋەى گاز
يان كارپۇن يان ماددەى تر كە بەرزەدەنەۋە و كۆكىردنەۋەيان تا ھەۋا پيس
نەكەن. ئەمەش سەبارەت بە ھۆيەكانى گواستەنەۋە بە تايىبەتى ئۆتۆمۆبىل
جىبەجى دەكىرىت.

۳- دامەزراندنى دووكەل كېشى بەرز كە لە ۵۰ م كەمتر نەبى و بگاتە ۷۵ بۆ
ئەۋەى دووكەل كە دوور بىكەۋىتەۋە لەو ناۋچانەى نىزىك خۇيدا كۆنەبىتەۋە.
۴- گواستەنەۋەى ئەو كارگانەى دەكەۋنە ناۋ شارەكانەۋە يان شوپىنى
نىشتەنىيەۋە بۆ ناۋچەى تازەى دوورتر. بۆ نمۇنە شارى مووسل چەند
كارگەيەكى قىرى تىدايە.

۵- پىتوبىستە ناۋچە پيشەسازىيەكان بە پشتىنەيەكى سەۋز وەك جياكەرەۋە و
پالائەتەيەكى گاز دابىرپىن و جيا بىكرىتەۋە.

۶- پىتوبىستە ئەو كارگانە دوور بىخرىنەۋە كە گەردىلەى پيسكەر دەرەدەنە سەر
ناۋچەكانى ھەسانەۋە و گەشتكىردندا، نمۇنەش بۆ ئەمە كارگەى چىمەنتۆى
سلىمانىيە كە دەكەۋىتە نىزىك سەرچىنار كە شوپىنى گەشتكىردنە.

۷- رىتكەستنى زىرابى ئاۋى پيس بۆ ناۋچە پيشەسازىيەكان و نە ھىلرېت

بچیتە ناو ئاوی پرووبارەکانەو. نمونەش بۆ ئەو کارگەکانی پێستە و کارگەکانی پۆنی پرووەکییە کە پاشماوەکانیان راستەوخۆ دەچنە ناو پرووبارەو.

۸- پێوستە پاشماوەو جێماوە ژەهراوییهکان سازبکرتن و سوودیان لێ وەرگیریت بە گۆرینیان بۆ ماددە ی تر وەک گۆرینی پاشماوەی کارگە ی شووشە لە رەمادی بۆ خشتی شووشە.

۹- کەمکردنەوێ دیاردە ی ژاوەژاو کە کاردەکاتە سەر مێشکی مڕۆڤ و تووشی ماندوو بوونی بەردەوامی دەکات.

۵- گەورە بوونی شارەکان و جێگیر بوونی پیشەسازی تێاندا:

دابهش بوونی دەزگا پیشەسازییهکان بەناریکی یهکیکە لەو گێروگرفتانه ی کە ولاتە تازه پێ گەیشتووکان بە دەستیەو دەنالیین، چونکە گرنگترین پیشەسازی و گرنگترین دەزگای پیشەسازی لە شارێک یان لە دوو شاری ولات جێگیر دەبێ، لە کاتیکیدا ناوچهکانی تری دەزگای پیشەسازییان تێدا نییه، ئەمەش بە دەوری خۆی دەبێتە هۆی زۆر بوونی تێکرای کۆچکردن بەرە و ئەو شارانە کە هەلی کارکردنیا تێدا یه بەلام گەورە بوونی قەباردی ئەو شارانە دەبێتە هۆی داواکاریهکی بەرز بۆ خزمەتگوزاریی شارەزایی نیشتهنی و فێرکردن و رێگه ی گواستنهو کە وای لێدیت پێوستیهکانی شار جێبهجێ نهبیت. دیارترین نمونەش لەسەر ئەو ناوچه ی بهغدا یه کە زیاتر لە ۲۵٪ ی دانیشتوانی کاری تێداناکن و نزیکه ی ۶۰٪ ی سەرجهمی دەزگا پیشەسازییهکان و نزیکه ی ۲/۳ ی هەموو کریکارانی پیشەسازیی عیراقی تێدا یه. ئەم ناوچه یهش تەنیا خۆی لە ۷۷,۲٪ ی نرخ ی بهرهمه یێنانی پیشەسازیی ولاتی لە سالی ۱۹۷۰ دا بهرهمه یێناوه.

وینەى ژمارە (۶۲) گەورەبوونی شارەکان

ئەم کۆبوونە وەبە بە دیارترین گێروگرفتى دابەشبوونی پێشەسازی دادەنریت لە
ولایتە تازە پێگەیشتووکاندا، جگە لەوەی کە ئەم شارانە بە زۆری پایتەختی
پامیاری و بەرپۆوەبەریتی پێک دەهێنن، دەبنە ژینگەیهکی نا تەندروستی و
پیس لە لایەکەوە و ھەرمیەکانی تری ولایت بە دواکە وتووی دەمپنەو و
دانیشتوانیان سکالای بیکاری و نزمی ئاستی ژیان دەکەن لە لایەکی ترەوە.
ئەمەش لاسەنگی بیکاری و نزمی ئاستی ژیان دروست دەکات کە دەبیته ھۆی
لاسەنگی لە دابەشبوونی داھات و دانیشتواندا. بە لێکۆلەوانەییە ئەو ھەریمانە
بە ھۆی زۆری تیکرای کۆچکردنەو دانیشتوانیان ھەر نەمیێ.

پێشەسازی شەکر:

ماددەى شەکر بە رێژەییەکی جیاواز لە ژمارەییەکی زۆر پرووھکدا ھەیە. بەلام
سەرچەمی بەرھەمھێنانی جیھانی شەکر لەکاتی ئێستادا لە دوو سەرچاوەو

دیت که بریتین له قامیشی شهکری چه وەندەر ئەو شهکری له قامیش بهرهم دههیتیت به رێژهیهکی بهرز له بازرگانی دهولهته خاوهن شهکرهکاندا بهشداری دهکات، بهلام شهکری چه وەندەر به شیوهیهکی کهم نه بیت له سهرحه می بازرگانی دهولهتان به شداری ناکات، چونکه زۆربهی ولاته بهرهمهیتنهکان خۆیان ئەم جوهره شهکره بهکار دهبن.

ژماره ی ولاته شهکر بهرهمهیتنهکان بهردهوام له زۆر بووندايه، ئینجا ئەو بهرهمه له قامیشی شهکر یان چه وەندەر یان له ههردوو سهرحاوهکهوه بیت و له تهنجامدا بهرهمهینانی جیهان له شهکر بهردهوام بهرزدهبیتهوه، چونکه له ۲۱ ملیۆن تۆنهوه له سالی ۱۹۳۵ گهیشه نزیکه ی ۱۱۶،۹ ملیون تۆن له سال ۱۹۹۵ دا و واش چاوه پروان دهکریته بهرهمهینان و بهکاربردنی جیهانی له شهکر بهردهوام بهرز بیتهوه. ئەم پیشکهوتنهش له بهرهمهینانی شهکر دا دهگهڕیتهوه بۆ زۆری داواکاری له سهر ئەم بهرهمه چونکه وای لیها توه که ماددهیهکی خوراکی گرنگی مرۆف پیکدهییت. ههروهها بۆته ماددهیهکی سههرهتایی بۆ چهند پیشهسازیهک که پشتی پیدهبهستن.

مادده سههرهتاییهکان:

پهنجهمان بۆ ئەوه راکیشا که دوو مادده سههرهکییهکهی بهرهمهینانی شهکر بریتین له قامیشی شهکر و چه وەندەر بهلام قامیشی شهکر له بهروو بوومی ههڕیمه خولگهیهیه کانه و باوهڕیش وایه که نیشتمان ههسه نه کهی دۆلی (کهنج) بیت و له هیندستان و ئیرانه وه گواستراوه تهوه بۆ ولاتهکانی دهربای ناوهراست. قامیشی شهکر تاکو سههرهتای سهدهی نۆزدهههه تا که سهرحاوهی بهرهمهینانی شهکر بووه له جیهاندا کاتی که مرۆف له ئهوروپادا سهرحاوهی تری شهکر دههینانی دۆزیهوه، واته چه وەندهری شهکر ئەمهش له کاتی ئابلوقه ی قاریدا.

قامیشی شهکر رووهکیکی درێژه دهگاته نیوان ۳ - ۵ مهتر و پیش ئەوهی

- 2.9

۳- ئاستى كرى له هەریمه كانی بهرهمهینانی قامیش زۆر نزمتره له ئاستى كرى هەریمه كانی بهرهمهینانی چه وهندهر. گرنگترین ناوچهی بهرهمهینانی قامیشی شهكر له جیهاندا هیندستان و بهرازیل و كوبا و چین و مهكسیك و كۆلمبیا و پاکستان و فلیپین و تایلهند و ئوسترالیایه.

ئهوهی شایهنی باسیش بیته وهیه كه عیراق له ولاتانهی جیهانه كه له ریزی دواوهیه له چاندنی چه وهندهر و قامیش، یه كه میان له ناوچهی باکور ههریمی كوردستاندا له پارێزگای نهینهوا و سلیمانیدا، له کاتیكدا قامیش له باشوور له پارێزگای میساندا دهرویت.

بنه ماكانی پیشه سازی شهكر:

۱- له پیناو پهیدا بوونی یشه سازی شهكردا پتویسته یه كیک له دوو سهراوویه پروینریت كه باسمانکردن.

۲- بهرهمهینانی شهكر پتویستی به سهرمایهیهکی زۆر ههیه كه له دامه زراندنی کارگه ی گوشین و پاللاتن و خانویهره و گهنجینه و هو ی گواستنهوه و پتویستیه کانی تری تهو یشه سازی به کار دهینریت.

۳- یشه سازی شهكری سپی بهوه جیاده کریتهوه كه پتویستی به خیراییهکی زۆره له کارکردندا و په یوهندییهکی به تین له نیوان کیلگه کانی قامیش و چه وهندهر و کارگه کانی گوشیندا ههیه. تهمهش مانای تهوهیه كه دهبی هو ی گواستنهوهی قامیش و چه وهندهر له کیلگه وه بو کارگه که خیراو ریتک و پیتک بیت چونکه پرووهکی شهكر مادهیه که زوو تیک دهچیت. له وانه شه مادهی شه کرۆزی تیدا بگوریت بو مادهیهکی شهكری تهوتو ته گهر ئاووههوا گهرم و شیدار بیت له دوا ی برینی به رۆژتیک، له وانهیه توانای بوونی کریستالی نه بیت. له بهر تهوه پتویسته ههر قامیشه که پتگه یشت

بهریت و دهبی له ماوهی بیست و چوار سهعات دواى برینی گوشینی تهواو بیت. ئەم کردارانەش به خیراییهکی پتوبست تهواو نابیت ئەگەر کریکاری زۆری بۆ برینی قامیش و پاکردنی ئاماده نهکړین، بۆیه گواستنهوهی له کیتلگه کانهوه بۆ کارگهکانی گوشین زۆر ئاسانکراوه.

قامیش پتوبستی به کریکاری زۆر ههیه بهتایبهتی له وهرزی درهوکردنیدا و ئەم رهگهزهش (واته کریکار) له ناوچهکانی بهرهمههینانیدا وهک هیندستان و بهرازیل و کوبا و فلیپین و ئەندهنوسیا دا زۆره.

ههروهها پرووهکی چهوهندهر پتوبستی به کریکاری زۆر ههیه، زیاتر لهوهی که قامیشی شهکر پتوبستی پتیهتی. بهلام دهبینین که کریکاری ههزران له ناوچهکانی بهرهمههینانی چهوهندهر له ئەوروپا یان له ولاته یهکگرتوهکانی ئەمهريکادا زۆر نیه له بهرتهوهی که ئاستی ژیان لهو ولاتانه دا بهرزه. ئەمهش بۆته هۆی ئەوهی که ئامپرو مهکینه له کیتلگهکانی چهوهندهردا بخربته کار و له ئەنجامدا بهرهمههینانی شهکر له چهوهندهر پارديهکی زۆرتري تیدهچی لهچاوو بهرهمههینانی شهکر له قامیش. ئەمهش مانای ئەوهیه که دهبی که کارگهکانی گوشینی شهکر له کیتلگهکانهوه نزیک بیت، چونکه شهکر رېژهیهکی کهم پیک دههیننی له نیوان ۱۴ - ۲۰ ٪ ی کیشی مادده سهرهتایهکاندايه.

شوینی پیشهسازی شهکر:

به زۆری کارگهکانی بهرهمههینانی شهکری خاو و کارگهکانی پالاوتنی شهکری خاو دهبی له ناوچهی چاندنی قامیش یان چهوهندهردا بن. لهم بارهشدا کارگهکانی پالاوتن به زۆری تهنیا به شهکری خاوی بهرهمههینراوی ناوخۆ وه نابهستریتهوه، بهلکو پشت به شهکری خاوی له دهرهوه هینراویش دهبهستیت بۆ پرکردنهوهی پتوبستیهکانی بازاری ناوخۆی بۆ مهبهستی ناردنه دهرهوهی

زیادهی شه‌کری پاللاوته‌کراو. به‌لام پیتویست نییه که کارگه‌کانی پاللاوتن له ناوچه‌کانی قامیش یان چه‌وه‌نده‌ردا جیگیر بن، به‌لکو زۆربه‌ی ولاته شه‌کره‌ینه‌کان سه‌باره‌ت به‌دامه‌زراندنی پیشه‌سازی پاللاوتن وا به‌باش ده‌زانن که له‌و به‌نده‌رانه بیت که شه‌کری خاویان بو‌دیت به‌مه‌به‌ستی سووک‌کردنی هه‌ندیک قورسایی له‌ سه‌ر ته‌رازووی پاره‌دانیان و هاندانی په‌یدا بوونی پیشه‌سازی ناوخۆی تییاندا. له‌پاشدا ئهم کاره‌ شتیکی سرووشتییه چونکه به‌نده‌ره‌کان ده‌توانن شه‌کری خاوو له‌ سه‌رچاوه‌ی جیاوازوه و به‌دریژایی سال به‌هین. له‌به‌رئه‌وه ده‌توانریت وزه‌ی به‌ره‌مه‌داری کارگه‌ی پاللاوتن به‌دریژای سال یان له‌ به‌شیکی زۆری سالدا بخریته‌ کار.

گرن‌ترین ولاته به‌ره‌مه‌ینه‌کانی شه‌کر:

بریتین له‌ هیند، به‌رازیل، ولاته یه‌ک‌گرتوه‌کانی ئه‌مه‌ریکا، چین و کوباو جامایکا و فیلیپین و ئه‌نده‌نوسیا ... هتد.

قامیشی شه‌کر

پیشەسازی پالاوتنى نەوت:

پالاوتنى نەوت كىرگۈزۈش تەۋاككۈل پىششىقلىق ۋە پاكىزلىق ۋە يەكەن
قۇرغاقچىلىق بارلىقى پىششىقلىق نەوت نىشان دەتات. پالاوتنى نەوت گىرگە
چۈنكى لى رېتى پالاوتنەۋە دەتوانىر سۈد لىنەۋى خاۋ ۋە رېگىرېت ۋە مۇق
لەم رېگەيەۋە بەرۋوبومەكانى نەوت (المشتقات النفطية) ۋە كەبەنەزىنى
ئۆتۈمبىل ۋە رۆنى دىزل ۋە نەۋى سىپى ۋە رۆنى سۈتەمەنى چەۋرى ۋە گىسى
نەۋىن ۋە پىشەسازى پىرۇكىمىيى ۋە ماددە تى دەستەكەۋىت كە ئەمانە
ھەمۋىان بىرېتىن لى بىنەماي دامەزەندى پىشەسازى پىرۇ.كىمىيى ئەم
پىشەسازىيە دۈۋقۇناغى دىۋە بىرېتىن لى چەرخى كىرۇسىن (واتە نەۋى سىپى)
ۋە چەرخى گازۇلېن (واتا بەنەزىنى ئۆتۈمبىل).

چەرخى كىرۇسىن لى سالى (۱۸۶۰) دەۋە دەستى پىكرىدۈۋە تا سالى
(۱۹۰۰) ۋە خايندۈۋە. لەم قۇناغەدا نەۋى سىپى (كىرۇسىن) لى بەرەۋدا بۈۋە
كېبارى زۆر بۈۋە چۈنكى بۇ چارۋا رۈۋناككردنەۋە بەكارھېتىراۋە. ھەرچى بەرۋو
بومەكانى تى نەۋتە بۈۋارى بەكارھېتىنانىان كەمبۈۋە ۋە ئەم بەرەۋە نەۋى
سېپىيان نەبۈۋە. بەلام لى چەرخى گازۇلېندا كە بەدروستكردنى ئۆتۈمبىل

لەسەرەتاي سەدەي بىستەمەۋە دەستى
پىكرىدۈۋە، بەرۋوبومى نەۋت زىادى كىرۇ
بۈۋارى بەكاربىرەنىشى پەرەي سەند ۋە زۆر بۈۋە،
بەتايىبەتى گازۇلېن كە سۈتەنەيى ئۆتۈمبىلە ۋە
بۇ ئۆتۈمبىل بەكاردەھېتىرېت.

لە قۇناغى يەكەمى پەيدابۈۋنى
پىشەسازى پالاوتندا داۋاكارى جىھانى لى
بەرھەمھېتىراۋە نەۋتەيەكان تەنھا لى سەر

ۋەتەنى ۋەمارە (۶۳) پالاوتكى نەوت

کیرۆسین و (که بۆ رووناککردنەوه و شتی تر بەکارهاتووه) نهوت بووه. له بهر ئهوه رېژەى پاشماوه له ئەنجامى کردارى پالاوتندا زۆر بهرز بووه و دهگهيشته رېژەى ۵۰٪ى کيشى نهوتى خاوى به کار هينراو، له بهر ئهوه ئەم پيشه سازيه له م قوناغه دا به ستراره به بیرهکانى نهوتهوه بۆ تينه چوونى زۆر له سههه ئهه گواستنه وهى ئهه پاشماوانهى نرخيان نيهه، ئهوهندهى پينه چوو ئەم باره گۆررا له سههه تاي سهدهى ئيستادا سالى ۱۹۱۳ له بهر په ره پيدانى پيشه سازى پالاوتن له ئەنجامى داهينانى رېگهى تازه له کردارهکانى پالاوتندا که بۆته هۆى که مکړنه وهى پاشماوه به بهردهوامى، ئيتر له توانادا بوو که دلۆپينراوه قورسه کان بگۆرريت به سووکه کان که ئەگونجى بۆ به رههه هينانى به نزين و رۆنى سووته مهنى و که ره سهى ترو گاز له نهوتى خاودا، دواى سالى ۱۹۱۳ پيشکه وتنى تازه روويدا بۆ دهسکه وتنى ده رهينراوى تر، بهم جوړه رېکخستن و چاککردن به دواى يه کدا هاتن تا واى لى هات توانرا که له ۹۵٪ - ۹۹٪ى کيشى نهوت بگۆرريت وه بکريت به به رووبووى نهوتينى ئهه تو که راسته وخۆيان به شيوه يه کى ناراسته وخۆ به کار بهينريت.

پالاوتنى نهوتى خاوه:

پيشه سازى پالاوتنى نهوت پيشه سازيه کى کيمياوى وسه ربه خو به و کارگهکانى پالاوتنیش (پالاوتگهکان) له جيهاندا له يه ک ناچن چونکه له سههه بنه رەتى ئەنجامى تاقیگه يى جوړهکانى نهوت نه خشهى بۆکيشراوه. نهوتى ده رهينراوى چاله کان که ره سهى لاوه کى تيدا يه و گرن گترينيان ئاو و گيراوهى

خوئى و لم و قوربه جگه له ئەندازده يه کى گاز، پيش کردارهکانى پالاوتن پيوسته ئەم ماددانهى لى جيا بکريت هوه و ئهه گازانهش له گهه نهوتدا دوو جوړن.

وتنى دماره (۶۴) پالاوتگه

۱- گازە نەتواوەکان: ئەمانش جیادەکرێنەو بەهۆی جیاکەرەووەکان لە شوێنەکانی جیاکردنەوێ گازی لە نزیک بیرە نەوتەکاندا.

۲- گازە تواوەکان: ئەمانەش جیادەکرێنەو بە کرداری خەستکردنەو کە بریتییە لە دڵپاندنی نەوت بۆ جیاکردنەوێ گەورەترین ئەندازەی گازە تواوەکانی ناوی بۆ ئەوێ بگوازیێتەو بە ئاسانی و ساغی لە ژێر پەستانی سرووشتدا. کەواتە خەستکردنەوێ نەوت بریتییە لە کرداری دوو دەم لە قوئاغی پاککردنەوێ نەوتدا دواي جیاکردنەوێ گازەکان نەوت ئامادە دەبێت بۆ پەستاونی بەرەو کارگەکانی پالائوتن یان بەرەو دەزگای پالائوتن لە کوردەییەکی گەرمکردن نەوتی خاوە و لە قوڵە (برج) یەک پێک هاتوو کە لەم قوڵەییەدا کرداری جیاکردنەوێ دڵپاوەکان (المقطرات) لە پۆنی نیشتهنی سووتەنی (نەوتی رەش) بە جێ دەهێنێ. کۆمەڵە لوولەییەکی لە ناو ئەم قوڵەییەدا هەیە، نەوتە خاوەکە پێدا تێپەر دەکرێت، بەهۆی ئاگردانەکانی ناو کوردەییە ئەو نەوتە خاوە لە ناو ئەو لوولانەدا گەرم دەکرێت. بەچوونە ژوورەوێ نەوتە خاوە گەرمەکە بۆ ناو قوڵەکە دڵپاوەکانی بە شێوێ هەڵم لێ جیادەبێتەو بە ناو قوڵەکەدا بەرەو ژوور و سەر دەکەوێت و بە پێی پلەیی کولانی پلە پلە خەست دەبێتەو لە خالێکی تری ژوور ئەو خالەدا نەوتی سپی خەست دەبێتەو، هەرچی بە نزیکەیی قوڵەکەو بە شێوێ هەڵم سەر دەکەوێت و دەچێتە دەرەوێ لە ساردکردنەوێ تایبەتیدا خەست دەکرێتەو. پۆنی نیشتهنی سووتەنییە کەشی دەنیشیتە خوار قوڵەکە و لەوێ رادەکێشێت بۆ ناو کۆگەکانی دواي ساردکردنەوێ بەم کردارە دەلێن دڵپاندنی هەوایی.

خاسیه ته کانی پیشه سازی پالاوتنی نهوت:

- ۱- پیشه سازی پالاوتنی نهوت بریتیه له یه کئی لهو پیشه سازی بانه ی که ریژه ی کیشی ونبوی زور که م تیدایه .
- ۲- پیشه سازی پالاوتنی نهوت لهو پیشه سازی بانه یه که قه باره ی که رهسته سه ره تاییه به کار هیتر اوه کانیان زورده که ن بونموونه پالاوتنی ۱۰۰۰ به رمیل له نهوتی خاو زیاتر له ۱۰۰۰ به رمیل کیرو سین و گازویل و سووته مه نی و به نزمین و دهر هیتر اوه کانی تر به ره هم دینیت .
- ۳- به رووبوم و لیده ره هیتر اوه کانی فره جوړن .
- ۴- له پالاوتگه تازه کاند ا ته کنیک گه یشته و ته پله یه کی به رز . له بهر ته وه کریکاری زوری ناویت و له ته نجام ته م پالاوتگانه به ره رزان ده که ونه گه ر .
- ۵- پیشه سازی پالاوتنی نهوت پیو بستی به سه رمایه ی زور گه وره هیه له بهر به رزی نرخي نامیر و ماکینه کانی یه که ی به ره مداری ، بونموونه پالاوتگه ی به سره له عیرا قدا که وزه ی تینا په ریت له ۳,۵ ملیون ته ن نهوتی خاو نزیکي ۲۵ ملیون دیناری تیچووه (به نرخي سالی ۱۹۷۴) .

شونئی کارگه کانی پالاوتن:

- شونئی کارگه کانی پالاوتنی نهوت (پالاوتگه کان) هله ده بژیریت به پیی ته م بنچینانه ی خواره وه .
- ۱- پرووبه ریکی فراوانی زهوی هه بی به مه به سستی فراوانی بونی داهاتوو ، دور که وتنه وهش له وهی که ته شیت پرووبدات له ته نجامی کرداره کانی پالاوتندا .
 - ۲- بوونی سه رچاوه ی ئاوی هه میشه ی بونمه به سستی سارد کردنه وه و پاک کردنه وه چونکه پالاوتنی یه ک به رمیل نهوتی خاو پیو بستی هیه به نزمیکه ی (۷۰) گالونی ئاو واته دوو به رمیل ئاو .

۳- له بهرئوهی ئهم پيشه سازييه دوکهل و ههلم و گاز دهر دهدات پيويسته له ههلبژاردنی شوينه کاندای رووی با پيش چاوبخريت، بۆ نمونه پالاولتگهی (دۆره) شوينه کهی ههلبژيرراوه له باشووری خۆرههلات بهغداد چونکه ئهو بایهی ههلهکات باکووری خۆرئاواييه.

۴- زۆریهی پاشهپۆی ئهم پالاولتگانه ژههراوييه. له بهر ئهوه پيويسته کراوه له سهريان که ئاوی پاشهپۆکان پاکبکريتهوه له ژههر پيش ئهوهی بهريدهنهوه ناو پرووبار و دهریاچهکان.

۵- به زۆری شوینی پالاولتگهکان ههلهبژيرری له سههر رینگه ئاويهکان له بهندهرهکاندا بۆ لهدهروه هينانی نهوتی خاوه له لایهکهوه و ئاسانکردنی گواستنهوهی دهرهينراوهکان و بهزۆریش دابهش دهبن به سههر سی جۆردا:

ئ- ئهو پالاولتگانهی دهکهونه نزیک چاله نهوتيهکان.

ب- ئهو پالاولتگانهی دهکهونه نزیک بازارهکان.

ج- ئهو پالاولتگانهی دهکهونه شوینیکی ناوهنديهوه له نیوان چالهکان و بازارهکاندا، بهلام ئهوهی شایهنی دهستنيشان کردنه ئهوهیه که گۆران ههیه لهو شوینانهدا چونکه ژماره و وزهی ئهو پالاولتگانهی دهکهونه نزیک چالهکانهوه زۆر بوون تاكوو له سالی ۱۹۳۹ دا ۷۰٪ بهرههمی جیهان له بهرههههينانی پيشهسازي پالاولتنی نهوتدا لهو پالاولتگانهوه دههات که له چاله نهوتهکانهوه نزیکبوون، بهرامبهربه ۳۰٪ له پالاولتگانهوه که جیگیرن له بازاردا.

بهلام له سالی ۱۹۶۲ دابهشی پالاولتگه جیگیرهکانی بازار بوو به ۶۳٪ بهرامبهربه ۳۰٪ بهشی ئهو پالاولتگانهی که له چالهکانی نهوتی خاودا ههینان نزیکیان ئهو له ۷٪ دههينيتهوه بهشی پالاولتگهکانی ناوهراستی چالهکان و بازار بووه.

هۆبهکانی ئەم گۆرانەش دەگەریتەوه بۆچەند کاریک وەکوو:

۱- ولاتە داگیرکەرەکان کە خاوەنی گەورەترین کۆمپانیای قۆرخکردنی دەرھێنانی نەوت و گواستنەوه بوون دەترسان لە خۆمالیکردنی دەستگاکانیان لە لایەن میریە نیشتمانپەرۆەر و سەربەخۆکانەوه چونکە جولانەوهی رزگاری خوازی خۆمالی (مصدق) لەئێران لە سالی ۱۹۵۲ داو خۆمالیکردنی نۆکەندی سوێس لە سالی ۱۹۵۶ هۆبهکی تریش هەیه ئەوهیه کە گواستنەوهی نەوتی خاوەن لە گواستنەوهی بەرووبوومه زۆرەکانی هەرزانتەر.

۲- بۆ ئەوهی شەریکە قۆرخکارەکان قازانجیکی زۆر بەدەست بهێنن دوای پالاووتنی نەوت ولاتە بەرھەمھێنەرەکان کە بەزۆری تازە پێدەگەن بێبەش بکەن لەو قازانجانەو هیچیان بۆ نەهێلنەوه تەنھا بەشە کەمەکیان نەبی لە فرۆشتنی نەوتی خاودا بۆ نمونە عێراق لە پەنجاکاندا تەنھا ۲۰ سەنتی بەردەکەوت لەھەر بەرمیلیکی نەوتی خاودا بەلام قازانجی کۆمپانیای قۆرخکارەکان دەگەیشته نزیکەی ۱۱ دۆلار دوای دروستکردنی سەرەرای خستەکارەوهی کرێکار لەولاتە داگیرکەرەکان و وەبەرھێنانی سەرمايەکانی خۆیان.

۳- دانیای بوون لە بوونی گەنجینهیەکی ستراتیژی نەوت.

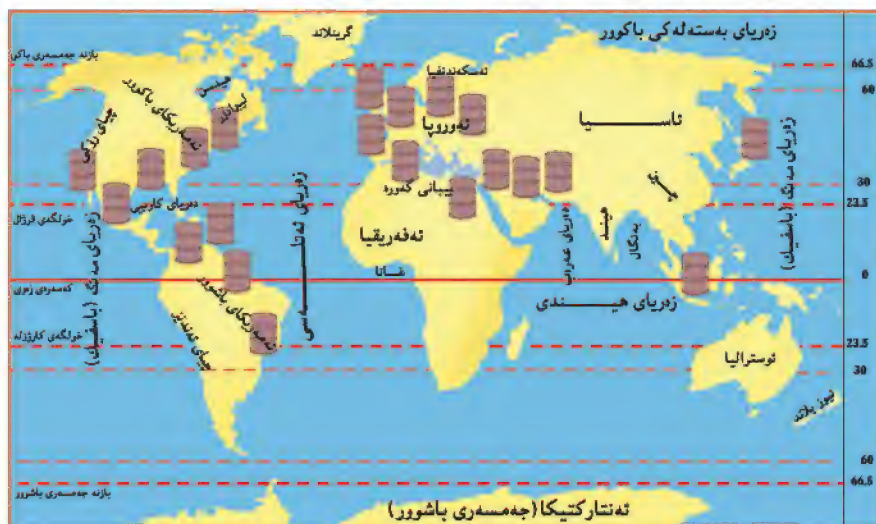
۴- زۆر کردنی کەرەسە سەرەتایییەکان بۆ پیشەسازی پترۆ کیمیاوی.

دابەشکردنی جوگرافیایی پیشەسازی پالاووتنی نەوت:

ولاتە یەکگرتووەکان و ژاپۆن و روسیا خاوەنی گەورەترین وزە پالاووتن لە جیھاندا. بەلام ولاتە یەکگرتووەکان زیاتر لە ۲۵۰ پالاوگە تێدایە و دابەش دەبن لە کەناری رۆژھەلات و کەناری کەنداوی مەکسیک و کالیفۆرنیا و

ناوچه‌کانی ناوه‌دهی نزیک شیکاگو (پروانه نه‌خشه‌ی ژماره ۲۳) ناوچه‌ی ده‌ریای کاریبی له ناوچه سه‌ره‌کیه‌کانی پالاوتن و له دوو دورگه‌ی بچوک جیگیر ده‌بن و بریتیه یه له نه‌وروپا و کراسا و به‌دوری ۴۰ میل له باکوری که‌ناری فنزویلادا چونکه پالاوتنی ۱/۴ ی به‌ره‌می فەنزویلا‌دا ده‌گریته‌وه.

کۆمپانیای (شل) ی هۆله‌ندی هه‌لیبژاردوه له شوینیکی ناوه‌راستی نیوان چاله‌کان و بازاره‌کان دا بۆ نه‌وه‌ی دوربان بخاته‌وه له جوولانه‌وه‌ی پرزگاریخوازو خۆمالیکردن له ولاته‌کانی ئەمه‌ریکای لاتینی به‌تایبه‌تی فنزویلا دا له‌به‌ر قوڵی ناویش نزیک که‌ناره‌کانیان. به‌لام له نه‌وروپای رۆژناو‌ادا پالاو گه‌کان جیگیر ده‌بن له که‌ناره‌کاندا. (پروانه نه‌خشه‌ی ژماره ۲۳) له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌وروپا گه‌وره‌ترین به‌کاربه‌ری نه‌وته گرن‌گترین نه‌و ولاتانه‌ش که پالاوگه‌کانی تێدا به‌ریتییه له ئیتالیا و فهره‌نسا و ئەلمانیا و به‌ریتانیا و هۆلندا و ئیسپانیادا شوینی پالاوگه‌کانیش له که‌ناره‌کانیان دایه. به‌لام له ئەمه‌ریکای باشووردا پالاوگه‌کان له دوو ده‌وله‌تدا کۆ بوونه‌ته‌وه که که‌ناراوه‌کانی فەنزویلا و به‌رازیله. گه‌وره‌ترین پالاوگه‌کانی ئاسیاش له بنده‌ره‌کانی ژاپۆن و سه‌نگا‌فورا‌دایه.

وێنەی نه‌خشه‌ی ژماره (۲۳) دابه‌شکردنی جۆگرافییای پێشماسازی پالاوتنی نه‌وت

گرنگترین پالاوتگه‌کانی نه‌وت له عێراق برتین له:

۱- مۆلگهی سه‌لاحه‌ددین.

له قه‌زای بێجی پارێزگای سه‌لاحه‌ددینه و وزه‌ی سالانه‌ی (۱۵) ملیۆن ته‌نه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ گه‌وره‌ترین مۆلگهی پالاوتگه‌یه‌ له‌ عێراقدا.

۲- پالاوتگهی دۆره:

ده‌که‌وێته‌ دۆره‌ له‌ باشووری به‌غداد و له‌ سالی ۱۹۵۵ دا ته‌واو بوو، وزه‌ به‌رهه‌مدارییه‌که‌ی فراوانکراوه‌ له‌ پاشان گه‌یشه‌ ۴ ملیۆن ته‌ن و به‌ بۆریش له‌ چاله‌کانی که‌رکوه‌ نه‌وتی بۆ ده‌گوێزرێته‌وه‌. ئهم پالاوتگه‌یه‌ ده‌ژمیڕیت به‌ کۆ کارگه‌یه‌کی (مجمع صناعی) پیشه‌سازی بۆ به‌رهه‌مهێنانی رۆن و لوله‌ غازێ شل و میرووکۆژ و پیو و گریس و مۆم و ئه‌سفهلته‌.

۳- پالاوتگهی حه‌دیسه (پارێزگای نه‌بار):

له‌ سالی ۱۹۳۸ دا ته‌واو بووه‌ و وزه‌ی به‌رهه‌مداری ده‌گاته‌ ۷۵۰ هه‌زار ته‌ن و له‌ که‌رکوه‌ نه‌وتی بۆ ده‌نیڕیت و ده‌که‌وێته‌ نزیک حه‌دیسه‌وه‌ له‌ سه‌ر فوڕات. سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی ده‌ره‌یتراره‌وه‌کانی به‌کاربردنی ناوخۆ پر ده‌کاته‌وه‌ به‌شیکیش ده‌نیڕیت بۆ ولاتی سووریا.

۴- پالاوتگهی بابه‌گورگور (که‌رکوک):

ئهم پالاوتگه‌یه‌ له‌ سالی ۱۹۷۲ له‌ شاری که‌رکوک له‌ نه‌وتخانه‌ی که‌رکوک دامه‌زرا، توانای وه‌به‌ره‌یسانی (۱,۵) ملیۆن ته‌ن له‌ سالی‌کدا هه‌یه‌.

۵- پالاوتگهی به‌سه‌ره:

ئهم پالاوتگه‌یه‌ له‌ سالی ۱۹۷۴ ته‌واو بوو، ده‌که‌وێته‌ (شوعیبه‌) وه‌ له‌سه‌ر شه‌تی عه‌رب له‌ باشووری به‌سه‌ره‌دا، له‌سه‌ره‌تاوه‌ دانرابوو به‌ وزه‌یه‌کی سالانه‌ که‌ ده‌گه‌یشه‌ ۳,۵ ملیۆن ته‌ن نه‌وتی خاو، به‌لام کادیره‌ نیشتمانیه‌کان توانیان وزه‌ی فراوان بکه‌ن بۆ ۷ ملیۆن ته‌ن، نه‌وتی خاویش وه‌رده‌گیریت له‌ چالی رومیله‌ی باشووره‌وه‌.

٦- پالاوتگهی سه ماوه:

له سالی ١٩٧٨ دا له نزیک شاری سه ماوه وه تهواو بوو توانای بهرهمهینانی سالانهی نیو ملیۆن ته نه. له سالانی ١٩٧٩ - ١٩٨٢ دا توانای زیاتر کرا تا ١,٥ ملیون ته نه. نهوتی خاوی له لووله هیتلی ستراتیژییه وه بو دیت.

٧- پالاوتگهی موسل:

بهرهممی له سالی ١٩٧٥ دا دهستی پیکرد بو ئه وهی پیویستی ناوچهی باکوور عێراق و ههریمی کوردستان دابین دهکات له بهرهمهکانی نهوت. نهوتی له چالهکانی بابه گورگوره وه بو دیت.

٨- پالاوتگهی قه یاره (گه یاره):

له سالی ١٩٥٥ دا له نزیک قه یاره وه تهواو کرا، تاییه تیشه بو دروستکردنی ئه سفهلت. توانای بهرهمهینانی سالانهی له (٦٠) ههزار ته نه ئه سفهلت زیاتر نه بوو، بهلام لهم دوايانه دا بهرهممی ئه سفهلتی سالانهی گه یشته ٤٠٠ ههزار ته نه.

٩- پالاوتگهی کهسک (له خوژئاوای موسل):

له سالی ١٩٨٢ دا تهواو کرا. پیداوایستی بهروو بوومی نهوت بو ناوچهی باکووری خوژئاوای عێراق دابین دهکات. توانای سالانهشی نیو ملیۆن ته نهو، نهوتی له چاله نهوتهکانی کهرکوکه وه بو دیت.

١٠- پالاوتگهی جه بانییه:

له سالی ١٩٨٣ دامهزراوه، توانای سالانهی نیو ملیۆن ته نه و نهوتی خاوی له هیتلی ستراتیژییه وه بو دیت.

١١- پالاوتگهی ناسریه:

له سالی ١٩٨١ تهواو کراوه توانای ١,٥ ملیۆن ته نه له سالی کدا.

پیشه‌سازییه پیتروکیمیاییه‌کان.

زاراوه‌ی پیشه‌سازییه پیتروکیمیاییه‌کان به‌هموو نه‌و پیشه‌سازییه‌کانه ده‌وتریت که پشت به ده‌ره‌تیراوه نه‌وتیه‌کان و گازی سروشتی ده‌به‌ستیت به‌و سیفه‌ته‌ی که که‌ره‌سه‌ی سه‌ره‌تایی سه‌ره‌کین له کرداره‌کانی به‌ره‌مه‌یتاندا. له پیشه‌سازییه تازه‌کانه که ده‌گه‌ریتته‌وه بو بیسته‌کانی نه‌م سه‌ده‌یه و کاتیک تاقیک‌ردنه‌وه‌کانی به‌کاره‌یتانی نه‌وت سه‌ره‌کوت بو به‌ره‌مه‌یتانی هه‌ردوو مادده‌ی نه‌سیلین و پرۆبلین به‌رینگه‌ی پارچه‌کردنی راسته‌وخۆ له ولاته‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کانی نه‌مه‌ریکادا و له دوا‌ییدا بو ولاته‌کانی تریش بلاو بو‌ه‌وه.

دوای رووداو‌ه‌کانی جه‌نگی دووه‌می جیهانی وای کرد که چه‌ند هه‌نگاو‌یکی گرنگ بنی به‌ره‌و پیشه‌وه به‌تایبه‌تی له‌ب‌واری به‌ره‌مه‌یتانی ته‌قه‌مه‌نیدا و له‌پاشدا پیشه‌سازییه‌کانی نه‌مۆنیا و په‌ینی ئازۆتی. هه‌روه‌ها پیشه‌سازی لاستیکی ده‌ستکرد بو جیگه‌رتنه‌وه‌ی لاستیکی سروشتی و له‌دوا‌ییدا پیشه‌سازی پاکژ که‌ره‌وه‌کان و ریشالی ده‌ستکرد و پلاستیک و شتی تر.

پترۆ کیمیاییه‌کانیش له‌پیشه‌سازییه‌ستراتیژه‌یه‌کانه‌چونکه‌زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌کانی له‌که‌ره‌سه‌ناوه‌ندییه‌کانه‌که‌که‌لکی لی وهرده‌گیریت بو پیشه‌سازییه‌کانی تر. له‌وه‌دا تا راده‌یه‌کی زۆر له‌پیشه‌سازی ئاسن و پۆلا ده‌چیت. له‌م سالانه‌ی دوا‌یشدا شو‌ینتیکی گرت له‌پرۆگرامه‌کانی په‌ره‌پیدانی ئابووری ولاته‌تازه‌پێگه‌یشته‌وه‌کاندا چونکه‌نه‌ک هه‌ر به‌شداری ده‌کات له‌پیشکەش کردنی که‌ره‌سه‌ناوه‌ندییه‌کان بو پیشه‌سازییه‌کانی تر به‌لکو جیگه‌ی زۆربه‌ی مادده‌کانی تریش ده‌گریتته‌وه‌وه‌کوو پۆلا و ته‌خته و کاغه‌زو سابوون و لۆکه و خوری و ئاوریشم و که‌تان و قه‌نب و گوش و هی تر.

گرنگترین نه‌و پیشه‌سازییه‌کانیش که پشت ده‌به‌ستن به‌ده‌ره‌تیراوه نه‌وتیه‌کان و گازی سروشتی بریتین له:

۱- پیشه‌سازی ماده‌پلاستیکیه‌کان که گرنگیان زۆره له‌که‌ره‌سه‌کانی

خانوبەره و پيشەسازىيە كارەبايەكان و يارى سازى منالان و كەرەسەكانى بەرگىتىگرتن و كەمۆلەكان بەكاردىت.

۲- پيشەسازى لاسىتىكى دەستكرد.

۳- پيشەسازى ريشالە دەستكردەكان.

۴- پيشەسازى پەينى كىمىياوى.

۵- پيشەسازى پوختەكردنى گۆگرد.

۶- پيشەسازى پاكر كەرەوكان.

۷- پيشەسازى بۆيە و جۆرەها رۆن.

۸- پيشەسازى داو و دەرمان.

۹- پيشەسازى رىستن و چىنن: نايلىن و داكرۆن و ترگال و تەرلىن.

۱۰- پيشەسازى ئۆتۆمبىل چۈنكە دەچىتە ناو زۆربەى ئامرازى ئۆتۆمبىلەكانەو تەھەيكەلەكانىان كەلەكەرەسە پلاستىكىەكان دروست دەكرىن.

۱۱- پيشەسازى پرۆتىن: چۈنكە ئەم ماددە خۇراكىيە لە دەرھىنراو نەوتىيەكان دىتە بەرھەم وەكو ئالىك بۆگىيانەوهران، چەند كارگەيەك لە فەرەنسا و ئىتالىا دروستكراو بۆ بەرھەمھىنانى ئەم ماددەيە لە سالى ۱۹۷۵ دا، ئەم پيشەسازىيە پترۆكىمىياويانە پشت دەبەستن بەم كەرەسە سەرەتاييانەى خوارەو.

۱- گازى پالاوگەكان.

۲- گازى سىروشتى باشتىن كەرەسەى سەرەتاييە بۆ بەرھەمھىنانى ئەسلىن.

۳- دۆيىنراو نەوتىيە شلەكان.

۴- نەوت و دۆيىنراو قورسەكان.

خاسىيەتەكانى پيشەسازىيە پترۆكىمىياويەكان:

۱- گەورەيى قەبارەى سەرمايە بەكارخراوكان: ئەم پيشەسازىيە پىتوبىستى بە سەرمايەيەكى گەورە ھەيە چۈنكە بە شىئەى كۆكارگە (مجمع) ى تەواون و

وزەى بەرھەم دارىيان زۆرە.

۲ - پىشەسازىيە پىترۆكىمىياويىيەكان تازەترىن ئامراز و ھۆبەكانى بەرھەمھىيان بەكاردەھىيىت لەبەر ئەو ھەمكارى دەووت بەلام لە ئاستىكى ھونەرى بەرزدا.

۳ پىشەسازى پىترۆكىمىياويىيەكان بە پەرەسەندى دىنامىكى خىرا ناسراون، چونكە لە ھەر سالىدا دروستكراوى پىترۆكىمىياوى تازە دەرەكەوتت كە زۆر باشتەر لە دروستكراو دانراوكانى ناو بازار.

۴ - ئەم پىشەسازىيانە لەسەر بىرەتى بەرھەمھىيانى گەرە پەيدا دەيىت لەبەرئەو پىيوستى بە بازارى فراوانە بۆ فرۆشتنى بەرھەمەكانى.

۵ - بەرزى تىچوونى پاراستن لەم پىشەسازىيانە چونكە ئامىر و مەكىنە بەكارھىترائوكانى زوو لەناو دەچن.

۶ - پىشەسازىيە پىترۆكىمىياويىيەكان بەو ھەمكارى دەدەن لە خۆلەمىش و دوكل و گەرمایى و گاز و بۆنى تەنگ پىتھە لچىنى دانىشتوان دەبنە ھۆى پىس بوونى ژىنگە.

دابهشکردنى جوگرافىاي پىشەسازىيە پىترۆكىمىياويىيەكان.

پىشەسازىيە پىترۆكىمىياويىيەكان جىگىر دەبن لە ولاتە يەكگرتوكان و روسىاي فیدرال و ژاپون و ئەلمانىا و فەرنساو ئىتالىا و بەرىتانىادا. جگە لە دوو ولاتەكەى يەكەمىيان ولاتەكانى تر كەرسە سەرەتايەكانى وەكونەوت و گازى سىروشتىيان زۆر كەمە، واتا دەيىت ئەوانە لە دەرەو بەيىن بۆ پرکردنەو ھى پىيوستى لە كەرسەى سەرەتايى ئەمىش لە لايەكى ترەو كە شوئىنى نمونەى بۆ پەيدا بوونى ئەم پىشەسازىيە ولاتە بەرھەمھىيەكانى نەوتە، بەتايبەتى چونكە پىيوستىيان بۆ بەرھەمھىيەكانى ئەم پىشەسازىيە لە زۆر بوونى بەردەوام دايە.

به شی هه و ته م بازرگانی و گواستنه وه

له به شه کانی پیشوودا ئه وه مان زانی که بازرگانی و گواستنه وه دوو پیشه ی ته و او که ری به ره مه ینانن، چونکه هه ر که ره سته یه کی به ره هم هیئراو تا کوو نه گو یز ر یته وه بو به کار به ر یان هیچ نه بی بو بازار نرخی ئابوری نابیی. له سه ره تا وه بازرگانی له سنووری کی ته سکداو له ناو ئه و کۆمه لانه دا بلا و بو وه که به ئاز له به خێو کردن و کشتو کاله وه خه ر ی ک بوون چونکه کۆمه لگای راو و خوراک کۆکه ره وه به جو ر ی ک ده ژ یان پیتان ده و ترا بژیوی (خۆ به ش) هه ره و ک چون کۆمه لگه سه ره تاییه کان هه تا ئیستا پیتی ده ژین.

له سه ره تا دا بازرگانی ته نیا جو ر ی ک بوو له که ره سته ی ئالو گو ر کردن و پیتان ده و ت رژی می شت گو ر ی نه وه، زۆر به ی کاتیش ئه م شت گو ر ی نه وه له سنووری کی ته سکی ناو خۆی دا ده کرا، به لام دوا ی په یدا بوونی قه واره رامیا ریه کان به تاییه تی ده و له تی نه ته وه یی. ئال و گو ر کردنی شمه ک له رابرد وودا له ناو خۆیان دا زیادی کرد به تاییه تی دوا ی سکه لیدان و ده ر چوونی پاره وه زۆر بوونی چری هۆی گواستنه وه و شیوه جو ر به جو ره کانی. ئه م یاسایه ش به ئابووری ئالو گو ر ناسرا وه. زۆر به ی ده و له تانی جیهان سه باره ت به به ره مه مه ینان و به کار بردن و گواستنه وه رژی می تاییه تیان بو خۆیان دانا تا له ده و له تانی تر دا جو دابن. ئیستا زۆر به ی ده و له تانی جیهان ده یانه وی پار یز گاری رژی می ئابووری سه ره به خۆ و جو دای خۆیان بکه ن، بو ئه م مه به سته یش گه ل ی ک یاسای گو مرگی و قه ده غه کار و سه ودا و مامه له نه کردنیان دانا وه، وه کو رامیا ری (ده رگای داخراو) که له کو تای ی سه ده ی نۆز ده و سه ره تای سه ده ی بیسته م هه ند ی ک له ده و له تان په یره و ییان ده کرد، گه رچی گه لانی چاخه کۆنه کان وه کو بابلی و

فینیقی و گریک و رۆمانی جموجۆلتیکی بازرگانی فراوانیان هه‌بوو. ئەو دۆزینەوێ جوگرافیانە ی که له کۆتایی سەدە ی پازدەهەم و سەره‌تای سەدە ی شازدەهەم هاتنە کایه‌وێ گۆژمیکی نوییان دا به‌ ئالو گۆری بازرگانی و سنوری ئەم بابە‌ته‌یان فراوان تر کرد، چونکه‌ جیهانیکی نوی دۆزرایه‌وێ زه‌ربای ئەتله‌سی کرد به‌ زه‌ربایه‌کی ناوه‌ندی، گواستنه‌وه‌ی ده‌ربایی پر تر بوو. هه‌روه‌ها بازرگانی کۆبله‌ و فراوانبوونی ده‌سه‌لاتی داگیرکاری دوو دیارده‌ی سهره‌کی بوون که شان به‌شانی په‌یدا بوونی ئەو گه‌لانه‌ی به‌ بازرگانیه‌وێ خه‌ریکبوون وه‌ک پرتوگالی و ئیسپانی و هۆله‌ندی و ئینگلیزی که‌وه‌و توانای مرو‌ف و به‌رووبوومه‌کانی گۆره‌پانی. گشت ئەفریقایان بۆ خۆیان راده‌کێشا، ئەو شۆرشه‌ پێشه‌سازیه‌ی له‌ نیوه‌ی دووه‌می سەدە ی هه‌ژده‌هەم (١٧٦٠) دا پرووی دا کاریگه‌ریتی زۆری هه‌بوو بۆ سهر فراوانبوونی بازرگانی. بۆ نمونه‌ (جیمس وات) توانی سوود له‌ (هه‌لم) وه‌رگیریت بۆ هه‌لسورانندی ئامێره‌کان و زۆری نه‌برد ئەم کاره‌ له‌ نیوه‌ی یه‌که‌می سەدە ی نۆزده‌هەم‌وه‌ بۆ هۆبه‌کانی گواستنه‌وه‌ی ده‌ربای و زه‌مینی به‌کارهێنرا به‌م پێیه‌ توانای قورسی هه‌لگرتن و خێرای رۆیشتن و هۆبه‌کانی گواستنه‌وه‌ زیادی کردو دا هێنراوه‌ نوییه‌کانیش به‌ تاییه‌تی ده‌ستگرتنی مرو‌ف به‌سهر پاراستنی پله‌ی گه‌رمی له‌ سایلۆ گه‌وره‌کاندا یان هێنانه‌ کایه‌ی شێوه‌کانی گورج و گۆلکردنی گواستنه‌وه‌ توانیان به‌سهر ئەو کۆسپانه‌دا زال ببن که ده‌هاتنه‌ رێگه‌ی و ئەمه‌یش قه‌واره‌ی ئالو گۆری بازرگانی زیادی کرد. گه‌ر گورجو گۆلی بازرگانی راسته‌وخۆ به‌سترا بیته‌ به‌ زێده‌ به‌ره‌م و ئاره‌زوی به‌کاربرده‌وه‌ ئەوا چه‌ند هۆبه‌کی گرنگ کارده‌کاته‌ سهر په‌یدا بوون و گه‌شه‌سەندنی بازرگانی که‌ لی‌ره‌دا له‌ هه‌نیکیان ده‌دوین.

هۆیه کانی په یدابوونی بازرگانی:

۱- جیاوازی دابه شکردنی دهرامه ته سروشتیه کان:

شتیکي ئاشکرایه دهرامه ته سروشتیه کان له سهر پرووی زهوی وهک یهک نین و له شوینیکه وه بوشوینیکي تر دهگوررین و له ههموو لایه کی جیهاندا به جوریکي یه کسان نین جا چ له پرووی چه ندیتی بی یا چوینیه تی وهکوو یه کتر به لکویه گویره ی بوون و چه ندیتی و خهسله ته کانیه وه له شوینیکه وه تا شوینیکي تر دهگورریت. سهرچاوه سروشتیه کان به جوریکي یه کسانی له سهر گوی زهوی دابه شنه کراوه و ئهمه یش هوی په یدا بوونی بازرگانی دهولته تانه. خاکی به پیت توانای به ره مه پینانی چند جوریک به ره می کشتوکالی هیه که له چند ناوچه یه کی دیاریکراودا نه بی نییه و زهوییه کی که به که لکی کشتوکال بیت ته نها ۴۰٪ ی پروبه ری وشکانی دهگریته وه ئه گهر ناوچه جه مسه ریبه کانی لی دهریکه ین. ههروه ها ئاووهه وای گونجاو بو کشتوکال و به ره می ئابووری له هه ریتمه که وه بو هه ریتمیکي تر جیاوازه، به لام کانزاکان ته نها له چند شوینیکي دیاریکراوی جیهاندا هه ن.

به م پیته دهرامه ته سروشتیه کان له پرووی که می و زوریانه وه جیاوازیان هیه. هه ریتمه خولگه ییه کان و نیمچه خولگه ییه کان گرنگترین ناوچه ی جیهانن له ناردنی لاستیک و قاوه و روډ و به هارات و قامیشی شه کر و چاو و لوکه و گوشت و گه لیکي تر له دهغل و دانی پروه کی بو هه ریتمه پیشه سازیه کان به تایبه تی ئه و ولاتانه ی ده که ونه هه ریتمه که م گهرم و سارده مام ناوه ندیه کان وه له ئه وروپا و ئهمه ریکای باکوور. له کاتیکیدا له ناوچه ی ناوه ندیه کان گهنم و ته خته و به روو بوومی شوانکاره یی بو هه ریتمه کانی تری جیهان ده نیرن.

جیاوازی کاتی دروینه ی دهغل ودان یارمه تی ئالو گوری بازرگانی ده دات

بۆنمونه گەنم لە نیویدی باشوری گۆی زهوی له سه‌ره‌تای هاوینی باشور، یان سه‌ره‌تای وهرزی زستانی باکوور پیده‌گات له کاتی‌کدا له نیویدی گۆی باکووردا نامی‌نی بۆیه‌ ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ی که‌ده‌که‌ونه نیویدی گۆی باکووره‌و په‌شت ده‌په‌ستن به‌ گەنم کرین له ئوسترا‌لیا و نیوزیلهنده و ئه‌رجه‌نتین.

هه‌روه‌ها ده‌توانین له‌سه‌ر ئه‌وه‌ دابه‌شبوونی نه‌وت بکه‌ین به‌ نمونه‌یه‌کی ئاشکرا که له ٦٤٪ ی پاشه‌که‌وتی نه‌وتی جیهان له ناوچه‌ی که‌نداو کۆپه‌ته‌وه.

٢- جیاوازی دابه‌ش‌بوونی دانیش‌توان:

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که‌ سروشت گه‌لیک به‌ندو سنووری داناوه بۆ جموجۆلی مرۆف به‌تایبه‌تی له‌ به‌ره‌م هێنانی ئابووری و بازرگانی ده‌وله‌تی به‌لام هیش‌تا مرۆف به‌یه‌که‌م هۆی گ‌رنگ داده‌نریت له‌م نیوانه‌داو هۆیه‌کی کاریگه‌ری هۆیه‌کانی به‌هه‌م هێنانیشه‌، هه‌روه‌کو چۆن هۆی به‌کاربردنی سه‌ره‌کی به‌رووبوومیش هه‌رخۆیه‌تی. ئاشکراشه‌ مرۆف به‌ شپۆیه‌کی یه‌کسانی و پێک و پێک له‌ سه‌ر رووی زه‌وی دابه‌ش نه‌بوون به‌لکو ٢/١ و دانیش‌توانی جیهان له‌ باشووری پۆژه‌لاتی ئاسیادا جیگیرن و نزیکه‌ی ٤/١ ی دانیش‌توانی جیهان له‌ ئه‌وروپادان. له‌ کاتی‌کدا جیهانی نوێ که‌ رووبه‌ره‌کی به‌قه‌ده‌ر هه‌موو رووبه‌ری ئاسیا ده‌بیت که‌ چی ته‌نها چاره‌کیکی دانیش‌توانی ئاسیای تیدا ده‌ژی، دیاره‌ ئه‌و ناوچانه‌ش که‌ چر و پرین له‌ مرۆف و جه‌نجالێن ته‌نیا به‌و به‌رووبوومه‌ ناژین که‌له‌ زه‌ویه‌که‌وه‌ دیته‌به‌ر له‌ خۆراک و که‌ره‌سه‌ بۆیه‌ ناچار ده‌بن که‌ که‌موکووری و ناته‌واوی به‌ ئالوگۆری بازرگانی پر بکه‌نه‌وه‌.

٣- جیاوازی ئاسته‌کانی داها‌ت و برتیی:

مه‌به‌ست له‌ داها‌تی نه‌ته‌وه‌ هه‌موو ئه‌و به‌ره‌مه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ که‌له‌ کشتوکاڵ و پیشه‌سازی و بازرگانی یان خزمه‌ت‌گوزاری و هیت‌ردا له‌ ماوه‌ی ساڵی‌کدا به‌ ده‌ست دێن. ناوه‌ندی به‌شی تاکه‌ که‌سیش له‌ داها‌تی نه‌ته‌وه‌دا له‌ ئه‌نجامی

دابه شکردنی هه موو داها تي نه ته وه يه به سه ر ژماره ي دانيسشتواندا ده ستمانده كه ویت. به م پييه داها تي نه ته وه يه كي كه له و پيوانه گرنگانه ي كه بازرگاني و دانيسشتوان به يه كه وه ده به ستي، له گه ل ته وه شدا ته م ناوه نده ژماره يه جياوازي ئاستي ئابووري نيوان ته نداهمه كاني كو مه ل ده رنا خات به لام به شيوه يه كي گشتي ئاستي ژياني ته و كو مه له مان بو دياري ده كات. به شيوه يه كي گشتي ده توانين بليين. تا داها تي نه ته وه زياتر بيت و ژماره ي دانيسشتواني كه م بيت ناوه نده به شي تا كه كه سي له و داها ته نه ته وه ييه و بازرگانييه ده ره كي ه زياد ده بيت، هه روه ها به شي تا كه كه سي ناوه نده ده بيت له داها تي نه ته وه هه ركاتي ك تواناي كرپني زياد بي وه له بازرگانييه ده وه له تي دا به شي زياتر ده بيت. بو ته وه ي په يوه ندي نيوان داها ت و بازرگاني ده ستنيشان بكه ين، بو نمونه ده لين: ته و ده وه له ته پيشه سازيانه ي ئاستي ژياني تي دا به رزه وه ك ده وه له ته كاني ته وروپا و ژاپون بو زوربه ي پيويستيه كاني پشت به هاوردنه ي كه ره سه ده به ستي چونكه ده توانن به و دراوه گرانبه هايانه ي كه هه يانه خه رجي ته و هاوردنه ييه پر بكه نه وه له و ده وه له تانه ي تر كه له ئاستيكي بالاتردان له بازرگانيدا و زه ويشيان زوره و به وروبوومي هه مه چه شنه يان هه يه و دايشتوانيشيان كه مه وه كو كه نه دا و ئوستراليا و نيوزله نده.

ناوه نده به شي تا كه كه س له بازرگاني له كه نه دا نزيكه ي ۷۰۰ دۆلاره له سالي كدا به لام له ئوستراليا دا ۴۳۰ دۆلاره به پيچه وانه ي ته مه وه به شي تا كه كه س له بازرگاني كه م ده بيت ته وه له و ده وه له تانه ي كه ئاستي ژيانيان نزمه، له هيندستان به شي تا كه كه س ۱۰ دۆلاره له سالي كدا له پاكستانيش ۱۸ دۆلاره.

۴- سيسته مي ئابووري:

ته و سيسته م و پامياريه ئابووريانه ي ده وه له ته هه مه جو ره كان په يره ي ده كه ن كاريكي زور ده كه نه سه ره ره م و بازرگاني و پيشكه وتني بازرگاني.

ئەو سىستىمە ئابوورىيە ئاستەوخۇ بن يان نا راستەوخۇ كاردەكەنە سەر بازىرگانى دەولەتى.

پەنگە گرىنگىرىن ھۆبەكى راستەوخۇ كارىگەر لەسەر بازىرگانى دەولەتى دارىشتى ياساكانى بازىرگانى و سەپاندنى گومىرگى زۆر بىت كە دەولەتەكان دای دەنن تا بەرھەمى ناوخۇيان بىپارىزن لەركابەرى بەرھەمى دەولەتەكانى ترو دەرگە داخستنىك بىت لە رووى لىشاوى بازىرگانى دەولەتيدا. ھەندىك دەولەت سىستىمە بەش بەش دادەنن تا سنوورىك بۆچەندىتى نىرخى ھاوردەكان و چۆنىەتى سەرچاۋەكانى دابنن، ھەندىك دەولەتى ترپەنا دەبەنە بەر پاراستنى نىرخ بەۋەى كەمى بەرھەم بىخەنە پىش چاۋيان ھەلىبىگىر ياخود لەناۋى دەبەن، ۋەك بەپازىل كە بە شىكى زۆرى بەرھەمى قاۋەى لەناۋ بىرد تا پارىزگارى لە نىرخەكەى بكات. بەلام ئىستا راي جىھانى بەرەو گەلەكۆمەى ئابوورى دەروات ئەۋەى كاردەكەنە سەر زۆربوونى پىسپورى لە بەرھەمەنن دا، ئاشكراترىن ئەو گەلەكۆمەكىيە ئابوورىيە بازارى ھاۋبەشە.

۵- ئاسانى گواستەۋە:

مىرۇف بەھۇى ئاسانبوونى رىگە ھۆبەكانى گواستەۋە تۋانى شەكەكان بىگەيەننە زۆربەى ناۋچەكانى جىھان تاۋاي لىھات پەيۋەندى بەتەن تر بوو، ئەو ماۋەش كە لە رابىردوۋا نىرخى ھەبوو لە رۆزگارى ئىمىرۇدا نمۇنەيەكى ئەو تۆى نىيە، ئىستا ھەمۇو جۆرە وزەيەك بەكاردىنن بە مەبەستى ئاسانكردى شىۋە جۆراۋجۆرەكانى گواستەۋە، مىرۇف تۋانى ھىلى ئاسنن و رىگەى زەۋى و ھەلەكەندى نۆكەندو بۆكەشتىيەۋانەكان رابكىشيت و تەنەت دەريا و زەرباكان ھىلى رىكو پىكى گواستەۋەى ئاۋى ئەبىرپىت كە بتۋانن بەو ھۆبانەۋە بەنرخىكى كەم كەلو پەلىكى زۆر بە رىگەى دوور و درىژدا بىنرپىت. ھۆبەكانى گواستەۋە يارمەتى ئەۋەياندا كە بەروبووم و دەرەمەتى ناۋچە

دووره‌کان به کار بهیښی که به ناوچه‌یکې سه‌خت و نارحمت دانه‌نرا له بهر دووری له ریځه‌ی گواستنېوه بۆ مه‌به‌ستی وه‌به‌ر هیټان و تاوه‌دان‌کردنه‌و‌دی ناوچه تازه‌کانی جیهان، به‌ره‌می کشتوکالی و کانزای و پیشه‌سازی زیادی کردو پږی‌می پسپوری له به‌ره‌مدا گه‌لی شوینی جیهانی گرته‌وه. په‌یوه‌ندی بازرگانی تابووری له نیوان ده‌ولته‌تانی جیهاندا به‌ه‌یزتر بوو، به‌کارنه‌هیټانی لایه‌نه‌کانی حه‌وزی ته‌مه‌زۆن و کۆنگۆ و ناوچه دووره‌کانی سیبریا به‌پاده‌ی یه‌که‌م ده‌گه‌رېته‌وه بۆ نه‌بوونی گواستنېوه و ریځه‌و بان، هو‌به‌کانی سارد‌کردنه‌و‌دی گه‌ړوک یارمه‌تی هیټانه‌ ناوه‌و‌دی به‌ره‌می نویی داوه‌ ته‌و‌دی که له‌توانا دانه‌بوو بگو‌یزرېته‌وه بۆ ماوه‌ی دوور.

گرینکترین پیشک‌ه‌وتن له‌ بواری گواستنېوه‌دا له‌ سه‌ده‌ی بیستم به‌کار هیټانی گواستنېوه‌یه به‌ ئۆتۆمبیل که‌ته‌مه‌ کاری باره‌ل‌گرتن و داگرتنی ئاسان‌کردوه له‌و ناوچانه‌ی که‌ که‌ره‌سه‌ی خاوی تی‌دایه، یان ته‌و ناوچانه‌ی که‌ شمه‌کی دروست‌کراوی تی‌دا کو‌یوته‌وه بۆ گواستنېوه‌ی یه‌کسه‌ری بۆشوینی به‌کاربردنی به‌ریځه‌یه‌کی ئاسان و خیرا دوا‌ی ته‌وه هو‌ی گواستنېوه‌ گه‌یشته‌ ته‌و ناوچانه‌ی که‌ ئاشنا نین به‌ نوکه‌ندو هیټلی ئاسن به‌م هو‌به‌وه به‌ره‌م زۆر بووه‌و په‌یوه‌ندی بازرگانی گه‌شه‌ی سه‌ندوه‌و.

جوړه‌کانی گواستنېوه:

مه‌به‌ست له‌ گواستنېوه‌ ته‌ودیه که‌ مرو‌ث خوی و به‌ره‌مه‌کانی به‌و هو‌بان‌وه له‌ شو‌ینی‌که‌وه بۆ شو‌ینی‌کی تر ده‌گو‌یزرېته‌وه وه‌کوو ته‌مانه‌ی خواره‌وه:

۱- ریځه‌ی زه‌وی (ریځه‌ی ئوتومبیل):

ریځه‌ی زه‌وی. مرو‌ث و گیانه‌وه‌ر و ئۆتۆمبیلی بچوک و پاس و لو‌ری و باره‌ل‌گرو ئۆتۆمبیلی گواستنېوه‌ی شله‌ی پی‌دا ده‌روات، له‌ وریځه‌یانه‌ هه‌یه

گلّه و قیرتاو نه کراو ههشیانه ریگهی
تازیه و قیرتاو کۆنکریته یان
ریگهی ئاسنه که به جۆریکی
ئاسایی و فراوان.

۲- هێلی ئاسن:

شه مهنده فهری پێدا (۴) دهروات
به هه موه جۆره کانیه وه له هێله کانیشدا
ههیه پێوانه ییه شه مهنده فهر به سه ریدا
دهروات چ له ناو خۆی دهولّه تاندا یان
له دهولّه تیکه وه بۆ دهولّه تیکی ترو
سنووری رامیاری ده بریت، هه یانه
به رته سک و تاک تاک، ههشیانه
جووت جووت.

۳- ریگهی ناوه خۆی ئاوی:

له پرووباره کان یان ئه و به شانیه به
که لکی که شتییه وانی ددین له ده ریاچه و
نۆکه نده هه لکه ندراره ده ست کرده کاند

که که شتییه بچوکه کانی تیدا به کاردین، هه ندی جار ئاوه ریگهی پرووباره کان
کاری هه لکشان و داکشانی پێوه دیاره، فراوان و قولّه ریگه به که شتی
زه ریاکان ده دات به هاتنه ناوه له ماوهی وشکای پرووباریکدا، وه کو شته تی
عه ره ب بۆ به سه ره و تایز بۆ له ندهن.

۴- رېځگى دەريايى:

له زهرياو دەرياکان و نۆکهندهکانى
کهشتیهوانى که به یه کیانه وه
دهبهستیت وه کوو نۆکهندی سوپس یان
نۆکهندی په نامه یان نۆکهندی کپل،
که گوپزه ره وه و کهشتى دەريايى بار
قوورسى تیدا به کار دیت.

۵- رېځگى ئاسمانى:

بۆ فرۆکه کان به کار دین.

۶- هیتلى بۆرييه کان:

به پرادهى يه کهم بۆ گواستنە وهى
نهوت و گازى سروشتى و ئاو
به کار دین و له م سالانهى دواييدا بۆ
گواستنە وهى کهرستهى تریش به کار دین.

۷- هیتلى تەله کان:

ههیه بۆگواستنە وهى وزهى
کارهبايى و ههیه بۆ گواستنە وهى
شمهک به ناو زهويه سهختهکاندا به کار
دین.

وتنى ژماره (۶۵) هۆیهکانى گواستنە وه

پټره دهرياييه ستراتيژييه کاني جيهان:

۱- نوکهندي سوټس:

له سالي ۱۸۶۹ي زاييني له لايهن ټنډازيارتيکي فهرنسي که ناوي (فرديناد ديليسبس) پروژهي هه لکه نډني نوکهندي سوټس که دهرياي ناوهراسټ به دهرياي سوور ده به سټيټه وه جيټه جي کرا.

گرنگي کردنه وي نوکهندي سوټس:

۱- له پوي جوگرافيه وه:

به گرنگترين نوکهنديک ده ژميټرديټ که مروټ به مه به سټي به سټنه وه وي پروژهي لات به پروژاواوه به ته سکتري پارچه زهويده هه لي که نډوه که له نيوان کيشوهری ئاسيا و ته فهريقيا و هاوسپي ته وريپيه.

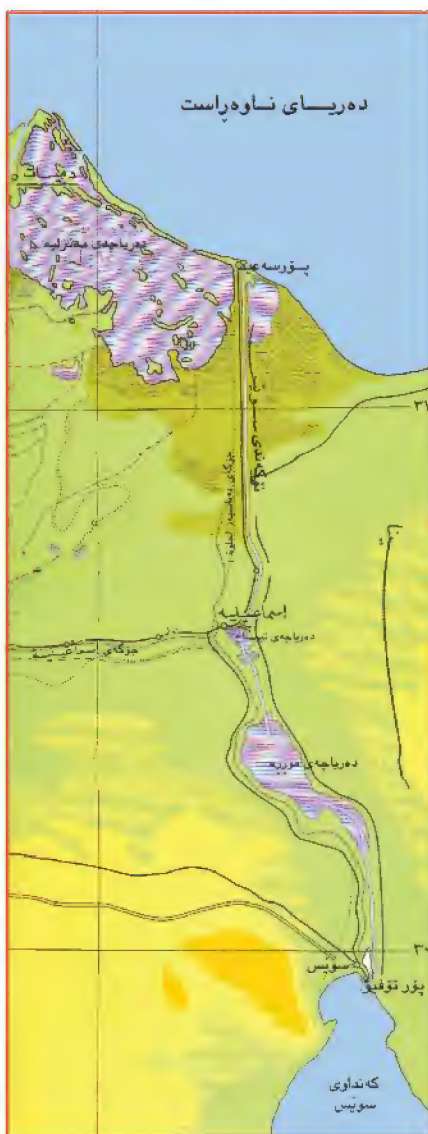
۲- له پوي ئابوريه وه:

ماوهي گواستنه وه و کري گواستنه وه وي که مکرده وه و چالاکي بازرگاني گيټريه وه بو به نډره کاني دهرياي ناوهراسټ دواي په ککه وتنيان پاش دوزينه وه وي ريگي (راس الرجاء الصالح).

۳- له پوي ئاوه دانيه وه:

کردنه وه وي نوکهندي سوټس که ليک بنکه ي ئاوه داني گرنگي دروست کرد له که ناره کاني که گرنگترينيان (شاره کاني پورسعيد و ئيسما عيليه و سوټس)

نه خشي ژماره (۲۴) نوکهندي سوټس

گەروو:

بریتانیە لە رێپەوی ئاوی تەسک بە پانییەکی سنووردار، دوو بەشی وشکانی لێک جیا دەکاتەوە و دوو رووبەری ناویش پێک دەگەیەنێت. گەروو ھەبە سنووری یەک ولات دەگرێتەوە ھەشیانە سنووری دوو ولات دەگرێتەوە لەوانە ھەبە سنووری ولاتانی زیاتریش بگرێتەوە. دەست بەسەر داگرانی گەرووکان ھەردەم جیگای مەملەتیی نێوان ولاتان بوو.

۲- گەرووی جەبەل تارێق:

گەرووی گەرووی دەوڵەتی ھەردوو کیشووەری ئوروپا و ئەفریقا لە یەکتر جیادەکاتەوە. لە خۆرئاوای زەریای ئەتلەسی و، لە خۆرھەڵاتەوە دەریای ناوەرێست بەیەکەوە دەبەستێت. درێژییەکە لە نێوان سەری (ترافالگار) و (سەری سپارتل) لە لای خۆرئاوای ھەتا تاویری جەبەل تارێق و ھەریمی ئیسپانی (سەبەتە) لە لای خۆرھەڵاتەوە ۵۳ کە دەبێت، پانییەکی لەم سەری خۆرئاوایدا ۳۸ کە و لەو سەری خۆرھەڵاتیدا ۲۱ کە (پروانە نەخشەکە) بەلام تەسکترین بەشی گەروو ھەبە دەکەوێتە لای خۆرئاوای ھەریمی ئیسپانیایە کە دەگاتە ۱۲ کە.

نەخشەی ژمارە (۲۵) گەرووی جەبەل تارێق

گهرووی بابوله ندهب:

ئهو گهروو ديه له باكووره وه دهرياي سوور و له باشووره وه زهرياي هيندي و
(كه نداوي عه دهن و دهرياي عه رهب) به يه كه وه ده به ستيت.

له كوئندا پتيان دهووت ده رگه ي (وه فا) ههروه ها پتيان دهووت ده رگه ي
(فرميسك) رهنگه هه ر ناواناني ئيستايشي به ده رگه ي مه ندهب واتا (ده رگه ي
كلولي) له بهر ئه وه ي كه ده رياره وي زور تيدا گران و ترسناك ومايه ي خه م و
ناخوشي بيت.

پانيه كه ي له نيوان سه ري (مه نهال) له كه ناري ئاسيا و سه ري (سيان) له
كه ناري ئه فريقا نزبكه ي ٣١,٢ كم، **دوورگه ي بريم (ئاميون) ئه م گهرووه**
دهكات به دوورگه وه:

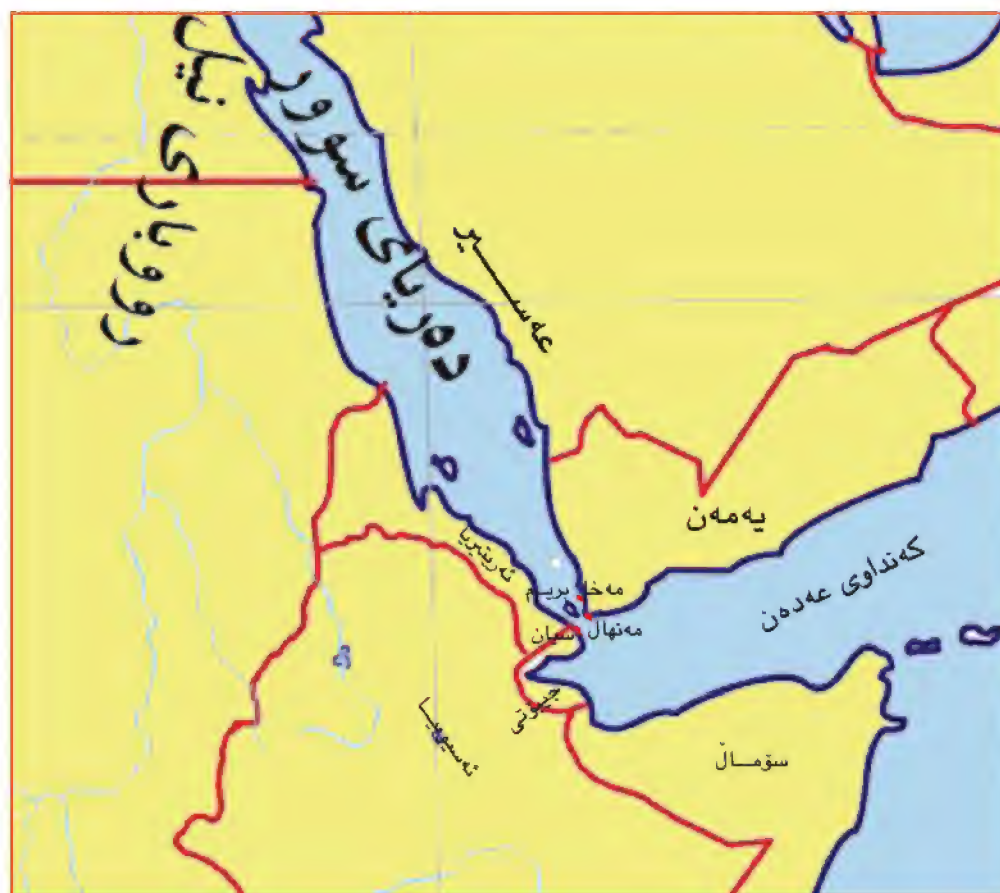
١- ريگه ي رۆژهه لات كه ناو نراوه گهرووي ئه سكه ندر دهكه ويته نيوان
كه ناري يه مه ن و دوورگه ي (بريم) وه ٤,٨ كم دريژه، پانيه كه ي له نيوان ٢,٤-
٣,٢ كم.

٢- ريگه ي رۆژ ئاوا كه ناو نراوه ريگه ي (ميون) دهكه ويته نيوان كه ناري
ئه فريقي له ئه ربتريا وجيبوتي و كه ناره كاني دوورگه ي بريم و دريژه كه شي ١٦
كيلومه تره به گشتي نزبكه ي ١٦,٨ كم پانه.

ته سكترين باري پانيه كه ي (١٤,٨ كم) ه كه دهكه ويته نيوان به ري
باشووري دوورگه ي (بريم) و دوورگه ي (سيبا) ه، شهش دوورگه ي تريشي به
دهميه وه يه، به م ريگه يه دا پاپوري هه مه چه شنه و پاپوره نه وت هه لگه ركه انيش
دهرۆن.

به لام دوورگه ي بريم كه سه ر به ولاتي (يه مه ن) ه پانيه كه ي (٥) ميلي
چوارگوشه يه و به نده ريكي چاكي هه يه كه به كه لكي ره وي پاپور دي و
فه نه ريكي هه يه بو رينيشانداني پاپوره كان. دريژي بابوله ندهب له (مه خا) وه

تاباشوور ۵۰ میلہ و قوولئیکہی ۱۰۰ بالائی دہریایی دہبیت و لہ ناوہ راستدا لہ نزیک ئاوہ کہناریہ کانہوہ (۳) بالائی دہریایی قوولئیکہ ئہمہ زور گونجاوہ و ہیچ مہترسیہ کی تیدا نییہ بۆ پا پورہ کان رەخساوہ بہ تایبہ تی کہ ئاوہ کہی ناوی بہ گوہری بزووتنی شہ پۆلی ھەوا دەرۆات. گہرووی بابولمہ نندہ بہ گرنگترین شوینی ستراتیژی دہژمیریت چونکہ دواين پلہی باشوری دہریای سوورہ و وەک دەرگہ یہ کی دہریای سوور وایہ بۆ سەر ئوقیانۆسی ھیندی. بۆیہ رینگہ دہریاییہ کانی نیوان رۆژھەلات و رۆژئاوا لیروہ تیدہ پەرن. سەرہرای ئہمەش بہ دەرگای پشتہوہی نوکەندی (سوئس) دہژمیردیت، کہ لہ سەرہوہ دہکەوئیتہ سەرہتای دہریای (سوور).

وینہی ژماره (۲۷) گهرووی بابوله‌نده

گهرووه تورکییه کان:

گهرووه تورکییه کان بریتین له گهرووی دهردهنیل که له دهریای مهرمهروه دریژدی ههیه تا گهرووی بۆسفۆر دهکهوێته ناو سنووری دهوله تی تورکیا خۆبهوه، ههردوو کیشوهری ئهوروپا و ئاسیا لهیهک جیادهکاتهوهو ئاوی دهریای ناوهراست له باشورهوه وه ئاوی دهریای رهش له باکورهوه دهگهیهنن بهیهکتری. دریژی ئهم ریگه ئاوییه له نێوان ئهو دهریایه دا ۲۵۶ کم. وا بهدریژی باسی ههموو بهشهکانی دهکهین.

ژ- گهرووی دهردهنیل:

ئهم گهرووه دهریای ناوهراست و دهریای مهرمهروه بهیهک دهگهیهنن، دهرگای باشووری ئهم گهرووه ماوهی ۱۹,۲ - ۴۰ کم دووره له دوورگهکانی دهریای ئیجهوه، دریژهکهی ۵۷,۶ کم و قوولیهکهی له نێوان ۲۵ - ۵۰ بالایی دهریایی دایه و هیچ گیروگرفتییکی تیدا نییه تیژپهوی بههیزی شهپۆلهکانی نهبیته، له کهنارهکانی ئهم دوورگه دا گهلیک بهندهری وا ههه که بۆ ماوهیهکی کهم پاپۆرهکانی دهتوانن لێیان لابدهن چونکه بهری ئاسیای چاکتره له بهری ئهروپای، چونکه ئهم لای زۆر لیژهو له دهردهنیلدا تاویره بهردوو بهرزی وانیه یان به ئاو داپۆشرا بیته.

ب- دهریای مهرمهروه:

ئهم دهریایه تورکییه ههردوو گهرووهکان بهیهکهوه دهبهستی، له ههردوو ئهوروپا و ئاسیاشهوه زۆرتهرین میانهی دریژی ۲۴ کم پانییهکهی له نێوان ۳۲ - ۶۴ کم دایه بهلام قوولیهکهی له نێوان ۱۵ - ۴۰ بالایی دهریایی دایه ههندیک شوینی قول ههیه ۱۰۰ بالایی دهریایی دهبی.

دهریا پهوی لهم دهریاچهیه بی مهترسییه تهنیا له دواين بهشی باشووری خۆر ئاواوه نهبیته که دهگاته دهردهنیل، چونکه لهم بهشی دا ئاوهکهی لیله،

گهلیک فه نه ری پرووناکی به خش هه ن نزیکی میلیک دوورن له که ناری به شی
 ئاسیای ته و ریژه و دی که ده گاته بۆسفۆر. به نده ری و ده کوو گه میلیک و ئیزمیت
 له به ری ئاسیادا هه ن، به لām له به ری باکووری ته و ریاشه وه چه ند به نده ریک هه ن
 وه کو تیکیر داغ.

ج- گه روی بۆسفۆر:

ئه میش دوو دم گه رووه که ده ریای مه رمه ره و ده ریای ره ش به یه که وه
 ده به ستی و در یژه که یی ۲۷,۲ کیلۆمه تره و پانییه که ی له نیوان ۱,۶ - ۳,۶
 کیلۆمه تره و بریتیه له به ری خۆرئاوای بۆسفۆر له که ناری تورکیا و ده که و یته
 به شی ته و روپاوه، به لām به ری خۆر ه لāt له که ناری ئاسیا وه ده که و یته ناو
 جه رگه ی باشوری به ری ته و روپای مله زیرین (القرن الذهبی) که به که ندا و یکی

نەخشەی ژمارە (۲۸)

بچووک دهژمیریت له مۆلگه‌ی ئه‌سته‌مبول درېښه‌که‌ی له ۳ میل زیاتر نییه‌و پانییه‌که‌ی چاره‌که‌ میلیکه، له‌و شوینانه‌وه که به‌که‌لکی ده‌ریا ره‌وی دین ۴۰ بالای ده‌ریایی ده‌بی، که‌ناره‌کانی زور لیژن به‌لام له‌هه‌ندیک شویندا پیچ و گوشه‌ی دیاری وای تیدایه که به‌که‌لکی لادانی پاږ دیت.

ده‌ریا ره‌وی لیږده‌دا مه‌ترسی زوره‌گه‌رچی (فه‌نه‌رو) روناکی به‌خشی وای تیدایه که به‌رؤژ ریگه‌نیشانی پاږه‌کان ده‌دن به‌لام به‌شه‌و ناهیلن پییدا برؤن، هه‌روه‌ها هه‌ندیک شوین هه‌یه‌ ناهیلن لاددن و ماسی تیدا بگرن چونکه ژماره‌یه‌کی زوری سیمی ده‌ریایی وکیبلی تیدایه که کاریکی وای کرده‌ ده‌بی به‌خیراییه‌کی دیاربکراو پیدا برؤن.

به‌نده‌ره سه‌ره‌کییه‌کان له‌و ناوچه‌یدا به‌نده‌ری ئه‌سته‌مبول یه‌کیکیانه‌و ده‌که‌ویته سه‌ر که‌ناری له‌به‌ری ته‌وروپاوه. هه‌روه‌ها به‌نده‌ری (حه‌یده‌ر پاشا) له سه‌ر که‌ناری ئاسیا لای ده‌رگه ته‌سکه‌که‌ی باشووره‌وه.

به‌نده‌ری ئه‌سته‌مبول کرایه‌وه، که‌شتیه‌گه‌وره‌کانیش ده‌یگه‌نئ ژماره‌یه‌کی زور له‌که‌لک و شوسته‌ی فراوانی تیدایه بو‌بارکردن و داگرتن له‌هه‌ردوو به‌ری مله‌ی زیرین (القرن الذهبی) له‌م سالانه‌ی دوایدا پردیکی درېژ درووست کرا که سیه‌مین پردی جیهانییه له‌درېژیدا و درېښه‌که‌ی ۱۶۰۰ مه‌تره و به‌رزیه‌که‌ی نزیکه‌ی ۶۴ مه‌تر ده‌بیته. له‌و ساته‌وه که عوسمانیه‌کان سالی ۱۴۵۳ زاینی قوسته‌نته‌نیه (ئه‌سته‌مبول) یان گرت به‌ره‌و رۆژه‌لات ملیان ناو ده‌ریای ئازوف و که‌ناره‌کانی ده‌ریای ره‌شیان گرت، ده‌ریاکه‌یان کرد به‌ده‌ریایه‌کی تورکی و له‌ژیر ده‌سه‌لاتی سولتانی عوسمانیدا بوو، فه‌رمانی ته‌و نه‌بوایه پاږی بازرگانی پییدا هاتوو چۆی نه‌ده‌کرد، پاږی جه‌نگی بیانی به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک قه‌ده‌غه‌ بوو، هاتووچۆ هه‌روا مایه‌وه تا رووسیا نیمچه دوورگه‌ی (قرم) ی گرت و به‌شی باکوری ته‌م ده‌ریایه‌ی له‌سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م و

سەرەتای سەدەى نۆزدههەم دا گرت، ئەوسا پەيمانى (كوچك كينارچى) سالى
١٧٧٤ ى سەپاند بەسەر سولتانی عوسمانیدا بە پیتی ئەم پەیمانه دە بوو
دەربای رەش و هەموو گەرووەکانى تورکیا لە بەردەم پاڤۆرە بازەرگانیەکانى
رووسیا کراوه بن.

په راویزه کان

- (۱) ټه و چه رخه ی که کیلگه ی خه لوزی تیدا دروستبووه به چه رخه ی خه لوزین دهناسریت وه ده گه ریته وه بو چه رخه ی جیولوجی یه که م.
- (۲) دریژی لوله که ۶۷۰ کم و تیره که ی ۴۲ ئینجه، وزه ی گواستنه وه ی ۴۸ ملیون تن نه وتی خاوه له سالتکدا.
- (۳) به ناوی داهینه ره که یه وه دکتور هیрман فراش ناو نراوه که له سالی ۱۸۹۴ دا دایه پناوه.
- (۴) پیوانه یی ټه وه یه ماوه ی نیوان هیله ئاسنه کان ۵۶,۵ ئینج یان (۱۴۳,۵) سم بیت.

ئاۋەرۇك

بەشەكان	بابەت	لاپەرە
بەشى يەكەم	جوگرافىيائابوورى	۲۳-۲
بەشى دوۋەم	كشتوكال	۸۰-۳۴
بەشى سىيەم	سامانى ئاژەل	۹۹-۸۱
بەشى چۈرەم	سەرچاۋەكانى وزە	۱۳۹-۱۰۰
بەشى پىنجەم	كانزا و كانزاكارى	۱۷۴-۱۴۰
بەشى شەشەم	پيشەسازى	۲۲۴-۱۷۵
بەشى حەوتەم	بازرگانى وگواستنهۋە	۲۴۲-۲۲۵